Ephemerides Philosophicae Facultatis Theologicae Philosophicae in Universitate Vytauti Magni Kaunae

LOGOS

FILOSOFIJOS ŽURNALAS

XVIII

1938

Redaktorius
PROF. DR. PR. DOVYDAITIS

Leidžia V. D. Universiteto Teologijos Filosofijos Fakulteto Filosofijos Skyrius

KAUNAS — — — — — — — — — — — — — — — — — — 1938

Turinys — Sommaire - Inhaltsverzeichnis

1938

Kun. A. Dambrauskas, mano mokytojas ir kritikas

(Abipusis susirašinėjimas)

Prof. St. Šalkauskis, Kaunas

I. *Įvedamieji paaiškinimai:* 1. Prel. Dambrausko korespondencijos reikšmė jo asmenybės charakteristikai. — 2. Mano su juo korespondencijos aplinkybės. — 3. Prel. A. Dambrausko vadovaujamoji rolė. — II. *Korespondencija.*

1. — Nors, palyginti, neseniai dar yra miręs a. a. prel. Aleksandras Dambrauskas, bet laidotuvinė nuotaika yra jau praėjusi. Todėl, galima sakyti, atėjo laikas kai ne tiek iškilminis šitos didelės asmenybės garbinimas, kiek vispusiškas jos nušvietimas ir kritiškas jos reikšmės Lietuvos gyvenime įvertinimas sudaro uždavinį žmonėms, kurie norėtų jį šiaip ar taip paminėti. Esu tikras, kad šis uždavinys nėra išsyk ar trumpu laiku išpildomas. Prel. Dambrauskas buvo per daug sudėtinga asmenybė ir jo vaidmuo lietuvių tautos gyvenime buvo per daug platus ir įvairialytis, kad lengvai ir greit galima būtų jį išsamiai apibūdinti ir jo veiklą vispusiškai įvertinti.

Norėdamas prisidėti prie šito plataus ir sudėtingo uždavinio sprendimo ir sykiu paminėti ir pagerbti pagal savo išgales a. a. prel. Dambrausko asmenybę, tariuos, bus tikslingiausia, jei pateiksiu viešumai su kai kuriais paaiškinimais ir prisiminimais savo su juo susirašinėjimą. Turėjau, būtent, garbę ir laimę gauti iš prel. Dambrausko visą eilę labai įdomių ir jam labai būdingų laiškų. Tuose laiškuose yra pasireiškusios jo pažiūros filosofijos, religijos, kultūros ir šiaip pasaulėžiūros klausimais. Juose, gal, net geriau, negu jo raštuose, išėjo aikštėn jo mąstysena ir daugelis įsitikinimų, kurių jis savo raštuose ar visai nebuvo reiškęs arba buvo reiškęs kitokiu būdu. Manau, kad prel. Dambrausko laiškai yra vienas iš svarbiausių šaltinių jo asmenybės charakteristikai.

Savo laiškuose, man rašytuose, prel. Dambrauskas yra pasireiškęs, kaipo mano mokytojas-vadovas ir mano pažiūrų ir raštų kritikas. Jo idėjinis pasireiškimas vyko čia ryšium su tais paraginimais, kurių buvau jam teikęs savo laiškais, statydamas jam klausimų, prašydamas kritikos savo raštams ar šiaip jam oponuodamas. Kitaip tariant, jis reiškėsi dialoge,

bet ne monologe. Todėl norint jo laiškus tinkamai suprasti, reikia juos imti organiškajame sąryšyje su tuo dialogu, kuris buvo užsimezgęs tarp mudviejų ir truko su pertraukomis visą eilę metų. Šita aplinkybė verčia mane paskelbti drauge ir savo laiškus, nors kai kuriais atžvilgiais tai daryti man ir nevisai patogu. Mano laiškai turėjo per daug intyminio pobūdžio, kad jie dabar galėtų būti spausdinami viešumai su lengva širdimi. Be to, jie ne tik eina fonu prel. Dambrausko charakteristikai, bet šiaip ar taip ir mane apibūdina. Tuo tarpu tik reikalas tegali mane priversti painiotis savo asmeniu tada, kai svarbu suteikti medžiagą prel. Dambrausko charakteristikai. Pateisinimu čia gali eiti nebent tai, kad patys mokiniai tam tikrame laipsnyje pavaizduoja savo mokytoją ir tada, kai jie net yra jo barami.

2. — Aplinkybės, kuriose buvo užsimezgęs 1913 m. mano susirašinėjimas su prel. Dambrausku, aiškėja iš mano laiško Nr. 1 ir iš spausdinamo jo išnašuose mano laiško Pr. Dovydaičiui, per kurį buvo įvykęs pirmas mano susisiekimas su garsiu tada *„Draugijos“* kunigu redaktoriumi. Čia bus ne pro šalį paaiškinti keletą bendresnių aplinkybių.

Su kun. Dambrausku pradėjau susirašinėti iš Turkestano, būtent, iš Samarkando miesto. Ten buvau patekęs gana atsitiktiniu būdu. 1905 m. buvau įstojęs į Maskvos Universiteto Teisių Fakultetą. Dar jo nebaigęs, 1908 m., susirgau plaučių liga. Nuo to laiko ėmiau važinėti žiemai į Turkestaną, kur turėjau tarnaujančius kariuomenėje pusbrolius. Baigęs pačioje 1911 m. pradžioje universitetą išvažiavau dar kuriam laikui į Turkestaną ir apsigyvenau Samarkande, kur jau buvau gyvenęs 1909-10 m. žiemą. Čia tarnavau komerciniuose bankuose ir sykiu ėjau prisiekusiojo advokato padėjėjo pareigas.

Padirbėjęs tokiu būdu dvejus su puse metų, įsitikinau, kad dirbtas tada darbas negalėjo manęs moraliai patenkinti. Jau būdamas Teisių Fakultete gyvai domėjausi Istorijos Filologijos Fakulteto mokslais. Teisinius ir ekonominius mokslus ėjau su viltimi, kad galėsiu grįžti Lietuvon ir dirbti čia tą ar kitą darbą. Tuo tarpu istorijos filologijos mokslai nesudarydavo Lietuvoje jokios aiškios perspektyvos; dažniausiai tų mokslų specialistai priversti buvo likti Rusijos gilumoje. Tai paaiškina faktą, kad į Teisių Fakultetą dažnai ėjo žmonės, kurie neturėjo aiškaus teisinio pašaukimo: teisių mokslas jiems buvo priemonė grįžti į tėvynę. Štai kodėl mes turime visą eilę teisininkų, dirbančių iš pašaukimo humanitarinių mokslų įvairiose srityse.

Būdamas nepatenkintas dirbamu darbu ir negalėdamas nurimti gautoje pirmą kartą universitete specialybėje, ėmiau Turkestane galvoti apie naujas studijas. Tuo tikslu ėmiau rašyti filosofinio turinio dalykus ir ieškoti kontakto su mokslo žmonėmis Lietuvoje. Mano draugas iš Maskvos Universiteto Pr. Dovydaitis buvo jau tada Vilniuje *„Vilties“* redaktoriumi,

ir todėl į jį visų pirma buvau nutaręs kreiptis. Jis suvedė mane per korespondenciją į pažintį su kun. Dambrausku anksčiau, negu galėjau manyti.

Rašyti lietuviškai tiek mokslinio turinio straipsnius, tiek laiškus man nebuvo lengva. Neėjęs jokios lietuviškos mokyklos ir susiformavęs intensyvioje lenkų ir rusų kultūrų įtakoje, savaime suprantama, negalėjau gerai pramokti lietuvių kalbos, nors jau gimnazijoje teko priklausyti prie lietuvių būrelio, kuris domėjosi, kaip dabar pasakytume, lituanistikos dalykais. Šiaulių gimnazija mano laikais buvo tikriausias rusifikacijos įrankis. Mes ne tik nebuvome mokomi lietuvių kalbos, bet net už kiekvieną rastą pas mokinį lietuviškai spausdintą dalyką, nebent išskyrus maldaknyges, grėsė pašalinimas iš gimnazijos. Tik paskutiniais mano buvimo gimnazijoje metais (1904—1905) lietuviška spauda buvo leista visoje Lietuvoje, ir todėl taip pat mokiniai gavo galimybę skaityti ir mokytis lietuviškai.

Pradėdamas susirašinėti 1913 m. su kun. Dambrausku, *„Draugijos“* redaktoriumi, tik tiek temokėjau rašomosios lietuvių kalbos, kiek buvau pats ar su draugų pagalba pramokęs iš Petro Kriaušaičio *„Lietuviškos Kalbos Gramatikos“*, išleistos Tilžėje 1901 m. Šiek tiek buvau pasipraktikavęs, rašydamas 1907 ir 1908 m. referatus Maskvos Studentų Lietuvių Draugijai ir truputį bendradarbiaudamas 1911 ir 1913 m. *„Ateityje“*. Vis dėlto 1913 m. rudenį, t. y. lygiai prieš 25 metus, mano kalba ir rašyba buvo dar labai primityvios.

3. — Kun. Dambrausko laiškai, nežiūrint į tai, kad juose buvo nemaža, kaip jis pats buvo vieną kartą išsireiškęs, „karčių vaistų“, darė man labai didelį įspūdį. Gyvendamas Turkestane buvau išsiilgęs kontakto su Lietuvos žmonėmis ir ypač dvasinio bendravimo su intelektualinės srities darbininkais. Todėl kiekvienas kun. Dambrausko laiškas buvo man didelis įvykis, kurį labai gyvai pergyvendavau. Bet, be šitos grynai emocionalinės reikšmės, kun. Dambrausko laiškai turėjo man didelės lavinamosios reikšmės. Jis mane stengėsi supažindinti su spaudos reikalais, mokė, kaip reikia rašyti filosofinius straipsnius ir teikė principialių nurodymų pasaulėžiūros susidarymo klausimais. O kas svarbiausia, per jį teko įsijungti į dvasinį religinį Lietuvos atgimimą, kurio didžiausias reiškėjas anais laikais jis buvo.

Gimęs (1860 m.) prieš pat baudžiavos panaikinimą ir ėjęs mokslus naujos socialinės laisvės nuotaikoje, Dambrauskas jau savo jaunatvėje įsijungė į lietuvių tautos atgimimo sąjūdį, pradėdamas 1884 m. bendradarbiauti *„Aušroje“*. Pagal tą vaidmenį, kurį jis vaidino šitame atgimime, jį galima būtų pavadinti dideliu sintetiku. Tautybę jis susiejo organiškais ryšiais su religija, mokslu, menu, su kultūra apskritai ir įtikinamai parodė, kad ji negali būti gyva ir gyvastinga be sąryšio su religiniu ir kultūriniu turiniu. Žodžiu tariant, Dambrauskas vienas iš pirmųjų ir labai sėkmin-

gai sutapdė į vieną visumą tautinį ir dvasinį lietuvių tautos atgimimą. Ta prasme jis veikė ir mane savo raštais ir savo laiškais.

Nuvykęs į Šveicariją ir rašydamas (1917 m.) savo knygą apie lietuvių tautinės kultūros problemą (*„Sur les Confins de deux Mondes“*), šitaip nusakiau susidariusias susirašinėjimo įtakoje savo pažiūras į kun. Dambrausko rolę Lietuvos gyvenime. „Jo jaunatvės laikais lietuvių tautos gyvenimo aplinkybės buvo tokios, kad patriotai, kurie buvo nusistatę nešti veiklią pagalbą savo kraštui, turėjo laikyti savo sąmonėje principą *primum vivere deinde philosophari.* Todėl Dambrauskas padarė auką iš filosofijos pamėgimo. Jis atsidėjo visas gyviausiems ir labai įvairiems jaunos lietuvių kultūros reikalams. Todėl mes matome jį visur užimtą, visada labai reikalingu, bet dažnai nedėkingu darbu. Jo plunksna pagal momento reikalavimus yra ūkininko žagrė, kario kalavijas, šviesos žibintas, palaiminga muzų fleita. Nežinia, kuo reikia labiausiai jame stebėtis: jo neišsemiama agna ar jo prigimtimi, tiek gausiai ir įvairiai apdovanota. Nuoširdus poetas ir užsidegęs matematikas, karštas lietuvių kalbos kovotojas ir įsitikinęs esperanto šalininkas, teologas ir filosofas, jis yra viena iš didingiausių tautinio lietuvių atgimimo asmenybių. Jis yra taip pat tautinės filosofinės sintezės atstovas, nors nėra parašęs nieko, kas būtų verta sistemos vardo.

Faktas yra tai, kad, būdamas rimčiausio ir mėgiamiausio lietuvių inteligentų žurnalo redaktorius, jis yra dvasinis visos kartos tėvas; visas jo, kaipo rašytojo, pašaukimas yra persunktas filosofine sinteze, kurios jis nėra niekados suformulavęs; bet kuri visada yra naši ir vaisinga jo gyvenimo darbe. Ji reiškiasi iš kiekvieno jo žurnalo puslapio; ji yra įstengusi — ir čia mes pažįstame lietuvį Dambrausko asmenyje — suderinti dviejų didžiausių slavų filsofų: lenko J.-M. Hoene-Wronskio (1778—1853) ir ruso V. S. Solovjovo (1853—1900) sistemas. Bet leiskime pačiam Dambrauskui paliudyti savo sintetines tendencijas: ‚Tikrų plačiapročių galvotųjų tėra visai nedidelis būrelis, — sako jisai straipsnyje, įvardytame: Du didžiausiu slavišku filosofu (J. M. Hoene Wronski‘s ir V. S. Solovjov‘as). Į tą būrelį priguli: *Aristotelis, Platonas, šv. Augustinas* — iš senovės galvotojų; *šv. Tomas Akvinietis, Kartezijus, Leibnitz‘as* — iš vėlesnių; *Kantas, Hoene-Wronski‘s* ir *Vl. Solovjov‘as* — iš naujesnių. Ypač du pastaruoju vertu yra kiekvieno inteligento atidos, nes pasiremdamu ant *visų savo pranokėjų* paduoda taip plačią ir augštą krikščionišką pasaulėžiūrą, kad joje galima rasti beveik visų svarbiausiųjų klausimų išrišimas[1]... Mes giliai persitikrinę, kad geriau ištyrus ir sulyginus tuodu sistematu, tamsios pusės vieno iš jų galėtų būti išaiškinamos antruoju ir atbulai‘[2]. Šitas įsitikinimas juo labiau yra pagrįstas todėl, kad Hoene-

1. „Draugija“ 1907 m. 10 nr., 142 psl.
2. Ten pat 153 psl.

Wronskis ir Solovjovas savo mąstysena yra abudu tikri savo tautos sūnūs ir, nežiūrint į panašybes, kurių jų sistemos turi tarp savęs, šitos sistemos vis dėlto apreiškia taip pat skirtingų tendencijų: vakarietis Hoene-Wronskis yra pavadinęs savo sistemą ,Mesianizmu, arba absoliutine filosofija" ir ją persunkęs racionalistiniu individualizmu. Rytietis Solovjovas yra daug dėmesio skyręs gamtos filosofijai, atstatydamas joje pasaulio sielos idėją" (262—264 psl.).

Jei pasaulėžiūros atžvilgiu Dambrauskas buvo sintetikas, kuris derino Solovjovo ir H. - Wronskio sistemas, tai visu savo moksliniu stiliumi jis buvo enciklopedistas, kuris stengėsi įjungti jauną lietuvių tautos kultūrą į universalinio mokslo ir meno pasaulį. Gyvas reikalas išsyk aptarnauti visą eilę mokslinių sričių nedavė jam galimybės išsispecializuoti vienoje kurioje mokslo srityje ir tapti pasaulinio garso mokslininku. Jis, galima sakyti, turėjo beveik lygių davinių tapti garsiu teologu ar filosofu, matematiku ar gamtininku. Tačiau savo asmens pašaukimą aukojo tėvynės labui ir ėjo ten, kur šaukė jį tautos reikalai.

Dambrauskas bene bus žymiausias minties vadas, kuris turėjo didžiausios reikšmės kultūriniam lietuvių tautos išsivystymui tarp *„Aušros“* ir Lietuvos Valstybės atsistatymo. Šita imponuojanti ir vadovaujanti asmenybė padėjo savo antspaudą ant vienos labai svarbios lietuvių tautos istorijoje gadynės ir tas antspaudas neišdildomu liudytoju pasiliks per amžius.

Jos įtaką teko patirti ir man. Dabar aš su dėkingumu miniu Apvaizdą, kuri leido man sueiti į intelektualinį kontaktą su šituo tiesos ieškotoju, kuris niekados nepasitenkindavo patentuota tiesa, visada siekė gyvos tiesos ir prie jos kvietė visus kitus. Kaip ir visiems žmonėms, pasitaikydavo suklysti ir jam, bet tai nekliudė jam išlikti ištikimu Tiesos ritieriumi, be baimės ir priekaišto. Ir kai dabar jau nėra gyvųjų tarpe šitos taurios asmenybės, jos prisiminimai kartais yra priekaištais mūsų sąžinei. Ar viską mes darėme ir darome taip, kaip reikalavo šitas didelis mūsų Mokytojas? Ar ieškome Tiesos su tuo ritierišku užsimojimu, kurio pavyzdį jis pats yra mums rodęs?...

Nepasakysiu, kad mano sąžinė teiktų man vien teigiamų atsakymų į šituos klausimus. Skaitydamas iš naujo prel. Dambrausko laiškus, gailiuos dabar, kad buvau pamiršęs nevieną šito savo mokytojo ir kritiko nurodymą ir kad nepaskaitydavau dažniau jo laiškų, kurie karo metu keliavo su manim per visą pasaulį. Jei ir nelaikau jo neklaidingu vadovu, tai negaliu nepripažinti jame labai naudingo ragintojo. Gaila, kad gyvenimo aplinkybės taip dažnai užstelbdavo šito raginimo balsą.

II.

Mano susirašinėjimas su prel. Dambrausku žemiau spausdinamas toje tvarkoje, kaip laiškai buvo man siunčiami ir mano gaunami. Iš prel. Dambrausko laiškų, rodos, nėra žuvęs nei vienas. Iš mano laiškų, rašytų prel. Dambrauskui, kaip galima patirti ir korespondencijos, žuvo nebeatstatomai du laiškai: 1) vienas, rašytas iš Samarkando į Kauną 1914. VIII. 31. ir 2) vienas, rašytas iš Samarkando į Vilnių su pasveikinimu 1915 Naujiesiems Metams. Be to, yra žuvę originalai dviejų mano laiškų: 1) Nr. 9 (ž. 22 psl.) 1914. II. 19 ir 2) Nr. 15 (ž. *„Logos“* 1939 m. 1 nr. 9-10 psl.) 1915. II. 13; bet jų tekstą pasisekė beveik visiškai atstatyti iš užsilikusių pas mane rašalinių nuotraukų.

Prel. Dambrausko laiškai spausdinami nepaliečiamai taip, kaip jie buvo parašyti: ne tik nekeičiama jų terminologija, bet ir rašyba ir net skyryba, kurioje jausti kai kada paskubos trūkumų. Tik tada, kai apsirikimas yra visai aiškus, ir negali būti kalbos apie sąmoningą nusistatymą, klaida yra pataisoma. Ne tik stiliaus, bet ir kalbos dalykuose ir tame skaičiuje rašyboje prel. Dambrauskas turėjo savo pagrįstą nusistatymą, kurio tvirtai laikėsi. Pašalinti dabar jo rašybos ypatybes iš jo laiškų reikštų atimti iš jų tą laiko ir asmenybės koloritą, kuris yra jiems būdingas.

Kas kita yra su mano laiškais. Dėl kalbos mokėjimo trūkumų mano laiškuose buvo nemaža rašybos klaidų. Be to, laikiausi rašyboje kai kurių dalykų, kurie buvo man priimtini ne dėl pagrįstų argumentų, bet dėl patogumo. Toks buvo, pvz., nežymėjimas brūkšneliu ilgosios *ū*. Prel. Dambrauskas darė tai iš principo, o aš — dėl to, kad tai man buvo lengviau, nežinant gerai, kur *ū* ilgoji turi būti rašoma. Todėl savo laiškuose taisau ne tik aiškius apsirikimus, bet ir rašybos bei skyrybos klaidas. Nedemonstruoju šitų savo klaidų, nes tai būtų dabar visai nereikalingas dalykas. Kam gali būti tai įdomu istoriniu atžvilgiu, gali rasti mano laiškų originalus V. D. Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriuje (E 108). Užtat visai nepaliečiu savo terminologijos, stiliaus ir sintaksės. Šitais atžvilgiais mano laiškai pasiliko su visomis savo ypatybėmis ir net su visomis savo klaidomis.

Pasistatęs savo uždaviniu atspausdinti visa, ką asmeniškai esu gavęs iš prel. Dambrausko ir kas turi reikšmės jo charakteristikai, atspausdinu „Priede“ ir tas pastabas, kurias jis buvo padaręs prie pirmojo „Pagrindinių Filosofijos Terminų“ projekto. Brangindamas kiekvieną jo mintį, šiaip ar taip išreikštą, negaliu neapsaugoti ir šitų trupinių, išrankiotų iš terminų sąrašo, kuriame jis darė savo pastabas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 1.

Gerbiamasis Kunige!

Neseniai nusiunčiau savo draugui P. Dovydaičiui[3] straipsnelį, užvardytą „Filosofiškoji Dievo sąvoka", ir draugiškai prašiau jį apsiimti taisyti iš atžvilgio į ortografiją ir stilistiką mano rašomąjį darbą ant temos: „Bažnyčia bei kultūra", iš kur paeina ir augščiau minėtas rašinėlis. Tuo tarpu iš dr. Dovydaičio sužinojau, jog jis mano rankraštį yra įteikęs Tamstai. Kadangi jau taip atsitiko, ir gal kilti klausimas apie mano darbo „Draugijoj" spausdinimą, tai nutariau nusiųsti Tamstai dar bent-kiek daugiau medžiagos, kurią turėjau maždaug prirengęs siųsti dr. Dovydaičiui. Nors savo darbą skyriau galutinai „Draugijai" vis-gi nebuvau sumanęs taip greit įteikti jį Redakcijai. Todėl, jei Tamsta rasi, jog jame perdaug nujaučiama paskuba, ar perdaug šlubuoja jo ortografija ir stilistika, kad galima būtų jas lengvai ištaisyti — tai teikis Tamsta sugrąžinti man rankraščius su tam tikrais nurodymais ir patarimais.

Mano asmeniškas gyvenimas taip susideda, kad negaliu tam darbui paaukoti tiek laiko ir jėgų, kiek nujaučiau prie to paslankumo. Vis-gi nenusimenu: laikui praėjus, gal šiek-tiek rašinį galėčiau ištobulinti. O jeigu rankraščius Tamsta sunaudotumei, tolimesnę tąsą galėčiau Tamstai nusiųsti apie Kalėdas. Pastarajame atvejyje geistina būtų, kad užlaikyta būtų nurodyta šiuo kartu rankraštyje tvarka, kas paliečia ir nusiųstą dr. Dovydaičiui rankraštį. Reikalui esant, pavedu Tamstai taisyti mano rašinius sulig savo užgaidų be pakeitimų tik prasmės ir pridėjimų nepriguliančių man minčių. Meldžiu irgi daryti reikalingus sutrumpinimus ir praleidimus. Turėdamas viltį, jog blogiausiame atvejyje Tamsta, Gerbiamasis Kunige, nenorėsi palikti mane be naudingų patarimų, pasilieku su tikra pagarba.

S. Šalkauskis.

24. X. 13 m. Samarkandas (Rostovcovskij pr. d. N. 12).

---

[3] *St. Šalkauskio laiškas Pr. Dovydaičiui*

10. Okt. 1913.

Mielasai!

Gavęs Tavo laiškelį, nudžiugau, kad lemta Tau buvo maž-daug atsakančiai prisitaikinti prie visuomeniškojo darbo, nes pats savo prityrimu žinau, kaip yra sunku, jei žmogus imasi darbo, prie kurio nejaučia jokio paslankumo, tuo tarpu, kuomet yra viliojamas tųjų pageidavimų, kuriuose padeda savo viltį ir svajones. Bet aš visgi nenusimenu ir tikiu, jog ankščiau ar vėliau ir man bus leista užsiimti tuomi, ką aš skaitau gyvenime svarbiausiuoju dalyku. Kaip rašiau, pradėjau platesnį darbą, kurį skyriau pirm „Ateičiai", bet, darbui einant pirmyn, matau, kad mano veikalas bus daugiau atsakantis „Draugijai". Pasakysiu Tau visai atvirai, jog ačiū savo darbui tikiuos susilauksiąs nors bent - kiek visuomeniškosios pagelbos, kad galėčiau užsiimti tolimesniais studijais užsieny filosofijos srityje. Taigi parašyk man visiškai atvirai, ar tai galimas daiktas, nes Tu privalai gerai žinoti mūsų tautiškųjų švietimo draugijų pažiūras ir materiališkąjį padėjimą. Tariuos, ir Tu galėtumei atsakančiame laike padėti man tą dalyką atlikti.

Siunčiu Tau tuo-tarpu vieną savo darbo trupinį štai kokiam tikslui. Pirma, kad žinotumei, kokį sau planą užbrėžiau (yra tai tas-pats užmanymas, kurį turėjau dar „Ateičiai" įsikuriant ir kurį nuolat svarsčiau ir augindavau savo sąmonėje);

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 1.

31. X. 13 Kaune

Gerbiamasai tautieti,

Rankraštį Dovydaičio įduotąjį perskaičiau ir rengiausi Tamstai parašyti, kad atsiųstumei daugiau. Lyg atjausdamas mano norą sveikas atsiuntei ir neprašomas. Nuoširdžiai ačiu už viską. Dabar aš iš „Pratarties“ supratau Tamstos rašinio tikslą — pabandyti išrišti klausimą apie Bažnyčios ir kulturos sintezę. Bravo! Yra tai iš tikrųjų aktualiausias šiandiena klausimas. Aš ir pats nemaž apie jį galvojau ir jei ikšiol apie jį nieko beveik nerašiau, tai vien dėl to, kad bijojau jo sunkumo ir platumo. Norint jį gerai išrišti, reikėtu jam visą gyvenimą pašvęsti, kaip Tamsta teisingai patėmijai. Bet jis niekados nebus išrištas, jei nieks jo rišti nesirengs ir reikalingos jam medegos nerinks. Tamsta sumanei užsiimti „prirengiamai-programiniu darbu“. Bravissimo! Mielu noru skaitysiu Tamstos rašinį — ir paskui pranešiu savo nuomonę. Kol kas galiu tiek tik tepasakyti, jog skaitymas eina gan sunkiai. Sveikas per maž atsižiuri į musų skaitytojų neprisirengimą. Rašai per trumpai, dogmatiškai, be protavimų be priparodymų. Iš to trumpumo išeina neaiškumas, kurs tampa dar didesnis dėl neišdirbtos kol kas musų filosofiškos terminologijos. Musų skaitytojams reiktu viską daug a i š k i a u p o p u l e r i a u išdėstyti. Skaitydamas bandysiu Tamstos rašinį taisyti ir daryti aiškesniu. Nežinau tik, kaip man tai pavyks. Begalo Tamstai dėkingas

Kun. A. Dambrauskas

---

antra, kad galėtumei šį mažmožį, jei rasi ne-pro-šalį, sunaudoti savo veikimo „Vilties“ redakcijoj pradžioje; trečia, kad sutiktumei dalimis taisyti mano darbą iš atžvilgio į kalbą ir terminologiją, o taip-pat būtų labai įdomu pasitarti apie daugelį principialių klausimų, kuriuos turėsiu paliesti savo darbe.

Dalinis taisymas yra man pageidaujamas tam, kad galėčiau Tavo patarimus sunaudoti tolimesniam darbui, nes aš neturiu čia ne tik su kuom pasitarti, bet dar-gi, kaip visuomet, trūksta man lėšų išsirašyti visas tas knygas, kurias man būtų naudinga turėti. Žinoma, turėtumei iš to gerokai darbo, ir jei negali nesidrovėk atsisakyti. Elgsiuos kokiu-nors kitu būdu. Bet, kad turėtumei bent-kokią iš to naudą, sutinku spausdinti „Viltyje“ atskiras mano darbo vietas. Taigi ištaisęs mano rankraščius raudonuoju rašalu ir padaręs savo patėmijimus, siųsi juos man atgal, kad aš galėčiau juos sunaudoti ir pasimokinti.

Iš viso darbo parašyta yra mano, bet neapdirbta dar galutinai, tik I-oji dalis, užvardyta „Pažanga prigimtoje ir viršprigimtoje tvarkose“, kurios planą padedu draug su šiuomi. Apie tolimesnį turinį gali spręsti iš užvardymų kitokių dalių. Viskas mano yra maž-daug apgalvota, bet su išdėstymu dalykas eina pamažu. Ne kažin kiek turiu liuoso laiko, o čia ir sveikata, kaip visuomet, silpna. Parašyta dalis ilgiausioji ir svarbiausioji, bus apie 60 puslapių spausdinimui.

Kaip matai su ortografija pas mane visai nekaip yra. Taigi jąją, kaip irgi stilistiką leidžiu Tau taisyti, kiek nori, žinoma be iškraipymo prasmės. Kadaise mano parašyta: „Vienintėlis reikalingas dalykas“ pataisei — „Vienas būtinai reikalingas dalykas“, — tai ne vis tas pats, ir sulig mano nuomonės tegalimas buvo tik pirmas išsireiškimas, atatinkąs krikščionystės dvasiai.

Kad padėti pradžią, išrinkau pirmam kartui pačią pradžią ir tik pakeičiau už-

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 2.

Gerbiamasis Kunige,

Gavęs iš Tamstos laiškelį nuo 31. p. m. visgi pasikėliau dvasia, nors Tamsta ir papeikei mano rašymo būdą, — ir vėl neprašomas noriu bent kiek pasiaiškinti. Visiškai su Tamsta sutinku, jog mano rašinys išeina per trumpai rašomas ir todėl neaiškus ir dogmatiškas. Bet, jeigu atsiminti, jog tai yra, kaip pavadinau, prirengiamai -programinis darbas, kurį varau daugiausiai su pagelba sintetiškai-intuityviškojo metodo, tai vargiai ar galėčiau šį darbą tuo tarpu kitaip atlikti. Žinoma, priežastys — subjektyviškos. Mažai dar teesu apgalėjęs rašymo formą, ir dargi sulig savo prisirengimo ir sumanymo nebegaliu pasileisti į smulkmeningus protavimus. Spėju, jog dr. Dovydaitis kartu su mano rankraščiais įteikė Tamstai ir mano sumanytą planą. Iš jojo Tamsta gali patėmyti, jog mano rašinys turi susidėti iš penkių dalių. Pirmoji dalis, teisybė, pati didžiausioji, yra jau mano parašyta, nors ir neapdirbta galutinai. Pagal savo didumą pastaroji pasieks beveik 75 spausdintų puslapių. Taigi visas rašinys ir taip išeis nemažas. Todėl visur stengiuosi maximum turinio su minimum formos suderinti. Rašydamas visai neatsižvelgiu į netikėlius: juos žodžiais ir nepertikrinti, — o turiu akyvaizdoje vien tik mūsų katalikus, kuriems daug tiesų ir nebereik prirodinėti. Pastariesiems svarbu nurodyti plačiai užbrėžtą sintezę, taip sakant, iš perspektyvos, idant visos mūsų gyvenimo smulkmenos įgautų tam tikros svarbos ir prasmės, ir idant p.p. J. K.[4] ir panašūs nebegalėtų iš dalies teisingai užmetinėti katalikų veikimui stoką principų ir siūlyti jiems pakeisti dvejetą stabukų. Todėl tariuos, geriau būtų mano rašyme vietoj, kad prirodinėti smulkmeningais protavimais atskirus tvirtinimus, sudaryti juos į tokią visumą, kuri pati per save patvirtintų ir prirodinėtų pavienių principų teisingumą, kitaip sakant, apgynimas ir išteivardymą. Mano pavardę gali padėti priešakyje: nesislepiu. Nors rašinys visai trumpas, bet sulig mano nuomonės, tur būt turtingas, nes gerokai sunaudojau jam parašyti laiko ir darbo.

Kas link „Vilties" apskritai, tai turiu Tau atvirai pasakyti, jog lig šiol man ji labai nepatikdavo, nes visuomet joje jausdavau stabmeldišką tautystės primatą. Tikiu, jog pajėgsi stabą apversti ir apgaivinti „Viltį" krikščioniška daugiau dvasia, ką linkiu Tau atlikti kuogeriausiai su nauda visuomenei ir pirm visako Bažnyčiai.

Taigi būk su manim atviras, atsakydamas pastatytiems šiame laiške klausimams.

Su Dievu, mielasai,

4. X. 13 m. Tavo Stasys.

P. S. Jei atspausdintumei mano mažmožį, neužmiršk atsiųsti man *du numeriu*, ir *rankraštį ištaisytą atgal.*

Pr. Dovydaičio prierašas, padėtas ant šio laiško, įteikto kun. A. Dambrauskui:

„Šalkauskio ątrašas:

Pomoščnik Prisiažnavo Poverennavo
Stanislav Juljanovič Šalkovskij
v Samarkande
Rostovcovskij pr. dom. N. 12.

Malonėk atsakyti sulig šio ątrašo Šalkauskui apie visą, ką jis nori, kad būtų atsakyta

14. X. 913" Pr. D.

[4] Čia turėta galvoje, matyti, Juozas Kubilius, „Vilties" bendradarbis. *St. Š.*

sinimas, gal, kitados per daug drąsių tvirtinimų tur atsieiti a posteriori. Tokia buvo mano visai sąmoningai apgalvota prirodinėjimo sistema. Pridėsiu dar, jog gyvendamas tokiam užkampyje, kaip Samarkandas, maža teturiu medegos ir todėl verste priverstas esu imtis subjektyviškojo rašymo būdo, turėdamas viltį, jog, sulig E. Hello žodžių „tiesa turi tąjį stebuklingą privalumą, jog reikalauja tik būti nurodyta“, kurį aforizmą norėjau padėti priešakyje mano rašinio, kaip motto. Nežinau dar, kuomet ir kaip priseis plačiau išpildyti sumanytą uždavinį, o tuo tarpu norėčiau tik pasidalinti su savo vienatikiais tuoju džiaugsmu, kuris paeina iš pergyvenimo giliai įtikimos Bažnyčios ir kultūros sintezės.

Laukiu dar iš Tamstos užmetinėjimų apie mano visatos vėlės koncepciją, juo labiau, kad ir mane patį jos išdėstymas toli gražu neužganėdino. Bet, sulig mano giliausio įsitikinimo, šioji idėja turi tarnauti tarpine platforma, kurioje atsieina suderinimas kraštutinių išvadų iš kristologijos ir dabarties gamtamokslio. Iš čia paeina nesuskaitomi nuopelnai,[5] kurie paaiškės iš tolimesnės mano rašinio dalies. Apie aukščiau išdėstytą skaičiau už priedermę Tamstai pranešti, idant Tamsta daugiau žinotumei apie mano subjektyviškus motyvus, ir sulig jų galėtumei varyti atsakančiai taisymą. Kaip rašiau praėjusį kartą, palieku Tamstai pilną laisvę ir tikiu, jog Tamsta padarysi geriausiai. O ką negalima būtų pataisyti, gal Tamsta norėtumei papildyti tam tikruose nuo Redakcijos vardo prierašuose. Už viską esu ir būsiu didžiai dėkingas, o ypač meldžiu daugiau kritikos. Bijau tik Tamstą perdaug sutrukdyti, nes spėju, jog ir šiaip Tamsta labai apkrautas darbu.

Su tikra pagarba

10. XI. 13 m. S. Šalkauskis

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 2.

1. XII. 13 Kaune

Gerbiamasai bendradarbi,

Pirmas Tamstos rašinio straipsnis jau surinktas ir pasirodys ryt išeisiančiame 83-me „Draugijos“ n-je. Antrasis yra sunkesnis ir reikalautu šiokių tokių pataisymų bei paaiškinimų.

Taip pav. ant 3 pusl. parašyta: „Todėl Dievo Išmintis tarnauja tobulais pirmavaizdžiais kiekvieno tvarinio kaip esančiojo, taip ir galimo“. Sakinys neaiškus. Čia ko tai trūksta, bet kaip tą trukumą užpildyti, aš neišmanau.

Tamstai rodos, jog Dievas, kaipo Esybinė Išmintis yra griežtai priešingas chaosui. Kad yra priešingas moraliam chaosui — tai man aišku, bet kad butu priešinga ir fiziškam — tai dar klausimas. Todėl — kad moralės chaosas tegalėjęs kilti iš suteiktos tvarinijai laisvės — sutinku su sąlyga, jei čia tvarinija reiškia protingąją jos dalį. Bet jei imsime fiziškąjį chaosą, tai tvarinijos laisvė jam pagaminti, man neišrodo reikalinga, nes man sunku pripažinti, kad atomai pav., turėtų kokią tai savąją „laisvę“, juo labiau, kad sveikas toliau sakai tvarinijai esą duota „žinojimo ir apsisprendimo galė“.

„gavusi iš Dievo buvį tvarinija turėjo vienybėje atvaizdinti Dieviškosios Išminties turtingumą... Toji vienybė esybiniai išreikšta (?) tverdavo visatos vėlę“. Čia neaiški minimoji vienybė, neaiškus jos esybinis išreiškimas, o jau kas visai negalima — tai frekventativas „tverdavo“. Aš pataisiau — „ir yra visatos vėlė“.

[5] Čia turėta galvoje tikriausiai laimėjimus. — *St. Š.*

Nors krikščioniškoji filosofija ikišiol ir nėra savon sintezėn įtraukusi „visatos velės“, bet aš manau, kad visatos vėlė, kaipo substancialinė visatos *forma* bei pavidalas turi savo raison d'être kaipo tolesnė logiška išvada iš scholastiškojo hylemorfizmo. Visas klausimas tik tame, koki ta vėlė yra: ar ji labiau panaši į vėles augmenų gyvulių, ir net į materijos neorganiškos pavidalus, ar į žmonių vėlę nemirią, laisvą, protingą. Tamsta, rodos, linksti prie šios pastarosios alternatyvos, nes prileidi visatos nuodėmėn nuopuolimą. Čia išeina pas Tamstą neaiškumas, nes vienoj vietoj atsakomybę del to nuodėmėn puolimo sudedi ant visatos *vėlės* (6 psl.), o kitoj ant visos tvarinijos (9 ir 14 psl.)*, o trečioj ant nupuolusiųjų angelų (6 psl.). Ir pats nuodėmės nuopuolimas nevienodai aptariamas: vienur kaipo didystės nuodėmė, kitur kaipo noras būti neprigulmingu nuo Dievo. Bet tai tik mažmožis. Daug svarbesnis yra Tamstos tvirtinimas: „O tasai (pirmykščios tvarinijos) tobulumas, kad butu visišku, tur įgyti ir netobulumo galėtinumą“. Aš pataisiau tą sakinį šitaip: „O tasai sutvertasis tobulumas, kad ir visiškas, tur turėti ir netobulumo galimumą“. Padariau tai dėlto, kad „netobulumo galimumas“ tepritinka vien sutvertam tobulumui.

Toliau ant 11 psl. Tamsta rašai. „. .nupuolusi visatos vėlė užlaikė lyg neaiškų atsiminimą, vien aklą instinktyvų prie vienybės stengimąsi. Ačiū jam visata ir tapo toji objektivi sritis, kurioje įvyko (pas Tamstą netikusiai „atsieidavo',) Dievo tvėrimas“. Čia išeina lyg prieštaravimas. Buvo visatos vėlė, todėl buvo ir visata sutverta. Bet visatos vėlei nuodėmėn nuopuolus ji - visata daros vėl sritimi Dievo tvėrimo. Tai man neaišku.

Neaiškųs tapgi man ir įvairųs vienybės pavidalai, kurie anot Tamstos visatos vėlei buvo po jos nuopuolimui Dievo suteikiami. O labiausiai neaiški pati visata prieš nuopuolimą: koki ji buvo, iš ko ji susidėjo etc.

Erdvės prasmė pas Tamstą irgi neaiški: vienoj vietoj „erdvė yra atitrauktas nuo materijos tarpiškumas“, o kitoj ji yra aptariama kaipo apimanti visus daiktus — vienijimos sąlyga. Pirmajame atvejyje erdvė daroma prigulminga nuo materijos, todėl ir nuo materialių daiktų, o kitoj daiktai daromi prigulmingi nuo erdvės.

Ant 14 psl. randas painiai sustatytas sakinys: „Kiekvienas elementas, kaip buvo sakyta, apribotas yra visų kitų elementų. Jo (?) susivienijimas su kitais elementais priguli nuo visų kitų, todėl kiekvienas procesas (?) kuriam jis (?) priklauso apsireiškia jam (?) kaipo butinumas',. Kas tie „jo“, „jam“, „jis“ labai sunku susekti.

Tie Dievo suteikiami visatos vėlei tvėrimo akte vienybės pavidalai irgi daugeliui bus problematiški. Čia išeitu kad evolucija darosi netik visatoj, bet ir visatos vėlėj, kuri išpradžių teturi tik vienijimos galę, o paskui įgauna ir „veiksminius (tur but aktualius) vienijančios esybės apsprendimus“.

Visatos vėlės buvį Tamsta vadini metafizišku, nežinau tik kokioj prasmėj: ar tokioj kaip scholastikų ens, ar kitokioj.

Ta visatos vėlė, anot Tamstos, „sutraukia visatos materiją“ į „kunišką vienybę“. Ką tai reiškia kuniška vienybė, jei visatos vėlės buvis vadinama metafizišku?

Visatos vėlė yra „visatos pavidalas“ — o tuotarpu ant 15 pusl. Tamsta kalbi apie jos „apipavidalinimą“. Pavidalas apipavidalintas — ką tai reikštu?

Pasaulio „rengimąsi“ Tamsta vadini „tveriamaja evolucija“. Ar nebus geriau pasakius „Pasaulio genezis“?

Tamsta manai, kad nesverianti materija atsiradus iš sveriančios.

---

* „Tvarinija užsigeidė turėti tobulumą pati per save ir neprigulmingai nuo Dievo“. Koki tvarinija? Nejaugi to užsigeidė kristalai, žolės ir žvėrįs?....

Tuo tarpu naujausis mokslas mokina kaip tik priešingai. Net ir katalikų filosofai ima prie to linkti. Pav. prof. Pécsi savo „Cursus Brevis Philosop. Vol. II vietoje scholastikų „materia prima" ima nesveriančiąją materiją, o viet. forma substantialis deda „vis substantialis".

Ant 19 p. Tamsta rašai: „Galima pasakyti, jog atskirų pavidalų sutvėrimas yra momentas, kuomet visatos vėlė susijungia su Dievo Žodžiu". Kaip tas susijungimas reikia suprasti? Jis be paaiškinimų gali duoti progų neteisingiems įvaizdams apie tą „susijungimą". Tą pat reik pasakyti ir apie visatos „apmirimą (delko ne mirtį) ir „iš numirusių prikėlimą"..

Ant 21 p. Tamsta tvirtini, buk „atskiri žmonės įgauna sau pavidalus iš visatos vėlės, kuriai žmogystė tiesiog Dievo suteikta". Tai butų priešinga teologijai, kuri mokina, kad žmogaus dušias Dievas atskirai tveria immediate.

Ką Tamsta rašai apie visuotiną materijos spinduliavimą — su tuo mokslas dabartinis visai sutinka. Anot See iš žvaigždžių spinduliavimų susidaro debesynai, kurie virtę žvaigždžių kruvomis savo žaru toliau spinduliuoja, tverdami naujų debesynų ir t.t.

Bet kad visatos vėlė tvertu pavienius pasaulio pavidalus — tai abejotina.

Su tvėrimu iš nieko Tamsta apsidirbai per lengvai pasakydamas, kad mes jo „savo supratimu numanyti negalime".

Štai pastabos, kurios man atėjo galvon Tamstos rankraštį beskaitant. Jei Tamsta jį paaiškinsi savotiškai, busiu labai dėkingas. Jei ne — tai galima bus taip dėti, pridurus tik vietomis redakcijos pastabas. Bet pirm dėsiant aš visgi geisčiau iš Tamstos susilaukti atsakymo.

Linkėdamas visokio labo ir linksmų besiartinančių Kalėdų švenčių pasilieku

Su tikra pagarba ir dėkingumu

K. A. Dambrauskas

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 3.

Gerbiamasis Kunige!

Gavęs Tamstos laišką, rašytą 1 d. š. m., galutinai įsitikinau, kaip ir pirm spėjau, jog vargiai kada-nors galėčiau rasti geresnį savo rašinio kritiką ir labiau gerbtiną patarėją, negu Tamsta. Didžiai esu dėkingas Tamstai už viską, kaip irgi už Tamstos linkėjimus Kalėdoms besiartinant, ir iš savo pusės nuoširdžiai meldžiu Tamstą priimti nuo manęs tokius-pat linkėjimus visokių gėrybių.

Kaslink Tamstos kritikuojamos mano rašinio dalies, tai jau pirm nujausdavau, nors nevisai sąmoningai, kai kurias Tamstos nurodytas stilistiškas konstrukcijines silpnybes, apie ką ir paminėjau pastarajame savo laiške. Perskaitęs Tamstos pastabas, visiškai įsitikinau, jog privalau šią savo darbo dalį tūlose vietose iš naujo pertaisyti, kai-kur papildyti, paaiškinti perdaug abejotinus dalykus prašalinti. Visais Tamstos nurodymais noriai pasinaudosiu ir sulig jų atsakančiai ištaisysiu atskiras vietas. Todėl Tamsta dovanosi, jog tuo-tarpu neatsakinėsiu Tamstai ant pastatytų Tamstos laiške klausimų.

Taigi su tolimesniu mano rašinio taisymu meldžiu susilaikyti, kol aš nenusiųsiu Tamstai visą antrąją dalį, užvardytą: „Tiesa apie žmogų". Buvau jau bebaigiąs, bet vis nerimastavau kas-link jos pradžios ir turėjau nuolat paslankumą parašyti Tamstai, kad sustabdžius jos taisymą. Dabar pasiliuosavau bent-kiek nuo kitokių darbų ir tariuos pabaigsiąs minėtą dalį iki Naujųjų Metų. Kadangi nevertėtų, kad rašinio spausdinimas nutrūktų viename iš sekančių „Draugijos" numerių, tai viso-

mis jėgomis pasistengsiu kuogreičiausiai aprūpinti reikalingą artimiausiam N-iui dalelę ir nusiųsti ją skyrium. Bus tai dalis straipsnio, kurį Tamsta esi jau skaitęs, su tam tikrais pataisymais.

Dar kartą sakydamas nuoširdžiai ačiū pasilieku su tikra pagarba

Samarkandas, atsidavęs S. Šalkauskis.
11/XII 13 m.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 4.

Gerbiamasis Kunige!

Skubu Tamstai siųsti sekančiam „Draugijos" N-iui medegą. Gal tuom kartu Tamsta norėsi padėti be tolimesnių pataisymų. Žinoma, jei Tamsta rasi kokias-nors kliūtis ypač dogmatiškas, meldžiu su spausdinimu susilaikyti: dar galima bus perdirbti. Meldžiu dar Tamstą įsitikrinti teisingume mano išraiškų iš Šventraščio, nes neturiu lietuviškos Biblijos. Kaip Tamsta pamatysi Tamstos pastabomis pasinaudojau gerokai, jei ne pataisymui, tai pasiaiškinimui. Išvengti aptarimą tveriamoji evoliucija sulig mano nuomonės negalima, nes yra tai tik viena Genezio stadija, ir reik ją suprasti, kaipo Dievo tveriamąją evoliuciją. Aktyvumas priguli Dievui, nors ir žemės reikšmė irgi neniekinama sulig Šventraščio žodžių: „tegul žemė pagimdys..." Kaip pasinaudojau Tamstos pastabomis, Tamsta pamatysi iš pačio rašinio. Toliau pasiryžau pertaisyti tveriamosios evoliucijos išdėstymą atsižvelgdamas į Tamstos man padarytus nurodymus.

Labai ir labai atsiprašau, jog savo ortografija ir stilistika uždedu ant Tamstos didelį darbą, bet jaučiu, jog skaitydamas savo Tamstos pataisytą rašinį daug ko pramoksiu.

Dar-gi sakydamas ačiū už kritiką ir pagelbą, pasilieku su tikra pagarba

atsidavęs S. Šalkauskis

16/XII 13. Samarkandas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 5.

Gerbiamasai Kunige!

Jei nebus pervėlai, meldžiu Tamstą padaryti mano pastarajame rankraštyje sekančias permainas: 1) ant pusl. 5. vietoje „žodis ‚pradžioje' tegal reikšti..." reiktų: „žodis ‚pradžioje' pirmiausiai reiškia tai, jog"; 2) ant pusl. 13 (4 eilė nuo apačios) vietoje „ir apčiumpa" geriau būtų „ir greit apčiumpa". 3) ant pusl. 4. gerai būtų pridėti užpakaly žodžio „įsivaizdinimus", parašyto puslapio baltgalyje, Šventraščio žodžius paimtus iš „Ksiegi Przypowieści" Rozdz. VIII, 22 - 32 „Pan mię posiągł.., z synami człowieczymi". 4) Pavartotus lotyniškus žodžius gerai būtų paaiškinti lietuviškai, nežinojau, kaip kaikuriuos išversti. 5) Parašytus pieštuku lotyniškus žodžius meldžiu lietuviškai išguldyti. Atsiprašydamas už sutrukdymą pasilieku su tikra pagarba

dėkingas S. Šalkauskis.

18/XII. 13 m. Samarkandas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 6.

Gerbiamasis Kunige!

84-tame „Draugijos" numeryje pamačiau atspausdintą antrąją mano rašinio dalį pirmojoje redakcijoje. Matyti, dėl nežinomų man priežasčių Tamsta nusprendei nelaukti iš manęs perdirbtos iš-naujo tosios dalies, kuri, tiesą pasakius, yra gerokai silpna, o kai-kuriose vietose ištikro slepia savyje prieštaravimus, iš kurių svarbiausius Tamsta man nurodei savo laiške. Gal būt tai atsitiko dėlei tos priežasties, kad paminėtas numeris išėjo anksčiau, negu paprastai. Nežinodamas tuo tarpu apie išeisiantį nesusitikimą buvau beveik iki paskutinio laiko betaisąs tž pačią dalį ir todėl negalėjau galutinai išdailinti sekančią po išspausdintos jau dalį. Tokiu būdu, nenorėdamas perdaug skubėti, negaliu atsakančiai aprūpinti savo darbu 85-tą „Dr-jos" numerį.

Vis-gi tai, ką spėjau parašyti pastarajame laike, siunčiu Tamstai ir štai dėlei kokio reikalo. Kadangi pirmojoj redakcijoj neišsitariau aiškiai apie pirmykštį tvarinijos stovį ir jos laisvę, tai šiame punkte tarp mudviejų atsirado nesusipratimas, ačiū kuriam, man rodos, esą pagaminti Tamstos užmėtinėjimai bei užklausimai apie šitą dalyką. Žinoma, kaltas čia tik mano rašymo būdas, ir todėl norėjau plačiau apie tai išsipasakoti, kad papildžius nujaučiamą spragą. To-pat nesusipratimo, rodos man, yra irgi pagaminta pirmoji Redakcijos pastaba, kaipo paaiškinimas, būtent: „T. y. protingai tvarinijos daliai" (Dr. Nr. 84, psl. 362), nes, kaip Tamsta galėsi patėmyti iš dviejų paskutinių rankraščių, sulig mano giliausio įsitikinimo negalima dalinti pirmykščią tvariniją į dvi dali, protingą ir neprotingą (irracionalę).

Taigi siųsdamas Tamstai ir antrąjį paeiliui nesuvartojamą rankraštį, manau, jog juodu gal turėti reikšmę Tamstai taisant tolimesnę mano rašinio tąsą, nes juose stengiausi atsakyti pastatytiems Tamstos laiške užklausimams. Drįstu vėl prašyti Tamstą, kad Tamsta, turėdamas *kada-nors* bent-kiek liuoso laiko (kas, spėju, yra mažai tikėtina), atsilieptumei pajudintų juose dalykų kritika, — busiu dideliai dėkingas.

Sutinku, jog erdvės aptarime esama prieštaravimo, taip pat visatos vėlė, kaipo pavidalas apipavidalintas, yra beprasmė. Sutinku irgi, jog netikusiai yra pavartoti išsireiškimai apie visatos vėlės su Dievo Žodžiu susijungimą, apie visatos apmirimą, apie visatos vėlės metafiziškumą. Tuo tarpu giliai esu įsitikinęs, jog tveriamoji evoliucija atsieina,[6] ir tai pirm visako, visatos vėlėje. Sulig mano nuomonės visuotinojo (universalio t. y. visatos vėlės) ir pavienių (individualių) pavidalų veikimosi (kodėl netinka, kaipo rusų — vzaimodeistvije?) yra pažangos pamatu. Apie žmogų randu aiškų nurodymą Genezio knygoj. I. 27 — matau universalio žmogaus sutverimą, o-gi II, 7. — individualio žmogaus, pirmykščiai adekvato pirmamjam. Iki šiol daugiausiai siekiau tik paviršutiniai-prigimtąją pažangos eigą, todėl žmogus buvo aprašomas tik iš šito atžvilgio; plačiau atsakysiu į klausimą apie visuotinąją ir pavienius žmogystės pavidalus tolimesniam išdėstyme.

Dėkingas Tamstai esu už antrąją pastabą apie visatos vėlę: dabar visiškai suprantu, jog šioji pastaba buvo būtina ir beto dar naudinga. Visiems mano stiliaus pataisymams galiu tik pritarti, norėčiau vien Tamstą paklausti apie du dalyku. Pirma, ar galutinai taip ir negalima išvengti, kaip man rodos, svetimos „dušios" ir kodėl negalima, praplatinus vėlės sąvoką, pritaikinti ją ir prie žmogaus? Antra, kaip nustatyt visatos bei pasaulio sąvokas? Žinoma, ką dėl kalbos mažai esu sąmoningas ir einu vienat apgraibomis, taigi man rodos, jog žodis „visata" vartojamas dvejopose

---

[6] „Atsieina" čia turėtų reikšti „vyksta". — *St. Š.*

prasmėse: pirma, visiškam daugeriopos būvijos rinkiniui išreikšti, ir antra, siauresnės prasmės išreiškimui, butent, kaipo paviršutiniai-gamtiškoji visos būvijos pusė (slg. lenkų wszechświat, rusų vselennaja).Tuo pat laiku žodis „pasaulis" yra vartojamas trejopose prasmėse: pirma, kaipo mūsų saulės sistema, antra, vietoje visatos antrojoj prasmėj, ir trečia, kaipo priešingybė aukštesnės, transcendentalės tvarkos, pavyzdžiui, išsitarimuose, ne iš šio pasaulio, Kristus pergalėjo pasaulį, Kristaus žodžiai „ne už pasaulį meldžiuos", vartojamas pastaraisiais laikais - pasaulinis mokslas. Eidamas, kaip pasakiau, apgraibomis užproponuočiau, bene galima būtų šioms įvairioms sąvokoms išreikšti vartoti: žodį tvariniją, kaipo nesutvertojo būvio, t. y. Dievo, priešingybė, o neprigulmingai nuo Sutvėrėjo vadinti ją būvija. Kadangi būvija sulig savo prasmės yra daugeriopų būvių rinkinys, tai aišku, jog įtraukti jon Dievą nebegalima. Paviršutiniai-gamtiškoji visos būvijos pusė galima būtų vadinti, kaip paprastai ir atsitinka, visata. Kadangi tveriamoji evoliucija paliečia ypač šitą būvijos pusę, tai atsakančiai būtų kalbėti apie visatos vėlę. Pasaulis būtų vartojamas, kaipo visatos viena tik sistema, suorganizuota apie savąją saulę. O vis-gi žodis „pasaulis" neišvengiamai turėtų irgi antrąją prasmę, kurią įgauna taip sakant „ot mira sego".

Didžiai norėčiau žinoti, ar tai, jog Dievas tveria atskirų žmonių vėles immediate, yra Bažnyčios dogmatas, ar tik pavienė nuomonė. Ištikro nesu labai palinkęs pripažinti *perdaug kategoriškoje* prasmėje šią nuomonę, bet jeigu tai būtų tikrai dogmatas, tai visai įsitikinęs pasakysiu, jog čia ko-nors nesuprantu ir klaidingai galvoju.

Klausime apie tai, jog iš nesveriančios materijos pastojo sveriančioji, mažai esu kompetentiškas. Aplamai galvoju taip. Kadangi galima sau įsivaizdinti chaosą net paliuosiuotą nuo pritraukimo jėgos, tai bus gal teisingai pasakyti, jog iš nesveriančios materijos pastojo sveriančioji, bet, kad šioji pirmykštė nesveriančioji materija ir būtų šviesos gaivalu, galima abejoti, nes šviesa yra jau aukštesnės vienybės apsireiškimas. Manau, dar, jog čia viltingiau bus sekti Mozėjų, negu kai-kuriuos mokslavyrius, nes Mozėjus piešia labai aiškų apie tai vaizdą.

Dovanok Tamsta savo tolimajam vientaučiui, kad jis taip daug sutrukdo Tamstai laiko ir jei neturėsi Tamsta laiko man atsakyti, meldžiu nedaryti visai ceremonijos, — pretenzijos visai neturėsiu, o dabar pasilieku

su tikriausia pagarba

S. Šalkauskis.

11/I. 14 m. Samarkandas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 7.

Gerbiamasis Kunige Redaktoriau!

Kartu su šiuomi siunčiu Tamstai tolimesnę mano „Bažnyčios bei kultūros" tąsą. Kaip ir pirm su visišku užsitikėjimu pavedu Tamstai neapribojamai ją taisyti. Jei prierašas prie pusl. 19 pasirodys Tamstai esąs perankstybas ir šiaip jau nepatiks, — meldžiu netalpinti. Abejoju dar, ar teisingai išverčiau kai kurias vietas iš Šventraščio, nes kaip rašiau, lietuviškojo Senojo Įstatymo vertimo neturiu. Taigi teikis Tamsta maloniai nukreipti į tai savo domą.

Su tikra pagarba

S. Šalkauskis.

3/II 14 m. Samarkandas.

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 3.

Kaunas, 27. I. 14.

Carissime,

Tamstos laiškus ir rankraščius gavau. Ačiu labai žemai. Kai-kurie dalykai man dabar paaiškėjo. Bet toli ne visi. Pav. aš vis da nesuprantu, kas tai yra „universalis žmogus", kurio sutvėrimą Tamsta randi Gen. I,27 ir kokiu budu individualis žmogus gali būti „pirmykščiai adekvatus pirmajam". Tiesa Tamsta žadi į tai atsakyti plačiau tolimesniame išdėstyme. Bet aš bijausi, kad ir to tolesnio išdėstymo nesuprasiu. Ypač bijausi, kad Tamstos bandymas padaryti sintezę Solovjovo ir Bergsono nenuvestu Tamstos į negeistinas klaidas.

Terminą visatos vėlė aš pakeičiau daugelyje vietų kitu: pasaulio vėlė sulig rusų duša mira (ne vselennoj), francuzų l'âme du monde (ne de l'univers) ir t.t. Antra — visata žodis naujas ir neaiškus. Jei visata, tai jon turi įeiti ir Dievas, nes koki gi butu visata be Dievo. Įtraukiant gi visaton Dievą, priseitu pripažinti visatos vėlę Dievu — ir įpultumėm panteizman ar kokion kiton klaidon.

Sakant pasaulio vėlė — to keblumo nėra, nes pasaulis reiškia Dievo tvarinį, todel apie panteizmą čia negal but kalbos. Bet ir pasaulis turi savo keblumus, kuriuos aš ir pastebėjau taisydamas visatą į pasaulį.

Buviją — aprobuoju, tik nelabai tematau skirtumą tarp buvijos ir tvarinijos.

Kad Dievas tveria atskirai kiekvieną dušią — tai kol kas nėra dogmatas, bet teologai beveik visi to mokslo laikosi, taip kad priešinga nuomonė laikoma šiandien nebepakenčiama, nors senovėj jos laikėsi nevienas žymus katalikų rašytojas.

Delei Tamstos straipsnio gavau nevieną paklausimą ir net papeikimą. Taip klausiama: kas tai yra absolutas? Kas tai ta esybinė vienybė? Kokiu būdu absolute randas „giliausioji pažinimo subjekto esmė" (ką tai turi reikšti?), kaip gali tikėjimo akte atsieiti „esybinis subjekto susivienijimas su pažinimo objektu"? Kaip tas esybinis susivienijimas gali būti „tikėjimo šaltiniu". Išeitu, jog prieš kiekvieną pažinimo aktą mumyse turėtų atsieiti „tikėjimo aktas". Tuo tarpu pirm tikėsiant į Dievą pripažįstam buvimą daugelio daiktų... ir t. t.

Iš tų klausimų pasirodo gyvas reikalas rašyti ir filosofijos dalykus populeriai, aiškiai, duodant aiškias vartojamųjų terminų definicijas, savo tvirtinimus pamatuojant racionaliais argumentais, arba bent dialektiškais išvedžiojimais, kaip tai darė Solovjovas.

Perskaičiau antrą Tamstos straipsnį naujoj redakcijoj. Bet nesigailiu jį vėlai gavęs. Sekdamas Solovjovą Tamsta palieti kai kuriuos šv. Rašto tekstus, savotiškai juos aiškindamas. Deja, šv. Rašto aiškinimas — tai buvo Solovjovo silpiausioji pusė. Dalykas tame, kad egzegezė — yra atskiras mokslas, turįs savas metodas, kurių nesimokinus negalima žinoti — ir todėl rašant apie šv. Rašto tekstų prasmę — be to žinojimo egzegezės tegalima buti vien diletantu ir prikalbėti nesąmonių. Taigi ir Tamstai aš patarčiau viena iš dviejų:

1) arba sistematiškai susipažinti su katalikiškaja egzegeze,

2) arba geriau šv. Rašto visai neliesti idant nesuerzinti teologų. Nes jie yra tikrai „irritabile genus".

Pripažindamas filosofiją mokslu, aš pripažįstu filosofams teisę statyti savo hipotezes, kad ir nelabai priparodomas. Čia aš galiu šiaip taip apsiginti nuo

užpuolimų ant mudviejų; bet kaip tik Tamsta įkelsi koją teologijon ir pastatysi ją bent kiek į šalį, tuoj gali pakilti didelis triukšmas. Taigi „čtob gusej nerazdraznit'" laikykis grynai filosofiškojo pagrindo — filosofiškos argumentacijos, dialektikos, bet kuomažiausiai dogmatizuok.

Tamstos tarnas K. A. D.

P. S. Trečiojo Tamstos straipsnio nededu „Draugijon", nes jei aš Tamstą gerai supratau, jis yra skiriamas man asmeniškai, ne „Draugijai". Dieve Tamstai padėk.

K. A. D.

KUN. A. DAMBRAUSKKO LAIŠKAS NR. 4.

Kaunas 31. I. 14

Carissime,

Praeitą kartą aš rašiau, kad teologai „irritabile genus" ir kad reiktų vengti juos erzinus. Geriausia to galima bus išvengti stojant ant tvirto pamato t i k r o s filosofijos ir t i k r o s teologijos. Tokį tikrą pamatą turėjo Solovjovas, kurį aš maniau Tamsta besekąs. Bet iš paskutinio straipsnio išvydau, sveiką bebandant sujungti vienon sintezėn Solovjovo ir Bergsono pažvalgas.

Šio pastarojo aš, deja, nėsu skaitęs, ir todel negaliu pasakyti, ko jis vertas. Žinau tik tiek, jog francūzai katalikai juo nepatenkinti. Kiek žinau, Bergsonas yra žydas, o žydų tauta negali pasigirti atsižymėjus filosofijos srityje. Mano išmanymu, žydai ir negali atsižymėti jokiame gryname moksle — nes tai tauta, kuriai stinga p r e c i z i j o s, kurios protiškas veikimas visada buvo silpnas. Žydai gyvena daugiau jausmais, fantazija, svajone, ne protu. Delei to ir Bergsono filosofija, kiek aš ją iš recenzijų galėjau pažinti, išrodo kažkoki neaiški, nesugaudoma — ir delto gi galinti privesti prie daugelių bergždžių ginčų, bet vargiai teįstengsianti padėti Tamstai tiesą surasti.

Galutinai į filosofiją, mano išmanymu, tegalimas tik vienų vienas atsinešimas — tai Solovjoviškis: arba filosofija yra v i s k a s arba ji t u š č i a s p r o t o ž a i s l a s. Jei filosofija neapima visko, jei ji neduoda mums pilnos pasaulėžvalgos, jei ji nėra, tarnavimu vienų-vienai visuotinai tiesai, apimančiai visas mūsų gyvenimo sritis, tai ji yra tuščia scholastika, niekiausias iš visų mokslų mokslas. Kiek aš galėjau spėti iš Tamstos pirmų dviejų straipsnių, Tamsta esi pasiryžęs tarnauti anai vienų-vienai tiesai. Bet ikšiol vis da negaliu buti tikras, ar sveikas esi pasirinkęs tikrąjį kelią. Tamstos noras remtis šv. Raštu ir ten jieškoti patvirtinimo kai-kurių savo pažiūrų privertė mane persergėti Tamstą, kad tas kelias gali privesti prie tiesos tik tuomet, kuomet sveikas moksliškai susipažinsi su katalikų egzegeze. Be to — labai lengvai gali suklysti. Pav. jau tas faktas, kad sveikas pirmam Genez. perskyrime nori matyti pasakojimą apie sutvėrimą kaž-kokio *universalio* žmogaus, parodo, jog tą idėją esi paėmęs ne iš katalikiškų šaltinių. Katalikų egzegetai apie *universalį žmogų nieko nežino.* Apie jį kalba, jei neklystu, vien žydai - kabalistai ir kiti nekatalikų mistikai.

Taigi mano patarimas Tamstai: dalykuose tikėjimo — laikytis grynai katalikiško mokslo; dalykuose filosofiškuose griebtis logiškos dedukcijos arba dialektikos, gvildenančios aiškiai kiekvieną naują įvedamąją sąvoką. Kuo daugiau protavimo, išrodinėjimo, o kuomažiausia dogmatizavimo. Galop išaugšto turi buti nustatytas planas, nuo kurio ir neturėtų buti jokių nereikalingų digresijų.

Su tikra pagarba
Kun. A. Dambrauskas

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 8.

Intimiškai.

Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Gavęs Tamstos laišką, rašytą 27 p. m. d., pradėjau plačiau Tamstai rašyti, bet dar nebaigęs susilaukiau ir antrą Tamstos laišką nuo 31 p. m. Taigi mečiau rašęs pirmąjį savo laišką ir, delei kai-kurių priežasčių, pasiryžau parašyti Tamstai iš naujo ir kartu pastatyti Tamstai kelius klausimus, paliečiančius kuoartimiausiai mano asmenį. Bet pirm atsakysiu Tamstai pagal Tamstos laiškų turinį.

Perskaitęs Tamstos brangius patarimus, tuoj supratau, jog šventą tiesą sakai Tamsta apie priderantį atsargumą paliečiant Šventraščio dalykus. Antrą jau kartą turėjau progą pastebėti, jog tai, kas manyje nesąmoningai gyvavo, — Tamstai pirštu nurodžius pastojo man aišku. Buvau jau vienkart dėlei šito klausimo (t. y. Šventraščio aiškinimo) nujautęs didelį nerimastį, išsiuntęs Tamstai vieną iš paskutinių rankraščių; ir kartu net galvon man atėjo mintis, jog Solovjovas nekartą klysdavo šioje srityje. O visgi, idėjos nešamas, nesusilaikiau, kad neištarus minčių, kurios, sulig mano giliausio įsitikinimo, nors nei kiek nėra pavojingos Katalikų tikybai, bet gali turėti perdaug subjektyvią spalvą. Žinoma, tolimesniam darbe sąmoningai jau vengsiu kliudyti tai, kas įeina vienat teologijos kompetencijon, o tuo tarpu statausi sau klausimą, kaip Tamsta pasielgsi su nauju mano fantu.

Tečiaus nereiškia tai, kad galėčiau, rašydamas apie „Bažnyčios bei kultūros" sintezę, visai neliesti dogmatiškojo mūsų tikybos turinio. Dalykas tame, jog man matosi, kad viena ir ta pati tiesa sudaro kaip teologijos, taip ir filosofijos turinį, bet ji tik jose dviejose kitokiais būdais gvildenama ir prirodoma. Pavyzdžiui, tikėjimas, tarnaująs teologiškosios žinijos pagrindu, privalo turėti iš kitos pusės irgi gnoseologiškąjį pamatą. Aukščiausioji Tiesa, vadinamoji teologijoje Dievu, turi savo filosofiškąjį vardą — absoliutą. Pridėsiu dar vieną pavyzdį. Taip Kristus yra apie save taręs: „Aš esmi Tiesa..." Jei prašalinsime tvirtinimą, jog šitame išsireiškime gali būti kokio abejojimo, tai turėsime pripažinti, jog Dievažmogis Kristus ištikro yra *realis* tiesos pagrindas, ir tokiu būdu negalėsime neįvesti Jo gnoseologijon, kaipo visai tikrą principą. Panašiu būdu visa dogmatija privalo sudaryti materialį filosofijos turinį, nors visai kitokiu būdu, negu tai yra teologijoje, nes filosofija nebegali tyrinėti dogmatų, kaipo tokių. Kaip žmogaus protas jungia materiją su dvasia, taip filosofija jungia sintezėn viršprigimtąją tvarką su prigimtąja. Pastaroji sintezė tegalima vienok delei tos priežasties, jog tiedvi tvarki, kuomažiausiai idealiai, sau atitinka, ką privalo prirodyti pirmavaizdžių teorija pasigaunant panašybiniu paralelizmu, arba, kaip paskutiniame rankraštyje išsitariau, pirmykštė ir tvėrimą lydinti kongruencija. Tokiu būdu, jei filosofija pasirinko sau uždaviniu tyrinėti tai, kaip pasiekus viršprigimtosios ir prigimtosios tvarkų sintezę, tai aišku, jog jinai sudaro neišpasakomai svarbią žmogaus žinijos dalį. Tuo tarpu, kuomet teologija turi savo tyrinėjimo objektu viršprigimtąją tvarką, mokslas (siaura prasme) tyrinėja prigimtąją tvarką. Visiškas gi intelektualio žmogaus instinkto patenkinimas tegali atsieiti filosofijos srityje, nes tiktai pirmųjų dviejų rūšių žinijos sintezė, pasiekiama filosofijoje, apima visą žmogaus gyvenimą, ir todėl galiu visai pritarti Tamstos pasakymui, nors bent-kiek hiperbolingam, jog filosofija tai — viskas.

Taigi taip suprantama filosofija, sulig mano nuomonės, jokiu būdu nebegali būti pavadinta tuščiu proto žaislu. Anaiptol, dideliai esu įsitikinęs, jog filosofija yra pirm visa ko gyvastingas darbas ir tik tuomet eina prie paskirtojo sau tikslo, kuomet atsako į gyvenimo paklausus. Pastarąją tiesą ypač esu prityręs savo asmeniškame

gyvenime, nes mano meilė prie filosofijos plėtodavosi gretimai su tuom, kaip jinai atsakydavo į mano dvasios abejojimus

Iš to, ką esu aukščiau pasakęs apie filosofijos uždavinį, galima jau padaryti išvadą, jog kaipo tikrą filosofiją tebepripažįstu vien — krikšioniškąją filosofiją. Šitosios išvados ir nebijau, nes visai sąmoningai pripažįstu, jog prigimtosios ir viršprigimtosios tvarkų sintezė tegalima tik krikščionystėje. Bet čia galiu išgirsti klausimą, kas gi daryti su visa nekrikščioniška filosofija, arba t. v. pasauline. Šitam klausimui turiu šitokį atsakymą: sulig mano nuomonės visa pasaulinė filosofija yra tik labai naudingas uždavinynas, kurį ištisą privalo išrišti krikščioniškasis filosofas, bet kuriame tos tiesos, prie kurios turi stengtis tikra filosofija, mažai teesama. Kaip uždavinynas yra naudingas matematikoje, panašiai filosofiškasis uždavinynas gali atnešti nemaža naudos krikščioniškajai filosofijai. Bet uždavinyne nerasime dar atsakančios visuotinajai tiesai teorijos ir to, ką aukščiau pavadinau gyvastingu darbu.

Beabejo Solovjovo filosofijoje randame stengimąsi duoti sintezę, kuri sujungtų krikščioniškąją pasaulėžvalgą su t. v. kultūriškąja žinija. Šitame krypsnyje Solovjovo labai daug padaryta ir už tai jam priguli didelė garbė. Todėl tai ir jo filosofijos gyvastingumas yra neužginčijamas. Bet, dalindamas visą žmogaus žiniją į mokslą, filosofiją ir teologiją, jis atsižvelgdavo ne į atitinkančius jiems pažinimo objektus, bet daugiausia į metodus, būk tai mokslui privalus yra vien eksperimentalis prityrimas, filosofijai — atitrauktasis samprotavimas ir teologijai — mistiškas suėmimas. Iš dalies taip ir yra, bet ne absoliučiai, nes įvairus pažinančių veiksnių susipynimas galimas beveik kiekvienoje žinijos srityje.

Todėl man matosi bus teisingiau, pripažinus tikrąją filosofiją tik krikščioniškąją, dalinti visą žiniją pagal pažinimo objektus. Viršprigimtosios tvarkos, kaipo tokios, pažinimas sudaro teologijos uždavinį, prigimtosios tvarkos pažinimas — mokslo, o gi tųdviejų tvarkų sintezėn sudėstymas yra specifiškas filosofijos tikslas. Kadangi pažanga viršprigimtojoje tvarkoje apsireiškia religijos formoje, o pažanga prigimtojoje tvarkoje — kultūroje, tai religijos ir kultūros sintezė sudaro artimesnį filosofijos uždavinį. Bet eikim dar toliau. Kristui gimus visas krikščioniškosios religijos turinys glūdo Bažnyčioje. Bažnyčia yra t. s. statiškoji ir dinamiškoji religijos tvirtovė. Krikščioniui nėra religijos be Bažnyčios. Taigi, apspręsdami artimiausį filosofijos materialį turinį, pasakysime, jog Bažnyčios ir kultūros sintezė ir sudaro jįjį. Savo „Pratartyje“ ir norėjau tai bent kiek pabraukti, sakydamas, jog „visas krikščioniškosios filosofijos turinys taip ar šiaip paliečia tuodu dalyku“.

Įsitikinęs vienkart, jog „regimieji daiktai pastojo iš neregimųjų“ ir jog „pasaulis yra tik Dievo privalumų apreiškimas per panašybes“, prigimtajame pasaulyje ieškosiu pirm visa ko t. v. prigimtojo apreiškimo, kuris ir leidžia viršprigimtoms teologijos tiesoms pastoti filosofijos tyrinėjamuoju dalyku, bet tik ant tiek, ant kiek reikalauja to sintezėn sudėstymas viršprigimtojo apreiškimo su prigimtuoju

Stengdamos prie šitokio tikslo, paskutiniame nusiųstame Tamstai rankraštyje norėjau prirodyti, jog žemės rojus yra ne tik tikėjimo dalyku, bet irgi aukščiausioji filosofijos tiesa, nes ir prigimtasis apreiškimas duoda mums apie tai aiškius nurodymus. Jei išėjo, kad be reikalo ir be teisės įlindau teologijos kompetencijon, tai todėl, kad nebuvau dar taip sąmoningai numanęs, kaip dabar, pavojaus suklysti Šventraščio dalykus beliečiant. Taigi už Tamstos persergėjimą sakau Tamstai nuoširdžiai didelį ačiū!

Tuo tarpu visai nenumanau, kaip pritinka spaudai paskutinis mano rankraštis, kurį išsiunčiau Tamstai 4-tą š. m. d. Jei Tamsta rasi reikalingu šį-tą pašalinti, su-

trumpinti, paaiškinti ir t.t., su mielu noru sutinku; o jei reikėtų visą iš naujo ištaisyti, irgi noriai imsiuos už darbo, tik Tamsta teikis pranešti, kaip ir ką padarius.

Bet čia mano sąmonėje ir sąžinėje kįla klausimas daug kardinalesnis, ar aš, apskritai sakant, turiu teisę su savo menku prisirengimu rašyti apie Bažnyčios ir kultūros sintezę. Jau pirm nujausdavau nerimastį, o dabar, gavęs ir iš Tamstos pusės taip–pat nerimastaujančius laiškus, bent-kiek nusiminęs nutariau visai atvirai išpasakoti savo dvasiškąjį padėjimą ir klaustis patarimo pas Tamstą, kaipo pas žmogų, kuriam užsitikiu, ir prie kurio, nors nepažįstu asmeniškai, jaučiu jautrią simpatiją. Mūsų bendras mokytojas — Solovjovas suartino mudu ant tiek, jog skaitydamas Tamstos rašinius, ne kartą sau sakydavau: štai vyras, su kuriuo galima susitarti. Taigi nepyk, brangus Kunigėli, jog aš drįstu prispirti Tamstą išklausyt mano t. s. išpažintį ir prašyti paskui atsakyti man sulig savo sąžinės.

Tamsta išpasakojai spėjimą, jog siekiu Solovjovą, o paskui dar Bergsoną. Apie Solovjovą turiu pasakyti, jog ištikro jis man labai ir labai padėjo siekti filosofiškąjį susipratimą, ir jei dabar galiu šiaip taip apgraibomis rašyti apie filosofijos dalykus, tai tik todėl, jog jo sistema suteikė man prisirengimą prie filosofiškojo samprotavimo. Žinoma, toli gražu dar neišsėmiau iš jo filosofijos to, ką jis gal duoti, bet vis-gi Solovjovu nebegaliu jau taip pasitenkinti, kaip pirm. Nujaučiau didelį reikalingumą Solovjovo filosofiją sukatalikinti. Nuostabu, jog iš dalies tą darbą atliko E. Trubeckoj savo rimtame veikale „Mirosozercanije Vl. Solovjova". Šitą aplinkybę aiškinu sau tuomi, jog Trubeckoj, bestudijuodamas scholastiškąją viduramžio filosofiją, taip apsitrynė su katalikyste, kad, pats tai nepastebėjęs, kaip man matos, savo filosofiją priėjo prie jos (katalikystės) daug arčiau, negu asmeniškas unijinkas Solovjovas, nors Trubeckoj labai nenuosekliai pakėlė principan — bažnyčių perskyrimą.

Ką dėl Bergsono tai, tur būt, nedaugiau jį pažįstu, kaip Tamstą. Nebuvau jo skaitęs, vien šį-tą girdėjau ir skaičiau apie jį ir tik labai neseniai, kuomet visi nusiųstieji Tamstai rankraščiai buvo jau parašyti, neskaitant to esančio dabar kelionėje, įpuolė man rankosna jo *„Tvertinė evoliucija"*, kurią per vieną dieną šiek–tiek peržiūrėjau. Tiesą pasakius, radau joje visgi gana įdomių uždavinių.

Neskaitant Solovjovo ir jo įpėdinių, su kuriais susitikdavau Maskvoje draugijoje, įvardytoje „Rel. filosovskoje O-vo im. Vl. Solovjova", daug ko pasimokinau pas Ernestą Hello. Nors tai nebuvo mokyklinis filosofas, visgi jo rašiniuose, didžiai iškilusios dvasios pagamintuose, paslėpta tiek genialės intuicijos brangenybių (pav. lenkų vertimas „Filozofia i ateizm"), kad visuomet su dideliu pasigėrėjimu atkartoju skaitęs jo rašinius. Štai ir visi mano mokytojai. Ogi skaitydamas, skaičiau nedaug knygų, bet daug kartų tas pačias knygas.

Tuo tarpu daug intensyviau ėjo filosofiškasis mano lavinimosi delei vidurinio prityrimo. Būdamas dar gimnazistu, nujaučiau vienkart staigų pagundinimą, kuris viename akies mirksnyje pavergė mane į abejojimus. Prasidėjo sunkūs tiesos ieškojimo metai. Visa jų eilė. Gyvenimas pastatė klausimą, ar „yra ištikro tavo Dievas". Susipažinęs su Solovjovo filosofija nujaučiau lyg seniai su jąją buvau apsipažinęs. Darbas pradėjo eiti lengviau. Išpalengvo mano sąmonėje augo vis iškilmingesni krikščioniškosios pasaulėžvalgos rūmai. Baigdamas universitetą, jaučiau sieloje aiškų atsakymą: taip, tavo Dievas yra.

Dėlei pagedusios studentavimo laikais sveikatos turėjau išvažiuoti pietuosna. Prasidėjo t. v praktiškasis gyvenimas — uždarbiavimas. Neilgai laukus gyvenimas pastatė antrą klausimą. „ar tavo Dievas ištikro apgali". Buvau pagundintas vieno iš stipriausiųjų geidulių. Bet ačiū Dievui galų gale ir čia gavau tvirtinantį atsakymą. Paaiškėjo man angštus sąryšis gyvenimo su pažinimu. Bekovodamas, išvažiavau

svetimon vieton (Eupatorijon). Nujaučiau tuomet didelį dvasios pakėlimą, per kurį sumaniau Bažnyčios ir kultūros sintezę. Gyvenimo atsakymas buvo toks: jeigu Dievas ištikro apgali mūsų pasaulį, tai Bažnyčia ir kultūra susideda ne tik teoretiškojon, bet ir praktiškon sintezėn: genijus ir šventumas yra norma mūsų veiktinojo gyvenimo.

Treji metai praslinko, kaip esu jau baigęs universitatę. Per šitą laiką užsiimdavau visu kuom po truputį, bet niekuo skirtumoje. Nors per du su puse metų negalėjau neikiek nužengti pirmyn filosofijos moksle, visgi ji neduodavo man nusiraminti. Praėjusią vasarą nutariau galutinai pastoti kame-nors užsienyje į katalikų universitatę specialiai studijuoti krikšioniškąją filosofiją. Dabar pasirinkau jau Friburgo universitatę, kurion ir pastosiu ateisiančiais mokslo metais. Laukti ilgiau nėra jau reikalo ir negalima net, nes man eina jau 28-ti metai.

Bet visas klausimas ir jo išrišimo sunkenybė tame, jog tam tikslui įvykdyti trūksta man lėšų, nes mano materialis praktiškumas ant tiek menkas, kad tą klausimą iki šiolei negalėjau aprūpinti. Taigi pasiryžau pasidalinti su lietuvių visuomene (katalikiškąją) su Bažnyčios ir kultūros sinteze, kaip ji susidėjo mano gyvoje sąmonėje, kad galėčiau, išdėstęs prirengiamai-programinę dalį darbo, kuriam noriu tarnauti per visą savo gyvenimą, susilaukti, reikalui esant, iš tos visuomenės pagelbos, jei ji ras mano darbą naudingu ir paremtinu. Sau asmeniškai nieko nereikalauju, nes jau dabar esu laimingas, bet laikau už priedermę tarnauti Katalikų Bažnyčiai, kultūrai ir mūsų nelaimingai tautai. Ne man spręsti, ar daugiausiai naudos galiu atnešti krikščioniškosios filosofijos dirvoje: gal tasai pašaukimas, kurį taip stipriai nujaučiu, yra tik subjektyvus apsirikimas?

Žinoma, didelis buvo drąsumas iš mano pusės kištis su savo sinteze „Bažnyčios bei kultūros" (tiesa pasakius, išėjo tai iš netyčios ankščiau, negu pats spėjau), nors ir pabraukiau, jog darbas mano tur tik prirengiamąją reikšmę. Dėlei šitos priežasties irgi buvau užsimanęs rašyti kuotrumpiausiai ir nebuvo mano tikslu labai populiarizuoti savo idėjas, kad suklydus neklaidinti mažai prisirengusius skaitytojus. Tiesa, buvo dar svarbesnė mano rašymo būdo priežastis. Bendros idėjos išdėstymas yra lengvesnis, negu konkretus jos pritaikinimas prie visų gyvenimo aplinkybių. Be to, stengiausi kuoteisingiau suformuluoti savo pergyvenimų esmę, kas padaryti man populiariai kol kas yra persunku, nes ir taip vos-vos tepajėgiu iš ištiso jausmų ir minčių potvynio sugaudyti esminiai svarbius ir juos šiaip taip išreikšti.

Tamsta tur but stebiesi, kam šitą viską taip aš traukiu. Būk Tamsta tikras, jog dėlei tos priežasties, kad galėtumei Tamsta suprasti ne tik mano prisirengimą, bet ir psichologiją, ir, gavęs nuo manęs tolimesnį mano darbo išdėstymą pirmykščioje redakcijoje (jį išsiųsiu Tamstai už kelių dienų), atsakyti į šiuos mano klausimus: ar turiu teisę tokiose aplinkybėse rašyti ir spausdinti savo darbą? ar bus atsakanti toji forma, kurioje išdėstau tolimesnę savo darbo dalį? Manau, jog daug racionaliau dabar paduoti Tamstos kritikai visą svarbiausiąją rašinio dalį, nors užbrėžtą tik labai aplamuose ruožuose, negu išgirsti kritiką post factum, kuomet spausdinamoji dalis jau nebepataisoma, kaip tai atsitiko su tveriamosios evoliucijos išdėstymu. Dargi vienas klausimas: ar galėsiu susilaukti iš kur-nors pašalpos ir kokiu būdu galėčiau tai pasiekti? Tikiuos, jog Tamsta apie tą dalyką gali gerai žinoti.

Taigi, brangus Kunigėli, žinodamas apie mano nerimastis, ir gyvenimo tikslus, meldžiu, atvirai patark, nurodyk ir sustiprink.

Turiu viltį, jog Tamsta man dovanosi, jog aš be Tamstos leidimo apkraunu Tamstą savo atvirumu ir dar trukdau savo prašymais. Tasai prielankumas, kurį man Tamsta teikei iksiolei, tikiuos, neapleis manęs ir tolimesniam laikui.

Sulig aukštesnio pažadėjimo nusiųsiu Tamstai šiomis dienomis t. s. smulkme-

ningą planą-konspektą. Jį gavęs ir perskaitęs, malonėk Tamsta, nors trumpai atsakyti į mano klausimus.

Už neprideranti nešvarumą mano laiške maloniai man Tamsta dovanok. Tuo tarpu kitaip padaryti nepajėgiu — trūksta laiko.

Su tikra pagarba pasilieku
atsidavęs S. Šalkauskis[7].

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 9.

Gerbiamasis Kunige Redaktoriau!

Išpildyti pažadėjimą, kurį esu padaręs paskutiniame savo laiške, pasirodė daug sunkiau, negu pirm pats maniau apie tai. Pirmas mano juodraštis yra dabar dideliai taisytinas ir drauge perilgas, kad galėčiau jį per trumpą laiką Tamstai nusiųsti žinomajam Tamstai tikslui. Taigi *ant greitųjų* sukonspektavau mano minčių eigą, kad Tamsta galėtumei įgauti supratimą apie paliestinus mano darbe dalykus ir nuspręsti, ar įvykinamas yra mano sumanymas ant „Draugijos" puslapių. Giliai esu įsitikinęs, jog visi Tamstos patarimai ir nurodymai bus man labai naudingi, ir aš iš savo pusės nepraleisiu progos jais pasinaudoti.

Nors nežinau, kaip Tamsta pasielgsi su paskutiniu mano rankraščiu, o taipogi, ką Tamsta apskritai nuspręsi apie pastatytus mano klausimus, tačiaus kol kas varysiu toliau savo darbą ir tikiuos, jog per dvi savaiti galėsiu Tamstai nusiųsti skyrių, įvardytą „Tiesa apie Dievažmogį-Kristų".

Man labai nemalonu, jog aš vis labiau ir labiau trukdau Tamstą savo reikalais, bet labai geisčiau Tamstą įtikinti, jog tai daryti priverčia mane noras visiškai tarnauti tam, kame matau išganymą ne tik sau, bet ir visiems, o dėlei šitos priežasties ir Tamstos, Kunigėli, pagelba turės reikšmę ne vien man asmeniškai.

Su tikriausia pagarba
S. Šalkauskis

Samarkandas,
19 II. 14 m.

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 5.

Kaune 17. II. 14

Carissime,

Atsiųstą straipsnį kaip ir du pirmuoju „Draugijon" įdėsiu. Išmesiu tik iš jo visa, ką sveikas prirašei apie skirtumą tarp tvėrimo universalio ir individualio žmogaus. Nei katalikų teologijoj, nei egzegezėj aš niekur nesu radęs to skirtumo, todel ir Tamstos hipotezę apie tai laikau neturinčia pamato. Tiesa ji yra priimta kaikurių žydų egzegetų ir teosofų, bet ir jie jai racionalio pateisinimo išrasti neįstengė. Neišradai jo ir Tamsta, taip bent man išrodo.

Tamstos noras pateisinti mūsų tikėjimą filosofiškais protavimais be abejo girtinas. Tikėjimo tiesų likimas labai panašus į aptiekos gumuliuką — jos arba lauk metamos arba rijamos nekąsnojant ir todel jų skonio visai nežinant. Delei

[7] Šis laiškas buvo išsiųstas be datos; iš užsilikusio pašto kvito matyti, kad jis buvo atiduotas į paštą 1914. II. 10. *St. Š.*

to jokių pas mus dogmatų klausimo visai nėra: tikintiems katalikams religijos tiesos tai lyg kokie matematiški x, y, z, po kuriais nežinia kas slepiasi, o netikėliams — tie x, y, z visi yra gryni zerai. Nieks apie juos negalvoja: vieni delto, kad netiki, kiti delto kad tiki. Tuotarpu yra tai uždaviniai, kuriuos kiekvienas žmogus turėtų sau išrišti.

Nedidelę pažangą padarytų moksle mokinys, kurs duotąjį sau mokytojo uždavinį atmestu. Negudresnis pasirodytu ir tas, kurs duotąjį sau uždavinį žodis į žodį po šimtą kartų kartotu, o išrišti nebandytu. Mano išmanymu Wronskis teisingai žiurėjo į Dievą kaipo į uždavinių davėją, o į religijos dogmatus kaipo į tam tikras problemas, kurias žmogus privalo išrišti. Ir prigimtoje tvarkoje, argi ne tą pat matome. Kas gi yra šis visas regimas pasaulis, jei ne didelis kosmologiškas uždavinys. Kopernikas, Kepleris, Newtonas, Laplace'as, Laverrier'as dalį to uždavinio kosmografiškąją — išrišo, dabar kibta į antrąją jo dalį kosmogoniškąją. Nuo Ptolomejaus gadynės iki šių dienų toje srityje — didelė pažanga. Jos nebut buvę, jei žmonės but vien į žvaigždes žiurėję, o nieko negalvoję.

Apreiškimas išdėstytasai šv. Rašte — tai antras didis uždavinys. Čia irgi nemaž darbuotasi pirmais ir viduriniais amžiais. Nesnaudžiama ir šiandiena Francijoj, Germanijoj, Anglijoj. Užteks čia priminus didį subruzdimą, kokį padarė modernistai. Maža to judėjimo tik pas mus iš katalikų pusės. Net ir specialiai teologiški laikraščiai kaip „Bažnytinė Apž.", „Vadovas" toli neatsako į visus klausimus, kuriuos iškelia antireliginė musų spauda. Religinė mintis pas mus dar vis silpnoka. Delei to aš ir sutikau su džiaugsmu Tamstos rašinius apie Bažnyčią ir kulturą ir įdėjau juos „Draugijon", nors ir jaučiau jų silpnumą ir kai-kurių vietų neaiškumą. Dėjau juos, kad Tamstą paraginti prie darbo, o draug ir padaryti pradžią rimto filosofiško religinių klausimų gvildenimo — ir tuo budu pastumėti pirmyn musų filosofiškos terminologijos išdirbimą. Matydamas Tamstos gerus norus — laikytis griežtai kat. Bažnyčios mokslo, aš ir neaiškias Tamstos rašinių vietas aiškinau sau geron pusėn. Bet kiti, stovintieji nuošaliai ir Tamstos nepažįstantieji, pasinaudodami tais pačiais neaiškumais arba negriežta terminologija, pabugę rašė man persergėjimo laiškus, įtardami Tamstos raštus nekatalikiškume. Kai-kuriuos įtarimus aš galėjau atremti, kitų gi atremti neįstengiu. Taigi tolesniame laike nutariau laikytis šios taisyklės: dėl dėjimo mielu noru Tamstos raštus „Draugijon" ir toliau dėsiu, tik reikalausiu neaiškių vietų paaiškinimo arba ir visai išmetimo, žinoma Tamstai sutinkant. Sutiksiu taipgi ir pertraukti Tamstos raštų spausdinimą, jei Tamsta to panorėsi. Tiek apie sveiko raštus.

Dabar — apie Tamstos projektus tolimesniam laikui. Suprantamas daiktas, kad aš visa širdžia pritariu Tamstos sumanymui pasišvęsti krikščioniškajai filosofijai. Man rodos, kad tai ir bus tikras Tamstos pašaukimas. Iš to ką apie save pranešei, rodos, kad nelabai tesuklysiu pasakęs „digitus Dei est hic". Delei to pilnai taipgi aprobuoju Tamstos projektą — pastoti į Friburgo universitetą, kad specialiai pastudijuoti krikščioniškąją filosofiją. Nes jei ta filosofija Tamstos tikslas, tai tam tikri filosofiški studijai, kaipo priemonės tam tikslui pasiekti, yra butinai primtini. Pridurčiau čia tik vieną pastabą. — Tamsta išsitarei savo laiške turįs norą „sukatalikinti Solovjovą". Noras be abejo girtinas. Į Solovjovą veikė visokios įtekmės: pravoslaviškos, protestantiškos, vokiečių filosofija, francuzų pozitivizmas, Rytų misticizmas ir t. t. Iš jų šis-tas galėjo prie jo sistemos *„cel'nago znanija"*[8] ir prilipti. Apkuopti jį nuo tų nekatalikiškos minties dulkių visai ne pro šalį. Bet

[8] Pasitaikantieji kun. A. Dambrausko ir mano laiškuose rusų ir graikų posakiai dėl techninių priežasčių spausdinami lotynų raidėmis. — *St. Š.*

iš kitos pusės — aš manau, kad gerai butu atlikus ir priešingą darbą — bútent „susolovjovinant“ krikščioniškąją Vakarų filosofiją. Tomizmas — tai filosofija *„cel'nago znanija“*, bet ne XX, tik XIII šimtmečio. Katalikų Bažnyčia jos laikosi, kaip man rodos, vien ex necessitate, nes nieko geresnio pas save neturi, o Solovjovo filosofijos beveik visai nežino. Be to ir pati naujausioji scholastika — žiuri į visaką fiksismo žvilgsniu, ima visaką vien in esse, tuotarpu šiandien jau rodos užtektinai paaiškėjo, jog joki filosofija *„cel'nago znanija“* yra negalima, atmetant tveriamosios evoliucijos principą, nepripažįstant kosmogoniškojo, geogoniškojo, biologiškojo ir historiškojo procesų, aiškiai parodančių, jog vyriausis tvarinijos dėsnis yra *pánta reĩ*, viskas yra in fieri, o nieko in esse. Net ir pati žmogaus logika nuo to nėra liuosa. Šiandien rimtai kalbama jau apie logikos evoliuciją ir rašoma kningas apie tai ir man rodos nebepamato. Tamstai reiktu į tai atkreipti akį.

Solovjovo filosofiją Tamsta jau pažinai. Bet jo pranokėjo lenko Hoene-Wronskio* rodos nėsi nei kiek netyrinėjęs. O tuotarpu — tas irgi buvo filosofas *„cel'nago znanija“*, kurs į filosofiją žiūrėjo ne kaipo į proto žaislą, bet kaipo į gyvenimo uždavinį. Jį taipgi tektu „sukatalikinti“, nes jame žymu protestantizmo įtekmė ir palinkimas pravoslavijon. Bet iš kitų atžvilgių butu irgi naudinga dabartinę naują scholastiką „suwronskinus“.

Mano išmanymu Wronskio ir Solovjovo filosofija, abi paremtos absolutu, — yra naujas etapas krikščioniškoje filosofijoje. Kas pasitenkintu tomizmu, o juodu ignoruotu, butu panašus į matematiką, tebranginantį vien aritmetiką ir elementarinę algebrą, o aukštesniosios matematiškos analizės visai nepripažįstantį.

Tikra filosofija nėra tai kartojimas senų tvirtinimų, bet ir nėra tvėrimas visko iš nieko. Idealė krikščioniškoji filosofija butu ta, kuri įstengtu suvesti harmoningon sintezėn seną tomizmą su nauja slavų (Wronskio ir Solovjovo) filosofija. Tos sintezės rezultatas butu jau nebeteologija ir nebefilosofija, bet tikra teosofija pilnoje to žodžio prasmėje. Man rodos, kad Tamstai Dievas tą uždavinį skyria. Verta tam pasišvęsti, nes tą tikslą pasiekus galėtu visa lietuvių tauta pasidžiaugti sulaukus savos tautiškos filosofijos, kuri draug butu ir universalė filosofija.

„Motinėlės“ valdyba norėdama Tamstai tame dalyke padėti prižada paskirti metinę stipendiją 350 rub., jei pastojęs Friburgo universitetan atsiųsi jai oficialį prašymą, kaipo to universiteto studentas, nes šelpti nestudentus neleidžia įstatai. Yra tai formalizmas, kurio kitaip apgalėti negalima, kaip pastojant universitetan. Butu dar daug ko pasakyti, bet tuotarpu vietos pritrukus baigiu linkėdamas Tamstai visokeriopos Dievo palaimos.

Su tikra pagarba

K. A. D.

---

*) Neblogas straipsnis apie Wronskį naujai pasirodė veikale nabašninko prof. Gabryl'o Polska filozofia religijna w wieku XIX Warszawa 1913. Bibl. Dz. Chrzesc. N. N. 152, 153, 41—109 str.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 10

Gerbiamasis Kun. Redaktoriau!

Susilaukęs paskutinį Tamstos laišką, neiškenčiu neatsiliepęs tuoj nors keliais žodžiais. Skubu ištarti Tamstai nuoširdų ačiū už Tamstos moralę paramą ir pažadėjimą „Motinėlės“ vardu sušelpti mane ateity materialiai (spėju, jog „M-lės“ val-

dyboje Tamstos balsas turįs išimtiną reikšmę). Taigi žinok Tamsta, kad džiaugsmo ašara buvo pirmuoju dėkingumo Tamstai išreiškimu...

Dabar jau neabejoju nei-kiek, jog tai, apie ką pirm vos tik galėjau svajoti, dėl ko ne kartą bijojau, ar mano palinkimas nėra vien subjektyvia fantazija, — pastos nuo šito laiko vieninteliu mano uždaviniu, švenčiausiąja priederme. Mano karščiausias geismas — pačiam *pirm visako mokintis* įgauna įvykimo galią, todėl formalė „M-lės" sąlyga nei-kiek neprasilenkia su mano sumanymais ir labai lengvai ir noriai bus man išpildoma. Pasisakysiu Tamstai atvirai, jog dabar, it visiškas jaunikaitis, rengiuos ragauti mokslo, su didesniu net uolumu ir gyvenimo džiaugsmu, negu pirmąjį kartą pastojant universitetan, juo labiau, kad gyvenimas bent kiek pamokino mane darbuotis ir negaišinti veltui laiko; tuo tarpu, pažvelgęs atgal, kiek galėčiau surokuoti sugaišinto laiko ir jėgų!

Jau rašiau Tamstai apie savo pažvalgą į filosofijos reikšmę gyvenime. Dabar, Tamstai palietus bent-kiek plačiau problemą *„cel'nago znanija"*, norėčiau parašyti Tamstai, ką apie tą patį dalyką buvau nekartą galvojęs. Man rodydavosi, jog geografiškasis ir historiškasis lietuvių padėjimas rengdavo jiems tinkamą uždavinį sudėti sintezėn Vakarų ir Rytų žinijas.

Būdami įspausti vidurin tarp lenkų, Vakarų pirmapradės nešėjų, — ir rusų, nešėjų Rytų pirmapradės, ir pasisavinę tuodu bendražmogiškosios kultūros sudėtiniu, — lietuviai galėtų savo tautiškajame gaivale sutverti organiškąją judviejų sintezę ir tokiu būdu garbingai patarnauti visai žmonijai. Bešališkumo, aplamai imant, labai nedaug kaip Vakaruose, taip ir Rytuose, todėl stovintiems nuošaliai lietuviams lengviau būtų pasiekti sintezės, negu kam kitam, o čia dar pats likimas verste-priverčia pasisavinti abudu kultūros krypsniu, kitaip gręsia visiškas žlugimas. Man rodos, jog tai, ką apie šį dalyką daug kartų buvau samprotavęs, labai arti prieina prie to, apie ką Tamsta esi rašęs paskutiniame savo laiške, nes, žinoma, minėtoje lietuvių sintezėje įvyktų Solovjojo sukatalikinimas ir, atbulai, krikščioniškosios filosofijos (ne katalikystės!) susolovjovinimas. Kad nepagaminus nesusipratimo, pridursiu tuo tarpu, jog kalbėdamas apie tautiškus lietuvių uždavinius, toli gražu nesutinku su messianistiškais rusų (Solovjovo skirtumoje) ir lenkų palinkimais, bet apie tai kada nors plačiau.

Apie Hoene–Wronskį šį-tą esu girdėjęs; visuomet turėjau norą su juo susipažinti arčiau, bet iki šiol matyti buvo nelemta tai padaryti.

Dar negaliu neištarti savo džiaugsmo, radęs Tamstoj žmogų, su kuriuo pirmą kartą galiu visiškai pasidalinti savo mintimis, spėjimais ir laukiniais. Iš Tamstos laiškų man matos, jog Tamsta gyveni jau tuo dvasiškosios kultūros renaissance'u, kuris yra lauktinas netolimoje ateityje ir kuris tegalimas vien Bažnyčios ir kultūros sintezėje. Mūsų sielvarto amžiuje tiktai Bažnyčia tegal suteikti besąlygį kultūros apgynimą, o iš kitos pusės tiktai su pagelba kultūros tegal kilti nauja krikščionystės banga, kuri išduotų nemirtingus tiesos, gerybės ir grožės žiedus. Niekinti kultūros reikšmę Bažnyčios uždaviniui pasiekti, tai tas pats, ką ir niekinti regimai - žmogiškąjį Kristaus kūną. O apie tai tikintieji žmonės ištikro dažnai užmiršta. Iš čia, man matos, paeina aplama priežastis, dėl kurios taip plačiai yra praplitęs Tamstos skundžiamas apsireiškimas, pav. dogmatų klausime, apie kuriuos, kaip Tamsta puikiai išsireiški, nieks „negalvoja: vieni dėl to, kad netiki, kiti dėl to, kad tiki".

Ką dėl mano rašinio, tai norėčiau užbaigti pirmąją jo dalį iki gegužės mėnesio pabaigai, nes šioji dalis turėtų tarnauti, kaipo problemos pastatydinimas, labai naudingas ir man pačiam, kaipo mokslo programa. O toliau... kaip Dievas duos. Kol kas reikės užsiimti gerokai kalbomis.

Kadangi susirašinėjimas dėlei mano rašinių yra labai apsunkintas dėlei Samarkando tolumo, tai gal geriau būtų, kad abejotinas vietas Tamsta visai šalintumei, o aš iš savo pusės stengsiuos kontroliuoti savo mintis su pagelba žinomųjų man filosofiškųjų didybių.

Nesispirsiu labai, kad kai-kurie mano prirodinėjimai gal būt nekatalikiški, nes aš katalikiškojo mokslo gerai dar nepažįstu, nors visą savo gyvenimą vien prie jo ėjau. Gal būt, kad daugiau pažįstu kelią prie jo, negu jį patį.

Visus savo dalykus likviduoju tik Liepos mėnesio pabaigoje, paskui važiuosiu Lietuvon bent-kiek paviešėti, o ten gal Dievas duos ir su Tamsta pasimatyti. Tuomi baigdamas pasilieku begalo dėkingas ir laimingas. Tamstos S. Šalkauskis
26. II. 14 m. Samarkandas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 11

Gerbiamasis Kunige Redaktoriau!

Vakar nusiunčiau Tamstai straipsnį įvardytą „Tiesa apie Dievažmogį Kristų". Bijau, kad ateis jis pervėlai, ir Tamsta nespėsi jį ištaisyti „Dr—jos" kovo numeriui. Vienok darbą užbaigti anksčiau nepasisekė. Jei Tamstai nebus persunku, tai meldžiu kaip-norint patalpinti, nes apie 1. IV š. m. tariuos nusiųsti Tamstai tolimesnę tąsą, pavadintą „Tiesa apie Kristaus Bažnyčią", žinoma, jei neatsiras nelaukiamų kliūčių.

Dar vieną turiu prie Tamstos mažą prašymėlį. Dėlei kai-kurių priežasčių paskutiniame straipsnyje įdėjau kelias ištraukas iš tūlų žymesniųjų krikščioniškųjų rašytojų. Šitas ištraukas, sulig mano nuomonės, nevertėtų spausdinti smulkiomis raidėmis, kaip tai kitąkart „Draugijoj" daroma. Šrifto susmulkinimas veikia nejučiomis į skaitytojų psichologiją ir, susilpninęs jų domą, sumažina ištraukų reikšmę tuo tarpu, kuomet jos būna dažnai labai vertingos. Tokia mano nuomonė, o Tamsta pasielgsi taip, kaip rasi teisingiau.

Sėmęs ištraukas daugiausia iš antrųjų rankų, negalėjau nurodyti jųjų užimamas originaluose vietas. Vienok, jeigu sulig Tamstos nuomonės literatiškasis mandagumas reikalauja nurodymo nors tarpininkaujančių veikalų, tai meldžiu tai padaryti, kuriam tikslui padedu žemiau tam tikras žinias:

1) psl. 8 ištrauka apie šv. Mariją cituota pagal lenkų vertimą — *E. Hello, Oblicza świętych* (Warszawa, 1910 „Bib. Dz. Chrz.") p. 212;

2)psl. 13 — ištrauka apie grožę cituota pagal lenkų vertimą: *E. Hello, Filozofia i ateizm* (Warszawa 1909 „Bib. Dz. Chrz.") p. 140;

3) psl. 15—17 ištrauka iš Vl. Solovjovo padaryta pagal *Kn. E. Trubeckoj, Mirosozercanije Vl. S. Solovjova,* t. I. p. 336—337 (Moskva, 1913). Originale šioji ištrauka randasi: *Vl. S. Solovjov, Pis'ma,* III, 40—41;

4) psl. 19 ištraukos iš Rousseau'o ir Renano padarytos pagal lenkų vertimą: *Ks. Biskup Bougaud, Chrystyanizm i czasy obecne, II Jesus Chrystus* (Warszawa, 1911): pirmoji[1]) — pp. 378—379, antroji[2]) — p. 376;

5) psl. 21—22 —ištrauka apie Kristų padaryta pagal nurodytą *4. punkte* veikalą *p. 372;*

6) psl. 31 — ištrauka apie kryžių padaryta pagal nurodytą *2 punkte* veikalą *tik p. 145.*

Pereitą kartą, beskubėdamas užmiršau duoti Tamstai bet-kokį paaiškinimą apie skirstymą žmogystės idėjoje universalio bei individualio žmogaus. Taigi mano supratimu visatos vėlė neturėtų jokios realės reikšmės, jei būtų savo esme žemesnė už žmogaus prigimtį. Turėdama gi lygiai žmogiškąją prigimtį savo aukščiausiame

apsisprendime, jinai yra idealė žmonija, arba universalis žmogus; kitą kartą vadindavau dar jį visuotinuoju žmogystės pavidalu, kurio sutvėrimas tegalėjo būti tik vienlaikis su sutvėrimu individualio žmogaus. Šita universalio žmogaus idėja randasi Solovjovo sitemoje, ir labai galbūt, kad čia galėjo turėti įtekmę ir žydų Kabala, su kuria Solovjovas buvo gerai susipažinęs. Tiesa, Solovjovas neduoda organiškai užbaigto t. s. universalio žmogaus instituto. Dalykas paliečia platesnį visatos vėlės gvildenimą; tikiuos man bus dar lemta tyrinėti šitą idėją iš atžvilgio katalikiškojo mokslo. Tiek tuo tarpu. Pasilieku, kaip visuomet Tamstai, Kunigėli, atsidavęs

S. Šalkauskis

10. III. 14 m. Samarkandas.

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 6.

17. III. 14. Kaune

Carissime! Straipsnį gavau. Vargais negalais perskaičiau ir pasistengsiu kovo n-rin įdėti Beskaitydamas Tamstos raštus, radau juose vieną ypatybę: jie nedaro manęs geresniu. Bijausi, kad ir į skaitytojus taip pat neatsilieptu. Perdaug jie retoriškai-filosofiški, permaž asmeniški, o kas blogiausia — labai neaiškųs. Žinoma čia kaltas išdalies pats išdėstomo dalyko sunkumas, išdalies neišdirbta musų filosofiška kalba, o išdalies, kaip man matos, ir numylėtasis Tamstos Hello. Kaipo juristas advokatas sveikas brangini jame originalius sakinius dailius žodžius. Taip — visa tai pas jį yra, bet deja nėra ten vieno visusvarbiausio dalyko, kurio jokia gražbylystė neužvaduos — tai sistematiškumo, mokėjimo sudaryti sintezę ir pagalios — aiškumo. Hello ne filosofas, bet „essayistas" literatas. Aš net vadinu jį „katalikiškuoju sofistu". Kaipo toksai jis galėjo but naudingas aristokratiškuose Paryžiaus salionuose, kur gerai parinktas „bon mot" paprastai užvaduoja argumentą, bet Tamstai jis į mokytojus netinka. Man rodos, kad jis tiesiog blogą daro įtekmę į Tamstą, atpratindamas nuo filosofiškos precizijos, nuo sveikos dialektikos, nuo griežtų definicijų ir nejustinai verčia but panašiu į save „Phrasenmacher'iu". Nes pas Hello ne mintis pirmoje vietoje tik frazė. Nieko nepasakys jis žmoniškai, naturaliai; jam vis reikalingi bombastiškos frazeologijos koturnai. Išminties (Sofia) iš jo neišmoksi, išmokti gali tik sofistikos. Bus ji katalikiška, patentuota, bet visgi savo esybėje — liks ji niekas kitas kaip sofistika. Nekenksminga ji tiems, kurie tiesos ex professo ne ješko (pav. moterims — geresnio „filosofo" nei nereikia), bet kurie iš Išminties ješkojimo daro sau gyvenimo tikslą, prastai išeitu pasirinkę sau Hello į vadovus. Norint buti vadovu, reikia žinoti kelią, o to kelio prie tiesos jis negali parodyti, delto kad neturi sveiko supratimo apie filosofijos metodą, pripratęs vien dievobaimingai fantazijuoti. Jei graikų filosofiją pražudė senovės sofistai à la Gorgias, tai naują krikščionišką filosofiją gali pražudyti naujoviški sofistai à la Hello.

Tas mintis sukėlė manyje įdėtoji Tamstos straipsnin (pačiame gale) citata iš to Tamstai taip patikusio rašytojo. Skaičiau aš ją keletą kartų — norėjau suprasti, kągi čia norėjo šis autorius pasakyti — ir nieko neišėjo Vox, vox praeterea nihil arba kaip rusai sako „pustoj nabor slov". Ar skaitei Tamsta Nietschės „Also sprach Zaratustra". Hello — tai katalikiškas Nietsche. Ir čia ir ten ta pati liguista „frazenmacherystė". Ką turėjau daryti? Žinoma buvau priverstas tą visą stilistišką abrakadabrą išbraukti[9].

---

[9] Faktiškai kunigas redaktorius atkirpo straipsnio galą ir man grąžino šiame laiške su savo kritiškomis pastabomis, surašytomis paraštėse ir kitoje lapelio pusėje. Visa tai toliau spausdinama, kaipo „Išbraukto teksto kritika". — St. Š.

Citatas iš Bougaud palikau, bet ir tas autorius yra daugiau pamokslininkas negu teologas bei filosofas. Ten irgi daug tuščios nereikalingos deklamacijos, afektacijos, frazių blizgėjimo, bet rimto moksliško tikėjimo tiesų išdėstymo kas jieško, tur kreiptis kitur.

Kurgi — paklausi sveikas? Atsakau: tikybos klausimuose geriausiu autoritu yra šv. *Tomo Summa Theologica*. Tiesa ji susideda iš 8 storokų tomų in 8 (tokį leidinį aš turiu). Bet nėra reikalo ją visą skaityti — užteks peržiūrėti interesuojantį Tamstą klausimą.

Del orientacijos kad apsisaugoti nuo pasmerktų Bažnyčios nuomonių — gerai yra turėti *„Enchiridion symbolorum et definitionum quae de rebus fidei et morum a conciliis oecumenicis et Summis Pontificibus emanarunt. Edidit H. Denziger.* Dar yra naujas to veikalo išleidimas. Tų dviejų autentiškų šaltinių Tamstai ir turėtu užtekti.

O iš filosofiškų veikalų patarčiau perskaityti P. Uspenskij. *Tertium Organon.* CPB 1912. Nuostabus *aiškumas* sunkiausių minčių išdėstyme. Krikščionybės tiesų autorius nejudina, jis yra teosofas. Bet tai niekis. Solovjovas ir Wronskis irgi buvo sui generis teosofai. Tarp kitų dalykų pas Uspenskį labai plačiai ir moksliškai išdėta pažiura į žmonijos eigą *prie antžmogio.* Stebėtina, kad nors autorius remias daugiausia anglų veikalais, tačiau rezultatai yra beveik tie patįs, prie kurių jau pirm 70 metų buvo priėjęs Wronskis.*) Antžmogio ideją butinai reikėtu įvesti Dievažmogio sintezėn. Solovjovas iš dalies jau bandė tai daryti.

Antras veikalas (jį užrubežyj turėtumei perskaityti) tai *Abel Rey'o: „La philosophie moderne"* Paris Flammarion 1908. Ten rasi aiškiai nurodyta, jog šios gadynės filosofija gvildena už vis šias 5 problemas: 1) materijos, 2) gyvybės, 3) dvasios, 4) pažinimo ir 5) veikimo bei pasielgimo. Ten išdėstytos gana plačiai naujosios pažiuros į tuos klausimus ir nurodyta, kaip jie nun rišami.

Tamsta iš dalies irgi jas pajudinai, bet taip aplamai, taip paviršutiniai, kad tas judinimas yra=nejudinimui. Pav. materijos sutvėrimas i š n i e k o. Juk *tokia formula* ir pats Solovjovas piktinosi. O Tamsta prašliaužei pro ją visai jos nei nepalietęs. Bet gyvenimas tą klausimą kelia. Tikintieji privalo r ę d d e r e r a t i o n e m ir prirengti tinkamą atsakymą. Tiesa, nedavė jo ir Solovjovas. Bet kam nors reikės duoti. — Butu dar daug kas pasakyti, bet esu priverstas baigti, nes neturiu laiko. Plačiau, gal kada asmeniškai pasikalbėsime.

Su tikra pagarba
K. A. D.

---

*) Yra ir atskira Uspenskio brošura. *Vnutrennij krug. O poslednej čerte i o sverchčeloveke.* SPB. 1913 c. 1 r. 90 k.

Išbraukto teksto kritika

Tekstas[10]:	*Kritika:*
Bet visiškas materijos *perkeitimas* (?!), kaipo galutinas jos *sudaužymas** įvyksta tiktai ant kryžiaus. „Sulig savo esmės, sako E. Hello, kryžius ant žemės tai it koks baisus reginys. *Tai*	*Ką tai reiškia? Juk tai teologišku žvilgsniu melas, fizišku absurdas, filosofišku dar didesnis absurdas.

---

[10] Visur kun. A. Dambrausko pabraukta. Pas jį nėra tik žodžių „Išbraukto teksto kritika", „Tekstas" ir „kritika". — *St. Š.*

*forma sudaužyta idėjos kūju**. Baisi galybė, aštresnė už kardą, pasiekianti* usque ad divisionem animae et spiritus, kuri viską *sumušė***, viską sujudino, viską sutvėrė, viską atnaujino: DAILĘ, ŽINIJĄ(*),* gyvenimą, galę, kuri regimai nieko nepalietus, pervertė viską iš viršaus iki apačiai, *neatnešė su savim santaikos, bet karą(**).*

**Taip kalbėti tiktu nebent futuristui — kurs tokia savo „filosofija" tik pažemintu Atpirkimo paslaptį.

***Frazeologija oratoriška nieku nepamatuota, vedanti prie tuščių ginčų.

(*)Faktiškai imant — netiesa. Religija niekados neturėjo tikslo tverti dailę ir žiniją.

(**) Kokį karą? *su kuo karą?* Vėl sofistiška frazeologija, nors neva ir paremta Evangelijos tekstu.

Vienat kryžius yra tasai ženklas, dėl kurio verta gyventi ir mirti, nes jį ir tik jį puošia Iš-numirusiųjų-prisikėlimo aušra.

(T. b.).

Nefilosofiška deklamacija, bloga Hello imitacija, kurios reiktu vengti. Gyventi verta del Kristaus, o ne del *kryžiaus!* Kryžius yra *accidens, Essentia* Kristus.

Atsiprašau už šiurkščią mano pastabų formą: tai kartųs vaistai, kuriais aš norėčiau Tamstą išgydyti iš liguisto palinkimo — begalo svarbų tiesos jieškojimo darbą — pakeisti oratoriškai-dekadentiškų paradoksų žaidimu. Kas nori žaidimų — tie jieško jų kitoje srityje, ne filosofijoje. Tiesa šventas dalykas, todel ji ir s a n c t e t r a c t a n d a. Didžiausis *griežtumas* žodžiuose, didžiausia *precizija* dedukcijose, definicijose, *jokių hiperbolių* kalboje—tai butinos filosofo ypatybės. Rašant filosofišką veikalą autorius pačioje pradžioje butinai turėtu paduoti bent trumpą žodynėlį vartojamųjų tame rašte žodžių. Nesant tokio žodynėlio išeina tarp autoriaus ir skaitytojų nuolatiniai nesusipratimai: autorius filosofas supranta savo terminus vienaip, skaitytojai kitaip. Bendrų filosofiškų žodynų čia neužtenka. Šiandien jau tai pradeda suprasti net ir patįs rimčiausi filosofijos tyrinėtojai. Pav. Wronskio filosofijos žodyną jau rengia francuzas filosofas Warrain'as. Tamstai jo nieks neparengs. Taigi užbaigęs savo rašinį, pats jį pagamink ir atsiųsk „Draugijai". Bus tai interesinga ir filosofams ir filologams.

Trumpai tarus — filosofijos tyrinėjime veikia principas: *qui vult finem, vult et media.* Norint tiesą *geriausiai* pažinti, reikia pasirinkti *geriausi* tam *įrankiai, geriausį metodą, geriausį išguldymo budą.*

Įrankis tiesai pažinti — tai *protas.* Jis reikia tinkamai lavinti. Platonas reikalavo iš savo mokinių — matematikos žinojimo: *Oudeìs ageométreros cisito.* Visi didžiausi filosofai Aristotelis, Tomas, Dekartas, Pascalis, Leibnizas, Kantas, Wronskis, Solovjovas — buvo apsipažinę su *visa savo amžiaus žinija.* Šiandien ypač, negalima but filosofu, nežinant augštesnės matematikos, mechanikos, fizikos etc. Juridiški mokslai — geras daiktas *etikoj,* bet teoretiškoj filosofijoj jie mаž tepadeda tiesą suprasti, anaiptol jie da gal pripratinti[11] jauną filosofą f o r m a l i a i tik į tiesą atsinešti. Taigi aš patarčiau Tamstai butinai apsipažinti su augštesniaja matematika. Geriausis vadovėlis — bus šis: *Načel'noje rukovodstvo k samostojatel'nomu izučeniju vyssei matematiki.* Sostavil H. B. Delone, SPB. 1900 izd. Riknera. Metodą ir išguldymo budą savo filosofiškiems raštams gali sveikas imti iš Solovjovo. Tuo ir baigiu — linkėdamas Tamstai sveikam ir linksmam sulaukti linksmų Velykų Švenčių.

A. D.

---

[11] Laiške „pritalinti". — *St. Š.*

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 12.

Gerbiamasis Kunige Redaktoriau!

Tamstos laiškas šį kartą, kaip ir visuomet, sužadino manyje daug kritiškųjų atsižvelgimų savyn. Ypač Tamstos pažymėta mano raštų ypatybė, dėl kurios jie nedaro skatytojaus geresniu, privertė mane bent–kiek rimčiau pagalvoti apie jos priežastis. Spėju, jog apskritai nesu dar dvasiškai pribrendęs prie viešojo veikimo, kuo be abejo yra viešas žodis. Jaučiau tai nuo pat pradžios, ir, kaip Tamsta žinai, išimtinos aplinkybės spyrė mane pradėti rašyti. Antra-vertus, perdaug dar esu diletantu visuose klausimuose, kuriuos išpuola pajudinti, nes šiaip-jau esu didesniu net profanu, negu Tamsta gali manyti. Galop, matyti, čia kaltas ir tas retoriškumas, iš kurio išsigydymui esu jau su dėkingumu prarijęs karčius Tamstos vaistus. O gal ir mano kalba permaž yra gyva, nes gyvąją kalbą mažai tepažįstu ir niekuomet neturėjau laiko kaip-reikiant ja užsiimti.

Kad mane reikėjo pamokinti už mano retoriškumą, kame gal kalta mažumą ir mano profesija, — sutinku, bet negaliu sutikti su Tamsta dėl kritikos Hello, kurį, mano nuomone, Tamsta perdaug nuskriaudei. Žinoma, Hello nėra tikra prasme filosofas, ir tai turėjau vienkart jau progą pabraukti, padėjęs 2-me „Ateities" n-ryje kelius žodžius priešakyj vertimėlio: „Vienas butinai reikalingas dalykas". Grynai filosofiškąjį dalyką bandė Hello rašyti tik vieną kartą („Filosofija"), bet, kadangi toksai darbas nebuvo jam organiškai privalus, tai rašinys taip ir liko neužbaigtas. Nei sistematiškumo, nei metodo, nei supratimo filosofijos kompetencijos tikrai jame nerasime, bet tuo pat laiku negalima nepastebėti jame didelę daugybę begalo brangių idejų, minčių, gyvųjų prityrimų ir dargi tokį intuityvų tiesos pajautimą, kuris pats savaime liudija apie šito proto nepaprastumą. Hello galybė ne filosofijoj, bet kur kitur. Man matos, jog „moteriškumas" pažinime, apsireiškiantis paprastai estetizmo formoje ir kadaise pažymėtas Goethe kaipo „Weiblichkeit", o pastaraisiais laikais Solovjovo, kaip „ženstvennost", — dideliai privalus yra Hello genijui. Ačiū šiai temperamento ypatybei pažinimo objektas, kad ir pasyviai, pasisavinamas daug ankščiau, negu protas nujėgia suteikti jam geometriškai-užbaigtą formą. Nurodo[12], lyg aktyvus proto individualumas trukdąs veikiai pažinti tai, ką jausmo intuicija daug greičiau sugeba pasyviu būdu. Todėl šitaip įgytos idėjos nekartą išrodydavo lyg būtų buvusios pranašavimo vaisiais. Turime tai pasakyti kaip apie Goethę ir Solovjovą, taip lygiai ir apie Hello. Pagaminta pažįstamuoju jų prityrimu medega privalo visai teisėtai būt pavartota *filosofiškamjam* tikslui. Sugretindavęs Hello-vakarininko ir Solovjovo-rytininko darbų išvadas, turėdavau įsitikinti, kaip lengvai ir tiesiog savaime jos susidėdavo sintezėn svarbiausiuose jųdviejų pasaulėžvalgų punktuose, t. y. tame, kam pripažintina yra nenykstanti vertė. Pavyzdžiui, jųdviejų estetikos pagrindas remias į vienodai-gyvą ir labai panašų prityrimą, nors kiekvienas kitaip jį išdėsto. Tačiaus filosofiškai suvartoti savo prityrimą moka tik Solovjovas, kaipo tikras filosofas. Bet ir Hello tur didelį betarpiškąjį pajautimą *sintezės*, o savo gyvavimų intensyvumu bene pralenkia Solovjovą. Jo veikaluose randu ištisą *jausmų filosofiją*, kuri gerokai galėtų paaiškinti, kaipo faktą „moteriškumą" pažinime. Ir gal labai nepripuolamai buvo tai, kad Hello taip mėgdavo gvildenti didžiųjų krikščioniškųjų moterų genijaus ypatybes, o ypač palaimintosios Anielės Folinietės. A propos pridursiu, jog skaitymas Hello davė man progą įsiti-

[12] Šis žodis pavartotas čia, matyti, vietoje „atrodo". — *St. Š.*

kinti, jog giliausiai-filosofiškas išrišimas t. v. moterų klausimo tegalimas vienat krikščionystėj.

Hello nepaprastas stilistas. Stiliaus klausimas net labai jį interesavo, bet negaliu sutikti, kad jis nors truputį būtų sofistu. Sulig Hello nuomonės šitoks yra stiliaus dėsnis: „žmogus privalo: gyventi tiesoje; manyti, kaip gyvena; tarti taip, kaip mano." Taigi tiesa yra stiliaus pagrindas, ir Hello organiškai negalėjo pameluoti taip gyvenime, kaip ir literatūroje. Žinoma yra faktas, kaip Hello griežtai atsisakė nuo advokatavimo, įsitikinęs, jog advokatas negal nemeluoti. Nuomonė gal ir klaidinga, bet faktas Hello gerai charakterizuoja. Lygiai taip jis negalėjo meluoti *literatiškai*. Jo stilius iškilmingas, karštas, kitados net chaotiškas, tur savo šaltinį jo temperamento gaivališkume, ir tai, kas iš karto gal nusirodyti afektacija, ar frazė, ištikro yra asmeniškųjų jo gyvavimų betarpiškumu. Įsiskaičius į Hello raštus, negalima neįsitikinti, jog pas jį nėra tuščių žodžių. Hello puikiai moka apčiupti giliausius, net mistiškus daiktų sąryšius ir simbolizuoti juos su pagalba konkrečių vaizdų. Jis jautriai nujaučia pasaulyje kaip harmoniją, taip ir disonansus; nujaučia kruviną tarp šitų dviejų pirmapradžių kovą; nuvokia, kad tragedija glūdi pasaulio ir mūsų gyvenime, ir kad dažnai paradoksas charakterizuoja pereinamąją pasaulio esmę. Ir todėl paradoksas Hello lūpose niekuomet nėra žaidimas žodžiais. Jei Tamsta galėjai padaryti apie Hello rašymo būdą griežtai priešingą išvadą, tai aš kaltas, o ne jis, nes ištraukiau vieną tik dalelę iš visumos ir padėjau ją nevietoj, be paaiškinimų ir nepriruošęs skaitytojų prie supratimo jo žodžių. Tuo tarpu (sakau visai sąmoningai ir galiu prirodyti dokumentinai) padarytoj mano ištraukoj nėra nei vieno išsireiškimo, neturinčio gilesnės prasmės, nėra nei vienos idejos, kuri nebūtų prirodoma daugelyje vietų jo raštuose ir asmeniškai kuointensyviausiai nepergyventa. Taip kryžius, kaipo forma idėjos sudaužyta, yra, nors bent kiek simboliškas, bet tikras dailės tragedijos reiškinys, — tragedijos, kurią Hello nujausdavo labai konkrečiai Šioji idėja pajudinama nevieną kartą. Išsireiškimą — ad divisionem animae et spiritus — Hello psichologiškai analizuoja, rodos, ne vieną kartą (tuojaus gerai atsimenu vieną.) Paradoksas, jog ant kryžiaus atsieina viena prasme ardymas, — kita prasme tvėrimas randa išaiškinimą Hello gvildenimo Atpirkimo ir kryžiaus ženklo. Tvirtinimas, jog kryžius (metaforiškai!) atnaujino ir dailę ir žiniją daromas Hello visai sąmoningai ir mano supratimu — teisingai. Kaipo estetas, o estetizmas, kaip sakiau sudaro svarbiausią Hello tvėrybos ypatybę, jis buvo didžiai palinkęs naudotis simboliais, metaforomis ir kitais dailės įrankiais. Jis aiškiai sakė: „Idėja ir jos forma, arba pavidalas, randasi tarp savęs simboliškame sąryšyje. Dailė gyvena pirm visa ko simboliu, jos turiniu yra simbolis. Tai, kas nėra simbolis, gal prigulėti prie žinijos, bet ištikro nepriguli prie dailės". Suprantu, jog asmeniški palinkimai sveria rolę apkainojime Hello raštų, bet apie save turiu pasakyti, jog betarpiškai ir giliausiai pergyvenu jų turinį visai kitaip, negu Tamsta apie juos rašei, o baigdamas turiu pasakyti, jog pamėgau Hello skaityti ypač dėl tos priežasties, kad jis taip, kaip nieks kitas, daro mane geresniu. Man asmeniškai Hello yra stiprinanti galybė.

Jaučiu, jog perdaug pasidaviau norui apginti Hello, bet norėčiau Tamstą įtikrinti, kad ne koks-nors atkaklumas verčia mane tai daryti, o tik gilus įsitikinimas, remiąsis ilgu skaitymu Hello. Kad jis turėjo į mane įtekmę, — visiškai sutinku, bet šiaip jau į mokytojus jo nesirenku. Mano jam imitacija, kurią Tamsta patėmijai paskutiniame straipsnyje, iš dalies tur būt paaiškinta noru aplengvinti darbą, kurį negaliu dabar dėlei daugelio aplinkybių atlikti taip, kaip norėčiau. Turiu viltį, jog Tamsta man dovanosi, kad aš taip ilgai užlaikiau Tamstos domę vienu tik klausimu,

nes manau, jog filosofiškas bendravimas, paremtas gerais norais, gal turėti nemažą rolę filosofiškajame lavinimesi.

Apie Bougaud nesiginčysiu — sutinku. Man patiko tik jo Jėzaus Kristaus gyvenimo aprašymas. Stebėtinas daiktas, šitą veikalą jis parašė visai kitaip, negu visus kitus. Man dar matos, jog apkainojant taip Hello, kaip ir Bougaud, reiktų irgi atsiminti gal kitą-kart mums neprieinamas prancūzų pobūdis.

Už Tamstos nurodymus apie skaitytinus man veikalus labai esu dėkingas. Jie man reikalingi, bet tuojaus jais pasinaudoti jokiu būdu negaliu, nes nenujėgiu dabar nieko skaityti. Priverstas net esu bent kiek susilaikyti su rašymu, nors pirm spėjau kitaip. Sekančią savo rašinio dalį nutariau truputį perdirbti, o ir šiaip jau neužbaigiau, — trūksta laiko ir jėgų, nes gerokai esu pavargęs.

Filosofiškąjį žodynėlį savo raštui, žinoma, galėsiu parinkti, tik Tamsta pirm man paaiškink, kaip jį sustačius. Aš gerai nesiorientuoju, kas nesuprantama skaitytojams ir kame daugiausiai mano raštų neaiškumai, nes aš iš savo padėjimo šito gerai numatyti negaliu.

Reikalingumą platesnio išsilavinimo labai nujaučiu ir nekantriai laukiu, kuomet galėsiu pradėti nuo abėcėlės gamtos mokslus, matematiką ir kk. Nekartą jau maniau užsiimti matematika. Gimnazijoj buvo tai mylimiausis mano dalykas, svyravau bene pastoti matematikos skyriun. Universitete turėjau truputį su ja susidurti, nes specializuodamasis ekonomiškuosiuose moksluose turėjau pereiti tikėtinumo teoriją. O dabar sakau sau: gal Dievas duos Friburge.

Na, Kunigėli, įgrisau Tamstai, rodos, užtektinai, todėl priimk dar Tamsta geriausius linkėjimus visokių gėrybių, Velykų Šventėms besiartinant, nuo Tamstos tarno

S. Šalkauskio

Samarkandas, 29. III. 14 m.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 13.

Gerbiamasis Kunige Redaktoriau!

Ir vėl negalėjau pabaigti ketvirtąjį mano rašinio skyrių; todėl vakar nusiunčiau Tamstai tik dalį, kurį sulig didumo, man matos, tinka vienam numeriui. Šio skyriaus pabaigą gal įstengsiu per Gegužės mėnesį parūpinti tik kitam numeriui. Dėl daugelio mano čionykščio gyvenimo aplinkybių darbas eina labai sunkiai, ir pasekmėmis esu toli gražu nepatenkintas... bet daugiau neaimanuosiu, o Tamsta su mano raštpalaikiu ceremonijų nedaryk.

Paskutiniais laikais teko man skaityti 3-me „Vilties" priedo N-yje Rygiškių Jono „kalbos dalykus", ir norėčiau su Tamsta pasitarti apie du dalyku: R. J. nurodo, koks turėtų būti žodžio „dvasiškis" turinys, būtent, kad tai būtų „dvasios kilimo žmogus." Jei taip, tai krikščioniškajai terminologijai geresnis žodis nei nereikalingas, nes „dvasiškis" atatinka rusų terminui „duchovnyj čelovek" ir dargi krikščioniškajam kunigystės sakramento supratimui. R. J., matyti, užmiršta visai krikščioniškai-filosofiškąją žodžio „dvasiškis" prasmę, o kadangi kun. Laukaitis, be to, tvirtina, jog tasai žodis vartojamas žmonių, tai visiškai yra tikėtina, jog žodžiai „dvasiškis ir dvasiškija" visai geri. Ne perkelamai, bet tiesioginiai pasirodė man įtikrinančiais R. J. prirodinėjimai apie žodžių „historininkas, religininkas, historinis, religinis" *galūnės*. Gal klystu, bet man matos, jog mūsų kalbai nėra visai

privalus dvigubas tų pačių garsų, taip balsių, taip ir priebalsių vartojimas, ir jog galima pastebėti mūsų kalbos paslankumą vengti jo net svetimuose žodžiuose Neatsimenu, ar kokiame tikrai žmoniškajame žodyje galima būtų užtikti — ijinis, — ijininkas; net matomai vengiami tokie žodžiai, kaip „vidujis, viršujis", kame susegiami yra dvi balsi, nes žmonės iš žodžių „vidus ir viršus" pagamino tik „vidutinis ir viršutinis". Taigi, kuomet dabar toks rimtas kalbininkas, kaip Rygiškių Jonas, pataria mums rašyti: akcininkas, (h)istorininkas, religininkas, akcinis, (h)istorinis, religinis", ir tvirtina, jog šitoks žodžių vartojimas neprieštarauja nei kalbos dvasiai, nei žmonių papratimui, — turime su džiaugsmu pasinaudoti proga ištobulinti ir aplengvinti mūsų rašybą vengiant gana keistoko trijų raidžių -ijisudarymo. Dėl minėtųjų „vidujis, viršujis", kurie man skamba labai negražiai (kaip irgi „vidujinis, viršujinis"), turiu dar pridėti, jog Romas Bytautas, kuris atsižymi ne tiek kalbos žinojimu, kiek jos dvasios pajautimu, man patardavo vartoti „vidinis" ir todėl analogiškai išvedu taipogi „viršinis".

Paskutniame savo rankraštyje padariau jau atsakančias kai-kur permainas, o dabar pasidalinau tik su Tamsta savo dėlei šitų dalykų nuomonėmis. Žinoma, mažai ką čia suprantu, ir kuomet laikas leidžia man pagalvoti apie kalbą, esu daugiausiai palinkęs naudotis estetiškuoju kriterijumi. Toli gražu nevisur jį taikinu, bet toksai yra mano palinkimas.

Su tikra pagarba
S. Šalkauskis.

Samarkandas. 4. V. 14 m.

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 7.

Kaunas, Gegužės 30 d. 1914 m.

Carissime,

Rankraštį ir abu laiškeliu gavau. Atsiprašau kad ikšiol neatsakiau. Buvo daug kliučių — tai kelionės, tai iškilmės. Atsakysiu kiek plačiau liuosesniame laike. O dabar skubinuos paraginti Tamstą, kad paduotumei *tuojau* „Motinėlei" prašymą, jog norėdamas toliau mokintis, ketini pastoti užniesio universitetan. Mat dabar po vakacijų skirstysim stipendijas — taigi privalom žinoti, kas jų prašo. Čia gi qui prior tempore, prior jure.

Su tikra pagarba
K. A. Dambrauskas

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 14.

Gerbiamasis Kunige Redaktoriau!

Gavęs Tamstos laiškelį tuoj siunčiu kartu su šiuomi prašymą „Motinėlei". Nežinau tik, kaip pas Jus ten procedūra atliekama; gal labai oficiališkai ir todėl rusiškai? — tuomet galėsiu vėliau savo prašymą pakeisti. Prie to, ką prašyme esu parašęs, Tamstos žinojimui pridėsiu, jog, kaip man matos, priseis man Friburge mokintis ištisus penkerius metus. Vargiai ankščiau viską atliksiu padaręs Skaitau, kad visoms išlaidoms per metus reikalingi bus 600 rub. Jeigu „Motinėlė", kaip Tamsta vienkart man rašei, paskirtų man 350 rub., tai savo pinigų turėčiau kasmet pridėti 250 rub. Besidarbuodamas šią vasarą turiu viltį sukrauti 500 rub. t. y aprūpinti tik du metu, o ten užsitikiu ant Dievo: gal uždirbsiu, gal gausiu paskolinti.

Rašau viską atvirai, kad Tamsta gerai žinotumei mano materialį padėjimą ir, atstodamas mano reikalus, nenuskriaustumei kitų. Prašyme paminėjau, jog tariuos atsilyginsiąs „Motinėlei". Tuo tarpu manau atsilyginti sekančiu būdu. Būdamas universite, žnoma, pasistengsiu atlikti doktoratą, kuriam tikslui praplatinsiu ir ištobulinsiu talpinamą dabar „Draugijoj" dalį problemos: „Bažnyčia bei kultūra". Kartu dailinsiu ją lietuvių kalboj, o paskui, jei pajėgsiu ir bus man leista, išleisiu atskira knyga, kad gaunami iš jos pardavinėjimo pinigai eitų mano atsilyginimui su „Motinėlei". Jei pritrūks — primokėsiu. Nežinau, gal galvoju labai nepraktiškai ir perdrąsiai, bet tuo tarpu nematau geresnės ir greitesnės išeigos, o pirm visa ko nuo priedermių neatsisakau.

Pabaigti pirmąją „Bažnyčios bei kultūros" dalį taip ir nespėjau. Jau Gegužės mėnesyje pradėjau dirbti pas savo patroną, kurį apsiėmiau pavaduoti vasaros laike, jam išvažiavus vakacijoms; o be to turiu ir savo darbus, buhalteriją, lekcijas ir tt. Vienu žodžiu jokiu būdu toliau varyti rašymą negaliu. Pasiliuosuosiu tik rugpiūčio pradžioj, o ten... bijau dabar ką-nors pažadėti, gal neišpildysiu, todėl brangiam savo Kunigui sakau su Dievu iki pasimatymui.

S. Šalkauskis

Samarkandas, 6. VI. 1914 m.

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 8.

Vilnius 26. IX. 14

Brangusis „Draugijos" bendradarbi,

Tamstos laiškelį, rašytą 31 VIII. 14 tegavau vos tik užvakar. „Motinėlės" nutarimas pasilieka savo galėje, todel karui pasibaigus Tamsta pažadėtąją stipendiją galėsi gauti, žinoma, jei tik neįvyks kokios svarbios permainos, galinčios sutrukdyti „Motinėlės" veikimą.

Tamstos rašto tąsos aš „Draugijon" neįdėjau delto, kad buvau labai užimtas vyskupo ingresu, sustatymu aprašymo to ingreso, Visuotinu šv. Kazimiero Draugijos susirinkimu ir kitais neatidėlinais dalykais; taigi neturėjau laiko įsiskaityti į Tamstos rašinio turinį. Leisti gi jį gerai jo nesupratus nedrįsau, juo labiau, kad sveiko „Bažnyčioj ir kultūroj" yra man neviena neaiški vieta.

Vakacijos metu aš perskaičiau beveik visą Trubeckoj'o veikalą „Mirovozzrenije Vl. S. Solovjova". Yra ten teisingų pastabų apie trukumus Solovjovo filosofiškoje sistemoje, bet yra taipgi ir tendentiškų, vienpusiškų kritikų kaip šit teokratijos klausime, katalikybės apvertinime, pravoslavijos idealizavime ir k. Teokratija, kurią Solovjovas statė kaipo krikščionijos idealą, pas Trubeckoj'ų išeina sukarikaturuota, iškreipta, jos vieton kito visuotinosios krikščionijos idealo nepastatyta, pakalbėta tik šiek tiek apie pravoslavijos mistiškumą ir prakilnumą, bet taip neaiškiai, kad nenorom skverbiasi galvon mintis, ar pats autorius suprato, ką jis yra parašęs. Visas Trub. nuopelnas, tik tame, kad jis sugrupavo Solovjovo mintis iš įvairiais laikais rašytų veikalų, parodė jo svyravimus kaikuriose pažiurose, bet visgi, aš sakyčiau, Trub išvadas reiktų perleisti per kritiką, sulyginti Solovjovo tekstus, o ne tikė i gerb. Solovjovo kritikui vien del jo profesoriškojo autorito.

Peržiurėjęs Trubeckojo veikalą ir žinodamas Solovjovo raštus, aš dabar tikiuosi galėsiąs geriau suprasti ir Tamstos „Bažnyčią ir Kultūrą" ir teisingiau ją apvertinti. Bet kada galėsiu juos „Draugijon" įdėti, nežinau, nes laikinai ją sustabdžiau, kadangi karas visą mokslišką musų judėjimą sustabdė. „Draugijos" redakcijoj gyvena dabar vyriausis karo ligoninių daktaras, kitus musų namų kambarius užėmė taipgi

daktarai, gailestingosios seseris, dalį namų žadama paversti ligonine, nors da ligonių ir sužeis'ųjų kol kas rodos nėra.

Taigi mano visai bibliotekai likus Kaune, negaliu užsiimti jokiu rimtesniu mokslišku darbu.

Dabar laikinai apsigyvenau prie „Vienybės" redakcijos (Bogodelnyj per. 2a, kv. 7), kuri negalėdama veikti Kaune, persikraustė Vilniun. Kaip ilgai reiks čia vargti vienas Dievas težino. Karo dar nesimato galo, o kolei įvyks san'aika, vėl da praeis tur but nemaža laiko. Taigi ir „Motinėlės" dalykai negalės ankščiau karo pabaigos susitvarkyti kaip reikiant.

Tikrai gerbiąs Tamstą
K. A. Dambrauskas

KUN. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 9.

22. I. 15. Vilnius, Bogodelnyj 2a,7

Brangusis bendradarbi,

Ačiu už pasveikinimus ir laiškelį. Negaliu su Tamsta sutikti, kad Trubeckojo kritika teokratijos butu teisinga. Prie katastrofiškojo išrišimo Solovjovas priėjo tik tuomet, kuomet nustojo vilties historiškoje žmonijoje beatsirasiant užtektinai g e r o s v a l i o s. Ta gera valia teatsirasiant tik po visuotinos katastrofos. Bet katastrofiškas išrišimas — tai *ne pačios žmonijos* — tik Dievo antmestas išrišimas. Atmetus teokratijos idealą — išeina, kad visas historiškasis žmonijos evoliucijos procesas neturi tikslo, yra gryna beprasmė. O tuo tarpu žmogus turi tvėrimo galę, yra mažas tverėjas, gyvas Didžiojo Dievo Tverėjo paveikslas„ taigi ir turi tverti, tvarkyti žmonijos evoliuciją sulig absoliučių teokratiškų idealų Nes kitaip, t. y. atsisakius nuo tvarkymo žmonijos gyvenimo sulig *Logos'o normų,* būtų — grynas grįžimas chaosan. Atmetus teokratiją — lieka viena *zookratija,* Patįs „gerieji" aristokratai-übermensch'ai virsta piktesniais nei žvėrįs. Pavyzdžių galima rasti daugiau nei reikia. Trubeckoj nesuprato teokratijos ar gal nenorėjo suprasti. Nesupranti jos ir Tamsta. *Tikra* teokratija nenustojo savo vertės.

Viso labo
A. D.

P. S „Draugija" pradėjo eiti. 7—8 n-ris jau atspaustas. 9—12 renkamas. „Ateitis" taipgi pradėjo eiti. Jei iki Liepos karas pasibaigtų, ar Tamsta važiuotum Friburgan?

K. A. D.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 15.

Brangus Kunige Prelate!

Tamstos laiškelį, rašytą 22/I š. m. gavau jau gana seniai ir vis negalėjau Tamstai atsakyti dėl'ei laiko trūkumo. Galop susirengiau.

Nesiginčysiu su Tamsta apie tai, kad galėjau neteisingai suprasti Solovjovo teokratijos koncepciją, ir, žinoma, turėdamas nors mažą progą stengsiuos perkratinėti savo į tai pažiūrą. Iš Tamstos laiškelio supratau gerai, kad klausimas apie teokra-

tijos tiesą Tamstą gerokai užgauna. Tikrai pasakius, dėlei šitojo klausimo ir aš nerimastauju, juo labiau, kad negaliu su Tamsta sutikti, ant kiek šitą klausimą suprantu, buk Solovjovo išrišimas esąs teisingas ar užtektinas. Negaliu nusikratyti įspūdžio, jog Solovjovo teokratiškoji idėja sudaužė jo gyvenimo visiškumą (cel' nost') ir pavergė jį į neišrišamąją tragediją, nes jo sielos skaistumas lygiai turėjo protestuoti savo viduje kaip prieš tai, kad žmogus elgiasi, kaip žvėris, vardan žmogaus, taip ir prieš tai, kad žmogus gal elgtis taip pat vardan Dievo. Pastarajame atsitikime žmogus elgiasi dar bjauriau, o šito užtenka, kad suprasti, kaip atsargiam reik būti su teokratiškosios idėjos supratimu. Ir, argi nesimptomatiškas buvo apsireiškimas, kad ne kas kitas, kaip tik Solovjovas laimino savo laike kardą, pakeltą dabarties übermensch'o, kuris vadovaudamas savo anttautei puikiai atstovauja atitrauktąjį valstybiškumą *(otvlečennuju gosudarstvennost')*. Tamsta gali man pasakyti, jog tai yra valstybės idėjos iškraipymas dėlei apsireiškimo, kurį pavadinau atitrauktuoju valstybiškumu. Ne, tai yra specifiškas valstybės priverstinumas, kuris savo grynume įgauna žvėries išvaizdą ir kuris nebegal organiškai susidėti sintezėn su dieviškąja religijos idėja, nes religija, krikščionybė, Bažnyčia negal taikintis prie valstybės, kaipo sąlyginės vertės ir ne taika tarp jųjų, bet kova yra normalis stovis, vedantis prie pergalėjimo katastrofoj sulig Apokalipsio pranašavimo. Buvau jau prieš karą tokios nuomonės, o dabar man matos toji nuomonė dar daugiau tikėtina. Toks mano kolkas įsitikinimas, koks bus toliau pamatysime, drįstu tik manyti, jog rasiu savyje užtektinai bešališkumo, kad gvildenti ateityje šitą klausimą maž-daug objektyviai.

Kas dėl mano dabartinio padėjimo, tai turiu pasakyti, jog turiu tiek darbo, kad apie nieką asmeniškąjį (t. y. darbą) nė galvoti negaliu. Paprastai pradedu darbą 9-tą val. iš ryto ir baigiu 11-tą vakare. Todėl nežinau, kaip ten bus su pabaiga mano rašinio. Nei šventadienių negaliu paaukoti šitam darbui. Taigi gerą viltį, jei ji dar liko, paliksiu savyje, nieko neprižadėdamas.

Tamsta klausi, ar važiuosiu užsienin, jei karas pasibaigs Liepos m-syje. Apie tai turiu pasakyti, jog važiuoti *mokintis* yra man ne tik intelektualė, bet ir *moralė būtinybė,* nuo kurios *jokiose aplinkybėse* ir *niekuomet* neišsižadėsiu. Jei važiuosiu šį rudenį, Motinėlės pašalpa bus dar man reikalinga; jei karas prasitęs ilgiau, ir važiuoti dar...[13]

Tikėdamas į Tamstos man prielankumą, pasilieku su tikriausia pagarba visuomet atsidavęs

S. Šalkauskis

Samarkandas
13/II - 15 m.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 16.

Gerbiamasis Kunige Prelate!

Linksmoms Velykų Šventėms besiartinant, siunčiu Tamstai, brangus Kunigėli, pasveikinimą ir linkiu visokeriopų gėrybių. Linkėdamas Tamstai asmeniškai, atsimenu mūsų nelaimingą tėvynę ir geidžiu jai pasiliuosavimo iš po karo šmėklos.

Su tikriausia pagarba

S. Šalkauskis

16/III - 15 m.

---

[13] Toliau viena ar pusantros eilutės užsilikusioje laiško nuotraukoje (rašalinėje) neįskaitoma. *St. Š.*

PREL. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 10.

Kaunas, 9. VI. 19.

Gerbiamasis rašytojau,

Gražią Tamstos knygą: „Sur les confins de deux mondes" užvakar esu gavęs. Už jos atsiuntimą ir dedikaciją teikkis priimti iš manęs nuoširdžiausią ačių. Ji man dvigubai brangi: viena kaipo veikalas gvaldąs labai man įdomų klausimą, antra kaipo pirmas viešas Tamstos pasirodymas plačioje Vakarų Europos literatūroje. Aš mat jau nuo pirmo mudviejų susinešimo laiškais pajutau Tamstoje žmogų, iš kurio daug ko galima laukti ateityje. Taigi nun ir džiaugiuosi išvydęs mano lukuriavimus imant pildyties.

Viso Tamstos veikalo aš kol kas nesuskubau da perskaityti. Peržiūrėjau tik antrą jos dalį (143 - 267 p.). Radau ten nevieną įdomų dalyką, buvusį man ligšiol visai nežinomu, ypač apie A. Mickevičių. Jo pasakymas, jog „pour atteindre les vérités nouvelles, il faut d'abord garder les anciennes, les défendre, leur consentir des sacrifices" (163 p.) be abejo privers pagalvoti ne vieną rimtesnį skaitytoją. Man tas Mickevičiaus pasakymas gyvai primena V. Solovjovo obalsį *„opravdat' very svoich otcov"*. Pranašavimas gi „Dziad'ų" autoriaus apie pasaulio karą primena man tokį pat H. Wronskio pranašavimą, plačiai išdėtą jo dviem metams prieš mirsiant (1851 m.) išleistame veikalėlyje: „Document historique (secret) sur la révélation des destinées providentielles des nations slaves et des destinées actuelles du monde" (33 — 37 p.). Čia ypač įdomus nustatymas dviejų Rytuos ir Vakaruos vadovaujančių idejų (idées dominantes). Wronskio išmanymu Rytų idėja esanti „l'idée de l'accomplissement paraclétique du christianisme, et par conséquent l'accomplissement des destinées de l'homme sur la terre", turinti privesti žmogų prie susitvėrimo sau nemirybės „par sa création propre"; Vakarų gi — „l'idée de la domination exclusive de la souveraineté du peuple, et par conséquent, dans cette exclusion de tout but hyperphysique pour l'homme, la destruction satanique de l'humanité sur la terre", turinti privesti žmogų prie visiško savęs sunaikinimo „par sa destruction propre" Išdėstęs toliau Rytų ir Vakarų istoriškų, filosofiškų, religinių ir političkų principų priešingumą, Wronskis prieina išvadą, jog šis priešingumas ilgainiui turės privesti prie galutinos katastrofos pasaulinio karo pavidale. Kad šis karas bus tarp Rusijos ir Vokietijos Wronskis tai įspėjo; neįspėjo tik kaikurių jų talkininkų ir įsigalėjimo Rusijoj revoliucinių Vakarų principų. Lenkų rolė šiame kare irgi maždaug atspėta.

Be šio yra pas Wronskį ir daugiau panašių ateities pramatymų. Pav. savo veikale „Nouveaux systèmes de machines à vapeur" (25 p. e. etsq.) išleistame 1834 - 1835 m. jis yr ne tik nurodęs, bet ir matematiškomis formulomis patvirtinęs, jog esą galimi metaliniai aerostatai (ballons métalliques). Vadinas gr. Zeppelinas yr turėjęs Wronskio asmenyje savo pranokėją ir jo ideją yra tik patvirtinęs ir įvykdęs.

Išdėstydamas žmogaus sąmonės evoliuciją Wronskis pirmutinis yra nurodęs ir paskutinį tos evoliucijos etapą — „coscience de potentialité". Ką čia Wronskis dar pirmoj XIX a. pusėj yr pažymėjęs, tai prieš karą Kanados psichiatras D-ras R. Bucke (ar kaip kitaip, rusai rašo *Bekk)* savo veikale „Kosmiškoji sąmonė" yra pilnai patvirtinęs. Aš sužinojau apie tai iš begalo įdomios P. D. Uspenskio knygos „Tertium Organon. *Kliuč k zagadkam mira"* SPB 1911. Visą tos knygos skirsnį apie kosmiškąją sąmonę ketinu išvertęs įdėti vienan iš artimiausių „Draugijos" n-rių.

Tie ir kiti toli ateitin siekiantieji pramatymai ir patraukė mane prie šio žymiausio lenkų filosofo. Žinoma, yra jame ir keistų dalykų, su kuriais sunku sutikti;

randas pergreitų ir nevisai pamatuotų apibendrinimų, kartais net skubotai rašant padarytų negriežtumų netik terminų parinkime, bet ir pačiose matematiškose formulose. Pav. patikrindamas neseniai garsią jo formulą:

$$\pi = \frac{4. \infty}{\sqrt{-1}} \left[\left(1+\sqrt{-1}\right)^{\frac{1}{\infty}} - \left(1-\sqrt{-1}\right)^{\frac{1}{\infty}} \right]$$

kurią jis laikė galutinu ratilo kvadraturos neišgvaldomybės išrodymu, radau Wronskio padarytą klaidą, butent koeficiente 4, kurio vietoj tur but tik 2. Bet panašųs lapsus linguae ar calami nei kiek nemažina Wronskio vertės, kaipo filosofo netik iškėlusio absoliučios tiesos obalsį, bet ir jos nuolat jieškojusio visose mokslo šakose per visą savo amžių. Tuo jis mane labiausia ir patraukė taip pat kaip ir V. Solovjovas savo obalsiu *„cel'nago znanija"* ir savo filosofija apimančia visą žmogų, o ne vieną tik jo proto kertelę. Abudu juodu troško ir jieškojo absoliučios sintezės — religijos, filosofijos ir grynojo mokslo; n e k o k i t o j i e š k o i n s t i n k t y v i a i i r v i s a ž m o n i j a. Taigi tuodu vyru ir tetinka buti žmonijos dvasios vadai. Delei to aš ir pavadinau juodu ateities filosofais par excellence. Ir rodos neapsirikau. Prieš pat karą prof. Masaryk'as yr išleidęs du storoku tomu savo studijų apie rusų istorijos ir religijos filosofiją (Zur russischen Geschichs - und Religionsphilosophie Jena 1913, Diederichs M 24), o per karą išėjo Vokietijoj ir du tomu V. Solovjovo Veikalų (tame skaičiuje ir jo „Opravdanije dobra"). Po karui V. Solovjovas, man rodos, Vokietijoj ras daug šalininkų.

Katalikų bažnyčia, neturėdama nei vieno naujo žymesnio kataliko filosofo, tebesilaiko šv. Tomo Akviniečio. Jo filosofija pripažinta tikra, nuo integralės tiesos nenutolusia. Dalimi tai, žinoma, tiesa. Šv. Tomas nenustoja vertės ir šiandiena, taip pat, kaip ir Aristotelis. Reikia tik viena neužmiršti, jog žmonijos mintis apie Tomo gvildentus problemus yra nun užsibrėžusi daug platesnius spiralės rinkius; o ir patįs problemai tapo žymiai painesni ir platesni; taigi čia Tomo dialektika dažnai pasirodo bejiegė. Tuo žvilgsniu Tomo sistema panėši į seną elementarę aritmetiką ir algebrą: jos geros ir teisingos, bet tik elementariems gyvenimo klausimams gvildenti. Gilesniems gi dangaus mechanikos apskaičiavimams tuodu mokslu jau nebedera: čia reikia aukštesnės analyzės, reikia diferencialų ir integralų, reikia įvairių naujų transcendenčių funkcijų ir kitokių naujos matematikos metodų...

Kaipo pagilinusieji savo kilniomis intuicijomis mokslą apie Dievą Wronskis ir Solovjovas neviename dalyke yr prašokę šv. Tomą ir pasiekę sritis Tomo laikais niekieno nepasiektas. Tuo žvilgsniu jie gali buti pavadinti netik filosofais, bet ir t e o s o f a i s. Aš juodu abudu ir esu taip pavadinęs savo straipsny apie teosofiją lenkų bažnytinėj enciklopedijoj, ir, rodos, tuo nenusidėjau nei tiesai nei garbės jų nesumažinau. Nes Solovjovas ir pats savo filosofiją nesykį yr vadinęs „s v o b o d n a j a t e o s o f i j a", o Wronskio veikalus kaikurie Vakarų Europos okultistai priskaito da ir šiandien s a v o l i t e r a t u r a i.

Taigi ir Tamstos sugretinimas manęs su Vydunu, nors išpradžių ir atrodė man keistokas, dabar po Tamstos išvedžiojimų, žiurint iš augštesnio punkto, gali dalimi buti pateisintas. Nes Vydunas savo pasaulėžvalgą yr ėmęs iš Indijos filosofų, aš gi iš — minėtųjų dviejų slavų filosofų. Tuo budu manoji pasaulėžvalga gali buti pavadinta krikščioniškai-teosofiška, Vyduno — indiškai-teosofiška.

Ką del „bažnyčios ir civilizacijos" problemo, — tai jis po teisybei yra ne mano, bet Tamstos. Aš jo ex professo niekad nėsu gvaldęs; jį gvaldyti esi pradėjęs Tamsta, taigi sveikas jį ir baigki. Bendrais bruožais jis jau išgvaldytas Solovjovo ir Wronskio; man to ir užtenka. Norint užsiimti juoju specialiai ,pirma reiktu turėti

jau išrištu kitu du problemu: 1) kas yra bažnyčia ir 2) kas yra civilizacija? Ar yr kas pilnai išrišęs civilizacijos problemą, aš nežinau. Bet bažnyčios problemas (kaip ir kitu su ja suriš.u klausimu, butent bibliškasis ir kristologiškasis) koı kas tebelaukia da savo išrišimo. Net ir pačioj teologijoj nėra da kol kas vienos, visų teologų priimtos b a ž n y č i o s d e f i n i c i j o s. Ir tai nenuostabu: bažnyčia nėra koks negyvas akmuo; ji yra gyvas mistiškas Kristaus kunas, nuolat augąs ir besiplėtojąs, einąs į p l e n i t u d i n e m a e t a t i s C h r i s t i, bet tos pilnybės toli gražu da nėr pasiekęs. Delei to bažnyčia da ir nėra tarus apie save paskutinio žodžio. To paskutinio žodžio reikia ješkoti, ir man butų labai malonu, kad sveikas jį surastumei arba bent žymiai į jį prisiartintumei. Tuo linkėjimu aš ir baigiu šį ilgoką savo laišką.

Dabargi prie šios progos norėčiau atlikti ir keletą praktiškų reikalų.

1) Ar negalėtumei Tamsta atsiųsti šv. Kazimiero Knygynui kokį 20 egz. savo veikalo nurodydams jo kainą ir nuleidžiamus nuošimčius; man rodos, rastus ir Kaune, kas jį pirktu. Butu gera gavus ir daugiau francuziškos literaturos apie Lietuvą. P. Gabrys buvo žadėjęs tai mums parupinti, bet kol kas savo žadėjimo nėr išpildęs.

2) Ar negalėtumei atsiųsti vieną kitą katalogą naujų per karą išėjusių francuziškų veikalų (teologiškų, filosofiškų, matematiškų, politiškų etc.). Mes jau penki metai, kaip esam atskirti nuo Vakarų Europos; tegavom tik vokiškų leidinių; bet butu metas išgirsti ir alteram partem.

3) Prašau mano vardu padėkoti kun. Tamošaičiui už maloniai man atsiųstu du numeriu „Gazette[14] de Génève“ su straipsniu apie Lenkus ir jų santikius su mumis.

4) Meldžiu pasiųsti p-nui Edmond Privat mano čion pridėtąją atvirutę, kurioj aš tariu jam padėkos žodį už jo užtarimą spaudoj musų teisių. Tai, rodos, bus ir viskas. Aš nežinau jo adreso.

O dabar sakydamas ačiu dar kartą pasilieku

Karštas Tamstos gerbėjas Pr. A. Dambrauskas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 17.

Tikai gerbiamas Kunige Pralote,

Šiandien gavau per Paryžių malonų ir įdomų Tamstos laišką, rašytą 9 p. m. d., į kurį norėčiau tuoj bent dėkingumu atsakyti. Dar anksčiau esu gavęs dvi Tamstos brošiuri, už kuriedvi sakau Tamstai irgi nuoširdų ačiū

Kaip Tamsta matai, rašau iš Zürich'o, kame, vienoj iš čionykščių klinikų, taisau savo sveikatą. Dėl nelemto jos stovio nustojau darbo žvilgsniu beveik ištisų paskutinių metų, ir tik patekęs, tris savaites atgal, į gero specialisto rankas ėmiau galop taisytis. Pasirodė, jog prie nostalgijos, kuri mane nuolat graužia, prisidėjo dar vidurių ligos, kurių per ištisus metus gydytojai negalėjo pažinti. Bet dabar atgaunu vėl savo darbgalę ir net šio mėnesio pabaigoj tariuos stosiąs prie kvotimų, kurie man tebeliko daktaro laipsniui įgyti. Maž daug už mėnesio tikiuos net būti Kaune, kame galėsiu pagaliaus pareikšti Tamstai asmeniškai savo pagarbą. Tuomet, manau, turėsiu progos gyvu žodžiu atsilyginti už Tamstos laišką, kuriame randu tiek įdomių dalykų.

Skaitydamas tai, ką Tamsta esi rašęs ir rašai apie Wronskį, įgaunu kas kart vis didesnį norą arčiaus jį pažinti, bet iki šiolei negalėjau dar rasti tam tinkamo laiko.

---

[14] Prel. A. Dambrauskas tikriausiai turi čia galvoje „Journal de Génève“, kur jo redaktorius William Martin yra rašęs karo metu ir karui pasibaigus labai gerų politinių straipsnių apie Lietuvą. *St. Š.*

Užtat turėjau progos kritiškai pereiti iš naujo Solovjovo filosofiją ir padaryti griežtą savo pasaulėžvalgos reviziją. Pasirinkau mat savo disertacijai šitokią tezę: „L'âme du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev". Šitam darbe teko aprėpti, bent aplamai, visą Solovjovo filosofiją atsižvelgiant į vienijančią jos pirmapradę, kuria ir buvo pasaulio siela, dažnai Solovjovo sugretinama su Sofija, Dievo Išmintimi. Rinkdamos paminėtą tezę, sąmoningai užsidėjau uždavinį iš!irti rytininką Solovjovą vakarininko šv. Tomo filosofijos šviesoje (matyti ir manyje neiškentė neprabilęs lietuvis-kultūrininkas!). Turėjau net drąsos manyti, jog man pasiseks šį-tą naujo prirodyti Friburgo scholastikams ginant Solovjovo pasaulio dvasios koncepciją. Šitam tikslui pasiekti stengiaus nuodugniai ištirti mintimi jo teoriją ir ją išdėstyti ir sugrupuoti argumentus taip, kad ji pasirodytų labiausiai įtikrinanti. Man esant jau prie galo savo darbo, teko skaudžiai patirti, kad mano rūmai iš vidaus patys nebesilaiko. Kaip tik buvau tuomet priėjęs paskutinio kritikos skirsnio. Nusitvėręs šv. Tomo pagelbos pabandžiau visą dalyką išaiškinti ir čia tik supratau tiesiog begalinę Akviniečio logikos jėgą: nuo šito laiko esu linkęs laikyti tomiškąją filosofiją didžiausiu žmogaus proto stebuklu. Ir štai pats anksčiau nesitikėjęs turėjau išrišti pasaulio sielos koncepciją negatyviu būdu.

Ar tai reiškia, kad nepripažinau Solovjovui jam nuosavos reikšmės? Visai ne, — tik supratau geriaus negu kitados reikalą įvesti Solovjovo filosofiją, su tam tikromis pataisomis į platesnę ir gilesnę sintezę, panašiai, kaip Tamsta patari aiškinti tamsias jos vietas Wronskio doktrinomis ir atbulai. Solovjovui esu daug kuo kaltas: jo jau niekuomet negalėsiu išbraukti nei iš savo psichologijos nei iš protinės savo sintezės. Bet ypač todėl svarbu man buvo kritiškai nusistatyti atžvilgiu į jįjį. Galutina mano tyrinėjimo išvada išpuolė šitokia. Solovjovas padarė nelemtąją klaidą nepanorėjęs tinkamai pasiskaityti su viduramžio filosofija, kuri šv. Tomo asmenyje pasiekė nežinomos dar prieš jį filosofiškosios abstrakcijos galybės. Jis pasiryžo suvesti sintezėn senobinę Rytų filosofiją ir naująją Vakarų filosofiją, pasiremdamas vien savo genijaus jėga. Išdava pasirodė tiesiog stebėtina, bet dar netobula, bent ne tiek tobula, kiek ji galėtų būti, jei asmeniškoji Solovjovo pastanga sutartų su kolektyviu „Mokyklos" darbu. Ką padarė Aristotelis, jei nesuvedė sintezėn senobinę filosofiją? Ką padarė šv. Tomas, jei ne suvedė viduramžio filosofiją sintezėn, pasiremdamas jau atliktu Aristotelio darbu? Kuomet dabar kįla klausimas apie platesnę ir gilesnę naujųjų amžių sintezę, ar nebus teisingiausiu dalyku skaityti šv. Tomo filosofiją išeinamuoju punktu ir vertingiausiu pagrindu? Kodėl gi Solovjovas to nepadarė, nors ir buvo šiek-tiek apsipažinęs ne tik su šv. Tomu, bet ir su visa viduramžio filosofija? Būta čia neabejojant tautinių ir historinių priežasčių, bet bene svarbiausioji priežastis tai jo, kaipo rytininko-filosofo, temperamentas. Solovjovas pasižymėjo stačiai gaivalingu sintezės nujautimu. Nėra rodos nei vieno tikrai aktualio klausimo, kame jis nebūtų priėjęs intujityviu būdu prie teisingo išrišimo, o tuo tarpu maža teatsiras klausimų kurių jis būtų suteikęs sintetiškąjį suvokimą. Sintezės nujautimas ir sintezės suvokimas esti du priešingu privalumu, kuriuodu tačiaus viens antro neišskiria, nors ir labai retai supuola vienam asmeny. Pavyzdžiui, Platonas ir šv. Augustinas daugiau pasižymėjo sintezės nujautimu. Atpenč, Aristotelio ir šv. Tomo gaivalas — tai sintezės suvokimas. Psichologiškai ir historiškai sintezės nujautimas yra ankstybesnis už jos suvokimą, nes jis yra naujų išdavų keltuvas, tuo tarpu, kuomet sintezės protintojai dažnai pasitenkina sistematišku žinijos sutvarkymu. Todėl pirmos rūšies mąstytojai atrodo daugiaus tvėrėjais, gi antrieji — daugiaus minties organizatoriais. Tikrumoje ir šitie pastarieji nemažiaus tveria, nes jie sutveria pavienioms žinioms savąją visumos formą. Bet tai ne tiek puola į akis. Ir štai Solovjovas,

kaipo filosofas-poetas, priklauso pirmajai mąstytojų rūšiai. Tuom galima aiškinti jo dvasios giminumą su Platonu ir šv. Augustinu, prie kuriųdviejų jis buvo daugiau linkęs savo simpatija, negu prie Aristotelio ir šv. Tomo. Visi temperamento pravalumai jį riša su aniedviem, bet kaip tik todėl galima jį laikyti vienu iš žymiausių naujos brėkštančios dar sintėzės pranokėju.

Tokia maž-daug galutina mano tyrinėjimo išvada apie Solovjovą. Tikiuosi, kad iš pagrindo mažai mudu, Kunige Pralote, tesiskirsiva šitame dalyke, nes ir aš visuomet pasilieku dideliu Solovjovo gerbėju. Bet tai, už ką dabar ypatingai jį branginu, yra toji jo pasaulėžvalgos ypatybė, kurią galima būtų suglausti šitokiam aforisme: pulchrum et ens convertuntur. Scholastika, kuri statė pirmojoje šito išsireiškimo vietoje unum, verum, bonum, pristigo šito Solovjovo supratimo, ir pasiryžęs esu net išrodinėti, kad su tuo žymiai buvo surištas tasai jo parpuolimas, kurį pagamino renaissance'as, kaipo iš dalies teisėta prieš ją reakcija. Šiuo žvilgsniu Solovjovas papildo scholastiką ir duodamas aukščiausią iki šiolei estetiškosios pasaulėžvalgos teoriją, teikia jautulingam gyvenimui naujas perspektyvas, kurios siekia tiesiog visuotinąjį pasaulio persikeitimą.

Bet rodos mano filosofavimams nebus galo. Reik suvaldyti savo plunksną. Daug ką dar norėčiau parašyti, besidalindamas tuom, ką teko per paskutinius ketverius metus perjausti, sugalvoti. Bet matyti reikės atidėti tai iki asmeniškam pasimatymui. Pridursiu dar tik apie tautinės mūsų filosofijos rolę. Pigu suprasti, kad šitai filosofijai skiriu tą pakraipą, kurios dvasišku tėvu esu Tamstą pripažinęs. Derindami sutartinėje Rytus ir Vakarus, mes esame pašaukti lygiai vienyti savo filosofijoje kaip sintėzės nujautimą, kuris daugiau atsako rytiečių dvasiai, taip ir sintezės suvokimą, kuris daugiau yra privalus vakariečių temperamentui. Patylomis mes net svajojame čia apie įsteigimą Lietuvoje Filosofijos Instituto, kuris suvienyta dvasia ir bendromis pajėgomis vykintų naują tautinę ir kartu visuotinąją žinijos sintezę. Ten tikiuos ir aš rasti sau tinkamą vietą ir pasidarbuoti, kiek neš jėgos ir leis tautinio mūsų gyvenimo aplinkybės.

Savo disertacijos tuo tarpu negaliu dar atspausdinti, nes šiuo metu sunku yra surasti reikalingų lėšų grynai filosofiškiems dalykams. O pinigų reiktų nemaža, nes už 500 egzempliorių nuo manęs pareikalauta 2000 fr. Knyga būtų to paties maž-daug didumo, kaip ir mano bandymas dėl tautinės mūsų kultūros.

Galop praktiški dalykai:

1. Mano knygos leidėją, t. y. Spaudos Biurą Berne, prašysiu nusiųsti šv. Kazimiero Dr-jai 20 egz., skaitant vien leidimo kainą, būtent maž-daug 5 fr. 50 c. su persiuntimu. Pardavimo kainą Dr—ja galės padėti sulig savo nuožiūros. 2. Katalogų pasistengsiu parūpinti pirmai progai pasitaikius. Šauksiuos irgi kun. Tamošaičio pagelbos, kuriam Tamstos ačiū vienlaik perteikiu. 3. Tamstos laiškelį, rašytą Ed. Privat'ui įteiksiu jam sugrįžus iš Lenkijos. Apie jo rolę Varšuvoj dedu čion iškarpą su pranešimu. Jei bus Tamstai dar kas reikalinga meldžiu man rašyti į *Fribourg (Suisse), Av. du Midi, 11.* Laišką gausiu į 10 dienų ir prieš išvažiuojant į Lietuvą viską pasistengsiu atlikti. O dabar teikis, Kunige Pralote, priimti aukštos pagarbos išreiškimą

St. Šalkauskis.

9. VII. 19. Zürich.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 18

Tikrai Girbiamas Kunige Prelate,

Pasimatęs su Tamsta greitu laiku išvažiavau iš Kauno ir, nors turėjau kliūčių Berlyne, štai esu vėl Šveicarijoj. — Norėjau Tamstai parūpinti iš Belgijos Nys'o

„La notion d'espace,', bet man atsakyta, kad tasai veikalas išparduotas ir vėl spausdinamas. Kuomet pasirodys iš spaudos, nusiųsiu jį Tamstai. — Mano sveikata nuolat taisosi: turiu tad vilties greit užbaigti savo mokslą Šveicarijoje. Norėčiau tik dar kiek čia apsidairyti dėl universiteto ir vidurinių mokyklų sutvarkymo. Reik juk ko-nors ir praktiškesnio pramokti. Šiaip-jau čia nieko ypatingo. Teikis, Gerbiamasis Kunige Prelate, priimti aukštos pagarbos išreiškimą.

St. Šalkauskis

10. X. 19 Lausanne, Av de la Harpe, 1.

PREL. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 11

20. X. 19 Kaune

Gerbiamasai Tamsta,

Ačiu už pažadėtą Nys'o knygos atsiuntimą. man dar maloniau bus gauti naują ir be abejo pertaisytą laidą.

Aš sumaniau įsteigti prie „Motinėlės" atskirą fondą lietuvių studentų disertacijoms leisti. Jei Valdyba sutiks netrukus paskelbsiu apie tai laikraščiuose. Geistini patarimai, kaip tai praktiškiau įvykdinti, kad leidžiamosios disertacijos taptu išpirktos ir negulėtu pas leidėją. Pagalvokit apie tai.

Su tikra pagarba

Pr. A. Dambrauskas.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 19

Gerbiamasis Kunige Prelate.

Tamstos sumanymas apie fondą lietuvių studentų disertacijoms leisti priimtas čia, studentų tarpe su dideliu pagyrimu. Gi dėl praktiško klausimo, kaip leidinius praplatinus ir išpirkdinus, tuo tarpu mes patys mažai čia nusimanome. Neilgai trukus, jei mano finansai leis, manau spausdinti savo disertaciją, kaip Tamsta man patarei, — Vokietijoje. Prisieis, žinoma, apsipažinti su technikos puse, kaip atžvilgiu į knygos spausdinimą, taip irgi į jos platinimą. Tuomet irgi galėsiu pasidalinti ir su Tamsta savo prityrimu.

Iki šiolei nežinome, ar Tamstos sumanymas tapo įvykintas, nes negauname čia nei vieno „Draugijos" numerio. Būdamas Kaune visai pamiršau ją išsirašyti; dabar nėra kaip persiųsdinti pinigų; taigi prašyčiau Tamstos padaryti tam tikrą įsakymą siuntinėti man „Draugiją", ogi aš pasižadu atsilyginti pirmai progai pasitaikius. Už tokį Tamstos trukdymą savo reikalu labai atsiprašau. Neseniai turėjau progos pasiteirauti dėl katalogų išėjusių karo metu francūzų kalboje knygų. Čia Lozanoje man pasakyta, kad tokių nėsama. Jei pasisektų kada gauti ko-nors panašaus nepamiršiu Tamstai pasiųsti. Nys'o knyga dar nėra pasirodžiusi. — Jei Sertillanges Tamstai reikalingas, prašau parašyti.

Iš paskutinių žinių sprendžiame, jog padėjimas Lietuvoje pagerėjo. Bene bus jau pagaliau pabaigta su šitais vokiečiais. Užtat lietuvių akcija užsieny žymiai sumenkėjo, pirma, besiskirstant taikos delegacijai, antra, besimažinant užsienio pasiuntinybių budžetams. Bet iš kitos pusės užsienio akcija nebeturi jau tiek reikšmės, kaip anksčiaus.

Lietuvių jaunuomenės būrelis Fribourge vis didėja, ypač pasaulinių moksleivių

skaičius O tai labai svarbu atsižvelgiant į krikščionišką ateities akciją. — Tiek tuo tarpu..

Teikis, Gerbiamasis Kunige Prelate, priimti tikros pagarbos išreiškimą.

St. Šalkauskis

30 Lapkričio d. 1919.
Fribourg (Suisse),
poste restante. tai nuolatinis mano antrašas.

PREL. A DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 12

15. XII. 19 Kaune

Gerbiamasai Tamsta,

„Draugiją" paliepiau Tamstai išsiųsti. Del disertacijos spausdinimo aš patarčiau kreiptis į stud. C. A. Ozelį (Berlin Charlottenburg Kaiserdamm 11); jis sakosi radęs gan pigią spaustuvę, kuri apsiimanti lietuviškas knygas spausdinti. Ji galėtu ir francuzišką veikalą atspausti O da geriau butu pasiteiravus keliose vietose, tuomet butu galima išsirinkti kur pigiau.

Ačiu už rupestį apie katalogus. Dabar aš jų nelabai busiu ir reikalingas, nes vagims visus mano pinigus (apie 2000 r.) pagrobus nebegalėsiu nei knygų pirkties.

Iš naujo „Revue Néo-Scolastique" n-rio sužinojau Nys'ą išleidus 3-ą savo Kosmologijos laidą 2-se tomuose, tik jo kaina 18 fr. mums brangoka, nes apsieitu apie 50 auksinų, jei nedaugiau. Raginsiu J. E. Vyskupą te ją išsirašo.

Minėtame n-ry „R. N. Scol." radau svarbų redakcijos prisipažinimą: „Ayons la persuasion que nous ne sommes pas seuls en possession de la vérité, et que la vérité que nous possedons n' est pas la vérité entière". Aš į scholastiką nuo pat jaunystės taip žiurėjau ir todėl nelaikiau jos absoliučios tiesos išreiškėja. Taigi patarčiau ir Tamstai dar kartą atidžiai peržiurėti tuos scholastikų teigimus, kurie Tamstą yr privedę prie atmetimo Solovjoviškės „pasaulio sielos" Solovjovui ji buvo nevien teoriška tiesa, bet ir realis faktas. 1895 metais važiuodamas sykį nuo Imatros Suomijos giria žiemos metu, mėnesienos šviesoje Solovjovo draugas Velička sužavėtas gamtos grožiu, paklausė Solovjovo. *Videl li ty Boga?* Į tai Solovjovas atsakė. „Vižiu boginiu, mirovuju dušu, toskujuščuju po edinom Boge". Prieš tokį asmenišką pergyvenimą niekai yra visi scholastiški argumentai, žiurint subjektyviu žvilgsniu. Scholastika, bent jos didž. atstovas Tomas Akv. be abejo Solovjovui buvo žinomi. Taigi man rodos ir Tamstai su scholastikais reikėtu buti atsargesniam, juoba kad ir jie patįs, kaipo tikri tiesos mylėtojai nedrįsta sakytis esą atsiekę pilną, absoliučią tiesą.

Apie naują mano sumanytą fondą aš paskelbsiu 1-am 1920 m. „Draugijos" n-je. Paduosiu „Motinėlės" posėdžio protokolo ištrauką su savo komentoriu. Pasisekimas pareis, žinoma, nuo to, ar musų ateitininkai panorės karščiau paagituoti del to fondo ir parinkti jam aukų. Aš daugiausia pasitikiu, kad musų jaunoji kunigija mielai palaikys tą sumanymą.

Esant didesniam besimokančios jaunuomenės buriui susispietusiam Friburge, ar nevertėtu pasiimti kokio žymesnio k o l e k t i v a u s darbo. Užsieniuose bendromis spėkomis neretai įvykdomi dideliausi dalykai.

Labų dienų Tamstai ir kitiems g e r o s v a l i o s studiozams-lietuviams; duok Dieve visiems sulaukti ateinančiais metais geresnių laikų musų tėvynei ir visam pasauliui.

Su tikra pagarba
Pr. A. Dambrauskas

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 20

Didžai Gerbiamas Kunige Prelate!

Tamstos laišką, rašytą 15 Gruodžio d. gavau kaip tik prieš naujus metus. Nuoširdžiai ačiū už atmintį ir gerus linkėjimus kaip man taip ir mano draugams. Kiek čia yra lietuvių jaunimo gali Tamsta spręsti iš to, kad prie lietuviškai sutaisytų kūčių buvom atsisėdę 22-se. Žinoma, esant didesniam žmonių būriui, geras sutarimas pasidaro vis sunkesniu; nežiūrint į tai kaip tik per Kalėdas iškelta projektas imtis kokio kolektyvio darbo, pav. bendromis jėgomis išversti iš svetimų kalbų keletą veikalų, atitinkančių laikui. Pasikalbėta ir nutarta apsvarstyti šitą dalyką rimtai pirmam po naujų metų „Lituanijos" susirinkime. Kas dėl savęs tai prisipažįsiu, kad kolektyviai darbai man nesiseka, ir todėl nelabai jais pasitikiu dabarties, kuomet visuomeniškumo instinktas taip dar mažai yra pas mus išsivystęs. Man bent sekasi geriaus dirbti vienam. Štai ir dabar apmąstau veikalą, kurį norėčiau parašyti iki rudeniui. Jaučiu reikalą, o kartu ir vidaus linkmę parašyti šis–tas apie „filosofiškuosius tikslaus auklėjimo pradmenis", kad tuo pačiu suteikti tam tikrą stumsnį mūsų tautos ugdinimui. Toks bent yra mano pasiryžimas; ar gyvenimo aplinkybės leis sumanymą įvykdyti, tai jau kitas dalykas.

„Draugiją" už 1919 metus gavau kartu su Tamstos laišku. Labai ačiū. Paskutini dvi knygi mūsų dar visai nematyti. Disertacijų spausdinimo klausimą ir mes pasvarstysime viešai pasirodžius „Draugijoje" Tamstos sumanymui. — Siunčiu Tamstai kartu trečiąją Nys'o „Kosmologijos" laidą, kurią buvau pirkęs sau ir nesu dar supiaustęs. Tuo tarpu galiu be jos apsieiti. Jei kartais Tamsta panorėtumei ją sau užlaikyti, tai prašau man pranešti, kad galėčiau išsirašyti kitą egzempliorių, kol tebesu dar Šveicarijoje. Kadangi turiu užsimokėti už „Draugijos" 1919 ir 1920 metus, tai Tamsta galėtumei skaityti Nys'o „Kosmologiją" vien kaipo mano atsilyginimą.

Katalogų išleistų per karą francūzų kalboje knygų Lozanoje nepasisekė išgauti. Tik vakar esu išgirdęs nuo vieno bibliofilo, kad kaž-kas ir kaž-kur yra pradėjęs leisti tam tikrą bibliografiją su trumpais įvertinimais. Visgi būtų įdomu sužinoti apie šitą dalyką ir beturint tuščią kasą. Deja, apie nemalonų atsitikimą su Tamsta dėl pinigų esu skaitęs laikraščiuose. Tą pat pergyveno neseniai mano tėvas Šiauliuose, bet tik nelabieji vokiečiai buvo ten užpuolikais. Gerai, kad dar gyvastį paliko.

Galop turiu noro ir apie scholastiką šį-tą parašyti. Ir aš nežiūru į scholastiką kaipo į paskutinį tiesos žodį, nors dabar atvirai rašausi esąs jos adeptų eilėse. Jei Aristotelis arba tikriaus aristotelizmas sutvėrė senobinės filosofijos sintezę, tai tomizmas padarė tai atžvilgiu į viduramžio filosofiją. Dabar mes turime jieškoti platesnės ir gilesnės filosofiškosios sintezės, kuri apimtų ir naujųjų amžių filosofiją; bet kaip viduramžis ne tik napaniekino, bet dar pasirėmė senovės laimėjimais, taip lygiai ir mes ne tik neprivalome paniekinti tai, kas buvo padaryta viduramžy, bet kaip tik juom pasiremti, kad nužengti pirmyn. Nėra prasmės daryti iš naujo tą darbą, kurį yra atlikę pereiti amžiai; nėra net galima sulig savo nuožiūros išplėšti iš jų netinkamų sau tarpsnių. Solovjovas buvo sumanęs suvesti sintezėn senąją Rytų ir naująją Vakarų filosofijas be tinkamo įvertinimo viduramžio scholastikos ir už tai galop jis liko skaudžiai nubaustas. Sutinku, kad viduramžio filosofiją jis buvo pažinęs, bet tik šiek-tiek. Ir mums čia nėra sunku įsitikinti, kad buvo tai silpna jo pusė. Kad geriaus paaiškinti savo mintį drįstu cituoti tuos žodžius, kuriais baigiu savo tezę. Nous croyons conduit la critique de la doctrine de Soloviev dans l'esprit de la philosophie thomiste et avoir ainsi relevé, dans un cas particulier, le défi qu'a porté l'ignorance de la pensée scolastique à cette dernière, ignorance

qui a entraîné tant de conséquences funestes dans la pensée moderne. Nous emportons de ce travail la ferme conviction que, si une nouvelle synthèse philosophique plus large et plus profonde est possible de nos jours, elle doit prendre pour base et point de départ la synthèse qui a été accomplie au moyen-âge dans l'oeuvre thomiste. Solovev ne l' a pas fait et par là même a manqué son but. Reconnaître les défauts de son système, c'est rendre à la philosophie de saint Thomas d'Aquin l'hommage qu'elle mérite.

Štai mano paskutinė išvada. Žinoma, nelaikau savo nuomonės neklaidinga, kaip ir anuomet Turkestane, kuomet buvau Tamstai rašęs besirengiąs daryti savo pasaulėžvalgos reviziją. Nuo revizijos ir dabar neatsisakau, nes manau jąją tęsti per visą savo gyvenimą, atsimindamas gerai šv. Tomo pasakymą, kad tiesos argumentus filosofas priima „non propter auctoritatem dicentium, sed propter rationem dictorum". — Tamsta aprašai vieną iš Solovjovo pergyvenimų, paliečiančių pasaulio sielos problemą, ir sakai: „Prieš tokį asmenišką pergyvenimą niekai yra visi scholastiški argumentai, *žiūrint subjektyviu žvilgsniu*" (mano pabraukta; visiškai sutinku, jei ir Tamsta supranti pabrauktuosius žodžius ta prasme, kad sąmonės įvykiai, kaipo faktai, yra neabejotini. Bet šitų įvykių aiškinimas yra visai kitas dalykas ir čia argumentai, jei tik jie logiški, daug nusveria. Po to, kaip esu ištyręs dalyką specialiai, nes jam pašvenčiau savo tezę, priėjau jau ne prie nuomonės, bet prie sąmoningo įsitikrinimo, kad Solovjovas davė klaidingą interpreatаciją savo pergyvenimams. Žinoma, galėjau suklysti, ypač kad faktinai nusprendė dalyką ne „philosophia perennis" kaipo tokia, bet mano, labai dar netobulas, protavimas.

Savo profesoriui de Munnynck'ui, kuris gvaldo ex professo kaip psichologiją apskritai, taip ir „religijinių apraiškų psichologiją" atskirai, patiekiau iš Solovjovo „Tri svidanija" vertimą svarbiausių vietų ir ypatingai atkreipiau jo domę į antrąjį „svidanje", kuris tikrai sakant prasideda šitais žodžiais: I dolgo ja ležal v dremote žutkoj".Prie vertimo pridėjau reikalingus paaiškinimus ir net sugretinau Solovjovo pergyvenimą su Dostojevskio aprašymu apie Aliošos pergyvenimą, laike kurio jo siela „soprikasalas' miram inym". Sako juk, kad Alioša Karamazovas rašytas sulig Solovjovo tipo. Prof. de Munnynck'as apsidžiaugė „atidengimu", kaip jis tarė, nes nesitikėjo, kad rusų literatūroje galima rasti ko-nors panašaus. Mano rašinį jis pats paskaitė per seminarą, o be to pasižadėjo, po trumpų paaiškinimų, gvildenti dalyką plačiaus per savo pamokas, priėjęs prie misticizmo klausimo. Bet jo interpretacija, psichologiškoji pirm visako, griežtai skiriasi nuo Solovjovo interpretacijos. Laukiu dabar, kad jis pagvildentų dalyką per savo pamokas apie religijinių apraiškų psichologiją. Tai, žinoma, autoriteto argumentas ir, kaipo toks, sulig šv. Tomo, filosofijos dalykuose — silpniausias, bet viskas tai gal turėti, norėčiau manyti, informacijos reikšmę.

Baigdamas, prašau Tamstos, Gerbiamasis Kunige Prelate, priimti aukštos pagarbos išreiškimą

St. Šalkauskis

2 Sausio d. 1920 m. Av. du Midi, 11.
Fribourg (Suisse).

PREL. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 13

Kaunas. 24 I. 20

Gerbiamasai Tamsta,

Nys'o Kosmologiją ir Tamstos laiškelį gavau. Už abu nuoširdžiai dėkoju. Kosmologiją yra, rodos, išsirašęs J. E. Vyskupas, taigi iš jo aš tikiuosi gauti. Tuo gi

tarpu, jei Tamsta nieko prieš tai neturi, naudosiuos Tamstos egzemplioriu. Naujoj to veikalo laidoj yra daug ko naujo ypač pirmoj dalyj. Bet pačių naujausių ir, mano išmanymu, pačių svarbiausių dalykų — kosmologiškos A. Einstein'o teorijos paremtos relativybės principu — pas Nys'ą visai nėra. Tuo tarpu Einstein'as pažiuron į pasaulį yr įnešęs kur kas daugiau permainų neg savo laiku Kopernikas. Vokietijoj apie šį klausimą esama plačios literaturos. Iš jos kokį 10 brošiurų turiu įsigijęs ir aš, o Nys'as stebėtinu budu tą dalyką ignoruoja. Savo monografijoj apie laiką jis tepaminėjo tą naują teoriją vien prieraše, o savo Kosmologijoj netarė apie tai nei žodelio. Pažiūrėsim, ką jis pasakys savo naujausioj monografijoj apie erdvę. Erdvės teoriją ypač yr radikaliai sureformavęs Einstein'as Nepasakyti savo kurse apie tą taip svarbią relativybės teoriją nei žodelio, yra tai neišpildyti profesoriaus priedermių ir neduoti studentams to, ko jie iš profesoriaus tur teisę reikalauti. Juoba to reikalauti galima iš Nys'o, kurs pasiryžo informuoti savo skaitytojus apie visas naujausias kosmologiškas teorijas.

Scholastiška materijos teorija, kaip ji išdėta pas Nys'ą, manęs nepatenkina. Jo materijos aiškinimas yra grynai verbalis; realė materija pakeičiama sąvokomis, jokio susidurimo su dabartinėmis fiziškomis materijos teorijomis neturinčiomis. Nysas yr ištikimas Tomui, bet ar ištikimas tiesai, labai abejotina. Tai jaučia daug kas, ne aš vienas. Yra net katalikiškos filosofijos vadovėlių, kur tai aiškiai pabrėžiama. Paskaityk Tamsta pav. kad ir Pécsi'o Cursus brevis philosophiae, ypač II-ą naujai išėjusį tomą Cosmologia, Psychologia (Esztergom Hungaria 1916), ten jau aiškiai statoma naujos tezės, butent:

Thesis VII. Materia prima quoad naturam verosimiliter convenit cum materia imponderabili seu aetherea.

Thesis VIII. Forma substantialis elementorum est vis substantialis quaedam, cui figura quaedam characteristica atomi accedit.

Vadinas norima surasti šioks toks kontaktas tarp šios gadynės fizikos ir filosofijos, seniems grynai verbaliams scholastiškiems terminams priduoti šiokią tokią realę prasmę.

Tą pačią pastangą aš randu ir kito gilaus scholastiko, bet draug ir garsaus fiziko Monsignioro Cerebotani (sk. jo veikalėlius „Mein individuelles Dasein", Das Problem der Materie, 2 dali, Münchene 1915—1916). Čia bent matai gyvą XX a. žmogų norintį į senus scholastikos indus įpilti naują turinį. Pas Nys'ą nieko panašaus. Tai ramus kompiliatorius jokios naujos minties į savo storus veikalus neįnešantis.

Tomizmą, kaip Tamsta gal atsimeni, aš esu prilyginęs algebrai, aristotelizmą aritmetikai, abudu juodu yr reikalingu augštesnei sintezei — busimai filosofijai, taip kaip augštesnei matematiškai analizei yr reikalingi aritmetika ir algebra. Be šių pastarųjų nei diferencialis nei integralis apskaičiavimas nėra galimas; bet nei vienas nei kitas nėra nei aritmetika nei algebra. Taigi ir nauja krikščioniška filosofija, jei ji atsiras, negalės buti nei aristotelizmu nei tomizmu, bet nauju augštesniu žmonijos minties vaisium, kuriame ras savo vietą ir aristotelizmas su tomizmu, kaipo žemesnieji parengiamieji etapai.

Kad aiškinimas corpora per corpuscula nepatenkinąs mokslo reikalavimų — tai tiesa, bet šiandien toks aiškinimas daros kaskart retesnis ir jis netrukus visai pranyks. Seni atomai baigia savo amžių dabartinėj fizikoj; jų vietą užima elektronai, magnetonai, kurių materialybė daros kaskart problematiškesnė. Tie elektronai su magnetonais pagamino ir naują mechaniką, daug kuo besiskyriančią nuo senos Galilejinės ir Newtoninės. Pas Nys'ą nieko neradau ir apie tą svarbią permainą.

Taigi jei Tamsta panorėsi kada tarti rimtą žodį kosmologijos dalykuose, turėsi žymiai papildyti savo scholastiškąjį žinių bagažą naujesniais mokslo daviniais.

Tamsta drąsiai smerki Solovjovą už tai, kad jis scholastikos gerai nežinojo. Ar tai yra faktas, aš nelabai tedrįsčiau galvą už tai guldyti. Man net neaišku, ko butinai, kokių scholastikos neišgriaunamų aksiomų yr nežinojęs tas rusų filosofas. Kiek aš supratau Tamstos laiškelį, tai, rodos, Solovjovas kaltinama labiausiai del nežinojimo scholastiškos kosmologijos, teorijos de materia et forma. Bet apie kosmologiją Solovjovas ex professo beveik nieko nėr rašęs. Taigi ir parodyti savo scholastikos žinojimą ar nežinojimą nelabai kur ir turėjo progos. Galop žmogus, kurs yr skaitęs net Rabaną Maurą ir kitus senesnius viduramžio rašytojus, sunku tikėti, kad jis nebut skaitęs Tomo Akviniečio.

Bet prileiskim, kad jis, kaip Tamsta sakai, ir but nežinojęs tomizmo — ir per tai suklydęs. Šiame atvejyje Solovjovas butu kaltas. Tamsta išrodęs tą jo kaltybę turėtumei iš to garbės. Bet ta garbė kaip tik ir yra perspėjimu, kad ir Tamsta pats draug su savo mokytojais scholastikais neužsipelnytumei tokio pat pasmerkimo, kurį esi metęs į Solovjovą Nes jei S. kaltas, kad nežinojo Tomo, tai Tamsta busi dar labiau kaltas nepasirupinęs susipažinti su relativybės teorija ir jaja paremta nauja mechanika, kuri fiziškų fenomenų (šviesos, elektros, magnetizmo...) aiškinime užima žymią vietą ir vaidina labai svarbią rolę.

Iš kur yr ėmęs Solovjovas savo „pasaulio sielą“ aš gerai nežinau, nes jis savo veikaluose retai kur tenurodo šaltinius. Bet man rodos, kad savo tai pažiurai galėjo rasti tam tikrų pateisinimų net ir pas patį Tomą. Nes jei viskas susidaro iš materijos ir formos, tai iš materijos ir formos yra sudėtas ir pasaulis q u a t o t u m. Ta gi pasaulio forma tai ir bus pasaulio siela, kaip žmogaus substancialė forma yra žmogaus siela. Nutolimas dangaus kunų nuo kits kito nieko čia nereiškia, nes jei pasaulis nėra begalinis, tai visados galima rasti begalinėje erdvėje tiek tolimas punktas, kad iš jo visi pasaulio kunai bus matomi kampu begaliniai mažu, taip kad pasaulis išrodo v i e n u p u n k t u. Siela gali valdyti žmogaus kuną, nors jis nėra joks continuum, tat gali ir pasaulio siela valdyti pasaulį nors jis taipgi nėra continuum.

Rašau tai ne Tamstai įtikinti, kad pasaulio siela tikrai yra, bet parodymui, kad Solovjovas net ir gerai Tomą žinodamas galėjo be prieštaravimo logikos bei mintijimo dėsniams tikėti į pasaulio sielos buvimą.

Tamsta, kaipo ne gamtininkas ir matematikas, daugelio schol. kosmologijos silpnybių neatjauti; man jos daug aiškesnės — ir ta yra priežastis delko aš scholastika, o ypač jos kosmologija nėsu patenkintas.

Dieve padėk Tamstai darbuoties

Su tikra pagarba
Pr. A. Dambrauskas

PREL. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 14

16. III. 20. Kaunas

G. T.

„Draugijos“ 1–2 n—ry, kurį tikiuosi Tamsta esi gavęs, buvo įdėtas straipsnis „Fondas liet. stud. disertacijoms leisti“. Tas „Fondas“ jau įsikurė ir jame jau yra 1000 auks. Turiu vilties, kad pavyks ir daugiau surinkti. Fondas galėtų pradėti funkcijonuoti, jei tik iš Tamstų šalies butų išrinkta Fondo įstatais reikalaujama

Komisija. Apie tai aš esu Tamstai rašęs vasario mėn. Bet, deja, ligšiol neturiu jokio atsako. Aš del to Fondo rašiau ir Amerikon žadindamas steigti tokį pat Fondą. Aš tikiuos, kad jis įvyks ir išsiplėtos. Taigi laukiu Tamstų atsakymo.

Nys'o kosmologiją aš pasilieku, nes gavau algos ir galėsiu Tamstai užsimokėti lygiai kaip ir už „L'Espace". Prašyčiau parvežti man taipogi Gillet'o Doctrine de Vie; naujas tai veikalas; jo kaina 4 fr.

Su tikra pagarba
Pr. A. Dambrauskas

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 21

Tikrai Gerbiamas Kunige Prelate,

Tamstos laiškelį, rašytą 16 kovo m. d. Šveicarijon, gavau jau sugrįžęs Lietuvon. Šveicarijoj nebuvau irgi sulaukęs „Draugijos" 1—2 numerio. Todėl, kad ir buvau padaręs trumpą pranešimą apie „Fondą liet. stud. disertacijoms leisti", šis klausimas nebuvo plačiaus svarstomas. Tai galima būtų dabar apsvarstyti Kaune su tais Friburgo studentais, kurie yra atvykę Lietuvon Velykų atostogoms. Jų esama arti 10 žmonių ir jų tarpe visa „Lituanijos" Valdyba. Jie žada, kiek žinau, susivažiuoti Kaune 23 š. m. d. Tuo laiku ir aš tariuos atvykti ten su visokiais reikalais. Galėčiau tad pasitarime dalyvauti.

Man neteko pirkti Gillet'o knygos, kadangi nebuvau gavęs Tamstos laiškelio Šveicarijoj. Ten būdamas negirdėjau, kad Nys'o „L' Espace" būtų išėjusi. Jo kosmologiją prašau Tamstos užlaikyti sau. Apskritai knygų reikale galima dabar pasinaudoti kun. Tamošaičio tarpininkavimu, kol jis tebelieka Šveicarijoj. Sertillanges'o veikalą sugrąžinsiu Tamstai būdamas Kaune: nenoriu jį siųsti paštu. Prieš Velykas buvau apsistojęs vienai nakčiai Kaune, laukdamas sekančio traukinio; bet jokių reikalų atlikti negalėjau: reikėjo skubintis, kad bent didįjį šeštadienį būti namie.

Galop esų Lietuvoje baigęs mokslą. Stoti į darbą tuoj dar negaliu. Bet nuo rudens tikiuos galėsiu jo imtis kaip reikiant.

Tuo tarpu tiek terašau, tikėdamasis greitu laiku pasimatyti su Tamsta Kaune. Teikis tad Tamsta, Gerbiamasis Kunige Prelate, priimti tikros pagarbos išreiškimą,

St. Šalkauskis

14 Balandžio d. 1920 m.
Šiauliai, Šėduvos g. 13.

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 22

Gerbiamasis Kunige Prelate!

Ruošdamas rinkinį apie ateitininkų ideologiją, pastebėjau joje aiškų estetinės ideologijos trūkumą, kuris jau seniai duoda save jausti ateitininkų nusistatyme dailiosios kūrybos dalykuose. Norėdamas užpildyti šitą trūkumą suformulavau vedamąsias idėjas, kurios mano buvo padėtos į bendrosios estetikos kurso, pradėto bet nebaigto 1929—1930 mokslo metais. Kaipo estetinės ateitininkų ideologijos *projektą* atidaviau šias vedamąsias idėjas spausdinti „Židiniui", kad apie jas galėtų išsitarti suinteresuoti žmonės. Žinodamas Tamstos susisielojimą dėl netikusio žmonių nusistatymo estetikos klausimuose, drįstu atkreipti Tamstos dėmesį į spausdinamą projektą, kurio nuorašą čion pridedu, ir prašyti pareikšti viešai ar privačiai man savo

pageidavimus pataisų ar papildymų klausimuose. Prašau Kunige Prelate, priimti giliausios mano pagarbos išreiškimą. St. Šalkauskis
1932. IV. 20 Kaunas

PREL. A. DAMBRAUSKO LAIŠKAS NR. 15.

Kaunas 22. IV. 32.

Aukštai gerb. profesoriau,

Dieve padėk Tamstai mūsų naujovišką estetiką sanare in radice. Savo pastabas čion pridedu. Aksiomatizacija kiekvieno mokslo sunkus dalykas, dar sunkesnis estetikos aksiomatizacija. Linkiu Tamstai pilniausio pasisekimo pasirinktame darbe.

Aukštai Tamstą gerbiąs
Pr. A. Dambrauskas

KRITIŠKOS PASTABOS DĖL PROF. S. ŠALKAUSKIO „ESTETINĖS ATEITININKŲ IDEOLOGIJOS"

I. GROŽIS

1. Pozityvus mokslas turėtų vengti metaforų. Todėl, manau, „tobulumo žydėjimą" būtų geriau pakeitus pasireiškimu, spindėjimu ar kuo kitu.

2. Tobulumo išskaitytos tik šešios rūšys, bet man rodos, jų gali būti ir daugiau Pav. aš pats tyrinėjau geometrines linijas tiesumo atžvilgiu. Pasirodo linijų esama tobulo ir netobulo tiesumo. Vadinas, gali būti tobulumas geometrinis, mokslinis, estetinis ir k.

Be to, jei daikto tobulumas yra jo „atitikimas savo normų", tai reiktų paaiškinti netiktai, kas yra „daikto normos", bet ir iškur jos atsiranda ir kas jas daiktams uždeda. Čia kaip tik ir yra gera proga nurodyti, kad kiekvienas tobulumas bei idealės daiktų normos eina iš aukščiausio tolumo — Dievo.

3. Minimos čia „estetikos normos" atrodo esą skirtingos nuo 2 §-o „daiktų normų". Taigi ir reiktų paaiškinti jų esmę ir genezę, kas jos yra ir iškur atsiranda, ar jos bus subjektyvinio ir objektyvinio pobudžio? ir t. t.

4. „Įsiskaidrėjimą", siūlyčiau pakeisti skaidra, spinduliavimu ar kuo tinkamesniu.

II. MENAS IR KŪRYBA

1. Man neaišku dėlko iškalba negali būti „estetiniu tikslu'? Ar geras kalbėtojas kartais suteikia klausytojams kur kas daugiau estetiškų emocijų, negu pav. koks vidutinis vaidintojas scenoje.

2 „Recta ratio factibilium" labiau pritinka kuriamajam grožio realizavimui, negu menininko nusiteikimui gražųjį daiktą bekuriant.

3. Sprendimas paprastai reiškiamas logiškomis kategorijomis (sąvokomis, protavimais, silogizmais). Jei būtų estetinis sprendimas, tai turėtų būti ir estetinė logika, bet man apie ją neteko girdėti. Todėl aš ir siūlyčiau „estetinį sprendimą" pakeisti estetine intuicija, arba ir visai jį išmesti, pavedant

jo funkcijas estetiniam skoniui, kurs meno dalykuose dažnai pats vienas viską ir nusprendžia.

Žodžio „atgaminamoji“ prasmė man yra nesuprantama.

4. Reiktų paaiškinti, kas yra „idealinis pirmavaizdis“, nes jis savaime aiškiu pavadinti juk negalima.

5. Šio §-o redakcijai trūksta precizijos, nes vargiai bau galima pasakyti, kad dailiosios kūrybos pagaminti daiktai turėtų reikšmės „jau vien tik dėl išviršinės savo lyties“.

6. Kad meno kūrinys gali ir privalo duoti *naujo* grožio, kurio nėr' gamtoj, tai tiesa; bet kad jis *galėtų* ir *turėtų* duoti *„daugiau* grožio, kaip kad įstengia jo realizuoti *gamta“*, tai yra tuščia ir negudri kai kurių menininkų pretensija. Gamtos grožis — tai Dievo sukurtas grožis, meno kūriniai žmogaus pasigaminto grožio pavyzdžiai. Nei kiekybės nei kokybės atžvilgiu tuodu grožiu nesulyginamu. Pasakyti, kad meno kūrinys „gal ir privalo daugiau duoti grožio, negu gamta“ — yra pastatyti žmogų aukščiau už Dievą. Tai yra aiški nesąmonė. Jai geriau suprasti reiktų arčiau pastudijuoti patį gamtos grožį. Tam tikslui patarčiau peržiūrėti kad ir Haeckelio veikalą „Die Kunstformen der Natur“. Tam bedieviui Dievas, tur būt, dovanos daug klaidų už tai, kad jis taip daug yr pamilęs gamtos grožį, kiek jis apsireiškia žemiausiuose jūros dugno gyviuose. Paėmęs tą veikalą į rankas Tamsta rasi ten tiek neapsakomai gražių formų, papuoštų gražiausiomis spalvomis, kurių joks dailininkas nė sapne nėr matęs. Tą pat rezultatą prieisime ir sulyginę gamtos spalvas su menininkų vartojamais dažais. Apie jokį gamtos grožio pralenkimą nė kalbos negali būti. Tatai rašydamas šį §-ą Tamsta tur būt ką kitą būsi turėjęs galvoje. Taip kaip jis dabar suredaguotas, jis absoliučiai nepriimtinas.

7. Kaip meno kuriamojo grožio pagrindas gali būti „tolygus su gamtos grožiu“ aš neįstengiu suprasti; dar labiau nesuprantamos man čia minimos „grožėjimosi ypatybės“ (kieno tos ypatybės: ar paties menininko, ar apipavidalinamojo objekto?).

8. Aiškumo dėliai reiktų čia paminėti bent vieną kitą „estetikos priemonę“. Tas pat padarytina ir su to tyrimo „objektyviais daviniais“.

III. KŪRINIO LYTIS IR TURINYS.

1. „Vis dėlto jam“. Kuriam jam, ar „grožiui, ar menininkui?“ „Nėra abejingas ir *dalyko* turinys“. Kurio dalyko: ar imamojo apipavidalinti, ar jau apipavidalintojo ir padarytojo meno dalyku?

2. „Jųdviejų *vienybė“*. Ar negeriau būtų — jųdviejų meniškas sujungimas.

5. Kas tai yra „ne nelygstamos galimybės“, aš nesuprantu.

IV. MENO TIESA IR DORA.

3. Visas klausimas pareina iš to, kas yra „doras žmogus“. Daug kas galvoja, nieko neužmušiau, nieko nepavogiau, vadinas, neturiu nuodėmių, turiu ramią sąžinę. Ar to užtenka doro žmogaus titului gauti ir turėti autonomijos teisę meno srityj? Man rodos, ne.

4. „Susiharmonizavęs teoriniu atžvilgiu“. Kokia čia teorija turima galvoje — neaišku. Neaiškus ir „organiškas negalėjimas nusidėti tiesai. dorai ir grožiui“. Šventieji buvo juk aukštam laipsny susiharmonizavę nevienu gyvenimo atžvilgiu, tačiau kartkartėmis nusidėdavo ir tobulumui ir dorai ir tiesai. Ar negeriau būtų šį §-ą visai išmetus, ar kaip kitaip suredagavus.

VI. AESTHETICA PERENNIS.

1. *Atliepti* — siūlyčiau — *atsakyti.*

A. Jakštas

ST. ŠALKAUSKIO LAIŠKAS NR. 23.

Aukštai gerbiamas Kunige Prelate.

Ačiū širdingai už laišką su pataisomis ir pasiūlymais. Jis man priminė senus turkestaniškus laikus, kai Tamstos laiškai buvo man labiausiai pageidaujami svečiai. Gailiuos, kad Tamstos laiškas atėjo tada, kai paskutinė korektūra buvo jau grąžinta. Tamstos pastabos daugumoje yra man priimtinos. Pataisytą pagal jas projektą teks dėti į ateitininkų ideologijos rinkinį, kurį norėčiau dar šį pavasarį atiduoti į spaudą. Prašau priimti giliausios pagarbos išreiškimą.

St. Šalkauskis

1932 m. balandžio 24 d.

Priedas

PREL. A. DAMBRAUSKO PASTABOS PRIE „PAGRINDINIŲ FILOSOFIJOS TERMINŲ" PROJEKTO

Prie termino *akivaizda*, évidence, Evidenz — „A k i v a i z d a turi k i t ą p r a s m ę. Gal akimata".

„ „ *apibrėžtis* = *aptartis*, définition, Definition — „Gal a p i b r ė ž a, a p t a r a?".

„ „ *atoveika*, réaction, Reaktion, Gegenwirkung — „atoveika ir atveikimas bene tas pat".

„ „ *baigiamasis*, fini, endlich — „g a l u o t a s".

„ „ *begalis*, impuissant, ohnmächtig — „b e j ė g i s".

„ „ *begališkas*, impuissant, ohnmächtig — „b e j ė g i š k a s".

„ „ buitis, le genre de vie, Lebenszuschnitt — „netikęs ir nereikalingas terminas; jį atstoja b ū t i s".

„ „ *duomuo*, donnée, das Gegebene — „Priimtinesnis d a v i n y s".

„ „ *gyvena*, indice de vie, Lebensmerkmal — „Neaišku, kuo skirias g y v e n a nuo g y v e n s e n o s".

„ „ *išsirutuliavimas*, déroulement, Entfaltung, Sichentfalten — „i š s i r u t u l o j i m a s".

„ „ *jaudrumas*, excitabilité, Erregbarkeit — „J a u d r u m a s ir j a u t r u m a s atrodo tas pat".

„ „ *jautulys*, émotion, Gemütsbewegung — „Geriau palikti visiems žinomąją e m o c i j ą".

„ „ *juslė*, sens externe, äusserer Sinn — „Man rodos, kad j u s l ė galų gale duodas suvedama į j a u s l ę".

„ „ *kraštybė*, extrémité, Extrem — „Man rodos — k r a š t y b ę galima pareikšti k r a š t u arba k r a š t u t i n u m u".

„ „ *krypsmas*, declination, Abweichung — „Ar ne geriau — n u k r y p i m a s bei n u o k r y p a".

„ „ *linkmė*, direction, Richtung — „Koks skirtumas — tarp k r y p t i e s ir l i n k m ė s?".

„ „ *lygstamasis*, relatif, bedingt — „Geriau būtų: s ą l y g i n i s, s ą l y g u s tarptautinis r e l i a t y v u s".

„ „ *nelygstamas*, absolu, pur et simple, unbedingt „Nevykęs terminas, geriau palikti tarptautinį a b s o l u t ų".

„ „ *omė*, instinct, Instinkt, Naturtrieb — „Aukščiau buvo j u t a, o čia o m ė. Reiktų pasirinkti kurį vieną".

„ „ *omuo*, intellect, Verstand — „Iš kurios balos jis ištrauktas?"

„ „ *padėlys*, don de nature, Anlage — ž. *palenktas*.

„ „ *palenktas*, subalterne, subaltern — „Negirdėtas dalykas lygiai kaip ir p a d ė l y s"

„ „ *patirtis*, expérience, Erfahrung — „Siūlyčiau p a t y r a".

„ „ *perprasti*, approfondir, ergründen — „Geriau būtu — g i l i n t i s".

„ „ *priedermė*, devoir, obligation, Pflicht — „Aukščiau buvo pareiga; kuo geresnė priedermė?“.

„ „ *priespara*, coerction, contrainte, Antrieb, Zwang — „Barono žodyne ponuždenije — raginimas. Priespara labai abejotina“.

„ „ *prievolė*, besoin, Bedürfnis — „Barono žodyne: reikalas, reikmuo“.

„ „ *sąvaika*, interaction, Wechselwirkung — „Nuo keikti, peikti nėra sąkaikos nei sąpaikos, taigi ir sąvaika mano rodos abejotina“.

„ „ *tariniavimas*, prédication, Prädikation — „Visai nesuprantamas terminas ir nežinia, kam jis reikalingas“.

— *vienata*,
„ „ *vienutė*, unité, Einheit — „Ką reiškia vienata ir kuo ji
— *vienetas*, skiriasi nuo vieneto?“.

„ „ *visovė*, univers, Weltall — „Aukščiau buvo visata, o čia visovė. Kam ji reikalinga?“.[15]

REIKŠMINGESNIŲ DALYKŲ RODYKLĖS.

(Index des matières plus importantes)

Skaičiai parodo puslapius. Raidės D ir Š, dedamos tarp skliaustelių po skaičių, rodo, kam priklauso tekstas, Dambrauskui ar Šalkauskiui.

---

[15] Pastabos prel. A. Dambrausko darytos per 1936 m. Kalėdų atostogas.
St. Š.

Résumé

C'est un article, consaré à la mémoire du feu prélat A. Dambrauskas (1860—1938), et sa correspondance avec l'auteur sur les différentes questions scientifigues et surtout philosophiques. L'article carastérise le prélat en qualité d'inspirateur de la renaissance nationale lithuanienne après la publication de la revue „Aušra“ („Aube“, organe de la renaissance paru en 1883) et jusqu'au rétablissement de l'Etat lithuanien. La correspondance concerne les années 1913-1915, 1919-1920 et 1932 et touche les matières, désignées dans l'index.

Hegelio logikos bei ontologijos svarbesnieji nusistatymai

Prof. Dr. Pr. Kuraitis, Kaune.

I. Hegelis laiko save didžiausiu revoliucionierium logikoje, išdrįsusiu griežtai pasukti iš dviejų tūkstančių metų to mokslo tradicijos kelio. Kantui atrodė, kad nuo Aristotelio laikų, logika, bent kiek liečia jos formalius dėsnius, yra jau pilnai ir tobulai nustatyta ir nereikalinga jokių pagrindinių taisymų; Kantas taip manė dėl to, kad pagal jį formali logika, daranti atotrauką nuo pažinimo objektų ir jų įvairumų, galėjo būti seniai savo pagrinduose atbaigtai sutvarkyta ir įvairių mokslų evoliucija negali duoti akstino jokiems kėsinimams ją iš esmės reformuoti. Hegelis kaip tik šitą Kanto nurodomą tradicinės logikos pastovumo pagrindą griežtai atmeta. Hegelis nepripažįsta pažinimo objektų atskyrimo nuo mintijimo ir dėl to laiko klaidingu kantišką formalios logikos supratimą, pagal kurį logikoje svarstoma skirtingai nuo pažintų dalykų sąvokos, dėsniai ir mintijimo procesai. Iš viso Hegeliui nepriimtini tradicinės logikos nusistatymai, kurie, anot jo, yra susidarę dėl to, kad buvo išeita ne iš visuotinio absoliutaus proto, ne iš visuotinėje formoje egzistuojančios realybės, trumpai išsireiškiant, ne iš visuotinės dvasios požiūrio, kurio vieninteli galiojimą jis manė įrodęs savo veikale „Phänomenologie des Geistes".*)

Hegeliui būtis, esybė ir mintijimas — tai neatskiriami dalykai. Sąvokos dėsniai, mintijimo procesai — tai pati apie save galvojanti, save išreiškianti realybė. Kai tiesa yra visuotinė (nes subjektyvi tiesa, tik kam nors tiesa, o ne visuotinai galiojanti, nėra tikra tiesa) ir drauge ji yra egzistuojančios realybės išreiškimas, tai, pagal jį, egzistuoja tik tai, kas yra visuotinybė. Tai, kas egzistuoja, pagal jį, vadinasi konkreti esybė; taigi ir egzistuojanti visutinybė, pagal jį, yra konkreti, kaipo savyje apimanti ir atskirus dalykus ir jų skirtingumus ir visus bet kokios rūšies konkretumus. Toji egzistuojanti visuotinybė tai jokiu būdu nėra formalios logikos abstraktas; ji yra pilnai konkreti. Kai egzistuoja konkreti visuotinė realybė, tai savaime suprantama pripažinimas ir konkrečių,

*) Apie tai esame plačiau rašę, dėstydami Hegelio gnoseologiją. (Žiur. „Logo" 1936 m. Nr. 1.)

realybę išreiškiančių visuotinių sąvokų, dėsnių ir visuotinėje formoje besireiškiančių procesų. Visuotinės tad pažinimo formos yra, pagal Hegelį, visai natūralios tiesos pažinimo formos, kitaip sakant, egzistuojančios realybės išreiškimo formos.

Kai tokiu būdu pažinimo formos yra drauge pažintos egzistuojančios realybės formos, dėl to ir realybės pažinimo pažanga negali neduoti pažinimo formų pažangos. Hegelis dėl to, iš savo pagrindinių nusistatymų išeidamas, visai natūraliai manė, kad prieš du tūkstančiu metų sukurtas logikos mokslas negali jau turėti tikros vertės, kai per tiek amžių įvairių mokslų srityje pasiekta nemaža esminių laimėjimų.

II. Kai Hegelis pripažįsta minties ir būties, mintijimo ir realybės procesų identiškumą, tai pas jį logika apima ir ontologiją ir ontologiškas požiūris pas jį iš esmės nesiskiria nuo logiško. Tiesa, jo logikos raštuose (kad ir didžiojoje logikoje iš 1812—1816 m. ir enciklopedijoje iš 1830 m.) yra paliečiama daugiau dalykų, negu ligi tol buvo tai daroma Aristotelio ir Chr. Wolffo dvasioje rašytuose ontologijos traktatuose; ypač antroje ir trečioje jo logikos dalyje yra savotiškų svarstymų apie dėsnius ir procesus, apie kai kuriuos bendrus metafizinius dalykus, kurie tradicinės logikos rėmuose paprastai nefigūruodavo.

Ir pagal Hegelį logikoje reikia svarstyti pačius bendruosius mintijimo ir realybės dalykus, pačiose tokiu būdu bendriausiose formose absoliučios dvasios pasireiškimus. Bet tai nereiškia svarstymu sudaromo abstraktumo. Hegelis griežtai skiria visuotines sąvokas, visuotinius dėsnius nuo formalios lgikos abstrakčių sąvokų ir abstrakčių dėsnių. Kai žiūrima iš kokio izoliuotai paimto punkto, iš kokio atskiro daikto, kai išeinama iš atskiro žmogaus sąmonės ar iš kokios abstrakčiai imamos sąmonės apskritai požiūrio, tai pagal Hegelį tada žiūrima abstrakčiai, su abstraktaus proto pagalba, kuris dėl to tikros tiesos nesuvokia, o tik įsipainioja į įvairius prieštaravimus ir nesąmones, nes tiesa yra tik visumos išreiškime, tik realybės visuotinėje formoje išreiškime, nes realybė, pagal jį, yra visuotinė. Tik spekuliatyvus protas, kuris būtent žiūri iš visumos punkto, taigi iš tikros realybės punkto, iš absoliutaus proto punkto gali tikrą tiesą, tikrą realybę savyje pažinti ir išreikšti ir visumos sintezėje gali suderinti abstraktų protą kamavusius prieštaravimus ir išsklaidyti varginusias jį nesąmones.

Absoliučios, visuotinės dvasios be galo įvairiuose atsiskleidžiančio gyvenimo momentuose esama ir tų bendrų realių aspektų, kuriuos svarsto tik su pačia realybe norinti turėti reikalą Hegelio ontologiška logika.

Bendriausiais tos visuotinės, absoliučios realybės aspektais yra laikytini logikos, gamtos ir visašališkai save pareiškiančios ir refleksijos būdu į save atsigrežimu save peršviečiančios ir išreiškiančios visuotinės dvasios

požiūris. Iš čia trys pagrindinės Hegelio sistemoje svarstymų grupės, kurias nedera betgi vadinti tikra prasme dalimis: būtent, logika, gamtos filosofija ir dvasios filosofija. Jas netinka vadinti, anot Hegelio, filosofijos dalimis, nes jos visos išreiškia savo būdu tą pačią visuotinę realybę. Tobuliausiai išreiškia tą realybę dvasios filosofijos požiūris, o logikos ir gamtos filosofijos požiūrius tenka, pagal jį, laikyti tik vienas kitam prieštaraujančiais visuotinės dvasios gyvenimo momentais.

Kai Logos, pagal Hegelį, yra tik visuotinės dvasios momentas, tai ir dėl to jo visos sistemos negalime vadinti panlogistiška, panlogizmu. Tas pavadinimas, žinoma, netinka ir dėl to, kad jis reiškia pagal įprastą nomenklatūrą perdidelį formalios logikos požiūrių išplėtimą, kurių Hegelis, kaip minėjome, nepripažįsta.

III. Hegelis savo logiką pastato prieš tradicinę, kaipo neribotos, begalinės minties bendrųjų formų svarstymus prieš ribotos, nuo realybės atsietos minties logiką. Kad geriau suprastume jų skirtingumą ir priešingumą pravartu, einant Hegelio nurodymais*), paduoti santraukoje charakteringesnes vienos ir kitos logikos ypatybes.

1. Tradicinės logikos charakteringesnius pažymius, iš atžvilgio į Hegelio nusistatymus, galima suvesti prie šių šešių:

a) Ribota mintis, kai ji virsta pažinimu, tai ji turi būti visados nukreipta į kokį partikuliarų objektą. Aiškiau sakant, visuotinės savyje minties formos, jeigu jos veikdamos turi duoti kokį nors pažinimą, tai jos turi būti pripildytos turiniu kokio atskiro objekto, kuris yra už jų ribų.

b) Ribotos minties formos savyje yra subjektyvios būsenos, glūdinčios subjekte kaip sustingusios, be jokio gyviems dalykams deramo judėjimo. Tos formos tad, neturinčios savyje judėjimo, iš savęs nepradeda veikti, bet su jomis operuoja ribotas protas (arba aš).

c) Tos ribotos minties turinys ir forma tradicinėje logikoje priklauso dviem iš esmės skirtingoms sritims. Minties, kuri virsta pažinimu, turinys yra partikuliarus už minties ribų esąs objektas. Kaip įvyksta susijungimas minties formos su tuo turiniu, tai tos logikos priemonėmis negali būti išaiškinta: atrodo, kaip koks šuolis logiškoje tuštybėje.

d) Tiesa, transcendentalinėje Kanto logikoje minties turinys nepriklauso iš esmės svetimai sričiai (turinys, kaip ir forma, čia yra sąmonei imanentiški); bet toje Kanto logikoje nėra pažinimo tikros realybės; das Ding an sich juk yra moksliniam pažinimui neprieinama. Negeriau sekėsi ir Fichtei. Fichtė, tiesa, pareiškia reikalavimą, kad visos kategorijos būtų išvestos iš aš, kuris padaromas filsofinės evoliucijos išeinamuoju punktu ir iš kurio spontaniško veikimo turi jos atsirasti. Bet,

*) Žiūr. įvadą į didžiąją jo logiką ir enciklopedinės logikos paragrafus 61 iki 69.

pasirodo, šitas aš veikimas reikalingas yra išorinio, ne aš sujudinimo; taigi tasai aš yra savo veikime priklausomas ir jam iš tikrųjų yra neprieinamas begalinės, tikros realybės pažinimas. Schellingas kalba apie absoliutą, kuris yra viso ko pagrindas, iš kurio visa išeina, bet neįstengia tai išreikšti logiškoje formoje.

e) Ribotos minties formos, kai jomis norima ką pažinti, yra nukreiptos į partikuliarų objektą; užtai, kai siekiama jomis pažinti neriboto tobulumo dalykus, tai tie dalykai kažkaip virsta ribotais (senojoje metafizikoje). Turint galvoje minties formų ribotumą, kiti visai čia atsisako nuo tikros realybės pažinimo, kaip antai yra padaręs Kantas savo grynojo proto kritikoje.

f) Ribota mintis, negalinti iš savęs turėti realybės pažinimo turinio, tą turinį gauna tik per kito (tai minčiai svetimo) tarpininkavimą; čia visur tad iš tikrųjų galioja dėsnis: omne quod movetur, ab alio movetur. Tokiu būdu čia negali būti jokio pažinimo be tarpininko, jokio betarpiško pažinimo ir už tai jokios tikros logiškos pradžios filosofijos sistemai.

2. Prieš tuos tradicinės logikos pažymius suformuluotinos yra dabar Hegelio spekuliatyvios logikos ypatybės, kurios iš viso išreiškia eilę charakteringiausių Hegelio filosofijos nusistatymų.

a) Hegelis tariasi labiausiai vertinąs mintį, nes ji, pagal jį, yra savo esmėje begalinė, neribota, absoliuti arba spekuliatyvi. Mintis savyje apima esminių momentų eilę, kurių kiekvienas išreiškia savo būdu minties visumą. Kaip augalas iš diego, taip iš begalinės minties sąvokos organiškai išauga būtiname sąryšyje esančių momentų kompleksas. Mintis yra pagrinde visų patyrimų, atsiminimų, norų ir pastangų. Mintis yra gyva, yra gyvenimas.

b) Begalinė, neribota mintis turi savo pažinimo turinį iš savęs, savyje. Jai nereikia stengtis susidurti su kuo nors sau svetimu, kad galėtų turėti pažinimą; ji tad grynai ir pilnai visad pasilieka savyje, savo apimtyje. Ji viską juk savyje apima; už jos apimties nieko nėra, kas galėtų ją veikti, ką nors jai suteikti.

Taigi begalinė mintis yra savyje drauge ir begalinis pažinimas ir kaipo toks savyje apima visą savo pažinimo objektą.

c) Begalinėje mintyje ir atskiri, partikuliarūs dalykai yra pažinti, suprantami savo esmėje, kaipo visuotinybės, kaipo mintis. Mat, pagal Hegelį, absoliuto, absoliučios dvasios, absoliučios minties esmėje yra dialektiškai reikštis, tai yra išsiplėtoti, išvystyti savo gyvenimą pagrinde sąryšyje esančios begalinės įvairiai sau prieštaraujančių momentų kompleksų daugybės formoje. Visa tai yra savo esmėje visuotinės begalinės minties pasireiškimai.

d) Begalinėje, visuotinėje mintyje nėra tikro priešingumo bei skir-

tingumo tarp formos ir turinio; joje forma yra drauge ir turinys, o turinys drauge ir forma.

e) Begalinėje, visuotinėje mintyje nėra tikro priešingumo tarp subjektyvumų ir objektyvumų, tarp tiesos ir tikrumo; tie dalykai, pagal jį, yra savyje identiški. Tiesos siekiantis pažįstantis subjektas, pagal jį, yra pagaliau ne individualus aš, bet visuotinis, nes tiesa gali reikštis tik visuotiniame galiojime, tik visuotinumo formoje, tik visuotinumo srityje. Individualus aš pagaliau logiškai neapčiuopiamas, logiškoje srityje nesurandamas; juk kai norime į savo aš daryti refleksiją, tai suprantame, kad ne tik manyje yra aš, bet ir kitame, trečiame ir visuose, kitaip sakant, kad aš reiškiasi visuotinumo formoje. Skirtingi pažinimo objektai, giliau juos svarstant, pasirodo savo esmėje identiški, kaip visuotinės dvasios, visuotinės minties pasireiškimai. Kai pažinimo subjektas ir pažinimo objektas yra identiški, galima, pagal Hegelį, suprasti, darant kad ir šį samprotavimą: kad ir pažįstantis aš ir pažintas objektas gali būti vadinami šitas; juose šitiškumo forma yra savo esmėje visuotinė, ta pati, nes visa galų gale yra visuotinės dvasios, visuotinės minties išsiskleidimų momentai.

f) Begalinėje, visuotinėje mintyje nėra tikro priešingumo ir skirtingumo tarp būties, esybės ir sąmonės (kaip tai yra skelbus senoji tradicinė logika ir metafizika), nėra atsiskyrimo moksliškai pažįstančios minties nuo tikros realybės (kaip antai transcendentalinėje Kanto logikoje), bet mintis ir būtis, esybė, realybė yrą savo esmėje tas pats dalykas. Mintis yra save pačią pažįstanti realybė. Minties procesai yra save pačią peršviečiančios realybės procesai.

g) Begalinėje mintyje atsiranda pažinimas be kurio nors tarpininkavimo, be kurio svetimo minčiai dalyko veikimo. Pažinimas čia yra pilnai betarpiškas, ištekantis iš paties dalyko, kuriuo galų gale yra save pažįstanti, save sau savo momentų įvairybėje išsivystanti, pasireiškianti visuotinė absoliuti mintis. Jai negalioja tad dėsnis „omne quod movetur, ab alio movetur".

h) Begalinė, visuotinė mintis ir jos reiškimosi formos nėra savyje nejudančios, bet gyvos, tapsme, judėjime. Mintis, mat, yra gyvenimas, visuomet esąs judančioje, nepastovioje pusiausviroje.

3. Hegelis skiria tris prieš jį buvusios logikos etapus, nurodo jų silpnumus ir klaidas ir drauge pažymi, kaip jo spekuliatyvioji logika nugali buvusių etapų vidujinius prieštaravimus, suima į save tai, kas juose buvo pozityvaus, vertingo ir kaip jo aukštesnės refleksijos šviesoje ji pasireiškia nuoseklios, suderintos sistemos formoje.

a) Aristotelio logikoje jis mato logiškų pažiūrų pagrindimo stoką, atsirėmimą jų tik į naivų įsitikinimą. Jis pripažįsta, kad čia logikos dėsniais stengiamasi realybę atvaizduoti, kad čia logiką stengiamasi atremti

į ontologijos nurodymus; bet tie nurodymai, pagal jį, neturi tikro, aiškaus pagrindo ir realybės atvaizdavimas čia yra ginčytinos vertės. Čia daiktai, pažinimo objektai, stovi už minties ribų, nuo jos nepriklausomai, savyje be minties pagalbos atbaigti ir dėl to nesuprantama, kaip mintis gali juos pasiekti ir atvaizduoti bei išreikšti. Juo labiau nesuprantama, kaip čia ribotu protu ir iš ribotų daikų galima prieiti prie begalinės esybės pažinimo; tarp pastangų ir rezultato čia nėra reikiamos proporcijos. Tai liečia ir prieš Hegelį buvusių racionalistų logikoje pastangas.

b) Empirizmas, susirūpinęs konkrečiu pažinimo pagrindu ir konkrečiais pažinimo rezultatais, stengiasi viską išvesti iš patyrimo ir viską į patyrimą atremti. Empirizmas yra nusistatęs prieš visokius abstraktumus, prieš abstrakčius dėsnius ir abstrakčius protavimus. O tuo tarpu, kaip pažymi Hegelis, empiristai analizuodami ir paskui sintetizuodami patys kuria abstrakcijas, patys vartoja abstrakčias sąvokas ir dėsnius. Be to, empirizmas neįstengia jokiame pažinime pasiekti būtinumo ir visuotinumo, taigi neįstengia prieiti prie tiesą (kuri negali nebūti būtina ir visuotinė) išreiškiančio pažinimo. Tokiu būdu empirizmas turi būti pripažintas klaidingu, nes filosofijai iš esmės rūpi ir tiesa ir tikrumas.

c) Kantas, kad ir pripažino formalios logikos atbaigtumą ir tobulumą, betgi bando sukurti transcendentalinę logiką, kuri drauge yra savotiška ontologija ir metafizika. Norėdamas mokslą iš esmės susieti su patyrimu, jis sukuria savotišką mokslinio patyrimo teoriją. Pagal Kantą, minties formos savyje yra tuščios, o pojūčių patyrimas iš savęs aklas. Be sąryšio su pojūčių patyrimu minties formomis operavimas neduoda pažinimo, o lieka tik tuščiu mintijimu; tas atskyrimas mintijimo nuo pažinimo turėjo didelės reikšmės jo vėlesnių pasekėjų gnoseologijoj.

Kad turėtume tikrą pažinimą, reikalinga pagal Kantą nustatyti tikras arba apriorines sintezės formas tarp minties ir pojūčių patyrimo; iš čia jo teoretinės filosofijos pagrindinis klausimas: kaip yra galimi sintetiniai aprioriniai sprendimai. Kantas, kad išaiškintų tų sprendimų arba mokslinio pažinimo galimumą, nurodo, kad tikro pažinimo turinys neturi būti Ding an sich, bet tik fenomenų srityje; kitaip sakant, kad kaip minties formos priklauso sąmonei, taip ir pažinimo turinys neturi mums ateiti iš už sąmonės ribų, bet turi turėti kilmę iš sąmonės. Tik tada, kai mokslinio pažinimo dėsniai tuo pačiu drauge yra ir mokslinių objektų sudarymo, jų struktūros dėsniai, galime būti tikri apie tokio pažinimo mokslinį arba būtiną ir visuotinį galiojimą.

Pagal Kantą, kai mūsų protas be sąryšio su pojūčių patyrimu nieko nepažįsta, yra ribotas, ribotos yra jo minties formos, dėl to mūsų tikram moksliniam pažinimui yra nepasiekiamas pažinimas dalykų, pajūčių paty-

rimui neprieinamų ir juo labiau tobuliausios esybės; tuose dalykuose pagal Kantą gali būti tik tikėjimas, praktinio proto postulatais paremtas.

Hegelis prie kiekvienos progos su ypatingu pamėgimu atsidėjęs kritikuoja Kanto pozicijas, stengdamasis nurodyti jose nepagrįstus, savavališkus, klaidingus prileidimus, vidujinius jo pažiūrų prieštaravimus, siaurumus, lėkštumus ir nenuoseklumus. Ir dėl transcendentalinės logikos Hegelis prikiša Kantui visą eilę tokių trūkumų ir klaidų.

Hegelis negali sutikti su Kantu, kad protas būtų ribotas. Mat, kai kiekvienas savo protu siekia tiesos, kuri negali neturėti būtino ir visuotinio galiojimo, tai čia tuo pačiu aiškiai pasireiškia proto visuotinumo, neribotumo prigimtis. Kas kalba apie ribas, tas tuo pačiu parodo, kad jis žino, kad yra kažkas už tų ribų, kad pagaliau proto pažinimui ribų negalima nustatyti: juk ar statysi jas čia ar ten, vis tiek visada bus suprantama, kad yra už jų plotas, prie kurio ribų gairės bus padėta.

Tiesos pažinimo siekimas reiškia tikros realybės pažinimo siekimą. Kanto fenomenų mokslinis pažinimas tos realybės nė kiek neatskleidžia, taigi nė kiek neatskleidžia tiesos.

Hegelis mato tik tą pozityvų dalyką Kanto mokslinio pažinimo supratime, kad pagal Kantą mokslinio pažinimo formos arba sąlygos yra drauge ir mokslinio pažinimo objektų (fenomenų) struktūros formomis. Hegelis neranda pas Kantą tikro pagrindo šitą tarp pažįstančio subjekto ir pažinto objekto identiškumą uždaryti tik tokiose siaurose fenomenų pažinimo ribose, bet nurodo, kad čia pasireiškia subjekto ir objekto, minties ir realybės, sąmonės ir išorinybės esminis, pastovus, būtinas santykis. Pagaliau pats Kantas savo trancendentalinėje dialektikoje pripažįsta, kad protas iš esmės nesitenkina fenomenų pažinimu, bet siekia visuotinio, absoliutaus pažinimo. Kantas stengiasi atgrasinti protą nuo peržengimo savo kompetencijos ribų; bet juk ir pats Kantas peržengia jo paties moksliniam pažinimui nustatytas ribas, kai jas svarsto transcendentalinėje dialektikoje pojūčių patyrimui neprieinamus dalykus, kai jis imasi spręsti apie įvairias proto pažinimo pastangas už fenomenų ribų.

IV. Kiekviena mintis, kiekvienas pažinimas pagal Hegelį išryškėja triadiškoje (tezės, antitezės ir sintezės) svarstymo formoje, kurioje tik ir gali būti tikrai suvokta dialektiškame judėjime esanti realybė. Atsižvelgdamas tad į dialektinio realybės reiškimosi fazes Hegelis ir pagrindiniame realybės moksle, kuriuo pretenduoja būti jo spekuliatyvi logika, laikosi to triadiškumo. Jis skiria logikos mokslą į tris dalis: a) apie būtį savyje, būtent, kai dar ji savo refleksija nėra į save atsigrįžusi; b) apie esmę, kuri priešpastatoma būčiai savyje, kaipo refleksija apie būtį, kaipo būties sąmonė; c) apie sąvoką, kuria išreiškiama ir reflektyviai suprantama būties ir refleksijos apie būtį vienybė.

Šitose trijose logikos dalyse (apie būtį, apie esmę ir apie sąvoką) Hegelis stengiasi griežtoje tvarkoje išdėstyti ir išaiškinti visus pagrindinius, kaip jis supranta, absoliučios realybės gyvenimo atsiskleidimo pasireiškimus, kurie yra drauge pagrindiniai save įsisąmoninančios minties etapai, kuriuos jis vadina savo logikos kategorijomis.

Kad geriau ir lengviau būtų galima Hegelio logikos turinį suprasti, išsiaiškinti jos dalių kategorijas ir sistemoje jų vietą ir reikšmę, reikalinga pirma įsižiūrėti, kaip jis ėjo prie susiradimo logikoje išėjimo punkto, ir ką ir dėl ko jis tuo punktu pasirinko, kokio nusistatė laikytis savo logikos svarstymuose metodo.

1. Logika Hegelio filosofijos sistemoje yra pati pagrindinė disciplina, nuo kurios vertės priklauso visos sistemos vertė. Tad Hegelis su ypatingu susirūpinimu stengėsi kritiškai nustatyti joje išėjimo punktą. Jis čia vadovavosi šiais pagrindiniais samprotavimais:

a) Buvusios iki jo laikų filosofijos sistemos negalėjo, pagal jį, be prieštaravimų, su tikrumu filosofijos klausimų išspręsti dėl to, kad jos rėmėsi klaidinga pagrindine hipoteze, pripažindamos daiktams savyje esminį atbaigtumą, nepriklausomą nuo minties jų egzistavimą ir laikydamos tarp daiktų nustatomus santykius jų substancijai ir esmei išoriniais dalykais. Dėl šitos klaidingos, anot Hegelio, trilypės hipotezės, visi filosofijoj pastangų bandymai nedavė ir negalėjo duoti patenkinamų rezultatų. ,

Norint sulaukti filosofijos svarstymuose pasisekimo, reikia pagal jį išeiti iš visai priešingos hipotezės, būtent: atmesti daiktų savyje nepriklausomą nuo minties egzistavimą ir jų esmės savyje, nepriklausomai nuo santykių su kitais daiktais ir su pažįstančiu subjektu, atbaigtumą. Reikia laikytis pažiūros, kad daiktai neturi realumo kaip tik tarpusavio santykiuose ir santykiuose su pažįstančiu subjektu; tie santykiai nėra daiktams tik išoriniai ar pripuolami dalykai, bet sudaro jų tikrą prigimtį, jų esmę. Dėl to izoliuotai, abstrakčiai imami daiktai ar jų ypatybės turi savyje prieštaravimą, neturi savyje savo esmės, prigimties, iš kurios išplauktų fenomenai, o yra tik abstraktūs momentai aukštesnėje sintezėje. Daiktai savyje, savo viduje neturi savo esmės, prigimties, substancijos, bet tik santykiuose su kitais ir su mintimi, taigi išoriniuose pasireiškimuose.

b) Kai visi daiktai, visos ypatybės, visos mintys, atskirai ėmus, turi abstraktumo žymes, neturi tikro realumo, tai reikia pripažinti vieną viską apimančią realiai egzistuojančią vienybę, kuriai tie daiktai, ypatybės ir mintys priklauso, kaipo jos momentai, kaipo jos gyvenimo tekmės pasireiškimai.

Šita viską apimanti realybė, kurioje viskas sintetizuojasi, negali būti pati savo rėžtu, kaip visuma, reliatyvi. Negalima prileisti, kad už jos ribų

yra dar kas nors, už to ko nors vėl kas nors ir taip be galo, nes tada reliatyvumams nesurastume jokio tikro pagrindo ir tokiu būdu joks tikras, mokslinis pažinimas būtų negalimas. Negalima rinktis tokių hipotezių, kurios veda prie nesąmonių.

Toji viską apimantį realybė yra savyje begalinė, absoliuti. Už jos apimties nėra jokio ploto, kur ji savo pasireiškimais galėtų išsiskleisti. Ji gali atsiskleisti tik savyje ir sau, o ne kam kitam, kurio ir būti negali. Savyje pačiame ir sau pačiam pasireiškimas yra ne kas kita, kaip mintis. Taigi visi daiktai, ypatybės, atskiros mintys, yra pagaliau ne kas kita, kaip viską apimančios, savo gyvenimą savyje išskleidžiančios visuotinės realiai egzistuojančios minties pasireiškimai, momentai.

Kai už tos visuotinės realybės ribų nieko nėra, tai niekas jų veikti negali. Ji yra absoliuti ir laisva. Visas dėl to jos gyvenimas, jos sau atsiskleidimas yra iš savęs sau pačiai atsiskleidimas. Jai, kaipo visumai, negalioja tad dėsnis „omne quod movetur, ab alio movetur". Ji pati įvairiais būdais savyje pareiškia, nustato savo gyvenimo eigą, savo gyvenimo momentų santykius ir jų sąryšių struktūrą.

c) Kai toji visuotinė realybė yra mintis, yra absoliuti mintis, dvasia, tai jos gyvenimo struktūroje negali reikštis koks nesusiderinimas ar koks pripuolamumas, bet turi būti griežta tvarka ir nuoseklumas.

Už tai yra prasmės ieškoti tos visuotinės realybės pasireiškimuose esančių logiškame sąryšyje etapų arba kategorijų. Svarbu čia tik rimtai susiorientuoti, nuo ko pradėti, ką laikyti pirmuoju etapu arba kategorija, iš kurios svarstymo išeinant paskui galima būtų iš eilės nuosekliai surasti kitas ir tokiu būdu logiškai pereiti visus stambiuosius visuotinės realybės gyvenimo evoliucijos arba atsiskleidimo būdus.

d) Pagal Hegelį mintis ir minties pažinta realybė yra esmėje tas pats dalykas. Minties formos yra realybės formos, minties eiga yra realybės vyksmo eiga, realybės judėjimo procesas. Mintis čia yra ne kas kita, kaip realybės pačios savęs pasistatymas, pačios sau savęs atsiskleidimas. Mintis apie kokį dalyką yra to dalyko pasireiškimas, kuris yra to dalyko esmės, prigimties struktūroje.

Mūsų tiesos siekiantis pažinimas yra per mus absoliučios realybės savęs pažinimo vyksmas. Bet tai nereiškia, kad visi mūsų pažinimai būtų vis nauji, lig tol nebuvę visuotinės realybės atsiskleidimai. Kaip skiriasi refleksija nuo tiesioginio pažinimo, taip analogiškai ir realybė gali būti ne tik judėjimo procese ,bet ir gali savo judėjimu į savo judėjimo procesą atsigrįžti, jo įvairias fazes ir tų fazių įvairius santykius sau vis ir visi iš naujo savo judėjimu prisistatyti.

Taigi į Hegelio filosofiją, į jo logiką negalima žiūrėti, kaip į kokią

kosmogoniją ir teogoniją, bet kaipo į reflektyvų visuotinės realybės procesų iš tam tikrų atžvilgių rekonstruavimą.

2. Ieškodamas išeinamojo punkto logikos svarstymuose, Hegelis ypatingai kritikuoja Aristotelį ir Kantą, kad jie elgėsi nekritiškai, paviršutinai kategorijų nustatyme: nustatė jas nepilnai ir nenurodė tarp jų vidujinio sąryšio ir kaip galima jų daugybę išvesti iš proto vienybės. Jis nemato čia kitos išeities, kaip pradėti nuo labiausiai abstrakčios, nuo mažiausiai apspręstos minties, būtent, nuo būties apskritai ir paskui dialektiniu metodu iš eilės nustatyti įvairias kategorijas ir nuosekliai nustatyti jų tarpusavio sąryšį ir jų santykį su visuotiniu protu. Hegelis mano savo logikos sudarymu įrodęs, kad iš tikro, pradedant nuo būties apskritai, dialektiškai ją svarstant, galima palaipsniui nuosekliai prieiti prie nustatymo vis naujų ir naujų kategorijų, kaipo logiškai pirmiau nustatytas savyje integruojančių ir sintetizuojančių, iki pagaliau bus taip suvokta paskutinė kategorija, kuri kartu yra pagrindinė, visas kitas savo realybėje, kaip savo momentus, turinti absoliuti idėja arba savo vienybėje viską apimantis visuotinis, absoliutus protas, absoliuti dvasia.

3. Dabar tenka arčiau paaiškinti tą metodą, su kurio pagalba Hegelis iš būties apskritai eina prie suradimo iš eilės įvairių kategorijų, kurių suradimas atrodo nuoseklių svarstymų natūralus rezultatas.

Mat, Hegelio visuotinė realybė yra nuolatiniame tapsme dialektinio ritmo forma. Tąjį dialektinį judėjimą turi ir visi to tapsmo momentai; pagal tokį pat ritmą susidaro to judėjimo etapai arba kategorijos. Tas dabartinis judėjimas reiškia perėjimą iš kokios nors pozicijos į jos paneigimą, o čia paneigiant tą paneigimą ir sintetizuojant tą poziciją ir jos paneigimą aukštesnės pozicijos struktūroje prieinama nauja pozicija, iš kurios panašiu būdu — teigimo, to teigimo paneigimu ir to paneigimo paneigimu ir sintetizavimu teigimo ir paneigimo, kaipo aukštesnio teigimo momentų — gaunama vėl nauja pozicija arba kategorija, iki kol tokiu būdu surandama ir pereinama visi etapai, iki visi surasti etapai bus kaipo momentai integruoti visuotinės idėjos, visuotinio proto apimtyje. Dialektinis judėjimas ir jo ritmas — tai pagal Hegelį svarbiausias minties ir realybės tapsmo dėsnis. Jis visur galioja visuotinės realybės gyvenimo viduje. Tapatybės ir prieštaravimo dėsniai nėra paneigiami, bet jie yra naudojami dielektinės minties ir realybės procesų eigai išryškinti ir nuosekliai jų etapų arba kategorijų tvarkai suvokti.

Kai šitaip einama nuo abstrakčiausios minties prie konkretesnės, tai nereiškia, kad iš anos abstrakčiausios, kaipo tokios, būtų išvesta konkretesnė. Priešingai, logiškų svarstymų eigoje pasirodo, kad anksčiau surandamos abstraktinės kategorijos yra tik abstraktūs momentai vėliau surandamų konkretesnių. Taigi Hegelio logikos svarstymuose, kategorijas nustatant,

neinama nuo principo prie konsekvencijų, bet iš išvadų einama prie principo suradimo. Bet, kad taip galėtų įvykti, turi svarstymų pradžioj, kad ir nepastebėtai, dalyvauti ir svarstymų objekte ir svarstančiajame subjekte visa visuotinė realybė, kuri tik etapų arba kategorijų formoje iš eilės sau atskleidžia savo vidaus gyvenimo procesus.

V. Dabar tenka iš eilės peržiūrėti Hegelio spekuliatyvios logikos svarbesniuosius punkus, pradedant nuo pirmosios dalies ir nuo pirmosios abstrakčios minties.

Pirmoji Hegelio logikos dalis yra apie būtį. Į jos sritį įeina svarstyti betarpiškai pažintą būtį ir jos betarpiškus apsprendimus: kokybę, kiekybę ir matą.

Mat, pasaulis mums betarpiškai pasireiškia kaipo savyje egzistuojančių daiktų visuma, turinčių įvairių kokybių, esančių įvairiai apspręstų kiekybinių atžvilgiu. Tie daiktai, kaip betarpiškam pažinimui atrodo, turi tarp savęs išorinių santykių. Visa tai atrodo kaipo faktai, kaipo duomens, kurie reikia tik ištikimai, jų nekeičiant, konstatuoti, sužymėti, atskirti, matuoti ir svarstyti. Atrodo čia visa labai savyje paprasta ir savyje aišku.

Bet Hegelis savo toje pirmoje logikos dalyje pasirūpina tą betarpišką aiškumą tuojau išsklaidyti ir parodyti tuose tariamai aiškiuose faktuose gludinčius prieštaravimus, kuriuos tik dialektiniu metodu galima imtis sėkmingai šalinti, atkreipiant dėmesį į tų faktų ir tų prieštaravimų abstraktiškumą. Tik aukštesnės sintezės apimtyje tie prieštaravimai, pasireikšdami kaipo jos abstraktūs momentai, įgyja prasmę ir susiderinimą. Bet tąją aukštesnę sintezę išreiškianti kategorija, kai ji imama tik savyje, izoliuotai, pasirodo turi vėl savyje prieštaravimų, kuriuos tenka vėl šalinti su dialektinio metodo pagalba ir taip toliau. Pasirodo, kad visi betarpišką būtį ir jos betarpiškus apsprendimus išreiškiantieji faktai turi savyje vidujinių prieštaravimų, iš kurių galima bandyti išsilaisvinti tik su pagalba svarstymų apie refleksiją arba esmę, o tai jau apima antrąją Hegelio logikos dalį.

Bet įsižiūrėkime kiek arčiau į dialektines Hegelio operacijas pirmojoje logikos dalyje.

1. Hegelio būtis, nuo kurios jis visus savo logikos, kuri yra drauge ir ontologija, svarstymus pradeda, yra savyje be jokio apsprendimo (Bestimmtheit, Beschaffenheit), be jokios kokybės ir be jokio santykio. Galvojant apie būtį, neturima galvojimui objekto, tai yra tik tuščias galvojimas, visiškai niekas. Iš kitos pusės niekas, nebūtis irgi neturi jokio objekto savo turiniu. Betarpiškai tad tarp būties ir nieko arba nebūties negalima įžiūrėti jokio skirumo. Tas sudaro mums problemą, klausimą, kaip tai gali būti, nes mes vistiek negalime visame per vien laikyti būties ir nieko arba nebūties. Kito išėjimo čia būti negali, kaip tik pripažinti, kad tiesa nepasireiškia betarpiškame įsižiūrėjime, bet tik tarpiškai, sintezėje, sistemoje.

Das Wahre ist das Ganze, sako Hegelis. Izoliuoti įžiūrėjimai yra abstraktūs, o tiesa reiškia konkretumą, kuris atsiskleidžia kokio nors dalyko momentų sintezės pažinime; tos gi sintezės pažinimas negali būti betarpiškai kokių izoliuotų įžiūrėjimų įsigijimas, bet tik tarpiškai, atsieit, sintetinio (vieno su pagalba kito) pažinimo išraiškoje.

Šitokia čia sintetinio pažinimo išraiška, forma arba kategorija, išreiškiančia pirmąją tiesą, arba pirmąją tiesos dalį apie santykį tarp būties ir nieko arbą nebūties, yra tapsmas (das Werden), kurio vienybėje būtis ir nebūtis yra abstraktūs momentai.

Įsižiūrėdami į tapsmą, mes tuojau suprantame, kad tapsmas apskritai, tapsmas imamas neapspręstai, yra savyje nesąmonė. Tapsmas gali turėti prasmę tik kaipo ko nors tapsmas, kuo nors tapsmas. Tik šitokiu būdu gali vykti tapsmas ir savo vykime šiuo - tuo būti (das Gewordene), ir tai paneigti, eidamas savo tapsme prie ko kito.

Tokiu būdu tapsme pasireiškia apspręsta būtis (das bestimmte Sein arba Dasein), kitaip sakant, egzistuojanti būtis arba konkreti būtis.

Būties apsprendimas (die Bestimmung) nesiskiria nuo apspręstos būties, tai yra tas pats dalykas; apsprendimas tad, pagal Hegelį, nėra kaip kokia subjektui priskiriama ypatybė.

Būties apsprendimas apspręstoje būtyje yra egzistuojantis apsprendimas arba kokybė.

Apspręstoje būtyje arba kokybėje, kaip ir būtyje apskritai, yra drauge ne tik teigimas, bet ir neigimas. Teigiamumo atžvilgiu, kai ypatingai pabrėžiama, kad atskira kokybė yra egzistuojanti, tai ji vadinasi realybė (Realität). Neigiamumo atžvilgiu kokybė reiškiasi kaipo turinti ribą, galą (Grenze, Schranke), nes kai ji yra apspręsta, tai tuo pačiu ji yra ribota.

Kai apspręstoje būtyje kreipiame dėmesį drauge į jos realumą ir į ribotumą, tai tada suprantame, kad čia turime reikalą su atskiru konkrečiu šiuo - tuo (das Daseiende, Etwas) būtent, su konkretaus tapsmo, kitėjimo faze.

Tikras tapsmas negali būti nekonkretus ir jis savo eigoje savo fazėse turi reikštis kaipo šiuo - tuo jau tapęs apspręstas ir einąs prie kitos konkrečios kitu kuo apspręstos fazės. Taigi šalia šis-tas (Etwas), turi būti ir kitaskas (Das andere). Šis-tas ir kitas-kas yra vienas kitam teigimu ir neigimu, būtimi ir nebūtimi, bet tik jau apspręstoje formoje. Ir šis-tas ir kitas-kas turi savo apspręstą turinį ir dėl to suprantama konkretus jų priešpastatymas. Taigi būties ir nebūties apskritai, teigimo ir neigimo apskritai priešpastatymas pasireiškia savo suprantamoje tiesoje tik konkrečiame tapsme, konkrečiuose šis - tas ir kitas - kas. Tik šičia atsiranda tikras tarpiškumas, nes konkretus tapsmas negali reikštis be ėjimo iš šį-tą konkretų reiškiančios fazės prie kitos kitą-ką konkretų

reiškiančios kitos fazės. Tik šičia tad turi prasmę kalbėjimas apie tiesą, kuri negali kitaip reikštis, kaip tarpiškame konkretaus dalyko pažinime.

Iki konkrčeių dalykų svarstymo logikoje bei ontologijoje nėra prasmės, pagal Hegelį, kalbėti apie priežastį ir kilmę, taigi ir apie liečiančius priežastį ir kilmę dėsnius bei klausimus. Ex nihilo nil fit — su šituo dėsniu buvo kai kurių norima paneigti tapsmo galimumą. Bet pirmesnės už tapsmą sąvokos — būties apskritai ir nieko ar nebūties apskritai — yra visai abstrakčios, be jokio konkretaus turinio; taigi jų srityje nėra prasmės iš viso kalbėti apie kilmę, kuri negali nebūti konkreti (ko nors, iš ko nors).

Pirmutinis tad pozityvus dalykas, sutinkamas logikos bei ontologijos svarstymų eigoje, yra tapsmas, kurį tenka pripažinti realiu išėjimo punktu ir be kurio neturi savo prasmės prieštaraujančios viena kitai būties ir nebūties sąvokos. Nebūtis apskritai arba izoliuotai imama nebūtis savaime suprantama negali būti keno nors atsiradimo priežastimi, kaip būtis apskritai; bet konkrečiai nėra nė izoliuotos būties, nė izoliuotos nebūties. Realus atsiradimas ir reali kilmė gali būti svarstoma tik realių dalykų srityje, kur yra apspręsti šis-ttas ir kitas-kas (Etwas und Anderes).

2. Po šito taip svarbių terminų ir sąvokų prasmės nustatymo Hegelis svarsto eilę su būties apsprendimo gilesniu pažinimu susijusių klausimų. Su kai kuriais iš jų pravartu susipažinti, kad geriau suprastume jo logikos pozicijas ir net svarbesnes bendrai jo filosofines orientacijas.

a) Pagal Hegelį kiekvienas šis-tas savo apsprendimą turi iš atžvilgio į kitus. Tokiu būdu santykis prie kitų būtinai įeina į esmę kiekvieno šio-to, o nėra jau tik išorinis dalykas. Taigi kiekvienas šis-tas yra reliatyvus. Būti šiuo - tuo reiškia būti iš atžvilgio į kitus,

Hegelis dėl to atmeta Kanto supratimą fenomenų, kaipo neišreiškiančių daikto esmės. Daiktas reiškiasi taip, kaip jis yra savo esmėje. Kalbėti tad apie pažinimui neprieinamą „Ding an sich" yra nesąmonė.

b) Šis - tas, turįs apsprendimą, reiškia, pagal Hegelį, iš vienos pusės, kad tas šis-tas turi ribotą kokybę (die endliche Bestimmung), o iš kitos pusės, kad tas šis-tas turi uždavinį, pareigą (Bestimmung als Sollen). Šis - tas besiverždamas ir atsimušdamas į ribą reiškiasi, kuo jis yra. Jo riba arba kliūtis nurodo jo pastangas.

Siekti galima tik to, ko neturi, ir kol yra kliūčių priėjimui prie tikslo. Pasiektas tikslas reiškia siekimo, pareigos pasibaigimą. Taigi pagal Hegelį siekimas, progresas, pareiga nėra taip kilnūs dalykai, kaip Kantui ir Fichtei. Tie dalykai pagal jį reiškia padėties netobulumą ir ribotą dalykų ypatybę.

c) Pagal Hegelį, kai kiekvienas konkretus šis-tas turi savo esmėje apsprendimą arba, kitaip sakant, siekimą, tai išeina, kad kiekvienas konkretus šis - tas turi savyje prieštaravimą. Mat, siekimas reiškia pastangą keistis,

būti kuo kitu. Iš čia išeina, kad kiekvienas konkretus šis - tas nėra pagrindinė realybė. Tas šis-tas tad atskirai imamas, kai turi savo esmėje prieštaravimų, neišreiškia tiesos. Už tai pagal Hegelį negalima vadinti tikru realizmu tai, kas savo pagrindu turėtų tik konkrečius dalykus.

d) Kiekvienas ribotas šis-tas suponuoja buvimą kitų, bet kiekvienas iš tų kitų taip pat turi savyje prieštaravimų, kaipo ribotas dalykas. Tenka tad, norint prieiti tiesą, atsieit, išsilaisvinti iš prieštaravimų, ieškoti išeities kitokios rūšies esybės prisipažinime.

Ribotos esybės pagal Hegelį gali būti be prieštaravimų suprantamos tik kaip begalinės, neribotos visuotinės esybės evoliucijos fazės.

Toji begalinė esybė nėra šalia kitų esybių ar už jų ribų. Mat, šalia ribotų esybių ar už jų ribų gali būti tik taip pat ribotos esybės.

Begalinės esybės yra visai kitoks santykis prie ribotos esybės, negu ribotų esybių tarpusavio santykis. Begalinė esybė santykyje su ribotomis esybėmis yra kartu ir vienu iš santykio terminų (reliatų) ir visu santykiu. Begalinė realybė yra tapsmas, bet tapsmas savo viduje, nes begalinybei nėra jokios išorės. Tame tapsme fazėmis yra riboti, besikeičiantieji dalykai.

Begalinybė mintyje imama izoliuotai nuo ribotų jos tapsmo fazių yra abstraktus dalykas, kaip ir imami be sąryšio su begalinybe riboti dalykai. Izoliuotai nuo savo tapsmo fazių imama begalinybė — tai tik visumos abstraktus momentas. Bet begalinė esybė apima savyje visą santykį, kai ji imama realiai. Taigi begalinybė gali būti imama ir abstrakčiai ir realiai. Tokia gali būti tik esybė į save reflektuojanti arba būtis sau, esybė sau (für sich sein).

e) Būtis sau yra konkretesnis būties apsprendimas negu šis - tas. Čia jau pasireiškia elementariausioje formoje refleksija, atsigrįžimas į save patį, nustatoma tarpiškai tapatybė su savimi, kurią randame realizuotą sąmonėje, o dar ryškiau savisąmonėje.

f) Kai čia kalbame apie begalinybę, tai ji čia yra tik kokybės srities, taigi dar abstrakti. Čia tik kokybės srityje paneigiamos ribos ir kokybė čia imama kaipo pilnai savyje realizuota.

Tuo tarpu tiesa negali būti abstrakcijose, bet tik konkrečiame egzistavime. Būtis sau turi būti realizuota kaipo konkrečiai egzistuojanti sau. Bet tai bus partikuliari, atskira būtis, kuri negali savyje apimti viso begalinio tapsmo turiningumo.

3. Būtis sau arba pilnumoje realizuota kokybė yra vienis. Vienyje nėra jokio vidujinio skirtingumo ir nėra jokio santykio su išore. Tai būtis savyje uždaryta, be jokio kontakto su kuo nors. Tai abstraktus ir formalus vienis. Kai jame nėra jokio vidujinio skirtingumo, tai jo turiniu yra

tik tuštuma arba nebūtis; kai jis neturi jokio su kuo nors kontakto, tai už jo ribų taip pat yra tik tuštuma.

Kai vienis šitaip neigiamai yra aptariamas, tai turi būti kas nors, nuo ko jis savo neigimais galėtų atsiriboti. Tuo kuo nors negali būti kitas, skirtingas kokybiškai vienis, nes kaip tik prie vienio priėjome, paneigdami kokybinių skirtingų dalykų nepriklausomą egzistavimą. Taigi vienis gali atsiriboti tik nuo savęs ir tik save gali atstumti.

Tas savęs atstūmimas, nuo savęs atsiribojimas sudaro daugį. Tas daugis iš sykio nėra dar skaičius, bet neapribotas, neaptartas, neapspręstas vienių daugelis.

Vieniai vienas kitą išskiria arba atstumia; tik tokiu būdu išsilaiko vienių daugelis. Bet daugelis konkrečiai neegzistuoja kitaip, kaip drauge; iš pradžių suprantami kaipo izoliuoti turi betgi vieniai būti imami vienybėjee, kurioje jie turi nustoti turėję savo atskirą egzistavimą, bet turi būti tik atskirais toje vienybėje momentais. Tokiu būdu priėjome prie suvokimo *kiekybės,* kuri yra ne kas kita, kaip vienio ir daugio vienybė. Kiekybė iš pradžių yra suprantama kaipo neapribota, neaptarta, neapspręsta. Bet konkrečiai gali egzistuoti tik tokia ar kitokia, atsieit, apspręsta kiekybė, kuri vadinasi *skaičiumi.*

Skaičius keičiasi, kai prie jo pridedama ar nuo jo atimama vieną ar kelius vienius. Vieniai, iš kurių skaičius susideda, yra pilnai jame ekvivalentiški. Bet skirtingų skaičių gali būti ir skirtingi kiekybiškai vieniai. Iš čia suprantama skirtumas tarp ekstensyvios ir intensyvios kiekybės; tai nėra dvi kiekybių rūšys, bet kiekvienos kiekybės momentai. Ekstensyvumas reiškiasi išoriniame kiekybės egzistavime, o intensyvumas jos susikoncentravime savo vidujiškume.

Kiekybė iš savęs yra abejinga, kokį ji sudaro skaičių. Bet ji negali konkrečiai egzistuoti kaip tik tokio ar kitokio skaičiaus išvaizdoje. Taigi čia yra prieštaravimas, kuris negali būti nugalėtas tik kiekybės srityje.

4. Kai realiai egzistuoti gali tik apspręsta kiekybė, o pačioje kiekybėje nėra jokiam apsprendimui, jokiam apribojimui pagrindo, tai reiškia, kad kiekybė negali egzistuoti be kokybės. Ta realiai neatskiriama vienybė kiekybės su kokybe vadinasi *matas* (Mass).

Visi daiktai turi tavo matą, kitaip sakant, negali būti visai neriboto didumo ar mažumo. Įvairavimas jų didumo ar mažumo gali būti tik tam tikrose ribose.

Bet yra nesuprantama, kaip kokybė gali fiksuoti kiekybės dydį, kuris jai yra visai abejingas. Taigi priėjus mato kategoriją, protas negali nurimti, kai čia randa tos kategorijos srityje prieštaravimų, nenugalimų su tos kategorijos momentų pagalba.

5. Tokiu būdu išsvarstyta būties savyje kategorijos ir prieita prie iš-

vados, kad, jų srityje pasilikus, negalima būtų išsivaduoti iš vidujinių prieštaravimų. Su tomis kategorijomis mes susitinkame, kai betarpiškai stebime pasaulį. Bet kai giliau pagalvojame, tai suprantame, kad daiktai, kurie mums reiškiasi su įvairiomis ypatybėmis ir įvairiuose santykiuose, virstų nesąmone, jeigu mes liktume prie to betarpiško stebėjimo požiūrių arba, kaip sakoma, paprasto sveiko proto akiratyje.

Nėra esminio sąryšio tarp būties ir kokybės, tarp kokybės ir kiekybės, o betgi, vadinamame realiame pasaulyje kokybė ir kiekybė turi būti toje pačioje būtyje apspręstai suvienytos.

Norint išsilaisvinti iš tų prieštaravimų, reikia ieškoti kitų, aukštesnių principų ir požiūrių.

Iš eilės tokiu aukštesniu požiūriu Hegelis laiko išėjimą iš grynosios refleksijos arba iš esmės punkto. Svarstymai iš to punkto sudaro jo logikos antrąją dalį.

VI. Kai pirmojoje logikos dalyje pradėta nuo betarpiškai prieš mintį stovinčios būties ir paskui buvo nagrinėjama tos būties ir su ja susijusių dalykų prasmė, tai antrojoje dalyje Hegelis iš syk jokių duomenų nepripažįsta, o išeina tik iš grynos refleksijos ir ima į ją gilintis. Hegeliui refleksijos požiūris yra tas pats, ką ir esmės požiūris, nes čia išvengiama bet kokių pripuolamumų.

Išėjimas iš grynosios refleksijos yra antitezė išėjimui iš betarpiškos būties ir yra šios paneigimas. Bet pagaliau pasirodo, kad antitezės išėjimo punktas neduoda taip pat suderinto svarstomų dalykų išaiškinimo, o reikia kreiptis prie dar aukštesnio ir platesnio požiūrio, kuriame sintezės būdu būtų tikra vieta ir prasmė nurodoma tezės ir antitezės prieštaraujančioms pozicijoms, o iš kitos pusės būtų išsvarstytos pačios turiningiausios kategorijos. Tie iš sintezės punkto svarstymai Hegelio atliekami trečioje logikos dalyje, kuri vadinasi sąvokos logika.

Iš pareikštų Hegelio nusistatymų antrojoje logikos dalyje arba esmės (refleksijos) logikoje labiau įsidėmėtini yra šie:

1. Laikydamasis triadiško dialektinio metodo, Hegelis antrosios dalies logikos svarstymus dalina taip pat į tris dalis: apie grynąją refleksiją, kaipo tokią, apie fenomeną ir apie aktualybę (Wirklichkeit).

Įsigilinus į grynosios esmės arba grynosios refleksijos išėjimo punktą, paaiškėja, kad čia nesurandama jokio pozityvaus turinio. Tenka to turinio ieškoti santykyje su betarpiška būtimi, kitaip sakant, su fenomenu ir pagaliau su juo aktualiai susiderinti.

Tai tokia schematiškai ėmus, Hegelio svarstymų eiga antrojoje logikos dalyje.

2. Įsakmiau įsižiūrint į grynosios esmės arba grynosios refleksijos plotmę, pirmučiausia tenka pažymėti, kad toje plotmėje paneigiama be-

tarpiškumas ir nepriklausomumas betarpiškam stebėjimui atsiskleidžiančių dalykų. Čia išėjimo punktu negali būti koks nors betarpiškai mums besireiškiąs duomuo, faktas, taigi ir būtis, nuo kurios buvo pradėta svarstyti pirmoje logikos dalyje.

Reikia žiūrėti tad ne paviršutinių pasireiškimų, bet esmės; o esmė negali būti konstatuojama, bet gali būti surandama tik refleksijoj. Taigi išėjimas iš esmės punkto reiškia išėjimą iš refleksijos.

Grynoji esmė arba grynoji refleksija tad neužsiima konstatavimu to, kas yra, bet priešingai paneigia visų konstatavimų betarpišką realumą. Ji šituo atžvilgiu yra grynas neigimas, nukreiptas ir į kitus dalykus ir į save pačią.

Grynosios esmės arba grynosios refleksijos plotmėje galima kalbėti ne apie konstatuotus duomenis, ne apie betarpiškus egzistavimus, bet tik apie refleksijos nustatymus (Gezetztseit). Toje refleksijos plotmėje negali būti kas nors pasyviai priimama, bet turi būti refleksijos sudaroma. Tai kas refleksijoj nustatoma, sudaroma (Gesetztsein) yra aukštesnės rūšies egzistavimas, negu betarpiškai konstatuotas buvimas (Dasein).

3. Refleksija savyje neturi santykio su kuo kitu. Ji yra atsigrįžusi tik į save. Ji nėra tapsmas, kuriame iš vienos fazės pereiname prie skirtingos; jos atsigrįžimo į save judėjimas lieka jos viduje.

Atrodo tad, kad refleksija neturi ir negali turėti jokio įsakmaus turinio ir negali jokio savyje turinio sudaryti. Bet vis tik turinys atsiranda.

Refleksija, kaipo betarpiškos būties neigimas, paverčia tai, kas betarpiškai reiškiasi, kaipo realus dalykas, tik į reiškimąsi (Schein) be egzistavimo savyje, kaip į kokius miražus be objektyvaus savyje egzistavimo. Bet pagal Hegelį negalima šitoje pozicijoje pasilikti; ji galėjo tikti tik senovės skeptikams ir naujųjų laikų subjektyvaus idealizmo šalininkams. Juk kas reiškiasi, turi kur nors ir kam nors reikštis; kitaip kalbos apie reiškimąsi netenka prasmės. Jeigu refleksijoj kalbama apie reiškimąsi, tai tas reiškimasis turi būti refleksijoj, nes refleksija nieko egzistuojančio už savo ribų nepripažįsta; ji yra atsigrįžusi tik į save; iš savo srities ji neišeina.

Tokiu būdu visi dalykai, visi apsprendimai, kurie iš pradžių atrodė, kad yra išorėje, turi būti laikomi kaipo pasireiškimai refleksijoje arba esmėje, kitaip sakant, tai yra refleksijos arba esmės pasireiškimai; juose reiškiasi esmė. Žinoma, tų pasireiškimų egzistavimas yra refleksijos rūšies egzistavimas, būtent nustatymas arba sudarymas (Setzen).

4. Apie tuos pasireiškimus kalbant, reikia turėti dėmesyje pagrindines refleksijos ypatybes: tapatybę, prieštaravimą ir pagrindą.

a) Refleksijos srityje galioja pirmučiausia tapatybės aksioma. Bet ji neturi būti čia imama abstrakčiai, tautologiškai, nes tokiu būdu neturėtų

tikros prasmės. Tapatybės aksioma turi prasmę, tik tada, kai ji yra prie ko nors taikoma ir kai ją išreiškiančiame sakinyje veiksnys yra skirtingas nuo tarinio. Kai imama ką nors du kartu, tai tuo pačiu jis negali nebūti skirtingas pirmu atveju imamas nuo antrojo; mat, kitaip supultų į vieną. Pagaliau visa, kas šiaip ar kitaip yra, keičiasi; taigi tame pačiame dalyke, dviem atvejais imamame, negali nebūti skirtingumų.

b) Svarbesnė už tapatybės ypatybę yra visoje realybėje besireiškiąs prieštaravimo dėsnis. Tik kas turi savyje prieštaravimą, turi judėjimą, pastangą, veikimą, gyvybę. Kiekvienas apsprendimas, kiekviena ypatybė, kiekviena realybė, kiekviena sąvoka, kiekvienas daiktas, kiekvienas subjektas susideda iš prieštaraujančių momentų. Nuo vieno prieštaravimo išsilaisvinus, prieinama naujas ir t. t.

c) Svarbi yra ir pagrindo visur pripažįstama ypatybė. Į refleksijos plotmę pasikelta tik dėl to, kad, išeinant iš betarpiškos būties, kaip parodė pirmoji logikos dalis, nebuvo galima tos betarpiškai besireiškiančios realybės srityje rasti pagrindą atsiskleidžiančių prieštaravimų suderinimui.

Pirmučiausia refleksija arba esmė yra pati sau pagrindas; taigi ji turi būti pagrindas ir visam tam, kas joje yra.

5. Matėme, kad pasireiškimai arba fenomenai yra esmės arba refleksijos srityje. Tad esmė arba refleksija turi būti tų pasireiškimų arba fenomenų pagrindas.

Klydo tad Kantas, kai jis nepripažino jokio aiškaus santykio tarp Ding an sich ir fenomenų. Hegeliui yra aišku, kad fenomenai yra esmės arba refleksijos pasireiškimai, kad yra vienybė tarp fenomenų ir esmės.

Toji vienybė Hegelio yra vadinama aktuali realybė (Wirklichkeit). Toje aktualioje realybėje yra vienybė tarp išorės ir vidaus. Aktuali realybė savyje sau reiškiasi. Jos sau reiškimasis yra savęs refleksija; jos išorė yra jos viduje; jos vidus yra pasireiškime. Aktualios realybės esmė yra save sau pasireikšti. Pasireiškimai tad yra ne kas kita, kaip jos vidaus diferenciacija.

6. Imama tik kaip vienybė ir tapatybė išoriškumo ir vidujiškumo, esmės ir egzistavimo (fenomenų), realybė vadinasi formali (formelle Wirklichkeit). Toje formalioje realybėje galima skirti du momentu: galimumą ir realumą. Visa, kas yra realu, iš pradžių yra galima.

Gryna galimybė yra tuščia sąvoka. Ji vadinasi logiška galimybė, kurioje nėra prieštaravimo. Gryna galimybė, kuri išskiria realumą, yra tiesiog negalimybė.

Jei kas yra galima, o nėra realu, tai yra dėl to, kad priešingas dalykas lygiai yra galimas. Kiekviena tad galimybė, save teigianti, tuo pačiu nurodo į priešingą galimybę. Gryna tad galimybė betarpiškai pereina į

savo priešingybę; bet tai nėra refleksija; tai tik betarpiškas buvimas, kuris yra gryna galimybė.

Formali realybė ir formali galimybė tad viena į kitą pereina. Jų vienybė yra kontingentiškumas, kuris yra realybė, kaipo paprasta galimybė. Kontingentiškumas yra tas, kas yra tik paprasta galimybė ir kuriai priešginybė yra lygiai galima; tai realybė, kuriai realumas yra kaip ir išorinis dalykas.

Kas kontingentiška, tas turi savyje vidujinį prieštaravimą: kaipo paprastas buvimas jis neturi buvimo pagrindo ir kaipo galimybės realizavimas tą pagrindą turi.

Kontingentiška realybė negali tad būti konkrečiai; ji yra tik abstraktus tikros realybės momentas.

7. Konkreti realybė yra drauge reali ir galima. Realizavimas nieko neprideda prie esmės turinio. Daiktas yra realiai galimas, kai yra duotos realios realizavimo sąlygos. Kol tų sąlygų nėra, negali būti realybės realizavimo; o kai jos yra, tai negali nebūti realizavimo. Tas reali galimybė ir realybė sueina į vieną būtinume.

Tas būtinumas iš pradžių, atrodo, kad yra tik sąlygose. Bet iš tikrųjų tikra realybė yra būtinybė. Tik, kai imama izoliuotai arba abstrakčiai realybės dalis, atrodo, kad tikra realybė yra kontingentiška; bet, kai ji imama savo pilnumoje, visumoje, ji yra būtinybė.

8. Būtinumas reiškiasi iš pradžių kaipo būtinumas santykio (das absolute Verhältnis).

Galima kalbėti apie trejopą to santykio formą: apie substancijos santykį prie akcidensų, apie priežasties ir padarinio santykį ir pagaliau apie tarpusavio vienas kito priežastinį veikimą.

a) Realybė, kuri egzistuoja dėl to, kad egzistuoja, vadinasi substancija. Ji yra vienybė pasireiškimų ir reflektyvaus egzistavimo, kitaip sakant, substancija yra immanentiška akcidensams.

b) Bet substancijos ir akcidensų santykis remiasi gilesniu santykiu, būtent, priežasties ir padarinio. Kad būtų pasireiškimų, reikia, kad juos kas sudarytų. Turi tad būti priežastis ir padariniai.

Formaliai ėmus, priežastis yra priežastimi tik padarinyje ir kaipo jo padarytoja; padarinys irgi yra padariniu tik kaipo priežasties padarytas. Kas priežastyje neprisideda prie padarinio padarymo ir kas padarinyje nėra priežasties padaryta, tai neįeina į priežasties ir padarinio santykį, kitaip sakant tai neturi jokio egzistavimo. Tokiu būdu priežastis nieku nesiskiria nuo padarinio ir jų santykis anuliuojasi.

Kad tas santykis išliktų, reikia, kad priežastis ir padarinys turėtų skritingą turinį, kitaip sakant, kad priežastis būtų partikuliari ir kad būtų apspręstas padarinys. Dėl to tikra priežastis turi būti iš esmės ribota; tai-

gi substancija, kaipo priežastis, turi savo akivaizdoje kitą substanciją, kurioje ji realizuoja savo padarinį.

Taigi priežastis iš esmės yra ribota, o priežastinis santykis yra absoliutus, visuotinis. Kad taip galėtų būti, kiekviena priežastis turi būti padariniu ir kiekvienas padarinys priežastimi. Bet kai ribota priežastis nėra savęs priežastimi, bet kito dalyko, tai ji yra padarinys kitos priežasties, ta vėl kitos ir taip be galo.

c) Kad išvengtume čia progressum in infinitum, reikia pripažinti, kad priežastingumas yra savitarpio veikimasis toje pačioje realybėje. Realybė yra gyvas veikimas, kuris patsai save apsprendžia ir save nušviečia iš esmės sau permatomame procese. Toji realybė yra visuotinybė, kuri savyje diferencijuojasi partikuliariais momentais. Kitaip sakant, toji esmės ir egzistavimo vienybė nėra substancija, bet sąvoka, kurios svarstymas sudaro trečiąją Hegelio logikos dalį.

VII. Trečioje Hegelio logikos dalyje galima skirti įvedamąją dalį — apie prasmę, kurioje čia vartojama sąvokos terminas — ir paskui perėjimą triadiškame dialektiniame judėjime nuo subjektyvios sąvokos prie objektyvumo ir pagaliau prie idėjos, kuri pasiekus absoliučios idėjos požiūrį, išreiškia aukščiausią ir drauge viską apimantį logikos ir ontologijos punktą.

1. Sąvokos terminą čia savo logikoje Hegelis vartoja kitoje prasmėje, negu jis paprastai kitų yra suprantamas. Paprastai sąvoka suprantama kaipo objekto pažinime išreiškimas, prisistatymas. Ji turi iš esmės santykį prie objekto ir jos tiesa yra sutikime su objektu.

Kas kita Hegelio spekuliatyvioji sąvoka. Iš pradžių dar ji nėra pažinimo sferoje, bet tik yra abstrakčiausioje formoje pažinimą apimanti sąlyga. Ji nereiškia atskiro subjekto akto ar būsenos, bet yra pačiu subjektyvumu, bendra subjektyvumo forma. Tai primena Kanto „ich denke", kurs lydi kiekvieną pažinimą. Bet pas Hegelį grynas subjektyvumas iš pradžių reiškiasi be sąryšio su bet kokiu, net ir su transcendentaliu subjektu ir turi ne formalios logikos, o ontologinę prasmę. Hegelio sąvoka iš pradžių reiškia, kad realybė yra kartu ir apsprendžiančioji ir apspręstoji, pati save apsprendžiančioji, kitaip sakant, laisvė.

Save apsprendžianti realybė netinka vadinti substancija. Substancija pagal Hegelį yra immanentiška akcidensams, paslaptinga, neišaiškinama ir neturi laisvės. Hegelio sąvoka yra iš esmės laisvė; ji yra visuose savo momentuose; ji yra grynas veikimas ir grynas judėjimas, o ne koks faktas, ne koks duomuo.

Jos veikimas nėra perėjimas nuo vieno termino prie kito. Jos judėjimas nėra toks, kaip betarpiškai suvokiamas tapsmas ar refleksijos atsi-

grįžimas į save; nėra tai išėjimas už savo ribų ir nėra tai atsigrįžimas į save.

Judėjime sąvoka pasilieka kuo yra, nors drauge tampa kuo kitu. Tikriau sakant, tapdama kuo kitu, ji labiau tampa savimi; išreiškia ji pilniau save, kai daugiau reiškiasi išorėn. Joje nėra dviejų judėjimų, bet yra du požiūriu, du momentu vieno ir to paties judėjimo.

Tą sąvokos judėjimą Hegelis vadina evoliucija, išsivystymu (Entwicklung). Ji savo evoliucijoj neina prie suvedimo į galutinę vienybę savo tų dviejų minėtų momentų. Ji yra visose savo evoliucijos stadijose ta pati visur besireiškianti vienybė, absoliuto vienybė. Tai yra identiškumas pats save savo išsivystančiu supratimu perimantis ir apimantis. Tai absoliutas, kuris savo evoliucijoj atsiskleidžia sau begalinio savo gyvenimo momentus.

2. Sąvokos evoliucijoje galima skirti pagal Hegelį tris stadijas: subjektyvios sąvokos, objektyvumo ir idėjos stadijas.

a) Subjektyviosios sąvokos arba grynojo subjektyvumo stadijoj sąvoka iš pradžių reiškiasi visuotinumo formoje (das Allgemeine). Tas visuotinumas yra nedeterminuotas, nėra nė tas, nė kitas, bet be skirtumo viskas. Bet tai nėra paprasta galimybė, o apsprendimo galia. Tai visai kas kita, negu iš pradžių mūsų svarstyta pirmojoje logikos dalyje betarpiškai suvokiamoji būtis apskritai.

Subjektyvi sąvoka gali ir turi save apspręsti. Ji sudaro savyje apsprendimą arba apsprendimo paneigimą, kitaip sakant, partikuliarumą (das Besondere), ir tai sudarydama ir tokiu būdu diferencijuodamasi ji pasilieka sau pačiai identiška, ji tik giliau save išreiškia.

Tas partikuliarumas iš pradžių reiškiasi kaip visuotinumo vidaus apsprendimas ir yra kaip ir patalpintas tame visuotinume; juodu yra vienas kito immanentiškas neigimas. Iš čia išeina, kad partikuliarumas ir visuotinumas yra vienas ir kitas savo priešingybė; visuotinumas yra taip pat ir partikuliarumas, o partikuliarumas yra taip pat ir visuotinumas.

Šitas prieštaravimas išsiriša individualume (das Einzelne). Individualumas yra vienybė visuotinumo ir partikuliarumo, kurie toje vienybėje susijungia, nepranykdami ir tokiu būdu tampa realizuoti. Tai nėra dar individas, bet individualumas apskritai. Tai nurodo tik, kad turi būti individų, kuriuose sąvoka galėtų pasiekti savo pilnumą. Kai visuotinumas reiškia identiškumą, o partikuliarumas skirtingumą, tai individualumas yra vieno ir kito bendras pagrindas. Bet tie trys momentai yra betarpiškai vienas su kitu susiję. Giminė, rūšis ir individas — tai trys skirtingi dalykai, bet neįmanoma apie vieną iš jų galvoti, negalvojant kartu apie kitu du.

b) Individualumas tad yra aukštesnė sąvokos evoliucijos fazė. Bet

abstraktus individualumas yra kaip ir visuotinumas; tokiu būdu čia turime betarpiškai besireiškiantį prieštaravimą. Turi tad būti apspręstų individų arba subjektų ir tokiu būdu į sąvoką įvedama atsiskyrimo momentas. Kai yra daug individų, tai gali būti daug ir rūšių ir giminių. Atsiranda tad daug ir sąvokų. Tokiu būdu tarpusavio įvairių momentų santykis tampa partikuliarus ir kontingentiškas ta prasme, kad toksai antai visuotinumas gali neapimti savyje tokio antai partikuliarumo.

Tas santykio partikuliarumas ir kontingentiškumas randa savo išraišką spręsme (Urteil). Spręsmas yra ne kas kita, kaip sąvoka partikuliarios sąvokos padėtyje: sąvoka kaipo santykis sudarytų terminų, kaipo skirtingų ir nepriklausomų.

Mat, minėti trys esminiai sąvokos momentai pagal Hegelį atitinka tris minties formas: sąvoką, spręsmą, išvadžiojimą (Schluss). Nors tie momentai yra neatskiriamai visur, tai betgi pagal jį sąvokoje daugiau akcentuojama visuotinumas, spręsme partikuliarumas ir išvadžiojime individualumas. Tenka tad šiuo atžvilgiu kalbėti apie spręsmą ir išvadžiojimą.

c) Spręsmų yra įvairios rūšys. Asertoriškas, problematiškas ir apodiktiškas spręsmas gali išreikšti tik kontingentišką tiesą. Jų tarinys nėra esminiu būdu surištas su veiksniu, bet tarinio ir veiksnio santykis remiasi tik partikuliariniu konstatavimu, kuriame juk nematoma jokio būtinumo, taigi ir tikros tiesos.

Spręsmas yra tik negatyvus sąvokos momentas, kuriame sąvoka pati save paneigia ir nuo savęs atsiskiria; jos vienybė išsiskirsto į skirtingumų daugybę. Spręsme ypatingai pasireiškia partikuliarumas.

Reikia tad eiti prie trečios minties formos — prie protavimo (išvadžiojimo), kuris akcentuoja individualumą. Čia pasireiškę spręsme skirtingumai paliekami, bet imamasi juos suderinti.

d) Protavimų yra irgi kelios rūšys.

Formalus arba kokybinis silogizmas (der formale Schluss) išreiškia tarpiškumą, abejingą turiniui ir tokiu būdu pritaikomą kiekvienam turiniui. Čia individualumas yra derinamas su visuotinumu, tarpininkaujant partikuliarumui. Bet čia terminų santykis tik konstatuojamas, kaipo faktu besiremiąs ir tokiu būdu pasirodo esąs kontingentiškas ir neišreiškiantis tikros (būtinos) tiesos. Iš kitos pusės tarpininkavimo forma partikuliarume yra prieštaravime su savo materija. Materija yra faktiškai duota, taigi yra individuali. Tikrai tad sakant, čia šitame silogizme tarpininkaujančiu terminu yra pagaliau individualumas.

Ten, kur silogizme tarpininkaujančiu terminu yra individualumas, tai jis negali jungti partikuliarumo su visuotinumu kitaip, kaip dalinai ir kontingentiškai.

Tokiu būdu, atrodo, kad tikru tarpininkaujančiu silogizme terminu

gali būti tik visuotiniškumas. Bet ir jis negali atlikti reikiamai savo uždavinį, kai jo santykis prie kitų silogizmo terminų yra tik akcidentalus ir kontingentiškas. Taigi formalus silogizmas pasirodo čia su savo bejėgiškukumu.

Refleksyviniame silogizme (Der Schluss der Reflexion), tarpininkaujantis terminas išreiškia individų visumą (Allheit). Teigiama čia apie individą, kaipo visumos narį, partikuliarus dalykas, kuris anksčiau buvo priskiriamas visumai. Bet ką nors galima priskirti visumai tik tai, kas jau žinoma priklausant tos visumos nariams — individams. Taigi čia tarpininkaujantis terminas turi būti atremtas į indukciją. Na, o indukcija neduoda tikrumo; ji remiasi tik analogija, kurioje nuo individo einama prie individo. Pagaliau sunku nustatyti, kas iš tikro visumai priklauso, nes sužinomas individų kiekis nėra tas pats, ką individų visuma.

Eikime tad prie kategorinio silogizmo, kurio pagrindą patiekia ši refleksija: kiekvienas individas turi bendros visiems individams prigimties žymes, nes jis yra atskiros rūšies egzempliorius ir kaipo toks būtinai turi charakteringas tos rūšies ypatybes. Bet ir šito silogizmo reali vertė remiasi faktiniu individo priskyrimu prie turinčios tokias ir tokias ypatybes rūšies. Bet šita sąlyga tyliai priimama kategorišką silogizmą pakeičia hipotetiniu: jeigu A yra B, tai A yra C, arba jeigu A nėra C, tai A nėra B. Išeina tad: arba A turi kartu ypatybes B ir C arba nė vieno iš jų ypatybių neturi. Iš čia hipotetinis silogizmas pavirsta į dizjunktyvų: A yra B arba C; A nėra C; taigi A yra B. Šitame silogizme tas pats terminas A yra subjektu trijuose sakiniuose: iš pradžių kaipo apspręstas visuotinumas, kaipo giminė išdalinta į rūšis, paskui kaipo individualumas (arba totališkumas), paneigiantis tą ar kitą apsprendimą, pagaliau kaip visuma, kuri per tą paneigimą sau duoda rūšinį apsprendimą. Tas terminas kaip ir yra absorbavęs savyje kitu du priešingu. Tokiu būdu kaip ir pranyksta priešingumas tarp tarpininkaujančio termino ir kitų dviejų terminų silogizme ir drauge silogizmo forma, o su ja ir ekskliuzyvus sąvokos subjektyvumas. Sąvoka čia tad įgyja objektyvumą. Taigi silogizmo dialektinio proceso eigoje įvairūs apsprendimai sugrįžta prie pirmykščios sąvokos vienybės; tų apsprendimų išoriškumas gauna sąvokos vidaus antspaudą: sąvoka, kaipo vidujinė vienybė, tad liaujasi buvus nuo tų apsprendimų atskirta. Tokiu būdu čia sąvoka įgyja savyje objektyvumą.

c) Tokiu būdu sąvoka įgyja realumą, kaipo sudarytą (Gesetztsein). Tai savęs paties apsprendimas arba laisvė, kuri abstrakčiai imama yra tuščia. Ji turi gauti sau apspręstą turinį; ji jį gauna iš pradžių spręsmuose, bet kaip be tikro esminio sąryšio su savim. Silogizme pasirodo pagaliau sąvoka tik kaipo abstraktus kadras, kuriam reeikia betarpiškai egzistuojančio turinio ir tokiu būdu ji kaip ir tampa pati bendruoju objektu arba ob-

jektyvumo forma. Juk pasaulis savo visumoje yra giminių ir rūšių sistema; atskiri daiktai yra bendrų tipų kopijos ir kontingentiški faktai yra pavyzdžiai būtinų dėsnių pritaikyme.

Sąvoka, tapdama objektu, nenustoja buvus savimi ir objektas, kurį ji sau priešais pastato nėra jai radikaliai svetimas. Objektas nėra čia realybė, abejinga sąvokai. Refleksijai abejinga realybė negali egzistuoti — tai yra įrodyta antroje logikos dalyje. Šičia objektas, kurį sau patiekia sąvoka yra sąvokos objektas; tai yra realybė, kuri yra reali dėl to, kad ji yra pažinimo objektas. Taigi čia įrodyta, kad sąvoka savyje apima objektą ir yra objekto sąvoka.

f) Pagal Hegelį šitas priėjimas nuo sąvokos prie objekto yra pagal savo turinį panašus į ontologišką įrodymą Dievo buvimo. Kad yra Dievas, tai filosofui yra taip aišku, kaip pripažinimas, kad pasaulį valdo protas, kad prote yra protas. Paneigti Dievo buvimą, reikštų paneigti idealą, padaryti iš jo chimerą; tai reikštų teigti, kad mintis ir realybė, patyrimas ir mintis, faktas ir teisė neturi tarp savęs nieko bendro, būdami sau priešingi arba tik pripuolamai susiderinę. Paneigti Dievą — tai reikštų paneigti mokslą ir dorą arba padaryti iš jų kolektyvų iliuzijoms skirtos žmonijos sapną.

Ontologiškam argumentui prikišama, kad, girdi, negalima iš sąvokos, iš esmės daryti išvadą, kad kas tikrai, realiai egzistuoja. Bet tas negalimumas liečia tik ribotus dalykus. Jų ribotumas, iš tikro, reiškia disproporciją tarp esmės ir egzistavimo, tarp būties ir sąvokos. Bet absoliuti sąvoka, kaip matėme, yra iš esmės objektyvi; ji yra viso objektyvumo principas ir pagrindas.

Priekaištai ontologiškam argumentui remiasi riboto proto užsispyrimu nutraukti begalinybę į ribotų dalykų plotmę; ribotų dalykų esmė iš savęs yra abejinga egzistavimui; jeigu ją tenka suprasti egzistuojančia, tai reikia, kad apie tai būtų sužinoma iš patyrimo. Bet iš patyrimo sužinomas Dievas būtų ne Dievas: toks Dievas negali egzistuoti.

Reikia betgi pripažinti, kad ontologiškame argumente jo forma nėra adekvatiška turiniui; mat, tame įrodyme buvo daroma išvada formalaus silogizmo būdu. Tuotarpu vienintelis tikras įrodymas yra dialektinis įrodymas ir šitą įrodymą sudaro visas Hegelio logikos turinys.

3. Kai objektyvumas yra išsivystęs dialektiniu būdu iš subjektyvumo, tai subjektyvumas turi būti su objektyvumu iš esmės sąryšyje, nors iš syk įsakmiai ir nepasireikštų. Objekte surandame tris esminius sąvokos momentus (vienybę, daugybę ir visumą arba individualumą, partikuliarumą ir visuotinumą), bet iš syk dar jie yra neišryškinti. Objektas reiškiasi ir kaip vienas ir kaip daugingas. Yra daug objektų, bet jie visi sudaro vieną objektų pasaulį, kuriame kiekvienas iš jų yra pilnai objektas, savyje visuma. Kiekvienas iš jų, atrodo, yra nepriklausoma savyje visuma, sau už-

tenkanti, bet drauge kiekvienas yra dalis objektyvaus pasaulio ir priklausantis nuo kitų. Tai yra absoliutus prieštaravimas, bet taip yra su objektu, kai mes prisistatom pasaulį, kaipo gryną objektą, tik kaipo duomenį minčiai. Kaipo gryni duomens, objektai iš tikro yra skirtingi ir nepriklausomi, bet iš kitos pusės, kaipo duomens minčiai, kaipo galimi pažintų santykių substratai, objektai yra dalys, yra daugiau ar mažiau harmoningos visumos elementai.

Iš to prieštaravimo galima išeiti, tik grįžtant nuo objekto prie sąvokos ir galutiniame jo su ja identifikavime. Bet čia tame identifikavime reikia rasti galimumą išlaikyti objektų skirtingumą ir suprasti iš vidaus esminį jų sąryšį. To negalima pasiekti nė mechaninio, nė cheminio požiūrio besilaikant; mechaniniai santykiai ir cheminiai skirtingumai neduoda suprasti, kad iš esmės yra skirtingumai ir jų santykiai. Mechaniniu ir cheminiu požiūriu objektus imant, atrodo, kad jie neturi savyje tikro egzistavimo pagrindo; čia objektas nėra būtis sau, taigi yra tik kitam. Tas kitas, kuriam yra objektas negali būti vėl tik tokiu objektu. Jo esmė būti tikslu (Zweck). Tokiu būdu nuo mechaninio ir cheminio požiūrio reikia eiti prie teleologinio.

Viskas, kas yra, turi savo tikslą: viskas, kas įvyksta, įvyksta kuriam nors tikslui. Taigi tikras dalykų aiškinimas yra aiškinimas su tikslo pagalba; tikslo priežastis yra tikrai pirmoji priežastis.

Tikslingumas betgi, kurį mes konstatuojame daiktuose, yra kontingentiškas ir ribotas tikslingumas. Mes čia turime reikalą tik su partikuliariais tikslais. Tikslus mes matome realizuojamus su priemonių pagalba. Priemonė yra tarpininkas tarp subjektyvaus tikslo ir jo objektyvaus realizavimo. Priemonė yra nepriklausomai nuo tikslo egzistuojąs dalykas, bet per jo veikimą tikslas yra realizuojamas. Priemonėje tam tikru būdu betarpiškai jungiasi objektyvumas ir tikslingumas ir galima sakyti, kad priemonėje tikslas pasiekia savo betarpišką realumą. Iš tikro, priemonė savo pilnumoje arba priemonių serijos sudaro tikslo realizavimą ir supuola su realizuotu tikslu. Priemonės realizuoja tikslą ir sudaro jo betarpišką egzistavimą.

Bet tikslas negali būti išoriškas apsprendžiamai medžiagai.. Tas apsprendimas turi būti vidujinis dalykas medžiagai arba objektui. Čia reikia giliau į dalykus įsižiūrėti. Kiekvienas juk objektas, skyrium imamas, gali būti laikomas priemone tikslui, kuriuo jis pats yra. Iš kitos pusės objektyvus pasaulis gali būti suprantamas kaipo tikslų ir priemonių sistema; bet toji sistema gali įvairiai susidaryti ir pagal esminius ir pagal pripuolamus santykius.

Kad rasti čia išėjimą, reikia kartu žiūrėti į sąvoką, į objektą ir į tikslą. Tikslas yra paneigimas gryno arba nepriklausomo objektyvumo. Bet·

reikia nurodyti su tikslo pagalba substancialią sąvokos ir objekto vienybę.

Įsižiūrint giliau, suprantama, kad savitarpio nepriklausomumo tarp sąvokos ir objekto būti negali. Objektas, kaipo realizuotas tikslas, yra sąvoka savo partikuliarume, kuris turi būti subsumuotas sąvokos visuotinumo momentui. Iš kitos pusės sąvoka neturi savo partikuliarumo pačioje savyje, nes jis pasireiškia kaipo išorinė ir objektyvi realybė, kurioje sau duoda betarpišką egzistavimą. Taigi galų gale pati sąvoka ir jos objektas nėra kas kita, kaip du sąvokos momentai, ir sąvoka apima savyje objektą, kaipo vieną iš savo apsprendimų. Tuo būdu sąvokoje subjektyvumas derinasi su betarpišku realumu arba objektyvumu; save apspręsdama sąvoka savyje apsprendžia realybę arba objektyvumą. Tokiu būdu įvyksta vienybė tarp subjekto ir objekto.

4. Sąvoka, kaipo subjekto ir objekto vienybė, vadinasi idėja (die Idee). Taigi idėja nėra nė grynas subjektyvumas, nė grynas objektyvumas, bet tik jų vienybė. Tai yra pagrindinė tikra realybė.

Bet ir idėja reikia dialektiniu būdu stengtis aiškiau suprasti. Tai galima pasiekti tik per eilę etapų.

a) Betarpiškai idėja reiškiasi kaipo gyvybė (Das Leben).

Gyvybė yra tikslingumas, tapęs objektui išvidiniu; ji yra ir tikslas ir priemonė drauge, neatskiriamoje vienybėje. Tikslas arba sąvoka yra tapusi konsubstanciali objektui; sąvoka čia tapo siela, kuri su kūnu sudaro vieną esybę. Gyvybė perima objektyvumą, kuriam ji yra substancija.

Gyvybė, savyje imama iš pradžių, kaipo visuotinė, be apsprendimų. Bet gyvybė, kaipo sąvoka, reiškiasi ir savo momentuose partikuliarumo ir individualumo: ji suteikia sau kūną, kaipo savo veikimo apibrėžtą sritį; ji individualiai reiškiasi gyvoje esybėje (das lebendige Individuum) arba individualiame subjekte.

Gyvoje esybėje irgi galima skirti trys momentai: apskritai gyvybė, kuri yra visame kūne, sąnariai ir konkreti (individuali) realybė, besireiškianti savo organų suderintu veikimu.

Iš kitos pusės žiūrint į gyvąją esybę, suprantame, kad ji gyvena išoriniame pasaulyje arba savo aplinkoje. Tas pasaulis reiškiasi, kaipo nepriklausomas, ir yra savyje gyvybės paneigimas ta prasme, kad jeigu pasaulis būtų savyje nepriklausoma substancija, gyvybė būtų tik jo akcidensas. Tuo tarpu gi priešingai, idėja yra substancinis pagrindas objektyviam pasauliui. Gyvoji esybė asimiliuoja sau dalykus (materiją ir energiją) iš to objektyvaus pasaulio ir tuo būdu reiškia ant jo savo viršesnybę. Materialinis pasaulis, pasirodo, yra ne kas kita, kaip gyvybės momentas; jis yra dalykų ir jėgų visuma, kuri reikalinga gyvybės realizavimuisi.

b) Toliau, reikia įsižiūrėti į santykius tarp gyvo individo ir rūšies. Tai

paaiškėja iš pradžių iš santykių tarp lyčių. Čia rūšis reiškiasi, kad ji yra individo tikslas, o ne priešingai. Individas, pasirodo, yra lytinis santykių rezultatas, o lytiniai santykiai turi savo pagrindą rūšies prigimtyje. Taigi gyvasis individas, kuris, paviršutiniškai žiūrint, atrodo, nepriklausomai savyje egzistuojąs, yra tik vienas iš išorinių rūšies pasireiškimų.

Iš kitos pusės naujų individų atsiradimas ir senųjų mirtis duoda galimumo vis atsijauninti rūšies gyvybei ir jai yra priemonė. Taigi rūšis sau egzistuoja savo laisvėje. Individų mirtis tai tik priemonė rūšies gyvybės stiprėjimui. Tokiu būdu individas yra tik priemonė visuotinei gyvybei.

c) Visuotinė gyvybė turi savyje vidujiškumą ir išoriškumą, bet tų momentų sąryšis pasireiškia tik dvasiniame gyvenime, kuriame gyvybė pasiekia savęs sąmonę, supranta savo galią, savo reikšmę, savo santykį su individu, gyvenimą ir mirtį. Tik dvasia pasiekia savarankiško galėjimo pasinaudoti savo išgalėmis.

Bet dvasinis gyvenimas, kaip antai intelektualinis ir dorovinis, yra iš tikrųjų rūšies gyvenimas; tik rūšis yra išsilaisvinus nuo apribojimų ir nuo kontingentiškumų, kurie iš esmės susiję su individualiais egzistavimais. Per besikeičiančias gyvenimo arenoje individų kartas rūšis tęsia savo darbą. Individų kartos sudaro tokiu būdu vieną esybę, kurios visuotiniame egzistavime individai yra tik momentai. Iš rūšies požiūrio mirtis yra nugalėta: ji nėra rūšies gyvybei kliūtis, bet tik atsinaujinimo priemonė. Individų mirtis netrukdo rūšies gyvybės eigos, bet užtikrina jos begalinį vystymąsi.

Tokiu būdu esame priėję prie universalios konkrečios gyvos dvasios pripažinimo. Dabar tenka įsigilinti į tos dvasios veikimo esminius būdus.

d) Pirmiausia reikia įsižiūrėti į pažinimą.

Pažinimas siekia tiesos. Svarbu suprasti, kaip jis prieina prie tiesos realizavimo ir supratimo, kad jis ją realizuoja.

Iš pradžių pažinimas turi savo objektą už savo ribų ir dėl to yra tik ribotas pažinimas. Dialektinis pažinimo proceso svarstymas turi privesti prie to ribotumo paneigimo, objekto absorbavimo, nustatant jį, kaip pažinimo vidaus momentą. Iš pradžių pažinimas yra analitinis, gaunąs medžiagą iš jutimų; reikia čia surasti faktų medžiagoje gyvosios idėjos formas; čia pažinimas yra pirmučiausia pasyvus, nes asimiliuoja sau objekto apsprendimus, o ne objektui juos užmeta; mokslas pasiduoda gamtos valdžiai, nori tik būti tikslus ir išreikšti nepakeistą jos vaizdą. Bet, leisdama objektui save perimti, dvasia įsigilina labiau tuo būdu į pačią save. Dvasia įsisąmonina, kad realybės pažinimas, tai yra jos realizavimasis; per tai ji pati sau pasireiškia, pati įgyja savo formų sąmonę. Dvasia pripažįsta, kad ji nėra tik tuščia pažinimo galimybė, kaip iš pradžių atrodė, bet kad ji yra aukš-

tesnė ir konkretesnė už objektą, kad ji pati savęs ieško ir save suranda objekte.

Kai pažinimas darosi sintetiškas, tai jis stengiasi atstatyti idėjų plotmėje realybę, kurią analizė yra sugriovus. Sintezės eigoje objektas, kuris analitiniame pažinime išrodė minčiai abejingas ir svetimas, yra savyje atgaminamas, kaip ir naujai sukuriamas ir tokiu būdu jis savo pagrinde atsiskleidžia, kaipo dvasios subjektyvumui subordinuotas elementas.

Bet paprastas sintetinis pažinimas tai dar ne aukščiausia pažinimo forma. Ir sintetiniame pažinime reikalinga iš išorės gaunama medžiaga, kuri paskui suformuluojama. Taigi ir sintetinis pažinimas nėra pilnai laisvas, bet turi būti priklausomas nuo išorės. Vienok dvasia pažinimo eigoje pajunta savo galią ir ryžtasi žiūrėti į pažinimo objektą, kaipo į priemonę savo valiai vykdyti. Tuo būdu teoretinė idėja virsta praktiška, dvasia iš teorijos pereina į praktinę sritį.

e) Pagrindinė praktinė idėja yra gėrio idėja (Die Idee des Guten).

Gėris iš pradžių reiškiasi kaipo idealas, kurį reikia realizuoti ir per tai kaipo turįs savyje ribotumo momentą. Tas ribotumas yra tame, kad idealas yra atskirtas nuo realybės. Tenka tad čia dialektiniu metodu įsižiūrėti į idealo realizavimosi procesą. Gerai valiai veikiant ir su priemonės pagalba gėris yra realizuojamas; iš pradžių tas realizavimas yra dalinis, nepilnas ir gėris atrodo tik kaipo tai, kas turi įvykti; tikslas atrodo traukiasi vis tolyn, kai daroma pastangos jį pasiekti. Bet tai tik taip rodosi. Kai bent dalinai gėris yra realizuojamas, pasirodo, kad kliūtys nėra svetimos ar priešingos realizavimui, kad jos yra paties realizavimo momentu; praktinė idėja iš tikro yra ne kas kita, kaip veikianti idėja, ir jos veikimo esmė yra kliūčių nugalėjime ir jų pavertime priemonėmis. Kai kartą šitas dalykas paaiškėja, tai jį reikia pritaikyti viso realizavimo proceso supratimui, būtent, supratimui, kad visa objektyvi realybė nėra kas kita, kaip realizuotas gėris.

f) Kai suprantama, kad gėris iš esmės gali būti realizuojamas, tai pranyksta priešingumas tarp teoretinės idėjos ir praktinės idėjos. Gėris ir tiesa, pasirodo, yra identiški ir šitas identiškumas yra absoliuti idėja. Tai yra aukščiausia logikos arba ontologijos kategorija.

Absoliuti idėja — tai yra protas, kuris yra pasiekęs tikrą savęs sąmonę; ji yra mintis, kuri, apie save galvodama, turi visa ką savo objektu.

Absoliutinėje idėjoje gauna užbaigą tas dialektinis procesas, kuris prasideda nuo neapspręstos būties požiūrio ir čia baigiasi pilnu visų kategorijų išaiškinimu.

Absoliuti idėja išrodo kaipo dialektinio galvojimo rezultatas. Bet iš kitos pusės absoliuti idėja yra visų kitų Hegelio logikoje svarstytų kategorijų ir pačios pradžios svarstymų pagrindas. Absoliučioje idėjoje suside-

rina visi dalykai, kurie be sąryšio su ją ja yra vienas kitam priešingi ir izoliuotai imami turi savyje prieštaravimų. Mat, tik absoliučioje idėjoje reiškiasi egzistavimui galutinis absoliučiai tikras pagrindas. Visa tad, kas egzistuoja, galų gale gali egzistuoti tik kaipo absoliučios idėjos momentai.

VIII. Su absoliučios idėjos įsisąmoninimu baigiasi Hegelio logikos arba ontologijos darbas. To darbo procese naudojamas dialektinis metodas, kaip galima buvo įsitikinti, pagal Hegelį nėra išorinis pagrindinei absoliučios idėjos realybei procesas, bet tai yra ne kas kita, kaip pačios tos idėjos gyvenimo reiškimosi būdas. Jau iš pradžios to proceso pagrinde yra absoliuti idėja; bet tik to proceso gale ji įsakmiai pasireiškia. Taigi logika arba idėjos mokslas nėra kaž kas svetima jos objektui; tai yra pati idėja, kaipo įgyjanti savęs sąmonę ir kaipo save sau pareiškianti, kaipo absoliutus spontaniškumas. Tai nėra ribotas ir kontingentiškas pažinimas, kuriame subjektas įeina į santykius su jau apspręstu objektu. Subjektas, kuris vykdo dialektinį logikoje procesą, per tai galvojimo objektu turi patsai save, kaipo gryną arba absoliutų subjektą, įgyja sąmonę savo paties subjektyvumo, kaipo universalaus subjektyvumo; kitaip sakant, čia idėja galvoja apie pačią save.

Taigi Hegelio logikoje subjektas ir objektas, materija ir forma, turinys ir metodas nėra tarpusavyje priešingi ar svetimi dalykai, bet tos pačios idėjos realybės požiūriai ir momentai. Tik esą pasiduodami įsisenėjusiam papročiui, mes juos skiriame; bet, girdi, užtenka tikrai įsigilinti ir tuojau aiškiai pasireiškia, kad tie įprastai daromi skirtumai neturi protingo pagrindo.

Tai šitokios yra pagrindinės Hegelio logikos bei ontologijos mintys.

* *
*

Išdėsčius svarbesnes Hegelio logikos bei ontologijos pažiūras, dabar tenka tarti, bent trumpai, apie jas kritikos žodį.

I. Formalios logikos atmetimas, logikos identifikavimas su ontologija, savotiškas Hegelio čia reiškiamas revoliucionieriškumas, ypatingas jo logikos bei ontologijos dalių ir kategorijų traktavime metodas ir pasiekti rezultatai yra pirmiausia esminėje priklausomybėje nuo jo gnoseologinių nusistatymų.

Iš to antai, kaip jis supranta visuotinių sąvokų kilmę ir reikšmę, jų santykį su realybe, iš to, kaip jis išsprendžia ginčą tarp empirizmo ir racionalizmo, tarp subjektyvizmo ir objektyvizmo, tarp idealizmo ir realizmo, savaime kaipo išvada eina loginių dalykų su ontologiniais esmėje identifikavimas, dialektinio metodo savotiškas supratimas ir jo loginių bei ontologinių pozicijų ypatingumai. Dėl to, kai pasirodo, kad jo gnoseologijos

centrinės pažiūros neturi tvirto pagrindo, kad jos yra klaidingos, tai lengvai suprantama ir jo logikos bei ontologijos pagrindinių nusistatymų klaidingumas.

Kritiškai atsiskaitydamas su Hegelio gnoseologija, aš tuo pačiu esu iš pagrindų pakankamai palietęs ir jo logikos bei ontologijos centrinius nusistatymus. Šičia pakaks tik trumpai, įsakmiai jo logikos bei ontologijos kritikai pritaikant, priminti, kas mano buvo tenai pastebėta ir svarstyta.

II. Vienas iš svarbiausių gnoseologijos ir drauge ontologijos klausimų yra, kaip suprasti visuotinių sąvokų vertę realybės išreiškimo atžvilgiu.

Pagal Aristotelį protas pojūčių pristatytoje medžiagoje pažįsta tiesioginiame pažinime daikto esmę su pagalba sąvokos arba sąvokoje ją (tą esmę) išreikšdamas. Pagal Hegelį betarpišku proto pažinimo objektu yra sąvoka, idėja, kuri nėra tik priemonė realybei išreikšti, kaip pas Aristotelį, bet pati realybė, kaip ji yra savyje.

Pagal Aristotelį protu pažinti, tai reiškia pirmiausia įžiūrėti daikte esmines ypatybes, neįžiūrint individualumų; tai vadinasi proto abstrakcija (atotrauka), nors tiktų daugiau tą čia proto veikimą (tą įžiūrėjimą) vadinti atsižvelgiant į tai, ką čia protas pozityviai daro (kad jis įžiūri esmines daikto ypatybes), o ne iš to, ko jis neįstengia padaryti (kad jis neįstengia įžiūrėti daikte individualumų). Šitokį įžiūrėjimą turėti nėra reikalo, kad proto akivaizdoje būtų universalus objektas; šitoje proto pažinimo (esminių ypatybių įžiūrėjimo) stadijoje dar ir visai nėra universalios sąvokos. Kad galėtų atsirasti visuotinė sąvoka, reikalinga be proto tiesioginio įžiūrėjimo (abstrakcijos, atotraukos) dar kitoks proto veikimas, būtent, proto refleksija. Kai protas pojūčių pristatytame konkrečiame daikte savo šviesoje įžiūri daikte jo esmines ypatybes arba jo esmę ir kai tokį pat įžiūrėjimo rezultatą turi ir kitame ir trečiame tos rūšies daikte, tai protas refleksijos būdu suvokia, kad tokias esmines ypatybes, tokią pat esmę turi turėti visi tos pačios rūšies daiktai. Tokios tad refleksijos rezultate ir atsiranda universalios sąvokos, kurios turi būtiną pritaikymą prie visų tos pačios rūšies individų. Taigi universalus universalios sąvokos pritaikymas prie visų tos rūšies individų, yra jau proto suvokimo dalykas, kurio to suvokimo juk nėra konkrečiame pažintame daikte; bet daiktų emės įžiūrėjime tas suvokimas turi tvirtą pagrindą.

Pagal Hegelį proto pažinimo objektas yra proto sudarytas objektas, sąvoka, idėja. Objekte, sąvokoje, idėjoje pagal jį mes turime pačia realybe, kaip ji yra savyje. Hegelis mano, kad šita jo pozicija yra nuosekli išvada iš Kanto mokslinio pažinimo supratimo. Pažinti pagal Kantą juk reiškia sudaryti objektą ir jį pažinti. Kai Kantas kalba apie Ding an sich, tai išeina, kad jis žino čia, apie ką kalba, kad jis tą Ding an sich pažįsta, nes jei nepažintų, tai negalėtų nieko apie tai kalbėti; o jei protu pažįsta tą Ding

an sich, tai tas Ding an sich yra proto sudarytas objektas, sąvoka, idėja. Tokiu būdu nėra prasmės daryti skirtumą tarp fenomenų ir Ding an sich. Jeigu mes kalbėdami apie realybę, žinome apie ką čia kalbame, tai išeina, kad realybė yra čia mūsų pažinimo objektu, kitaip sakant, kad mūsų pažinimo sudarytas objektas ir realybė — tai visiškai tas pats dalykas. Hegelis peikia Kantą, kad jis dėl gilesnio pagalvojimo stokos laikė fenomeną tik kažkokiu subjektyviu dalyku, kuriuo tikra realybė nepasiekiama. Hegelis mano, kad jei apie ką kalbama, tai reiškia, kad tai yra pažinimui prieinama, kad tai yra pažinimo objektas ir tai, būtent, pažinimo suformuotas, sudarytas objektas, nes kitokio pažinimo objekto pagal jį ir būti negali. Galima esą kalbėti tik apie tai, kas yra už ribų tokio ar kitokio pažinimo, bet neturi prasmės kalba apie tai, kas būtų už ribų pažinimo apskritai.

Mintis tad pas Hegelį reiškia pačią realybę. Šitoks realybės aptarimas gali būti suprantamas, žinoma, tik sąryšyje su jo pažiūra, kad galvojantis aš yra iš tikrųjų absoliutus aš, absoliutus protas, absoliuti dvasia, kuriai galų gale priklauso visi daiktai, visi pažinimo objektai, kaipo jos be galo turiningo gyvenimo tekmės momentų sau pačiai atsiskleidimai.

Palyginkime dabar Hegelio visuotinių sąvokų supratimą su aristotelišku ir žiūrėkime, keno naudai tas lyginimas išeina. Šitam reikalui imkime Hegelio pavyzdžius, kuriais jis savo veikale „Phänomenologie des Geistes“ iliustruoja universlumų pažinimo kilmę ir reikšmę, ir žiūrėkime, kaip ir dėl ko juos reikia kitaip suprasti pagal Aristotelio filosofiją.

Antai, kai mes sakome, kad dabar yra naktis, kad dabar yra diena, tai mes suvokiame, kad ir naktyje ir dienoje reiškiasi dabartiškumo esmė. Kiekvienas konkretus dabar yra individualus; jis yra arba naktis arba diena arba vakaras arba rytas. Tas dabar, kuris yra naktis, negali būti diena, ir tas dabar, kuris yra diena, negali būti naktis. Hegelis norėjo turimą konkretų dabar užrašyti, užlaikyti žinioje ir paskui jį identifikuoti su kitu vėliau pasireiškiančiu dabar, bet čia tik per apgailėtiną neapsižiūrėjimą — dėl kurio svarbiausiai ir susidarė savotiška Hegelio pažiūra į universalumus, į universalias sąvokas — jis manė turįs pagrindą identifikuoti tuos individualius dalykus ir jų individualumų atžvilgiu. Neapsižiūrėjimas Hegelio čia buvo štai koks: jis, įsižiūrėdamas į vieną konkretų dabar, nesąmoningai įžiūrėjo tame konkrečiame dabar dabartiškumo esmę atotraukoje nuo individualių to dabar ypatybių ir prie kitų konkrečių dabar jau taikė tik dabartiškumo esmę, o ne pirmiau pažintus tų dabar individualumus. Nesuprasdamas šito savo minties proceso ypatybių, jis iš to, kad visų konkrečių dabar esmę galima laikyti tokia pat, padarė klaidingą išvadą, kad visi tų dabar konkretumai, visi tų dabar individualumai yra savyje identiški, kad tokiu būdu universali dabar sąvoka išreiškia ne tik konkrečių dabar esmę, bet apima savyje ir jų konkretumus, jų individualumus.

Panašiai yra Aristotelio filosofijos šviesoje su Hegelio pavyzdžiais šičia, šitas, aš. Taigi iš priežasties apgailėtino neapsižiūrėjimo Hegelis susidarė sau klaidingą konkrečių visuotinybių, konkrečių universalių sąvokų teoriją.

Supratus, kad šita teorija yra klaidinga, tuo pačiu paaiškėja pagrinde Hegelio filosofijos sistemos klaidingumas. Mat, toji teorija yra esminiame sąryšyje su daugeliu pagrindinių jos sistemos pozicijų; griuvus tad tai jo teorijai, griūva ir tos jo pozicijos. Visa apimanti absoliučios dvasios visuotinė konkreti realybė — tai jo klaidinga konkrečių universalių sąvokų teorijos išvada. Kaip universalios antai trikampio sąvokos turinys pagal jį išreiškia ne tik trikampių esmę, bet ir visus konkre5ių trikampių individualumas, taip iš to, kad kiekvieną daiktą, o taip pat ir savo aš ir kiekvieną aš galima vadinti šitas, galima prie jų visų pritaikyti to šitas esmę ir tokiu būdu susidaryti universalią šito sąvoką, kuri apima savo turinyje ne tik tą šito esmę, bet ir visus atskirų šitas individualumus, skirtingumus ir visus konkrečius individualius tuos šitas. Šitokiu tad klaidingu būdu Hegelis ir susidaro savo tos visa apimančios visuotinės konkrečios realybės sąvoką arba kitaip sakant, savo absoliutaus idealizmo poziciją.

II. Pagal Hegelį pačioje realybėje yra prieštaravimų, kaipo nepašalinamų jos momentų. Iš čia taip didelė svarba pas jį su prieštaravimais turinčio reikalą dialektinio metodo.

Hegelis, mat, klaidingai supranta būties ir nebūties sąvokų turinių santykį. Jis juos laiko esmėje identiškais. Tuo tarpu aišku, kad negali būti identiška būtis su savo paneigimu. Hegelis taip pat klaidingai mano, kad yra prieštaravimų daikte, kai jis yra vienas, o jame daug ypatybių; skirtingų ypatybių turįs būti skirtingas subjektas. Bet juk daiktas vienu atžvilgiu, būtent, kaipo subjektas, kuriam priklauso ypatybės, yra vienas, ir kitu atžvilgiu gali būti vadinamas daugingas dėl to, kad turi daug ypatybių. Imkime, pavyzdžiui, šitą ar tą medį, gyvulį; šitas ar tas medis, šitas ar tas gyvulys turi daug ypatybių, bet tas daugelis ypatybių priklauso štai tam vienam medžiui, štai tam vienam gyvuliui. Kai daiktas yra skirtingas nuo kitų, tai nereiškia, kad jo esmėje būtų neigimas, nebūtis, kad tokiu būdu jo esmėje būtų prieštaravimų. Neturėjimas savyje kitų rūšių daiktų savybių nėra kaip kokia neigiama savybė daikto esmėje ir dėl to negalima sakyti, kad daiktas kartu savyje yra ir kartu nėra. Taip pat ypatybė, kokybė yra savyje apspręsta, o ne tik per santykį su kitomis, ne per savo priešingumą kitoms yra tuo, kuo yra.

Taigi stengimasis įrodyti, kad pačioje realybėje yra prieštaravimų, Hegeliui nepavyko. Dėl to neturi pagrindo ir jo dialektinis realybės supratims ir tuo dialektiniu metdu operavimas, nustatant kategorijas. Iš čia svarbiausiai, turi kilmę ir jo stambios klaidos pažiūrose į logikos bei ontologijos dalis ir kategorijas.

KURZE INHALTSANGABE

Die Hegelsche Logik ist keine bloss formale Logik, sondern eine metaphysisch begründete Gegenstandslogik, eine Ontologie. Diese logisch - ontologische Wissenschaft hat es nicht mit Sein endlichen (verstandesmässigen), sondern mit dem unendlichen (vernünftigen) Denken zu tun. Unendliches Denken hat nicht den festen Gegensatz von Form und Inhalt; in ihm ist die Form ebensosehr Inhalt und der Inhalt ebensosehr Form. Unendliches Denken hat nicht den festen Gegensatz des Subjektiven und Objektiven; beide sind in ihm vielmehr eins und dasselbe. Unendliches Denken hat nicht festen Gegensatz von Sein und Bewusstsein, noch schliesst es das Sein von der Erkenntnis aus, vielmehr ist das Denken in beiden (Sein und Bewusstsein) dasselbe. Unendliches Denken ist nicht ruhige, feste Form, sondern Fliessen und Bewegen. Es gehört zum Wesen des Absoluten, sich dialektisch darzustellen, zu entfalten, zu entwickeln. Die Konstituierung der Philosophie muss durch die rechte Methode erfolgen und diese Methode muss diejenige der Selbstbewegung des Begriffs oder des Absoluten, die innere Selbstbewegung ihres Intalts sein. Die Dialektik ist nicht ein bloss äusserliches Tun, sondern sie bedeutet das immanente Hinausgehen über die Einseitigkeit und Beschränktheit der Verstandesbestimmungen.

Die Logik hat also mit dem Sein als reinem Begriff und mit dem reinen Begriff als dem wahrhaften Sein zu tun. Man kann sie daher in die Logik des Begriffs als Seins und die Logik des Begriffs als Begriffs einteilen oder eine objektive und eine subjektive Logik unterscheiden. Aber Sein und Begriff sind in Wahrheit untrennbare Momente des Logischen und des Ontologischen; wenn sie unterschieden werden, dann müssen sie auch in Beziehung zueinander gesetzt werden, es muss eine Sphäre der Vermittlung vorhanden sein, und so steht zwischen der Lehre vom Sein und derjenigen vom Begriff die Lehre vom Wesen. Hegels Logik hat demnach drei Teile: Logik des Seins, des Wesens und des Begriffs. Aber man muss sich dabei bewusst bleiben, dass diese Teile in Hegels Sinn nicht abtrennbare Stücke darstellen, sondern dass sie innerlich verbundene Glieder sind und dass in jedem Glied doch das Ganze lebendig ist.

Pirminės kultūros pagrindai

(Filosofinis kultūros ciklų paaiškinimas)

Priv. doc. A. M a c e i n a, Kaunas

Trečiasis skyrius: MATRIARCHATINĖ KULTŪRA

T u r i n y s: I. *Matriarchatinės kultūros charakteristika:* 1. matriarchatinės kultūros supratimas, 2. matriarchatinės kultūros materialiniai bruožai, 3. matriarchatinės kultūros dvasinės žymės. — II. *Matriarchatinės kultūros pagrindai:* 1. moteriškosios dvasios primatas, 2. kūryba dvasios viduje, 3. kūrybinis bendrumas. — P a b a i g a: Matriarchato gijos žmonijos istorijoje.

I. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS CHARAKTERIS TIKA

1. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS SUPRATIMAS

a. Problemos atsiradimas

Matriarchatinės kultūros atradimas priklauso prie didžiausių mūsų laikais etnologijos, istorijos ir kultūros filosofijos laimėjimų. Kai buvo manoma, kad vyro viešpatavimas gyvenime yra visuotinis reiškinys, kad kultūra visur ir visada buvo palenkta vyriškajam principui, šitos kultūros vaizdas ir jos pagrindų tyrinėjimas buvo kitoks, negu dabar, kai susekta, kad kultūros vyksme esama nuolatinės priešingybės tarp vyriškojo ir moteriškojo prado. Atradus matriarchatinę kultūrą, pamatyta, kad vyriškojo principo persvara gyvenime nėra būtinas žmogaus veikimo rezultatas, kad vyriškoji kultūra nėra kultūra *apskritai,* bet kad tai yra tik viena žmogiškosios kultūros apraiška, kad šalia josios esama ir moteriškosios kultūros, turinčios kitokį charakterį, kitokias institucijas ir kitokius pagrindus. Visa tai žymiai praturtino istorijos ir kultūros filosofiją ir jai atidarė plačių perspektyvų. Kalbėdami apie pagrindo kultūrą, matėme, kad pirminio darbo pasidalinime kaip tik glūdi lyčių diferenciacijos pagrindas, kurio išsivystymas sukūrė dvi labai skirtingas kultūras: totemistinę, kurioje persvarą turėjo vyras, ir matriarchatinę, kurioje persvarą turėjo moteris. Apie totemistinę kultūrą — jos bruožus ir jos pagrindus — jau buvo kalbėta*). Šiuo tarpu mums tenka, anksčiau užsibrėžtu

*) Plg. Logos 1936 m. 2 nr.

planu, panagrinėti kultūros filosofijos šviesoje matriarchatinę kultūrą, kuri daugeliu atžvilgių yra savotiškesnė, negu totemistinė, nes labiau mums neįprasta.

Jau daug amžių yra praslinkę, kai aukštojoje kultūroje vyrauja androcentrinis principas. Jis sukūrė šitos kultūros pasaulėžiūrą, jis įteigė žmonėms vyriškąjį pasaulio bei gyvenimo pažinimo būdą, savo dvasia ir nuotaika jis persunkė visas šios kultūros viešąsias institucijas ir objektyvinius josios laimėjimus. Vyriškojo principo persvara aukštojoje kultūroje pasidarė visuotinė. Vis dėlto ji neįstengė ištrinti visų buvusios *kitokios* kultūros pėdsakų. Beveik visose aukštosios kultūros srityse galima užtikti bruožų, kurie nesiderina su vyriškojo gyvenimo supratimu arba bent yra jaučiami šiame gyvenime, kaip kažkas neaišku ir svetima, kaip kažkas nelogiška ir fantastiška. Labai ilgai šitie bruožai ir šitos žymės buvo nepastebėtos. Vyriškoji dvasia nesugebėjo suprasti šių keistų liekanų, o tuo labiau nemokėjo jų išaiškinti. Tik dar visai neseniai, tik prieš keletą dešimčių metų atkreiptas rimtesnis dėmesys į šiuos keistus ženklus, pradėta jie rimtai tyrinėti ir rasta, kad tai yra buvusios *kitokios* kultūros likučiai ir reminiscencijos. Tokiu būdu atsirado matriarchato problema.

Biblija yra seniausia turima žmonijos knyga. Ir šitoje jau knygoje esama savotiškų pėdsakų ir savotiškų aliuzijų, kurios dabartinės vyriškosios kultūros šviesoje yra nesuprantamos ir neišaiškinamos. Jau Genezės antrame skyriuje Adomas, paregėjęs jam Dievo sukurtą padėjėją, pastebi, kad tai esanti iš jo kaulo ir „to dėliai žmogus paliks savo tėvą ir motiną ir glausis prie savo moters“ (2,24). Šitas posakis yra visiškai tamsus, jeigu į jį žiūrėsime pro dabartinės vedybų tvarkos akinius. Juk dabar ne vyras palieka savo tėvą ir motiną, vadinasi, savo namus, bet moteris. Ji išeina iš savo šeimos, nuo savo tėvų, eina į vyro šeimą ir pasidaro jo namų nariu. Neveltui tad, kaip pastebi K. F. Wolff'as, kai kurie vėlesni rašytojai šią vietą norėjo apkreipti, aiškindami, kad kaip tik moteris paliks savo tėvą ir motiną[1]. Jeigu minėtą posakį aiškinsime dvasine prasme, turėdami galvoje tą ankštą jungtį, kuri įvyksta tarp vyro ir moters, galėsime teisėtai iškelti klausimą, kodėl Genezėje ypatingai pabrėžiamas vyro susijimas su moterimi, o ne moters su vyru ir ne abiejų vienodai. Reikalas glaustis, vadinasi, ieškoti paramos, sustiprinimo, pagalbos moteriai yra daug aktualesnis, negu vyrui. Dvasiškai bendrauti ir vienas antrą papildyti jie turi abu. Dvasiškai vienas antram priklausyti ir tuo būdu palikti savo tėvą ir motiną taip pat yra abiejų pareiga. Kam tad čia pabrėžiamas ypatingas vyro prisišliejimas prie moters? Šita Šventraščio vieta mūsų santvarkoje yra mažų mažiausia neaiški.

---

[1]. Plg. Das Mutterrecht. Sein Wesen und sein Schriftum, „Natur und Kultur“, 221 p. 1934.

Dar painesnė yra kita tos pačios Genezės vieta, kurioje kalbama apie Jokūbo tarnavimą Labanui. Jokūbas, atvykęs pas Labaną ir prie šulinio pamatęs jaunąją Labano dukterį Rachelę, pamilo ją ir prašė Labaną leisti ją vesti. „Jokūbas tarė: „Aš tau tarnausiu už tavo jaunesniąją dukterį Rachelę septynerius metus“ (Gen. 29, 18). Kai po septynerių metų, vestuvių naktį Labanas įleido pas Jokūbą savo vyresniąją, bet negražesniąją dukterį Liją ir kai dėl šios apgaulės Jokūbas protestavo, Labanas jam atsakė: „Aš tau duosiu taipogi aną už darbą, kuriuo man turėsi tarnauti dar kitus septynerius metus“ (Gen. 29, 27). Jokūbas sutiko ir tarnavo. Dabartinėje santvarkoje ir pačioje žydų tautoje, kiek siekia jos istorija, tokio papročio nebūta. Vyras sau žmoną nusipirkdavo, pasivogdavo, laimėdavo narsumu ar meile. Bet kad jis tarnautų moters tėvams, pasilikdamas jų namuose net ištisą keturiolika metų, tokio papročio patriarchatinėje kultūroje nėra ir nebuvo. Todėl reikia sutikti, kad šita Šventraščio vieta mums nurodo į tokius laikus, kada vedybiniai papročiai buvo kitoki, kada gal būt, net visa visuomeninė santvarka buvo pagrįsta kitokiais santykiais. Šitoji Biblijos vieta nesunku susieti su pirmąja, kad vyras palieka savo tėvą ir motiną. Tarnavimas moters tėvams, pasiliekant jų namuos, kaip tik ir yra toks, tegul ir laikinis, savo tėvų ir savo namų palikimas. Šitos dvi vietos papildo ir paaiškina viena antrą. Bet abi jos yra neišaiškinamos dabartinės santvarkos — šeimoje ir visuomenėje — principais.

Taip pat yra charakteringa ir toji Išminties knygos vieta, kurioje kalbama apie pavyzdingą moterį, kuri „apžiūri dirvą ir ją perka; savo rankų pelnu ji įveisia vynuogyną“. Tuo tarpu apie tokias moters yra sakoma, kad „jos vyras garbingas vartuose, kai sėdi su šalies vyresniaisiais“ (plg. 31.). Čia aiškiai nurodoma, kad moteris pati dirba arba bent rūpinasi žemės dirbimu ir augmenų (vynuogių) kultyvavimu, tuo tarpu vyras yra išėjęs iš namų ir atsidėjęs visuomeniniams reikalams. Viena šita vieta būtų galima išaiškinti alegoriškai, tuo labiau, kad ji yra paimta ne iš istorinių Šventraščio knygų. Bet ryšium su kitomis minėtomis vietomis ji įgyja gilesnės prasmės. Ji nurodo, kad moteris yra turėjusi ryšio su žemės darbu ir augmenų auginimu. Ji papildo minėtas vietas ir vis labiau duoda mums pagrindo nujausti, kad Biblijoje esama aliuzijų ir reminiscencijų, nurodančių buvusią kitokią kultūrą ir kitokią tvarką, negu yra dabar ir negu mes galime susekti iš istorinių šaltinių.

Jeigu nuo Šventraščio pereisime prie profaninių šaltinių, juose taip pat rasime nemaža savotiškų kitokios kultūros pėdsakų. Šitie pėdsakai kaip tik ir pastūmėjo B a c h o f e n' ą jo keliu. Herodotas, pavyzdžiui, rašė apie lykus, kad jų pavardės esančios gautos ne iš tėvo, bet iš motinos, kad jei moteris išteka už vergo, jos vaikai yra pilnateisiai, bet jei vyras veda vergę, vaikai yra vergai. Vadinasi, lykai visuomeninę san-

tvarką grindę ne vyro, bet moters pirmenybe. Nikalojus Damaskietis apie tuos pačius lykus pastebi, kad jie moteris labiau gerbia, negu vyrus, kad turtai yra paveldimi ne sūnų, bet dukterų. Heraclides Ponticus taip pat pastebi, kad lykai neturi įstatymų, bet tik papročius, ir kad jau nuo neatmenamų laikų juos valdo moterys[2]. Vis tai yra nurodymai, kad šalia vyriškosios kultūros kažkokiais laikais yra buvusi ir moteriškoji kultūra, kurioje moters vaidmuo buvęs didesnis, negu dabar, ir kurioje gyvenimas buvęs tvarkomas moters primato principu.

Šitie savotiški pėdsakai ir reminiscencijos kaip tik ir atkreipė Bachofeno dėmesį. Būdamas gerai susipažinęs su antikinės graikų ir romėnų senovės raštais ir mitologija, jis nesunkiai galėjo surinkti charakteringus šiuo atžvilgiu tekstus, juos sugretinti, padaryti iš jų išvadas ir sukurti teoriją. Taip gimė jo veikalas „*Das Mutterrecht.* Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur" (Stuttgart 1861). Taip atsirado ir matriarchato problema. Bachofenas buvo pirmutinis, kuris atrado buvusią matriarchatinę kultūrą. Būdamas gilios intuicijos žmogus, „šviesregys ir filosofas", kaip jį yra pavadinęs sir Galahad'as, Bachofenas prasiskverbė pro dabartinės vyriškosios kultūros lukštą ir įstengė suvokti, kad po juo esama kitokios kultūros principų, moters sukurtų ir didele dalimi moters realizuotų. Bachofeno atradimas kaip tik sutapo su romantikos sąjūdžiu, kuris kreipė žmogaus dvasią į žilą senovę ir kuriam moteriškasis principas, tasai „amžinasis moteriškumas", buvo ypatingai patrauklus. Todėl šitai naujai teorijai išplisti sąlygos buvo gana palankios, tuo labiau, kad ir pati teorija ankštai siejosi su evoliucionistine tuo metu viešpatavusia etnologijos mokykla. Bachofenas šiandien yra pralenktas, bet neužmirštas. Prieš dešimtį metų Münchene egzistavo vad. *Bachofeno ratelis,* įsteigtas archeologo Alfredo Schuler'io, kuriam priklausė toki žinomi žmonės, kaip Beumler'is, Spengler'is, Klages, Schroeter'is, ir kuris naujai išleido pagrindinį Bachofeno veikalą, pavadintą „Der Mythus von Orient und Occident. Eine Metaphysik der alten Welt" (München), su ilga (293 p.) Beumlerio įžangą. Taip pat Bachofeno linkme eina ir Leipzigo filosofas, naujosios pagonybės skelbėjas, Ernst Bergmann'as, kuris savo veikale *Erkenntnisgeist und Muttergeist. Eine Soziosophie der Geschlechter* (Breslau 1932) šalia puikios ir kilnios Marijos metafizikos perša poligamiją.

Bachofeno matriarchatinė teorija remiasi keliomis pagrindinėmis prielaidomis. Visų pirma *matriarchato atsiradimą Bachofenas siejo su pirminio žmogaus palaidumu seksualinėje srityje.* Bachofenui atrodė, kad pirminiame gyvenime bent kiek pastovesnės šeimos nebūta. Lyčių san-

2. Plg. F. K. Wolff, op. cit. 222-223 p.

tykiai buvę nesureguliuoti, kiekvienas santykiavęs su kiekviena. Vaikai žinoję savo motinas, bet nežinoję savo tėvų. Tai buvęs, pasak Bachofeno, „Sumpfzeugung“ arba promiskuitetas tikra šio žodžio prasme. Kadangi čia moters vaidmuo buvęs ypatingas, todėl, suprantama, moteris ir įgijusi didesnės reikšmės, negu vyras, kuris, charakteringu Bergmanno pasakymu, yra „kaip sėkla, kurią vėjas atneša ir vėl nupučia“[3]. Bergmannas vykusiais palyginimais iliustruoja Bachofeno mintį: „Anais ankstybaisiais žmoniškosios bendruomenės laikais moteris ir motina, klausydama Demetrijaus mosto, turėjo nuosavybės, sėjo grūdus, meldėsi, gimdė ir leido vyrams klajoti ten, kur juos stūmė geidulingas instinktas. Jie ateidavo ir nueidavo, skraidė (241 p.) nuo trobelės prie trobelės, kur sėdėjo motinos, ir bėrė savo sėklas į vagas. Sėkla augo, o sėjėjas jau buvo toli“[4].

Antra Bachofeno prielaida buvo ta, kad *matriarchatinė kultūra buvusi pati pirmoji, per kurią turėjusios pereiti visos tautos.* Bachofenas manė, kad matriarchatas sukūrė žmonijai dvasines vertybes, kaip šeimą, dorovę, papročius, net ir teisę. „Su moterimi yra susijusi pirmoji žmonių giminės kūryba, sako Bachofenas, pirmieji žingsniai į dorovę ir į sutvarkytą buvimą, ypatingai pirmasis religinis auklėjimas; su moterimi siejasi bet koks džiaugimasis aukštesniu gėriu. Joje pirmiau, negu vyre, atbudo išskaistinto buvimo ilgesys, ir ji aukštesniame laipsnyje turi prigimto gabumo šitą buvimą realizuoti. Josios padaras yra visa dorovė, kuri eina po pirmosios barbarybės; josios dovana yra gyvenimas ir visa tai, kas sudaro gyvenimo džiaugsmą; ji pirmutinė pažino gamtos jėgas, ji pirmoji viltimi pergalėjo mirties skausmą“[5].

Trečia Bachofeno prielaida buvo *matriarchato sujungimas su gynaikokratija.* Bachofenas manė, kad matriarchatinėje kultūroje gyvenimą tiesioginiu būdu valdžiusi moteris, kad ji buvusi vadė, karžygė, teisėja, baudėja ir įstatymų leidėja. Vyro vaidmuo buvęs antraeilis; jis turėjęs paklusti moteriai, nusilenkti josios valiai ir josios įsakymams. Vyras buvęs tik moters pagalbininkas ir klusnus josios norų vykdytojas. Visą gyvenimą valdžiusi moteris.

Šiandien modernioji etnologija Bachofeno nuopelnų matriarchatinės kultūros atradime neneigia. Kultūristorinė etnologijos mokykla nustatė, kad *iš tikro matriarchatinė kultūra yra realus faktas.* Tarp pirminių tautų dar ir šiandien esama nemaža tokių, kurių kultūra ir visos gyvenimo institucijos yra apspręstos moteriško, ne vyriško, principo. Tokiu būdu pats pagrindinis Bachofeno nujautimas, kad yra buvusi ir kitokia kultūra, buvo tikras. Užtat Bachofeno prielaidos, kurias minėjome, naujosios

3. Erkenntnisgeist und Muttergeist. 241 p. Breslau 1932.
4. Op. cit. 241-242 p.
5. Das Mutterrecht, XVII p. Stuttgart 1861.

etnologijos yra išjudintos *visos*. Šiandien jau yra visiškai aišku, kad promiskuiteto idėja buvo evoliucionistinės fantazijos padaras, kuris su pirminio gyvenimo tikrove neturi nieko bendro. Šiandien yra aiškiai įrodyta, kad *pradinė kamieno kultūra, kuri yra laikoma seniausia, turėjo ir tebeturi labai griežtą monograminę šeimą*. Apie tai jau esame kalbėję anksčiau (Logos 1936 m. 1 nr. 15—17 p.). Todėl čia šį faktą tik paminime. Taip pat yra išgriauta ir antroji prielaida, kad matriarchatas yra buvęs pirmoji kultūra, per kurią perėjusios visos tautos, ir kad vyriškoji kultūra buvusi vėlesnė. Šiandien jau yra žinoma, kad *pagrindo kultūra matriarchato neturi*. Joje abi lytys yra lygiateisės, ir šeiminis pagrindo kultūros gyvenimas yra kuriamas abiejų lyčių. Matriarchatas todėl yra vėlyvesnė kultūrinio gyvenimo apraiška. Taip pat Bachofenas klydo, manydamas, kad per matriarchatą turėjo pereiti visos tautos. Šiandieninė etnologija yra įrodžiusi, kad nei totemistinė nei nomadinė kultūra matriarchato niekados nėra turėjusios, kad *matriarchatas yra tik vienas iš stambiausių trijų žmonijos kelių*. Žymiai susilpninta yra galop trečioji prielaida, kad matriarchatas yra buvęs gynaikokratija. Tiesa, šiandieninė etnologija, kaip matysime vėliau, neneigia, kad matriarchatinėje kultūroje esama palankių gynaikokratijai elementų. Vis dėlto matriarchatinės tautos retai kuri yra pergyvenusi gynaikokratiją. Gynaikokratija yra retas reiškinys žmonijos kultūroje. Daug yra tautų, kur matriarchatas yra išsivystęs ne į moters valdymą, bet į moters pažeminimą ir pavergimą.

Vadinasi, moderninė etnologija, patvirtinusi pati matriarchatinės kultūros buvimo faktą, jau kitaip šią kultūrą aiškina, negu Bachofenas ir po jo Morgan'as bei kiti evoliucionistai. Naujasis kultūristorinis etnologijos metodas matriarchatinės kultūros problemai davė labai daug medžiagos, pagrindo kai kuriuos romantikų spėjimus, kai kuriuos pataisė, kai kuriuos visiškai paneigė. Visa problema naujosios etnologijos šviesoje pasidarė ryškesnė ir reljefingesnė, negu buvo Bachofeno laikais. Šiandien jau nebegalima sakyti, kad kultūrinis žmonijos išsivystymas persilaužia iš vyriškojo prado į moteriškąjį, bet greičiau, kad šitas išsivystymas reiškiasi ir moteriškuoju ir vyriškuoju būdu, kad moteriškoji kultūra klesti gretimais su vyriškaja ir kad abi jos aukštoje kultūroje susijungia, nudažydamos šią kultūrą labai savotiškai ir labai supainiodamos konkretų jos vaizdą. Lyčių priešingybė, išskyrusi kamieno kultūrą, pasidaro nepaprastai vaisinga aukštojoje kultūroje. Vieno arba antro prado persvara įvairiais amžiais įvairiose tautose ir įvairiose srityse padaro šią kultūrą visados gyvą, judrią ir pažangią. Pažindami vyriškojo ir moteriškojo prado sukurtas pirmines kultūras, mes tuo pačiu įgyjame nuovokos ir apie aukštosios kultūros sudedamuosius elementus bei jų priklausomumą vienam arba antram pradui. Bachofeno atradimas šiuo atžvilgiu turi didelės reikšmės. Naujoji etnologija šį išradimą išryškino ir davė medžiagos jam paaiškinti.

b. Problemos išryškėjimas

Matriarchatinė kultūra sudaro atskirą kultūros ciklą šalia totemistinio ir nomadinio kultūros ciklų. Kitaip sakant, *matriarchatinė kultūra yra savotiška gyvenimo visuma, apimanti tiek dvasinę, tiek materialinę gyvenimo pusę,* nes kultūros ciklas, kaip buvo minėta dar šios studijos įvade (Logos, 1936 m. 1 nr. 6 p.), nėra tiktai ta ar kita sritis, bet visa kultūrinė visuma. Todėl teisingai R. Thurnwald'as sako, kad „matriarchatu yra suprantama papročių ir tradicijų sistema, kurios pagrindan yra padėtas kilmės apskaičiavimas motinos linijoje"[6]. Ryšys su motina čia yra ypatingai pabrėžiamas, ir jis sudaro išviršinį šios kultūros ženklą.

Šitas ženklas mus veda į gilesnį matriarchatinės kultūros supratimą. Matriarchatinė kultūra nėra tiktai gryno fiziologinio ryšio su motina pabrėžimas. Tai yra ištisa dvasios kryptis ir savotiška kultūrinės kūrybos srovė, kuri yra valdoma moteriškojo principo. Ryšys su motina ir savo kilmės bei vardo siejimas su motinos kilme bei vardu yra tiktai simbolis ano principinio moteriškumo, kuris valdo visą šią kultūrą. Dėl to Thurnwaldas pastebi, kad „labai galimas daiktas, jog matriarchatą reikia suprasti, kaip rezultatą viso moteriškojo veikimo"[7]. Maždaug tą patį teigia ir W. Schmidt'as, sakydamas, kad „matriarchatas yra perdidelis moteriškojo elemento pabrėžimas žmonių bendruomenėje"[8]. Kaip totemistinės kultūros ciklas yra vyriškosios kūrybos padaras, taip matriarchatinis ciklas yra kilęs dėl moteriškosios kūrybos susitelkimo į vieną gyvenimo visumą. Dėl tam tikrų priežasčių, apie kurias netrukus kalbėsime, moteris sugebėjo savo veikimu apimti visą gyvenimą, sugebėjo įspausti jam savo dvasios bruožų, sugebėjo jį sutvarkyti pagal savo prigimties polinkius, tuo būdu ji sukūrė skirtingą gyvenimą nuo to, kuris buvo vieno tik vyro arba abiejų lyčių padaras. Tuo būdu ji sukūrė matriarchatą. *Matriarchatinė kultūra yra moteriškoji kultūra, moteriškoji ta prasme, kad ji yra sukurta pagal moters išvidinio ir išorinio gyvenimo principus.*

Jau šita matriarchatinės kultūros sąvoka mums leidžia nujausti, kad matriarchatas yra ne tas pat, kas ir gynaikokratija, kaip manė Bachofenas. Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros šeimą, matysime, kad čia dalyvauja ir vyras, kad vyro vaidmuo matriarchatinėje kultūroje yra anaiptol nepaskutinis. Tik čia vyras veikia pagal moteriškojo principo nurodymus. Ir kaip išviršinis ženklas, kad vyras čia realizuoja moteriškąją dvasią, matriarchatinė kultūra renkasi *vyrą — brolį,* ne vyrą — tėvą, vadinasi, vyrą vieno kraujo su moterimi. Vyras, kaip žmonos vyras ir vaikų tėvas, matriarchatinėje kultūroje neturi reikšmės. Čia veikia vyras, kaip moters bro-

6. Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 361 p.
7. Op. cit. 362 p.
8. Voelker und Kulturen III, 289 p. Regensburg 1924.

lis ir vaikų dėdė. Vadinasi, vyriškas veikimas čia eina ankštoje priklausomybėje nuo moteriškojo principo. Bet šitas faktas dar anaiptol nerodo, kad vyras matriarchatinėje kultūroje būtinai būtų pavergtas, kaip kad tolimesnėje kultūroje yra pavergta moteris. Pradiniame matriarchate vyro veikimas yra didelės reikšmės, ir moterys tiesioginiu būdu visuomeniniuose dalykuose nedalyvauja. Juos jos paveda tvarkyti savo broliams. Gynaikokratija yra išsivysčiusi tik žymiai vėliau ir tik retose primityviose tautose. Todėl matriarchatinė kultūra su gynaikokratija siejasi ne iš esmės, o tuo labiau gynaikokratija nesudaro matriarchato esmės. Matriarchatas yra daugiau dvasinė žmogaus gyvenimo kryptis. *Tai yra pasaulėžiūra, o ne pasaulėvalda.*

Kokios priežastys pagimdė matriarchatą? Kas padarė, kad tam tikra pirminių tautų grupė pasekė moteriškosios dvasios principais, atsiskirdamos nuo pagrindo kultūros maždaug sintetinio gyvenimo ir nuo totemistinės kultūros, kurioje vyravo tiktai vyriškasis principas? Nemaža etnologų matriarchato kilmės ieško ekonominiame pirminės kultūros gyvenime. Pirmas šią mintį yra iškėlęs E. Grosse savo veikale „Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft" (1896). Ten jis nurodė, kad pradėdama dirbti žemę (Hackbau), moteris tapusi reikšmingesnė ir tuo būdu įgijusi daugiau galios, negu vyras savo medžiokle arba žvejyba. žemė tapusi moters nuosavybe, visos šeimos mitybos šaltiniu, tuo pačiu ir moteris virtusi gyvenimo centru ir šio gyvenimo formuotoja. Šią mintį palaiko ir mūsų dienų etnologai, kaip R. Thurnwaldas[9], W. Schmidtas[10], W. Koppers'as[11], Fr. Kern'as[12] ir kiti.

Vis dėlto šitoji ekonominė priežastis yra daugiau tiktai akstinas arba proga matriarchatui atsirasti, negu tikroji jo priežastis. Tikrosios priežasties mums tenka ieškoti žmogaus dvasios viduje. Pati žmogaus dvasia padarė, kad kai kurių pirminių tautų kultūra nuėjo matriarchatine linkme. Tiesa, ekonominės sąlygos galėjo šitą dvasios diferenciaciją paskatinti ir palengvinti bei pagreitinti. Bet šitos išviršinės sąlygos negalėjo būti dvasios apsprendėjos moteriškąja linkme. Šitas apsprendimas jau glūdėjo pirminio žmogaus dvasios viduje. Jau pačioje pagrindo kultūroje mes randame lyčių diferenciacijos ženklų. Pats darbas buvo padalintas tarp lyčių tuo būdu, kad vyras medžiojo gyvulius, o moteris rinko augmenis. Jau šitame darbo pasidalinime žymu lyčių pradinis skilimas, kuris vėliau kaip tik ir išsivystė atskiromis kultūromis. Taip pat pagrindo kultūroje, kaip liudija R. Thurnwaldas[13], pastebėtas faktas, kad paveldėjimas pirmi-

9. Plg. Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 364 p.
10. Voelker und Kulturen III, 264 p.
11. Voelker und Kulturen III, 546 p.
12. Plg. Archiv für Kulturgeschichte, 174 p. 1932.
13. Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 363 p.

nio turto yra susijęs su šito turto funkcijomis: sūnūs paveldi tėvo įrankius, kuriais jis medžiojo arba gaudė žuvis, o mergaitės paveldi motinos įrankius, kuriais ji gamino valgį ir rinko augmenis. Vadinasi, ir paveldėjimo principai, kurie vėliau išsivystė į paveldėjimą tiktai sūnaus arba tiktai dukters, jau užuomazgoje žymu pačioje pradinėje kultūroje. Net ir patys pirminės pagrindo kultūros atskiri tipai jau yra pasidavę vieno arba antro įtakai. Tasmanoidų arba ašmeninė kultūra (Klingenkultur) yra daugiau apspręsta vyriškojo principo. Tuo tarpu australoidų arba pleištinėje kultūroje (Faustkeilkultur) yra daugiau žymu moteriškos dvasios įtakos. Šitie dalykai rodo, kad *matriarchatinė kultūra yra pirminės lyčių diferenciacijos tolimesnis išsivystymas,* kad čia susiformavo tos pirminės moteriškosios užuomazgos, kurios jau reiškėsi nuo pat žmonijos gyvenimo pradžios. R. Thurnwaldas teisingai kalba apie „ambivalentines normas medžiotojų ir rankiotojų tautose“[14], ir šitos normos savo išsivystyme moteriškojoje linijoje kaip tik sukūrė matriarchatą.

Matriarchato išsivystyme W. Schmidtas yra suradęs ketvertą pagrindinių tarpsnių, kuriuos charakterizuoja vedybinės formos, apsprendžiančios vyro ir moters santykius ir tuo pačiu matriarchatinės kultūros pobūdį, būtent: 1. vyras lanko moterį jos namuose, 2. vyras atiteka į moters namus, 3. vyras kurį laiką gyvena ir dirba moters namuose, 4. vyras nusiperka moterį į savo namus[15].

Pirmasis tarpsnis yra, tarsi, perėjimas iš pirminės pagrindo kultūros į matriarchatinę kultūrą. Moteris čia jau yra įgijusi galios ir reikšmės. Bet šitoji jos galia dar nėra tinkamai išsiplėtusi. Ji dar nėra sujungusi gyvenimo į vieną visumą. Todėl vyras dar tebegyvena savą gyvenimą. Kaip šito dar tebesančio savarankiškumo ženklan, jis neįeina į moters šeimą, bet lanko savo žmoną josios namuose. Tokiu būdu, kaip pastebi W. Schmidtas, „vedybomis čia nėra sukuriamas tikras šeimos gyvenimas; vyras dažniau ar rečiau lanko žmoną jos tėvų namuose, jis yra ten tik svečias“[16]. Vyro ir moters gyvenimas čia eina paraleliai, dar nesusiliedamas į vieną.

Antrame tarpsnyje vyras jau visiškai atiteka į moters namus ir į jos šeimą. Šiuo metu matriarchatinė kultūra pasiekia savo žydėjimą. Moteris čia jau yra įgijusi visiškos galios, kai kur išaugusios net ligi gynaikokratijos, jau apvaldžiusi visą gyvenimą, jį persunkia savos dvasios reikalavimais. Ji todėl ir vyrą įima į savo šeimą ir į savo giminę. Vyras palieka savo tėvą ir savo motiną ir glaudžiasi prie savo moters. Šiame tarpsnyje matriarchate vyrauja griežta monogamija ir taip pat griežtai saugojama moterystės ištikimybė. Vyras negali turėti jokių kitų žmonų

---

14. Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 363 p.
15. Plg. Voelker und Kulturen III, 267 - 272.
16. Plg. W. Schmidt, op. cit. 267 p.

ar gulovių. Jeigu, pavyzdžiui, Assame vyras esti pagaunamas svetimoteriaujant, jo motina turi sumokėti nukentėjusiai žmonai 60 rupijų. Nesumokėjus vyras parduodamas vergijon[16α]. Tai yra tasai tarpsnis, kurio reminiscencijos glūdi anksčiau minėtuose Adomo žodžiuose, kad vyras dėl savo moters paliks tėvą ir motiną. Matriarchatinės kultūros šviesoje ši Genezės vieta pasidaro visiškai aiški.

Trečiame tarpsnyje prasideda matriarchatinės kultūros smukimas. Vyras čia jau pamažu išsivaduoja iš moters primato ir kaip ženklą šio išsivadavimo, jis renkasi tiktai laikiną tarnybą žmonos tėvų namuose. Šiame tarpsnyje vyras atiteka į žmonos šeimą tik keletai metų, tik tam tikram laikui. Per šį laiką jis dirba žmonos šeimai ir žmonos šeimoje, savo darbu, tarsi nupirkdamas sau žmoną. Pasibaigus skirtam laikui jis pasiima žmoną į savo namus. Pasitaiko tautų, kuriose darbas žmonos šeimoje reikalaujamas dar ir prieš jungtuves. Tai yra tasai matriarchatinės kultūros tarpsnis, kuris minimas Labano ir Jokūbo santykiuose. Čia vėl mums paaiškėja minėtos vietos prasmė.

Ketvirtajame tarpsnyje vyro darbas žmonos šeimoje esti pakeičiamas tam tikru užmokesčiu. Vadinasi, čia žmona yra nusiperkama, ir tuoj po jungtuvių ji vyksta į vyro namus. Josios gyvenimas vyro šeimoje pasidaro gana sunkus. Tiesa, *formaliai* josios galia dar tebeegzistuoja. Paveldėjimas, vaikų vardai dar yra tvarkomi pagal motinos liniją. Bet *faktiškai* moteris jau virsta vyra tarnaite ir net verge. Vyras pradeda į moterį čia žiūrėti, kaip į savą daiktą, kurį jis nusipirko, kuris turi jam dirbti ir būti naudingas bei vaisingas. Tokiu būdu moteris esti pavergiama ir paverčiama darbiniu gyvuliu. Matriarchatas virsta moterų vergija.

Per šitokius tad tarpsnius pereina matriarchato išsivystymas. Šiuo metu etnologija konstatuoja visus tarpsnius, nes visi jie pasitaiko pirminių tautų gyvenime. Jų eilė rodo, kad matriarchatas savo viduje turi tendencijos išsigimti į moters pažeminimą ir pavergimą. Be abejo, šiam išsigimumui pagreitinti prisideda išviršiniai akstinai, ypatingai matriarchatinės kultūros susidūrimas su totemistine kultūra, kurioj moteris yra pažeminta ir nustumta į antrąją vietą. Bet ir pats vienašališkas moteriškojo principo pabrėžimas visame gyvenime nepasilieka be psichologinės reakcijos iš vyro pusės. Vyras, būdamas aktingesnis, sugeba surasti tokių formų, kurios faktiškai paraližuoja moters galią (slaptosios vyrų sąjungos), o tolimesnėje eigoje ir visiškai ją panaikina. Reakciniame veikime laimėjęs vyras keršija moteriai, tegul ir nesąmoningai, josios pavergimu ir pažeminimu. Jis ją perka, kaip kokį daiktą, ir elgiasi su ja, kaip su preke.

Matriarchatinės kultūros atsiradimo vieta, O. M e n g h i n' o liudi-

---

16α. Op. cit. 267 p.

jimu, yra „tropiškoji Pietų Azija“[17]. Iš jos jau paskutiniais ledmečio amžiais pradėjo plisti matriarchatinė kultūra po visą Azijos žemyną. Bet tikras matriarchatinės kultūros keliavimas prasidėjo tiktai pasibaigus ledmečiui. Menghinas matriarchatinės kultūros etnologišką ciklą sieja su priešistorine pleištine kultūra (Faustkeilkultur), kas rodo, kad iš tikro šitoji kultūra buvo labai išplitusi, kad matriarchatinės tautos yra ilgai ir toli keliavusios. Matriarchatinė kultūra yra labai ekspansyvi. Bet šitoji ekspansija, kaip gražiai pastebi W. M o o c k' a s, yra ne drąsi nuotykių ieškotojų ir klajoklių ekspansija, bet ramus, lėtas dėl to tikras išsiplatinimas del žmonių pertekliaus spaudimo“[18]. Matriarchatinės tautos labai vislios, todėl, būdamos sėslios, jos tuojau pajunta didelio prieauglio rezultatus ir esti verčiamos keltis iš vienos vietos į kitą.

Du keliai vedė matriarchatinę kultūrą iš josios gimtosios šalies. Vienas ėjo į Afriką ir per ją į Europą, antras į Indiją, Malajų salyną, Australiją ir Ameriką. Pirmoji matriarchatinės kultūros banga apėmė Afriką, susitelkusi centrinėje Afrikoje. Europoje ji susimetė šiaurės srityje. Čia ji sudarė pagrindus indoeuropiečių kultūrai. Antroji banga keliavo į tolimus Rytus ir per juos į tolimus Vakarus. Afrikoje matriarchatinės tautos buvo nustelbtos totemistinių tautų. Azijoje ir Europoje jos tapo nomadinių tautų grobiu. Bet charakteringa, kad *aukštoji kultūra yra prasidėjusi derlingų upių* (Tigro, Eufrato, Nilo) *slėniuose, kurie kaip tik buvo apgyvendinti matriarchatinių žemdirbių tautų.* Čia jas nukariavo klajoklės tautos, susimaišė su matriarchatinėmis ir davė pradžią aukštajai kultūrai. Atrodo, kad *nomadinės kultūros mišinys su matriarchatine yra laimingiausias.* Afrikoje aukštoji kultūra nekilo.

2. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS MATERIALINIAI BRUOŽAI

Matriarchatinė kultūra priklauso kamieno kultūros tipui, kuris materialinėje srityje jau yra padaręs didelę pažangą, palyginus jį su pagrindo kultūros materialiniais laimėjimais. Čia žmogus jau yra pergalėjęs savo vaikišką santykį su gamta. Čia jis yra tapęs savotišku gamtos broliu. Todėl gamtos formavimas čia yra vykdomas jau žymiai labiau, negu kamieno kultūroje. Patekus matriarchatinei kultūrai moteriškojo principo persvaron, šitas gamtos formavimas pradėjo reikštis labai intensyviai, nes moteris pačia savo prigimtimi yra linkusi formuoti, linkusi ugdyti, linkusi pagelbėti prigimčiai ir ją kultyvuoti. Tiesa, moters formavimas yra kitoks, negu vyro. Vis dėlto tai yra *formavimas* tikra šio žodžio prasme. Ir šiuo atžvilgiu matriarchatinė kultūra stovi žymiai aukščiau už pirminę pagrindo kultūrą.

17. Weltgeschichte der Steinzeit, 604 p. Wien 1931.
18. Aufbau der Kulturen, 61 p. Paderborn 1937.

a. Ūkis

Pagrindinė matriarchatinės kultūros ūkio forma yra *žemės darbas ir* augmenų auginimas. Kiek pradinėje pagrindo kultūroje moteris augmenis tik *rinko*, pasilikdama pasisavinamajame ūkio tarpsnyje, tiek matriarchatinėje kultūroje moteris pradėjo augmenis *auginti* ir šiam reikalui ji pradėjo dirbti žemę. Ji greitai patyrė, kad žemė geriau ugdo reikalingų maistui gėrybių, kai yra įdirbta, negu tada, kai ji yra palikta viena sau. Todėl sodindama ir globodama augmenis, moteris sykiu pradėjo kultyvuoti žemę, atidarydama žmonijos išsivystymui visiškai naujų perspektyvų. *Matriarchatinėje kultūroje mes pirmą sykį žmonijos istorijoje sutinkame vad. produkuojantį ūkį* (erzeugende Wirtschaft), kurio neturėjo nei pradinė kultūra nei kiti kamieno kultūros ciklai. Totemistinės kultūros pagrindinė ūkio forma buvo medžioklė, vadinasi, tas pats pasisavinamasis ūkis, tik aukštesniu organizuotu pavidalu. Nomadinės kultūros ūkio forma buvo gyvulių auginimas. Tiesa, čia žmogus jau daugiau parodė savos iniciatyvos. Vis dėlto jis čia dar nieko neformavo, nes gyvulių atsiradimas ir jų auginimas buvo grynai gamtinis dalykas. Žmogus tik prižiūrėjo. Tuo tarpu *matriarchatinės kultūros žemės darbe pirmą sykį žmogus formavo gamtos medžiagą ir naudojosi šito formavimo vaisiais.* Tiesa, šitas žemės formavimas, šitoji pirminė agricultura, buvo dar tolima nuo žemės darbo sumechaninimo, kuris atsirado, pradėjus vartoti arklą (Pflugbau). Vis dėlto pirmosios gamtinės medžiagos formavimo užuomazgos čia jau buvo. Matriarchatas pagrindo produkuojantį ūkį ir išlaisvino žmogų nuo gamtos priklausomybės. Čia jau nebe gamta dengė stalą, o pats žmogus. Jis pats savo triūsu bėrė grūdą į išdirbtą žemę, ir savo kaktos prakaite valgė pelnytą duoną.

Šitos pirminės agrikultūros autorė ir svarbiausia veikėja buvo *moteris.* Moteris sukūrė produkuojantį ūkį, moteris išmokė žmoniją žemės darbo, moteris įpratino ištisas tautas į augmeninį maistą. Vėliau kalbėdami apie matriarchatinės kultūros pagrindą, mes matysime, koks yra išvidinis ryšys tarp moters prigimties ir žemės darbo, specialiai augmenų auginimo. Šiuo tarpu mes tik konstatuojame, kad šito darbo autorė buvo moteris. Vyro vaidmuo matriarchatinėje agrikultūroje buvo tik antraeilis. Išskyrus pačius sunkiuosius darbus, žemę kultyvavo pati moteris.

Moteris todėl pagrindo žemės nuosavybę ir tapo pirmąja žemės savininke. Reikia pastebėti, kad žemės nuosavybės pradinėje kultūroje nebuvo jau tik dėl to, kad žemė, kaip tokia, šiame tarpsnyje neturėjo jokios vertės. Pradiniam žmogui buvo vertingi gyvuliai, buvo vertingi augmens, bet žemė, *kaip tokia,* buvo nevertinga, nes jis nemokėjo iš jos turėti kokios nors naudos. Dėl to ir žemės nuosavybės nebuvo, nes niekam nebuvo intereso ją pasisavinti. Visai kitaip pasidarė matriarchatinėje kultūroje. Moters įdirbta žemė jau įgijo tam tikros vertės. Ji jau buvo pranašesnė už laukinę žemę.

Ja susidomėjimas jau buvo atsiradęs, nes kultyvuotoje žemėje augmens geriau tarpo, negu nekultyvuotoje. Matriarchatinėje kultūroje žemė pasidarė vertinga ir tuo pačiu tapo nuosavybės objektu.

Kas turėjo būti šitos nuosavybės subjektu? Kam turėjo priklausyti šita įdirbta žemė? Aišku josios įdirbėjai — moteriai. Pirminėje kultūroje visais laikais buvo gyvas pagrindinis nuosavybės principas, kad *daiktas yra to, kuris jį pagamino arba apdirbo.* Kadangi žemės kultyvavimas buvo moters teisė ir garbė, todėl ir kultyvuota žemė visai natūraliai pasidarė moters nuosavybė. Vyras iš šitos nuosavybės buvo isskirtas, nes jis žemę dirbo tik pripuolamais atvejais. Tokiu būdu buvo padėti pagrindai individualinei žemės nuosavybei, pagrįstai darbo titulu.

Sykiu su žemės nuosavybe matriarchatinėje kultūroje atsirado ir sėslumas. Žemės darbas jau pačia savo esme reikalauja pastovios gyvenamosios vietos. Vienoks ar kitoks nomadizmas su agrikultūra yra nesuderinamas. Štai kodėl *matriarchatininkės tautos esmingai yra sėslios tautos.* Jos yra ankštai suaugusios su žeme, su gyvenamąja vieta, su tėviške. Tiesa, sėslūs yra ir totemistai. Bet matriarchatinis sėslumas yra visai kitokio pobūdžio. Matriarchatinis sėslumas yra žemdirbio — kaimiečio sėslumas. Totemistinis sėslumas yra amatininko — miestiečio sėslumas. Matriarchatinės tautos yra sėslios dėl to, kad jos yra susijusios su žeme kaip su savo gyvenimo atrama ir mitybos šaltiniu. Totemistinės tautos yra sėslios dėl to, kad jos yra susijusios su tam tikru erdvės gabalu, kuriame jos veikia. Matriarchatininkai yra susiję su žeme. Totemistai yra susiję su erdve. Todėl totemistų sėslumas yra tiktai reliatyvus: jie juda tam tikrame erdvės plote, medžiodami gyvulius ir versdamiesi amatais bei pramone. Tuo tarpu matriarchatininkų sėslumas yra daugiau visiškas: jie rymo ant žemės. Jų veikimo vieta yra ne erdvės, bet žemės plotas, kurį jie įdirba ir kultyvuoja. Todėl kiek totemistinė kultūra buvo miestinio gyvenimo pagrindėja, tiek matriarchatinė kultūra davė pradžią kaiminiam gyvenimo tipui. Kad šitas tipas yra tiesiog išaugęs iš moteriškojo principo, mes matysime, nagrinėdami matriarchatinės kultūros pagrindus.

Matriarchatiniame ūkyje yra išlikęs pirminis *šeiminis ekonominės* kultūros charakteris. „Egzogaminis motinos teisės ūkinis veikimas, sako W. Koppers'as iš esmės yra orientuotas šeimiškai"[19]. Kaip pagrindo kultūroje šeima buvo vienetas, kuri ūkiškai dirbo ir kuri sudarė šito darbo tikslą, taip lygiai pasiliko ir matriarchatinėje kultūroje su tuo tik skirtumu, kad pagrindo kultūroje ūkio veikėjai buvo abi lytys, tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje ūkiniame veikime persvarą įgijo moteris. Bet šita moteris čia dirbo ne sau individualiai, o visai šeimai. *Matriarchatinis ūkis yra šeiminis ūkis.* Totemistinėje kultūroje šitas pradinis ūkio pobūdis bu-

---

19. Voelker und Kulturen III, 545 p.

vo paliktas: totemistinis ūkis buvo daugiau giminės ūkis. Jame dalyvavo ne tiek atskira šeima, kaip vienetas, kiek visa giminė arba bent didelė jos dalis šeimų sambūrio pavidalu.

Trys yra priežastys, kurios matriarchatinėje kultūroje išlaikė šeiminį ūkio pobūdį: 1. pačių svarbiausių veikėjų nusiteikimas, 2. pats pagrindinis ūkinis veikimas ir 3. pagrindinio mitybos produkto ypatybės.

Totemistinėje kultūroje ūkis pasidarė gimininis dėl to, kad jis visų pirma buvo kuriamas vyro. Vyras, kaip jau buvo sakyta, nagrinėjant totemistinės kultūros pagrindus, eina iš namų į pasaulį. Jis gyvena visuomeninį gyvenimą. Todėl jo ir ūkis turi visuomeniškumo, pirminėje kultūroje tai reiškia giminiškumo, bruožų. Kai naujaisiais laikais vyras kūrė kapitalistinį ūkį aukštosios kultūros priemonėmis, jis pažangiai ėjo nuo viduriniųjų amžių namų ūkio per miesto, valstybės ūkį ligi pasaulinio ūkio[20], vadinasi, ligi visiško jo suvisuomeninimo. Pirminėje kultūroje šitoji tendencija apsireiškė gimininiu totemistinio ūkio bruožu. Tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje ūkio kūrėja buvo moteris. Moteris yra, kaip matysime vėliau, specialiai namų kūrėja, namų kultūros atstovė. Jos gyvenimo centras yra ne pasaulis, bet namų židinys. Net ir visuomenėje ji veikia naminiu būdu. Todėl ir jos ūkio charakteris negalėjo būti kitoks. Savo ūkinį veikimą ji telkė aplinkui namų židinį, jį sukolektyvino, bet tiktai šeimos nariams. Pagrindo kultūros šeiminis komunizmas pasiliko ir matriarchatinėje kultūroje. *Matriarchatinis ūkis yra šeiminis dėl to, kad jis yra sukurtas moters.*

Čia taip pat turėjo reikšmės ir pats pagrindinis ūkinis veikimas. Totemistų svarbiausia ūkinio veikimo funkcija buvo medžioklė, jau ne individuali, kaip pradinėje kultūroje, bet aukštesnė organizuota medžioklė. Joje dalyvavo ištisa giminė, kaip kolektyvas. Tai buvo didelė pažanga maisto pasirūpinime, palyginus su individualine pagrindo kultūros medžiokle. Bet tai buvo sykiu ir nutolimas nuo šeiminio ūkio. Giminės dalyvavimas ūkiniame veikime ir pačiam ūkiui įspaudė giminės bruožų. Tuo tarpu matriarchatinės kultūros svarbiausia ūkinė funkcija buvo žemės darbas. Žemės darbas savo charakteriu yra individualus. Čia kiekvienas žmogus dirba skyrium. Tai ypač reikia pasakyti apie pirminės kultūros žemės darbą, kuris buvo atliekamas tokiomis primityviomis priemonėmis, kaip kastuvas ir kauptuvas. Dėl to ir pats ūkis pasidarė šeiminis, nes šeima buvo čia didžiausias kolektyvas, kuris šiame ūkyje dalyvavo.

Pagrindinio mitybos produkto ypatybės taip pat turėjo reikšmės. Pagrindinis totemistų valgis buvo *mėsa*. Atogrąžų srityse mėsa turi būti greitai sunaudojama, nes anų amžių žmonės jos nei sūdyti nei konservuoti nemokėjo. Tuo tarpu organizuota medžioklė mėsos parūpindavo gana di-

---

[20]. Plg. autoriaus Socijalinis Teisingumas, 42 — 45 p. Kaunas 1938.

deliais kiekiais, nes totemistai medžiodavo ne tik smulkius gyvulius, bet bendromis jėgomis puldavo net ir dramblius. Reikėdavo tad šitą grobį tuojau sudoroti. Be abejo, atskiras žmogus to padaryti negalėjo. Todėl savaime prie primedžioto grobio atsirasdavo būriai žmonių. Grobio naudojimas buvo atliekamas kolektyviniu būdu. Čia glūdi priežastis to pirminių žmonių įpročio prisivalgyti, kai yra, tiek, kiek tik telpa. Šitas paprotys yra sukurtas pačių pietų krašto aplinkybių. Jis yra kolektyvinio giminінio totemistų ūkio apraiška. Visai kitaip yra matriarchatinėje kultūroje. Matriarchatininkų pagrindinis valgis yra *augmens*. Mėsos jie vartoja mažai ir retai. W. Koppersas pastebi, kad mėsa matriarchatinėje kultūroje yra vartojama paprastai tik švenčių metu[21]. Kasdieninis valgis yra augmeninis. Augmenys, kurių dažniausiai buvo vartojamos sėklos (ryžiai, maisas, lešiai, pupos, riešutai), net ir atogrąžų kraštuose yra nepalyginamai patvaresni, kaip mėsa. Jiems išlaikyti nereikia kokių specialių priemonių. Todėl matriarchatinėje kultūroje nebuvo reikalo, augmenims geriau užderėjus, kviestis kitus ir derlių tuojau naudoti. Jį buvo galima pasidėti ateičiai ir tuo būdu paruošti savo šeimai atsargos. Čia viena šeima galėjo tinkamai apsidirbti su savo mitybos produktais. Todėl giminės dalyvavimas buvo nereikalingas.

Šitie trys dalykai kaip tik ir padarė, kad matriarchatinės kultūros ūkis pasiliko šeiminio pobūdžio. Baigiant reikia pastebėti, kad vegetariška matriarchatininkų virtuvė, kalbant moderniais terminais, buvo priežastis atsirasti šioje kultūroje biauriam papročiui valgyti nužudytų žmonių kūnus — *kanibalizmas*. Kanibalizmas, W. Kooperso nuomone, yra specifiška matriarchatinės kultūros apraiška. Koppersas ją paaiškina tuo, kad valgydami nuolatos augmenis, matriarchatininkai per maža vartojo druskos. Iš kitos pusės, retas mėsos vartojimas žadino didelį jos norą. Šitie du dalykai kaip tik ir pastūmėjo matriarchatininkus į kanibalizmą. Kanibalizmas yra susijęs su matriarchatinės kultūros ūkio pobūdžiu ir yra daugiau fiziologinė, negu moralinė ar religinė apraiška.

b. Technika

Savo technika matriarchatinė kultūra taip pat yra skirtinga nuo kitų kultūros ciklų, kaip ir savo ūkiu. Šitoji technika iš vienos pusės yra pritaikyta prie ekonominio matriarchatininkų gyvenimo, iš kitos — ji yra dvasinio jų nusiteikimo, dvasinės jų gyvenimo linkmės išraiška.

Matriarchatinės kultūros ūkiniai įrankiai svarbiausia yra nusmailinta lazda kastuvo vietoje (Grabstock, la bêche) ir kauptuvas (Hacke, la pio-

---

21. Plg. Voelker und Kulturen III, 558 p.
22. Plg. Op. cit. 559 p.

che). Pirmasis įrankis yra vartojamas pradiniame matriarchatinės kultūros išsivystymo laipsnyje, antrasis vėlesniame. Amatų srityje matriarchatinė kultūra yra žymiai atsilikusi nuo totemistinės kultūros. Koppersas sako, kad senojoje matriarchatinėje kultūroje amatų buvimą galima tik labai menkai teužčiuopti[23]. Vis dėlto čia mes randame gerai išsivysčiusią pynimo techniką ir puodų žiedimą[24]. Tai yra dvi pagrindinės amatų šakos, kurios charakteringos matriarchatinei kultūrai. Susisiekimo įrankis, tose vietose, kur matriarchatinė kultūra prieina prie didesnių upių arba jūros, yra plaustas. Susižinojimui yra vartojamas signalinis būgnas, padarytas ant medžio drevės ištempiant išdžiūvusią odą.

Matriarchatinės kultūros ginklai tarnauja daugiau apsiginti, negu pulti. Iš lyg ir puolamųjų svarbiausi yra mėtyklė akmenims ir *buožė*, ypatingai charakteringas matriarchatinio ciklo ginklas. Taip pat matriarchatinei kultūrai priklauso australiečių bumerangos, indėnų tamahauka, kirvis. Visi šitie ginklai yra vadinamieji artimi ginklai (Nahwaffen), nes jais galima pasiekti priešą arba gyvulį, esantį tiktai arti. Tuo matriarchatiniai ginklai skiriasi nuo totemistinių ginklų, kurie yra tolimo atstumo (Fernwaffen). Šitas skirtumas rodo, kad matriarchatinės tautos nebuvo tokios karingos, kaip totemistinės. Jų ginklų charakterį apsprendė ir ūkis, nes nesant išsivysčiusios medžioklės, toki dalykai, kaip lankas arba strėlė, pasidaro nereikalingi. Iš grynai apsigynimo ginklų matriarchatinei kultūrai priklauso skydas. Jis taip pat rodo, kad esant kovai, priešų susirėmimas yra artimas; tai savotiškos grumtynės, o ne šaudymasis iš tolo arba svaidymas ietimis.

Trobesių forma ir jų sąranga taip pat yra charakteringa matriarchatinės kultūros tipui. Visų pirma totemistinės apvalos trobelės čia pasikeičia į keturkampes trobeles. W. Koppersas mano, kad šitokio pobūdžio trobelės yra talpesnės, todėl matriarchatinei kultūrai buvo reikalingesnės, nes matriarchatinė šeima buvo žymiai gausingesnė, negu totemistinė. Be to, trobelė tarnavo ir maisto atsargai padėti[25]. Šitos trobelės buvo surikiuotos linijos pavidalu (Reihendorf) iš abiejų gatvės pusių. Tuo matriarchatinis kaimas skyrėsi nuo totemistinio miestelio, kuris buvo krūvos pavidalo (Haufendorf).

Matriarchatinis menas apreiškia išvidinius šitos kultūros palinkimus. Visų pirma *bendriausia jo žymė yra palinkimas stilizuoti.* Kiek totemistinis menas stengiasi kuo tiksliausiai pasekti gamtiniais dalykais, pasidarydamas natūralistiniu menu, tiek matriarchatinis menas eina stilizavimo, net schematizavimo linkme, virsdamas simbolinio meno pirmataku. Todėl geometrinės figūros yra mėgiamiausi matriarchatinio žmogaus piešiniai.

---

23. Plg. Op. cit. 560 p.
24. Plg. W. Schmidt, Voelker und Kulturen III, 266 p.
25. Plg. W. Koppers, op. cit. 546 p.

Su stilizacija siejasi matriarchatinio meno palinkimas į ornamentiką, kurioje augmenų motyvų persvara yra ryški prieš kitus motyvus. Iš kitos pusės, matriarchatinės kultūros menas yra palinkęs į masyvumą. Jame persveria daugiau medžiagos gausumas ir kūrinio dydis, negu jo forma. Šiuo atžvilgiu jis turi ryšio pirmykščiais Indijos kūriniais ir, galimas daiktas, kad yra šitų kūrinių įkvėpėjas, nes aukštoji Indijos kultūra yra sukurta ant stipraus matriarchatinio sluogsnio.

Apskritai reikia pastebėti, kad matriarchatinės tautos neturi tokio subtilaus estetinio jausmo, kaip totemistinės. „Augmenų augintojai, sako Fr. Kern'as, nesižavi taip grožiu, kaip totemistai; jie atrodo taip pat mažiau poetiški, jų fantazija yra siauresnė“[26]. Todėl ir visame jų gyvenime jaučiama mažiau estetinio prado. Jų išvaizda yra labiau sudribusi, kūno jie nepucšia ir negražina, drabužiuose spalvų nežymu. Tai yra kaimo žmonės, susiję su žeme, kurios pilkumas ir išdirbto lauko linijos yra žymu jų mene ir estetiniame jų pergyvenime.

3. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS DVASINĖS ŽYMĖS

Dvasiniu atžvilgiu kamieno kultūra, kuriai priklauso ir matriarchatinis kultūros ciklas, yra labai savotiška. Žmogus, čia santykiuodamas su gamta, kaip lygus su lygiu, būdamas gamtos brolis, savotišku būdu pataikavo ne tik aplinkos gamtai, bet ir savo paties prigimčiai. Todėl šio meto kultūra, ypatingai dvasinėje srityje, yra *nepaprastai vešlus ir auglus prigimties išsiveržimas.* Tai yra savaiminga kūryba, kuri buvo vedama ne refleksijos, bet instinkto, kuri siekė ne kokio nors išviršinio tikslo, bet buvo išvidinio kūrybiškumo išraiška. Toksai savaimingas prigimties veržimasis teikė žmonijos kultūrai labai daug didelių vertybių. Bet šalia jų buvo daug ir neapvaldytos prigimties šposų, vienašališkumų, perdėjimų ir nukrypimų. Šito tarpsnio kultūroje žmogaus prigimtis apsireiškia tokia, kokia ji *yra.* Ji neslėpė nieko, ji su nieku nesiderino, nes ji dar buvo pati menkai kultyvuota. Žmogus kūrė pats iš savęs, todėl jo kūryba šiuo metu buvo tokia, koks jis pats. Čia mes galime suprasti, kodėl totemistinėje kultūroje vyriškumas išsivystė ligi galo, ir kodėl matriarchatinėje kultūroje moteriškasis principas taip pat vienašališkai buvo pabrėžtas. *Matriarchatinė kultūra yra moters kultūra, bet moters nekultyvuotos, moters grynos prigimties,* kokia ji yra pati viena, be organiškų ryšių su vyriškuoju *principu.* Iliuzija būtų matriarchatinę kultūrą laikyti moters kūrybos idealu ir statyti ją pavyzdžiu aukštosios kultūros moterų veikimui. Matriarchatinė kultūra yra savaimingas moteriškos prigimties prasiveržimas su visomis savo šviesiomis pusėmis, bet sykiu ir su savo ydomis.

---

26. Archiv für Kulturgeschichte, 174 p. 1932.

a. Šeima

Matriarchatinės šeimos struktūra yra gana savotiška. Kaip jau buvo minėta, kalbant apie matriarchatinės kultūros išsivystymo tarpsnius, vyras arba tiktai lanko savo žmoną, arba atiteka į jos šeimą, arba dirba jos šeimoje kurį laiką, arba nusiperka žmoną ir parsiveda į savo namus. Šis pastarasis tarpsnis matriarchatui nėra charakteringas, nes jis reiškia paskutinį išsigemančio matriarchato periodą. Visais kitais atvejais moteris pasilieka savo namuose ir savo šeimoje. Jos vardas arba pavardė yra nekeičiama. Vaikai visados esti pavadinami motinos pavarde arba vardu ir pasilieka visais atvejais — net persiskyrimo — motinos šeimoje. Vyras neturi jokios pareigos rūpintis savo žmona arba savo vaikais, nes jie paveldi ne savo tėvo, bet savo dėdės, motinos brolio, turtą. Tėvas dirba ne savo vaikams, bet vaikams savo sesers. Paprastai paveldėjimas tenka vyriausiajai dukteriai. Motinos brolis arba vaikų dėdė yra svarbiausias vyriškas asmuo matriarchatinėje šeimoje. Jis saugo savo seserį nuo vyro, jei jis per žiauriai su ja elgiasi, jis keršija už seseriai padarytas skriaudas, jis rūpinasi sesers vaikais, jis atstovauja seserį visuomenėje. Moteris matriarchatinėje kultūroje paprastai pati tiesiog visuomeninių funkcijų nevykdo. Jas vykdyti ji paveda savo broliui. Tuo būdu *matriarchatinė šeima yra grindžiama ne dvasios arba meilės, bet kraujo ryšiais. Kraujo giminystė čia yra svarbesnė už dvasinę vyro ir žmonos jungtį.* Kadangi vaikų ir giminių ryšys su motina yra aiškiausias, todėl motina čia ir turi pirmaeilės reikšmės.

Tėvo vaidmuo matriarchatinėje šeimoje yra gana savotiškas. Visų pirma jo santykiai su žmona yra nenuolatiniai. Čia jis yra daugiau fizinis vaikų gimdytojas, negu jų auklėtojas arba žmonos draugas. Moteris, kaip gražiai yra pastebėjęs W. Schmidtas, čia yra „ne tiek žmona, kiek sesuo ir duktė, priklausoma nuo vyresniojo savo brolio ir nuo motinos“[27]. Ji visados esti apsprendžiama savo giminių, ne vyro. Vyras čia yra tik žmonos svečias, kuris jos gyvenimui ir jos išvidiniam tobulėjimui neturi jokios didesnės reikšmės. Vyro ir moters susijungimas čia tarnauja tiktai kūdikiui. *Kiek totemistinė kultūra moterystėje visų pirma mato aistrų nuraminimą, tiek matriarchatinė kultūra iš moterystės visų pirma laukia kūdikio.* Vyras turi pažadinti naują gyvybę, ir jo pareigos čia baigiasi. Vyras vaikų neauklėja. Jis yra, kaip sako R. Thurnwaldas, „geriausias savo vaikų draugas“[28]. Tėviško autoriteto ir tėviško jausmo išvystyti jis čia negali. Jis yra tiktai gimdytojas, bet ne tėvas. Tėvą čia pakeičia dėdė.

---

27. Op. cit. 219 p.
28. Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 361 p.

Savotiškai keistas ir sykiu prasmingas matriarchatinės kultūros paprotys yra *couvados*. Jų esmė yra ta, kad kai moteriai gema kūdikis, tėvas taip pat gula į lovą, tarsi, negaluodamas, esti moters slaugomas net keletą, kartais, savaičių. Šitas keistas paprotys yra atkreipęs etnologų dėmesį, nes jo prasmė yra gana tamsi. Be abejo, jis reiškia vyro nusilenkimą moteriškajam principui net tokioje grynai fiziologinėje srityje. W. Schmidtas norėtų couvadose matyti gynaikokratijos apraiškų. Vyras, pasak jo, čia tiek nori būti panašus į moterį, kad net dalyvauja fiziologiniuose jos procesuose, jos skausmuose ir kančiose[29]. Vis dėlto atrodo, kad labiau pagrįstas esąs K. R. Wolffo aiškinimas, pasak kurio, couvados esančios totemistinės arba nomadinės ir matriarchatinės kultūros susidūrimo rezultatas. Matriarchatinė kultūra, susidūrusi su totemistine arba nomadine, pastebėjo, kad ir tėvo linija turi gyvenime reikšmės, kad yra žmonių, kurie savo kilmę skaičiuoja pagal tėvą, ne pagal motiną. Tokiu būdu čia gimė mintis, kad kūdikis priklauso ir tėvui, ne tik motinai, kad jį pagimdo ir tėvas. Bet kadangi šita mintis gimė matriarchatinėje kultūroje, tai jai simbolizuoti ir regimai apreikšti buvo pasirinkta moteriškas gimdymo pavaizdavimas: kūdikis priklauso motinai dėl to, kad jis iš jos gema. Jeigu jis priklauso ir tėvui, tai tėvas taip pat turi pavaizduoti bent simboliškai kūdikio gimdymą moterišku būdu. Jis turi gultis į lovą, apsimesti sergančiu, vaitoti, būti slaugomas. Vadinasi, *couvados yra tėviškumo pareiškimas, pareiškimas, kad tasai gimęs vaikas priklauso ir tėvui, ne tik motinai*. Štai kodėl Wolffas ir sako, kad „vyras, kuris gula į lovą ir elgiasi, kaip gimdyvė, nori tuo pasakyti, kad jis tapo tėvu, nori pareikšti, kad naujagimis yra jo pripažįstamas, kaip gimęs iš moterystės. Tokiu būdu jis padaro džiaugsmo savo žmonai ir visai josios giminei. Vargas, jei jis taip nesielgtų. Tuomet atsirastų priekaištų, barnių, gal muštynių ir žudynių“[30], nes moteris būtų įtarta pagimdžiusi kūdikį ne iš savo teisėto vyro. Todėl couvados yra ne tiek vyro pastangos tapti moterimi, kaip nori jas išaiškinti W. Schmidtas, kiek simbolinis vyro pareiškimas kad gimęs kūdikis yra jo, kad jis ir jam priklauso, ne vienai tik motinai. Couvados yra jau atsigaunančio vyriškojo principo apraiška.

Kalbant apie dorinę kultūrinę matriarchatinės šeimos reikšmę, reikia visų pirma pastebėti, kad matriarchatinė šeima šiuo atžvilgiu toli gražu pralenkia totemistinę šeimą. Totemistinė šeima doriniu atžvilgiu buvo palaida. „Priešais šitą bet kokios drausmės ir doros nebuvimą, sako W. Schmidtas, pirmojo matriarchatinės kultūros tarpsnio griežta monogamija ir šeimos skaistybė sudarė tikrai išganingą atnaujinimą“[31]. Šita mintimi W. Schmidtas kaip tik ir nurodo, kuo, būtent, matriarchatinė šeima

29. Plg. Op. cit. 294 - 295 p.
30. „Natur und Kultur“, 269 p. 1934.
31. Op. cit. 289 p.

yra reikšminga: 1. griežtu monogamijos pabrėžimu ir 2. šeiminės skaistybės branginimu. Tai yra tokios dvi vertybės, kurios mums šiandien yra savaime aiškios, bet kurios pirminėje kamieno kultūroje vis dėlto buvo retenybė. Po pagrindo kultūros monogamijos ir skaistybės saugojimo atėjo kamieno kultūros tarpsnis, kuriame abu šitie dalykai neteko savo pirmykščio charakterio. Apie monogamiją totemistinėje kultūroje negali būti nė kalbos. Taip pat negali būti kalbos nė apie skaistybę, nes, kaip jau buvo antrame šios studijos skyriuje minėta, esama totemistinių tautų, kuriose nė viena mergaitė neišteka nekalta. Pridėkime dar totemistų keliamas orgijas vad. jaunimo namuose, ir galėsime suprasti, kad minėtos dvi vertybės totemistinėje kultūroje neturėjo reikšmės. Kiek geriau buvo, kaip matysime vėliau, nomadinėje kultūroje. Bet poligamija dažnai pasitaikydavo ir čia. Taip pat neteisėtų kūdikių gimimas buvo gerai žinomas. Pradžioje minėtas Jokūbo gyvenimas pas Labaną gali būti charakteringas nomadinei kultūrai. Jokūbas vedė abi Labano dukteris: Liją ir Rachelę, ir sykiu turėjo lytinių santykių dar su dviem savo žmonų tarnaitėmis. Todėl pabrėžti tokiose aplinkybėse monogamiją ir aukštai statyti skaistybę, kaip tai darė matriarchatinė kultūra, iš tikro buvo „išganingas atnaujinimas". Tuo tarpu *matriarchatinė šeima buvo monogaminė.* „Klasinė jo (matriarchato, *A. M.*) forma, sako W. Schmidtas, yra galima tiktai monogamija"[32]. Kitoje vietoje Schmidtas taip pat pastebi, kad seniausioje savo formoje matriarchatinė kultūra jau tik dėl ekonominio gyvenimo turėjo monogamiją „formaliai priverstiną ir dėl to visai tikrą"[33]. Iš kitos pusės, kaip jau pastebėjo ir Bachofenas, matriarchatinė kultūra yra moterystę susiejusi su skaistybe. K. R. Wolffas, išskaičiuodamas matriarchatinės kultūros žymes, tarp kitų mini ir teisėtų gimimų sąvokos nežinojimą [34]. Mergaitės skaistybė čia buvo saugojama ne tik jos pačios, bet ir jos brolio, o šeimoje buvo iš vyro reikalaujama didelės ištikimybės.

Šitoks dorinis matriarchatinės šeimos charakteris yra aiškiai kilęs iš moters prigimties. Moteris pačia savo esme yra linkusi į monogamiją. Ji nori būti susijusi su *vienu* vyru, ir nepakenčia, kad vyras šalia jos turėtų dar kitų žmonų. Tai yra gilus psichologinis moters linkimas. Todėl kai tik moteris įgyja persvaros šeimoje, ji tuo pačiu šitą šeimą tvarko griežtai monogaminiu būdu. Poliandrija, kuri kai keno yra siejama su matriarchatu, kamieno kultūroje yra nežinoma. Ji pasirodo tik mišriose kultūrose, kaip nusižiūrėjimas į totemistinę poligamiją. Taip pat iš moters dvasios nusiteikimo yra kilęs ir skaistybės branginimas. Šiuo atžvilgiu prasmingai pastebi W. Moockas: „Motinai seksualinis aktas turi visai kitokių asmeninių pasėkų, negu vyrui. Todėl nekaltybės jausmas

32. Op. cit. 273 p.
33. Op. cit. 290 p.
34. „Natur und Kultur", 225 p.

motinoje yra žymiai subtilesnis ir labiau susijęs su jausmais, negu vyre. Todėl su tikru motiniškumu visados jungiasi stiprus skaistybės ir nekaltybės jausmas..."[35]. Štai kodėl matriarchatinė moteris, visų pirma būdama motina, jautė šitą skaistybės vertingumą ir jį stengėsi realizuoti savo šeimoje. Todėl Bachofeno mintis, kad moteris įsigijusi savo galios dėl ypatingos jos reikšmės promiskuitete, kad matriarchatas yra kilęs iš poligamijos, šiandien neturi jokio pagrindo ir yra visiškai priešinga tikrovei. Moteris dvasinėje srityje kaip tik įsitvirtino savo skaistybe, savo linkimu drausminti palaidą vyro prigimtį.

b. Ugdymas

Šeiminiame ugdymo tarpsnyje matriarchatinė kultūra ugdo ypatingai mergaites, kaip kad totemistinė kultūra kreipia visų pirma dėmesio į berniukus. Bet kad berniukai būtų atiduodami vyrams arba išmetami, kaip mums vaizduoja amazonių mitas, to matriarchatinėje kultūroje nėra. Visi vaikai yra auginami ir visi jie pasilieka pas motiną. Kad ypatingai prižiūrimos mergaitės, čia nėra nieko nuostabaus, nes šioje kultūroje moteris turi pirmaeilės reikšmės, todėl šiam uždaviniui ji ir turi būti rengiama.

Pats šeiminio auklėjimo vyksmas yra daugiausiai *motinos* rankose. Būdama šeimos galva, ji yra sykiu ir pirmutinė auklėjimo veikėja. Tėvo vaidmuo ugdyme yra nežymus. Kaip tėvas, jis neturi autoriteto ir tėviškai neauklėja. Jis su savo vaikais tik draugauja. Vyras auklėjime dalyvauja, kaip dėdė, vadinasi, jis auklėja ne savo vaikus, bet savo sesers vaikus. Suprantama, kad dėdės įtaka auklėjime yra visai kitokia, negu tėvo. Todėl L. Walkas teisingai pastebi, kad „matriarchatiškai organizuotose giminėse vaikui stinga stiprios auklėjančios tėvo rankos"[36]. Berniukai čia yra auklėjami perdaug švelniai perdaug minkštai, be abejo, kiek tai yra galima pirminės kultūros sąlygose. Todėl jie ir suaugę neturi tikro vyriško charakterio, kokį parodo totemistinis jaunimas perėjęs per įvairius bandymus ir sunkiuose uždaviniuose subrandinęs savo vyriškumą. Galimas daiktas, kad čia yra priežastis, kodėl vyro vaidmuo matriarchatinės kultūros kūrime yra antraeilis ir kodėl jis, norėdamas atgauti savo prarastą galią, pasirinko, kaip netrukus matysime, slaptų sąjungų kelią, tarsi, neišdrįsdamas susilyginti su moterimi ir ją pralenkti viešajame gyvenime. Tai yra vienašališko auklėjimo rezultatas. *Šeiminiam matriarchatiniam auklėjimui stinga papildomo vyriškojo prado.* Todėl pilnutinės asmenybės išugdymas čia pasidaro beveik neįmanomas. Moteris čia per daug išauga gryna moterimi su savo irracionalumu, o vyras čia yra perdaug sumoterinamas.

---

[35]. Aufbau der Kulturen, 88 p.

[36]. Die Erziehung bei den Naturvoelkern, 35 p. Die Paedagogik der nichtchristlichen Voelker. Handbuch der Erziehungswissenschaft, V, 1.

Visuomeniniame arba atbaigiamajame ugdymo tarpsnyje matriarchatinė kultūra taip pat, kaip ir totemistinė, eina vienašališku keliu. Iniciacijos arba jaunimo įšventinimai čia yra daromi tiktai mergaitėms. Kaip totemistai inicijuoja tiktai berniukus, taip matriarchatinininkai inicijuoja tiktai mergaites. Bet matriarchatinių iniciacijų pobūdis jau yra kitoks, negu totemistinių. Visų pirma čia nėra kūno žalojimų, kaip apipiaustymas, danties išmušimas, plaukų išpešiojimas, kurių randame pagrindo ir totemistinėje kultūroje. Toliau, *matriarchatinės iniciacijos nebėra įvedimas į suaugusiųjų klasę, nes iš viso čia tokių amžiaus klasių nėra. Matriarchatinės iniciacijos yra ne giminės, bet atskiros šeimos reikalas.* Su tuo siejasi ir individualinis šių iniciacijų pobūdis, kaip priešginybė kolektyviniam totemistinių iniciacijų pobūdžiui. Totemistai inicijuoja ištisus jaunimo būrius. Tuo tarpu matriarchatininkai turi reikalo su kiekviena mergaite skyrium, nes šitos iniciacijos vyksta atskirose šeimose. Vadinasi, neskausmingumas, šeimyniškumas ir individualumas yra pagrindinės matriarchatinių iniciacijų žymės, kuriomis jos skiriasi nuo totemistinių iniciacijų.

Patį matriarchatinį iniciacijų centrą sudaro pirmoji mergaitės menstruacija. „Matriarchatiniam kultūros ciklui charakteringa mergaičių iniciacijų forma, sako W. Schmidtas, yra apsupimas ceremonijomis pirmosios menstruacijos, kuri praneša būsimos motinos ir šeimos pagrindėjos atbundantį vaisingumą"[37]. Pasirodžius pirmiesiems ženklams, mergaitė kai kurį laiką yra uždaroma namuose. Ji negali išeiti į saulės šviesą. Pietų Amerikoje ji negali liesti žemės, pasilikdama visą laiką gamakė. Jai neleidžiama daug judėti, valgyti kai kurių valgių. Teoretiškai vyresniosios jos draugės arba senos moterys ją pamoko apie būsimas žmonos ir motinos pareigas. Keletą kartų išmaudyta ir ištepta, mergaitė yra aprengiama naujais drabužiais, papuošiama papuošalais ir išvedama viešumon. Nuo dabar ji laikoma subrendusia ir galinčia tekėti. Tuo matriarchatinės iniciacijos ir baigiasi.

Pačios matriarchatinių iniciacijų ceremonijos šios kultūros pradžioje buvo atliekamos be jokių nepadorumų. Jomis buvo tik reiškiamas džiaugsmas ir pasitenkinimas dėl mergaitės subrendimo, kuris jai duoda galios netrukus būti naujos šeimos pagrindėja ir perimti senosios šeimos funkcijas[38]. Seksualinio palaidumo žymių atsirado šioje kultūroje tik vėlesniaisiais laikais, šiai susidūrus su totemistine kultūra, kurios iniciacijos, ypač poiniciacinis tarpsnis, pasižymi doriniu palaidumu.

---

37. Op cit. 273 p.
38. Plg. W. Schmidt, op. cit. 275 p.

c. Visuomenė

Matriarchatinė visuomenė, palyginta su totemistine, apreiškia labai skirtingų ypatybių. Visų pirma kiek totemistai savo visuomenę suskirstė į atskiras klases, vadinamas amžiaus klasėmis, tiek *matriarchatininkai paliko visuomenę masės pavidalu.* Matriarchatinėse tautose, W. Moocko liudijimu, pasitaiko šeimų ligi dviejų tūkstančių asmenų; pasitaiko taip pat kaimų ligi šimto tūkstančių gyventojų[39]. Bet visa šita žmonių minia yra tiktai masė. „Čia nėra valstybės, gražiai sako Moockas, bet tiktai spiečius... Tikrumoje čia nėra jokio valdovo ir jokio karaliaus, čia yra tiktai masė"[40]. Jokios gradacijos, jokių laipsnių, jokio susiskirstymo. Atskiras žmogus priklauso šitai masei, jaučiasi josios supamas ir globojamas. Individas gali žūti, bet masė pasiliks. Ir todėl šitoji masė parodo nepaprastą atsparumą. Ją galima pavergti, nukariauti josios žemes, bet josios negalima išnaikinti. Ir čia kaip tik glūdi matriarchatinės kultūros pasaulinė misija ir jos reikšmė aukštosios kultūros susiformavimui. Nuo pat seniausių amžių aukštosios kultūros vedėjai yra nomadinės kultūros žmonės. Aukštutinis mūsų istorijos sluogsnis yra nomadinis. Bet po juo mes aiškiai randame ir jaučiame stiprų matriarchatinį sluogsnį. Matriarchatinės kultūros įtaka aukštajai kultūrai yra labai didelė. Tai ir yra matriarchatinės visuomenės atsparumo vaisius. Matriarchatininkai negalėjo atsispirti karingiems nomadams ir greitai tapo pavergti. Bet jų atsparumas padarė, kad jie neišnyko, bet gyveno nurimusių tautų gelmėse ir iš ten slapčiomis skleidė savo įtaką. Todėl jų vaidmuo aukštojoje kultūroje yra žymiai didesnis, negu, pavyzdžiui, totemistų.

Tai, kas totemistinę visuomenę jungia su matriarchatine, yra *demokratinis principas.* Abi visuomenės neturi aristokratijos. Abi jos yra horizontalinės. Abiejų nariai visuomeniniame gyvenime turi lygias teises. Vis dėlto šito demokratiškumo pagrindas matriarchatinėje ir totemistinėje kultūroje yra skirtingas. *Mariarchatininkai yra lygūs dėl to, kad visi jie yra kilę iš moters. Demokratiškumo pagrindas čia yra kilmės bendrumas.* Tuo tarpu totemistinėje visuomenėje žmonės yra lygūs dėl to, kad jie visi dirba maž daug vienodą darbą. Demokratiškumo pagrindas čia yra visuomeninis darbas arba savotiška *profesija.* Dėl to *kiek matriarchatinis demokratiškumas yra bendruomeninis, tiek totemistinis yra draugijinis. Matriarchatinė demokratija yra bendruomenė, totemistinė yra draugija.* Matriarchatinei demokratijai tinka vokiškas pavadinimas „Gemeinschaft", totemistinei — „Gesellschaft". Totemistai buvo draugai, sąjungininkai (Gesellen), matriarchatininkai buvo bendruomenės nariai, surišti kilmės

39. Plg. Aufbau der Kulturen, 95 p.
40. Op. cit. ibd,

ir kraujo bendrumu. Dėlto matriarchatinė kultūra, nors josios visuomenė ir nebuvo suskirstyta, pagrindo *organinę demokratiją,* o iš totemistinės kultūros, kaip jau buvo seniau sakyta, išaugo *mechaninė demokratija.*

Šitos visuomenės kūrėja buvo moteris. Bet klaida būtų manyti, kad moteris tiesioginiu būdu formavo matriarchatinę visuomenę, pati būdama jos jos vadė ir valdovė. Moters veikimas čia buvo ir pasiliko šeimoje, Tiesa, retkarčiais moteris išeidavo iš šeimos ribų, pasidarydama politinių pasitarimų pirmininke ir nutarimų vykdytoja. Bet, kaip pastebi W. Schmidtas, toki atsitikimai buvo tiktai išimtys[41]. Bet moteris formavo visuomenę tuo būdu, kad ji veikė *netiesioginiu* būdu, formuodama šeimą. Galima nesunkiai pastebėti, kad *matriarchatinė visuomenė yra šeimos pratęsimas arba šeimos gyvenimo projekcija.* Šeiminio gyvenimo principai ir struktūra yra žymu visoje matriarchatinėje visuomenėje. Josios bendruomeninis charakteris, kilmės bendrumu paremtas narių lygumas, net josios masiškumas turi savo šaknis šeimoje, nes šeima yra organiškos kilmės bendruomenė, šeimos nariais yra tarp savęs lygūs, šeima taip pat neturi jokio suskirstymo į laipsnius arba klases. Todėl kurdama visuomenę, moteris ją kūrė šeiminiu būdu, nes šeiminis veikimas, veikimas namuose yra specifiškai moteriškas veikimas. Moters dvasia ir nuotaika iš šeimos išspinduliavo į aplinką.

Tiesioginiai visuomenės tvarkytojai net ir matriarchatinėje kultūroje vis dėlto buvo *vyrai.* Jie dažniausiai buvo vadai, vyresnieji, teisėjai, burtininkai ir žyniai. Ypač vyrų veikimas žymus yra politiniame matriarchatinės kultūros gyvenime, kai reikėdavo tvarkyti giminių santykius, vesti karą arba derėtis dėl taikos sąlygų. Čia moteris veikdavo jau tik iš tolo. „Politinė moterų įtaka ir matriarchatinėje bendruomenėje, sako R. Thurnwaldas, reiškiasi daugiau už kulisų, neišeidama oficialiai aikštėn ir formaliai nenešdama atsakingumo“[42]. Moteris čia buvo tik patarėja, prašytoja arba guodėja. Ji veikė savo dvasia, savo moraline jėga, bet ne juridiniais nuostatais, o ypač ne jėga. Oficialiai moteriai paprastai atstovaudavo jos brolis. Vyrų tad rankose buvo oficialūs ir vieši matriarchatinės valstybės reikalai. Matriarchatinės valstybės moteris nekūrė, o ypač josios netvarkė. Valstybės kūrimas moteriai buvo neprieinamas, nes tai reiškė išėjimą iš namų į pasaulį.

Užtat kiek moteris buvo nepajėgi kurti valstybei, tiek *ji buvo pajėgi kurti tautai.* R. K. Wolffas yra pasakęs, kad „iš šeimos kyla tauta, bet ne valstybė“[43]. ***Žmonijos istorijoje valstybė niekados nebuvo atremta į šeimą, bet į draugijinio pobūdžio sambūrius.*** Totemistinėje kultūroje, kuri yra valstybės kūrėja iš esmės, valstybė kilo iš amžiaus klasių, bet ne iš

---

[41]. Plg. Op. cit. 273 p.
[42]. Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 362 p.
[43]. Op. cit. 226 p.

šeimos, kuri totemistiniame gyvenime buvo gana silpna. Matriarchatinėje kultūroje tikrieji valstybės kūrėjai buvo vyrai, susispietę į slaptas sąjungas (Maennerbund), kurios su šeima neturejo jokio ryšio. Todėl kilmes atžvilgiu valstybė su šeima nesisieja. Tuo tarpu tauta kaip tik išauga iš šeimos. Pirmasis tautą kuriąs veiksnys yra kilmės — kraujo bendrumas arba tai, kas šiandien yra vadinama *rase*. Kraujas yra pirmutinis ryšys, kuris sujungia žmones tarp savęs išvidiniais saitais, kuris sukuria juose bendrą pradą, vadinamą tautine individualybe. Tautinė individualybė pirmoje eilėje yra bendros kilmės padaras. Iš kitos pusės, antras tautą kuriąs veiksnys yra gyvenamoji aplinka arba tai, kas šiandien yra vadinama žeme (Boden). Susijimas su žeme, žemės bendrumo ir artimumo pergyvenimas yra būtinas dalykas tautai atsirasti.

Abu šie veiksniai kaip tik yra ypatingai ryškūs matriarchatinėje šeimoje. Matriarchatinė šeima ypatingai pabrėžė kraujo elementą arba fizinę žmogaus kilmę. *Siauriau suprastas rasinis pradas yra pagrindinis matriarchatinėje kultūroje.* Taip pat matriarchatinė šeima buvo ypatingai susijusi su žeme jau tik dėl to, kad ji šitą žemę dirbo. Chtoninis — telurinis principas taip pat valdo matriarchatinę kultūrą, kaip ir rasinis. Kiek nomadinis žmogus žemės visiškai nebrangino, nes ji jam buvo be vertės, kiek totemistinis žmogus savo institucijomis ir simboliais buvo susijęs su erdve, tiek matriarchatinis žmogus buvo įaugęs į žemę, kaip į savo maitintoją ir laikytoją. „Augmenų augintojas, sako W. Moockas, yra susijęs su žeme, kurią jis dirba. Jame atbunda dirvos meilė... Jo patriotizmas yra tėviškės meilė... Jis net nusilenkia užkariautojui ir jam paklūsta, kad tik galėtų pasilikti jam brangioje vietoje“[44]. Visa tai kaip tik ir padarė, kad matriarchatinė šeima buvo tasai židinys, iš kurio išaugo pasaulio tautos. Tiesa, šitos tautos dar buvo nesąmoningos, nes tautinė sąmonė atsiranda tik dėl bendro istorinio likimo. Vis dėlto pirmieji du veiksniai: kilmės — kraujo bendrumas ir prisirišimas prie gyvenamosios aplinkos yra pagrindiniai, kad tauta galėtų atsirasti. Štai kodėl totemistinėje kultūroje galima kalbėti apie valstybę, apie draugijas, apie luomus ir klases, bet negalima kalbėti apie tautas. Tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje yra kaip tik atvirkščiai. Čia nėra nei tikra prasme valstybės, nei luomų, nei klasių, bet užtat yra šeima ir iš šeimos, kaip šiosios praplėtimas, išaugusi *tauta*. Matriarchatinė visuomenė, būdama šeimos projekcija, visai natūraliai organizuojasi tautos pavidalu. Matriarchatinė kultūra žmonijos išsivystyme yra reikšminga, kaip tautos kūrėją.

Tiesa, ir valstybės kūrimui matriarchatinė kultūra yra nemaža davusi. Bet valstybinis josios indėlis kilo ne iš jos pačios, bet tik organizavosi josios prieglaudoje slaptų vyrų sąjungų pavidalu. Šitos vyrų sąjungos

---

[44]. Op. cit. 112 p.

valstybinei kultūrai formuotis turėjo labai didelės reikšmės. Bet jos jau nebėra matriarchatinės kultūros, kaip tokios, sukurtos. Jos yra išaugusios iš vyriškojo principo, kuris, negalėdamas matriarchatinėje kultūroje reikštis legaliai, pasirinko slaptą kelią ir užkulisiniu būdu stengėsi tvarkyti politinį ir valstybinį šios kultūros gyvenimą. Slaptos vyrų sąjungos atskleidžia dvilypį matriarchatinio gyvenimo pobūdį ir sudaro vieną iš įdomiausių šios problemos pusių.

Vyrų sąjungos yra atsiradusios tada, kai matriarchatinė kultūra jau buvo pergyvenusi savo žydėjimo metą. Moteriškasis principas jau buvo išsigimęs savo vienašališkume, moteris jau buvo netekusi pirmykštės savo galios. Šiuo metu kaip tik atbudo vyriškasis principas ir pradėjo organizuotis slaptai, nes formaliniu atžvilgiu matriarchatas tebebuvo vyraująs, nors faktinė moters galia jau buvo žymiai palaužta. Todėl vyrų sąjungos yra vėlybojo matriarchato apraiška. Klasikiniame matriarchate jų nėra.

Šitos vyrų sąjungos yra griežtai slapti sambūriai, kuriuose galėjo dalyvauti tiktai vyrai, turį pasitikėjimą ir pasilieką ištikimi sambūrio nuostatams. Moterys absoliučiai iš šitų sambūrių buvo išskiriamos. Paslaptis nuo jų buvo griežčiausiai saugojama. Už sambūrio paslapčių išdavimą pašaliniams žmonėms, ypač moterims, grėsė mirtis. Kai kuriose tautose šitie sambūriai turėjo net savo namus, papuoštus kaukuole ir kokiu nors baisios išvaizdos fetišu. Šitie namai tarnaudavo jaunimo iniciacijoms ir atstodavo vad. jaunimo namus, kurių randame totemistinėje kultūroje. Sambūriai buvo suskirstyti laipsniais. Pasiekti vieną arba kitą laipsnį reikėdavo atlikti tam tikrus gana sunkius uždavinius. Taip pat reikėjo turėti ir tam tikrą turtą. Todėl turtingesnieji ir apsukresnieji kopdavo šitais laipsniais greičiau ir anksčiau pasiekdavo pačią viršūnę. Religiniame kulte vyrų sąjungos garbindavo protėvius. Kaukuolė buvo šito kulto simbolis. Tik priešingai moterims, kurios garbindavo savo promotę, vyrų sąjungos garbindavo vyriškuosius protėvius ir pirmąjį protėvį.

Charakteringa, kad šituose vyrų sambūriuose mes vėl randame vyriškojo jaunimo iniciacijas su tomis pačiomis totemistinėmis žymėmis. Šitose iniciacijose vėl iškyla seksualinis pobūdis, nes pamokymai, teikiami iniciacijų metu, sukasi aplinkui gimdomąją vyro galią ir baigiasi phalus simbolio atskleidimu. Taip pat po iniciacijų jaunimui yra leidžiama laisvai santykiuoti su moterimis. Iš kitos pusės, vyriškasis jaunimas čia yra nustatomas prieš moteris: jam liepiama neklausyti motinos, neišduoti moterims paslapčių. Šitose iniciacijose vėl pasirodo kūno žalojimas. „Įšventinimų metu, sako Wolffas, berniukai fiziškai ir psichiškai tiek esti kankinami, kad jie tam tikrą laiką iš tikro netenka proto ir atminties“[45]. Vadinasi, visos totemistinių iniciacijų žymės: seksualizmas, antifeminiz-

[45]. Op. cit. 270 p.

mas ir kūno žalojimas pasirodo ir vyrų sąjungų iniciacijose. Vyriškasis principas čia pradeda reikštis tomis pačiomis formomis, kaip ir ten, kur jis galėjo išsivystyti visiškai laisvai.

Dvi pagrindinės priežastys sukūrė slaptas vyrų sąjungas: 1. *visuomeninis vyro linkimas ir* 2. *pati matriarchatinės kultūros santvarka*. Jau kalbėdami apie totemistinę kultūrą, esame minėję, kad vyras kuria pasaulyje, ne namuose, kad jo kūryba iš esmės yra visuomeninio, ne šeimininio pobūdžio. Šitas vyriškosios kūrybos bruožas neišnyksta niekados. Kai tik vyras pradeda kurti, jis visados kuria visuomeniškai. Todėl kai matriarchatinėje kultūroje vyras negalėjo reikštis visuomenėje tinkamu būdu pagal savos prigimties reikalavimus, jis pasitraukė iš šitos visuomenės, dėjosi į slaptus sambūrius ir čia tenkino visuomeninį savo palinkimą. Todėl vyrų sąjungos nėra reakcija prieš per didelę moters valdžią, kaip mano W. Schmidtas[46], bet pastangos susikurti sau tokį gyvenimą, kuriame būtų galima išvystyti savo prigimties polinkius. Savo slaptumu šitos sąjungos norėjo išsaugoti ne tiek revoliucinį, kiek vyriškąjį pobūdį, suteikdami tuo būdu jam didesnės reikšmės.

Antra priežastis buvo pati matriarchatinės kultūros santvarka. Matriarchatinė kultūra buvo taip sutvarkyta, kad vyras joje neteko darbo. Pirminėje pagrindo kultūroje vyras medžiojo, aprūpindamas šeimą mėsiniu maistu. Tuo tarpu matriarchatinėje kultūroje, nuo mėsinio maisto perėjus prie augmeninio, medžioklė nebeteko pirmykštės prasmės. Ji pasidarė smulki, atsitiktinė ir nevaisinga. Net patys matriarchatinės kultūros įrankiai ir ginklai — mėtyklė, buožė, kirvis — nebuvo tikę gerai medžioklei. Matriarchatininkai neturėjo lanko, strėlės, ieties, vadinasi, neturėjo pagrindinių sėkmingos medžioklės įrankių. Todėl šis pirmykštis vyro darbas čia sunyko ir nustojo reikšmės. Su jo sumenkėjimu vyras ne tik neteko ekonominio vaidmens kultūriniame gyvenime, jį užleisdamas moteriai, bet sykiu jis neteko ir paties darbo, nes naujas ekonominis veikimas — žemės darbas — čia buvo beveik be išimties vienos tik moters rankose. Vyrui atsirado labai daug laiko. Nebūdamas linkęs į amatus, jis šio laiko ir čia neišnaudojo, kaip totemistinis žmogus. Bet, saugodamasis nuo sunykimo neveiklume, matriarchatinis vyras kaip tik ir sukūrė slaptas vyrų sąjungas. Šitos sąjungos jam atvėrė plačias veikimo sritis tuo labiau, kad jose vyriškasis aktyvumas galėjo reikštis pagal vyriškąją prigimtį. Iš kitos pusės, pati matriarchatinės šeimos struktūra pastūmėjo vyrą iš namų. Vyras čia nebuvo nei tikra prasme žmonos vyras nei savo vaikų tėvas. Čia jis buvo tik draugas, tik svečias. Nerasdamas šilimos namuose, nebūdamas reikalingas savo šeimoje, jis ėjo pas savo draugus, pas vyrus, su jais bendravo ir tuo būdu parengė dirvą formalioms sąjun-

46. Plg. Op. cit. 281 p.

goms. Slaptos vyrų sąjungos buvo beveik būtinas matriarchatinės kultūros išsivystymo rezultatas. Vyras nerasdamas vietos šeimoje, turėjo eiti į visuomenę. Bet šitoji visuomenė taip pat buvo moteriška: ji buvo šeiminio pobūdžio, be konstruktyvizmo, be laipsnių ir klasių. Ji todėl vyro nepatenkino. Vyrui reikėjo kitokios dvasinės aplinkos, ir jis šitą aplinką susikūrė savose slaptose sąjungose.

Visuomeniniu atžvilgiu slaptos vyrų sąjungos turėjo labai didelės reikšmės. Visų pirma jos tik dar sykį parodė, kad *valstybė nekyla iš šeimos*. Slaptų vyriškų sąjungų reikšmė valstybei susiformuoti buvo neabejotina. Tai įrodė H. Schurtz'as savo veikalu *„Altersklassen und Männerbunde.* Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft" (Berlin 1902) ir R. Thurnwaldas didžiuliu veikalu *„Die menschliche Gesellschaft"* (5 tomai, Berlin 1931—1934). Tuo tarpu šitos sąjungos ne tik kad nebuvo išaugusios iš šeimos, bet net, kartais, prieš šeimą nukreiptos, kaip matome iniciacijų pamokymuose, kuriuose įsakoma berniukams neklausyti motinos. Slaptų sąjungų gyvenimas ėjo visiškai kita linkme, negu šeimos gyvenimas. Toliau, *slaptos vyrų sąjungos turėjo reikšmės ir internacionalizmui ugdyti.* Kiek matriarchatinėje visuomenėje buvo ugdomas tautinis principas, tiek slaptose vyrų sąjungose reiškėsi tam tikras, vyrišku solidarumu paremtas, internacionalizmas. W. Schmidtas pastebi, kad vyrų sąjungos peržengdavo savo giminės ribas. Jos plisdavo gana greitai ir išsiskleisdavo ištisuose žemynuose. Pavyzdžiui, dukduk sąjunga yra žinoma visoje Naujoje Pomeranijoje, jurupari Pietų Amerikoje, šokio kviatkutl sąjunga Šiaurės Amerikoje, ir t. t. Todėl Schmidtas ir pastebi, kad „čia formuojasi tam tikro internacionalizmo pradžia tikrąja šio žodžio prasme"[47]. Iš kitos pusės, šitos sąjungos turėjo įtakos ir pačiai matriarchatinei visuomenei. Šalia legalaus autoriteto ir legalių vadų čia buvo dar slapta galybė, kuri dažnai priešindavosi regimai vadovybei ir lenkė ją pagal savo norus. Slaptos vyrų sąjungos buvo, tarsi, kokia valstybė valstybėje arba geriau valstybė tautoje. Pamažu jos išeidavo aikštėn ir galų gale visa matriarchatinės visuomenės valdžia perėjo į šitų sąjungų rankas.

d. Religija

Nors čia, kaip ir kalbėdami apie totemistinę kultūrą, religijos specialiau nenagrinėjame, vis dėlto turime paminėti jos bent bendrus bruožus, kurie bus mums reikalingi, aiškinant matriarchatinės kultūros pagrindus.

Kaip ir visur, taip ir religijos srityje matriarchatinė kultūra yra totemistinės kultūros priešginybė. Totemistinėje kultūroje vyrauja solia-

---

47. Op cit. 282 p.

rinė mitologija, tuo tarpu *matriarchatinė kultūra yra atremta į mėnulio mitologiją.* Mėnulis čia yra laikomas moteriškosios lyties dievybe, kuri yra garbinama, kuriai meldžiamasi ir aukojama. Šitas mėnulis dažnai yra vaizduojamas, kaip pirmykštė visų daiktų motina, kurios kultas susiformavo Magna Mater kulto pavidalu. Kadangi mėnulis turi dvi fazes: šviesią ir tamsią, todėl iš šito keitimosi matriarchatinė kultūra išvedė du principu: gėrio ir blogio, kuriuos apvilko dievybės formomis. Gėrio ir blogio dievai, kaip Ormuzdas ir Arimanas, manichejų pažiūros į ontologinį blogio pagrindą kaip tik yra kilusios iš matriarchatinės kultūros. Taip pat iš mėnulio nuolatinio atsinaujinimo kilo ir prisikėlimo idėja. Tiesa, prisikėlimo mintis jau glūdi pirmykščiame Dievo Apreiškime. Bet matriarchatinėje kultūroje šitoji mintis buvo susieta su mėnulio atmainomis. Kaip mėnulis eina sengalyn ir paskiau vėl pasidaro jaunas, taip ir žmogus miršta, kad vėl prisikeltų. Prisikėlimo ir atsijauninimo mintis yra ryški ir kitose kultūrose, išeidama aikštėn jaunimo iniciacijose. Vis dėlto matriarchatinė kultūra šią mintį yra ypatingai išvysčiusi ir pabrėžusi.

Antras matriarchatinės religijos bruožas yra *animizmas.* Teorija, kad animizmas yra buvęs visų žmonių religinė forma, šiandien etnologijos yra atmesta. *Animizmas yra specifinė matriarchatinės kultūros apraiška.* Galimas daiktas, kad kai kurie etnologai perdidelės reikšmės skiria matriarchatinių žmonių sapnui, iš kurių refleksijos, sakoma, išsivysčiusi sielos sąvoka. Vis dėlto faktas, kad skirtumas tarp sielos ir kūno matriarchatinės kultūros yra žymiai labiau pabrėžiamas, negu kitų kultūrų. Sielos atradimas buvo didžiulis perversmas žmonijos kultūroje. Juo buvo pagrįstas matriarchatininkų tikėjimas į pomirtinį gyvenimą, sielų keliavimo teorija, protėvių kultas ir mirusiųjų pagarba. Tai, ką kitos kultūros išvesdavo iš kitokių pažiūrų, matriarchatininkai išvedžiojo iš sielos sąvokos. Šiuo atžvilgiu W. Moockas teisingai pastebi, kad iš tikrųjų „žmonijai animizmas, kuris buvo apvaldęs dideles kultūras ir daugybę tautų, suteikė daug pažiūrų ir žadinančių jėgų“[48].

Sielų keliavimas yra pirmoji pažiūra, kurią žmonija gavo iš matriarchatinės kultūros. Matriarchatininkai yra įsitikinę, kad siela, palikusi vieną kūną, keliauja į kitą. Čia glūdi pagrindas platoniško sielos santykio su kūnu, kad kūnas yra tik sielos gyvenimo vieta, ne substancialus žmogaus pradas. Šitasai sielų keliavimo mokslas yra žymus pasakose visų tų tautų, kuriose matriarchatinis principas yra bent kiek stipresnis. Ypatingai ryškiai jis išeina aikštėn Indijos filosofijoje ir religijoje, nes indų kultūra yra atremta, kaip jau buvo minėta, į labai stiprų matriarchatinį sluogsnį.

Protėvių garbinimas taip pat yra matriarchatinės religijos sudedamoji

---

[48]. Urreligion, 27 p. Warendorf, Westf. 1935.

dalis ir sykiu susijusi su sielos sąvoka, specialiai su sielų keliavimu ir reinkarnacija. Jeigu žmogus tikrumoje nemiršta, tik jo siela pakeičia gyvenamąją vietą, yra visai natūralu pareikšti jam tam tikrą pagarbą, susietą su tam tikrais daiktais arba tam tikromis vietomis. *Santykiavimas su mirusiomis dvasiomis todėl yra ryški religinė matriarchatinės kultūros žymė.* Šituos santykius matriarchatininkai pareiškia labai įvairiai: aukomis mirusiems, įvairiomis apeigomis, kurios turi mirusiųjų vėles nuteikti palankiai gyviesiems arba jas permaldauti, jeigu jos buvo įžeistos. Apskritai, matriarchatinė kultūra, kiek galėdama, stengėsi palaikyti gerus santykius su antgamtiniu pasauliu.

Trečias matriarchatinės religijos bruožas yra jos misticizmas. Totemistinė religija yra maginio pobūdžio. Matriarchatinė religija slepia savyje mistinių pradų. Totemistas stengiasi antgamtinį pasaulį priversti nusilenkti žmogui ir jam patarnauti per priežasčių atspėjimą, vadinasi magijos būdu. Tai yra, pasakytume, moksliškas kelias, nes tarp mokslo ir magijos, kaip gražiai įrodinėja Th. St. Gregory[49], esama ankšto ryšio. Tuo tarpu matriarchatininkas stengiasi įeiti į antgamtinį pasaulį ne mokslo, ne priežastiniu keliu, bet tiesioginio regėjimo, tiesioginio pergyvenimo keliu. Tai jau yra ne magijos, bet mistikos kelias. Todėl matriarchatininkai daugiau rūpinasi ekstaze, negu burtais. Jeigu ir yra daromos kokios nors, tarsi, maginės kombinacijos, tai tik tam, kad pažadintų žmogaus sielos galias, kad jį apsvaigintų ir tuo būdu sukeltų jame ekstazę. Štai kodėl matriarchatinėje kultūroje klesti šamanizmas. Štai kodėl, kaip W. Moockas teigia, „svaiginamieji nuodai, geriamieji, valgomieji ir rūkomieji, yra matriarchatinės augmenų augintojų kultūros atradimas arba išradimas"[50]. Švebeldžiuojanti ant trikojo sėdinti apsvaigusi graikų pitija yra matriarchatinės mistikos simbolis.

Su šituo mistiniu matriarchatinės religijos pobūdžiu siejasi ir religinės misterijos. Kiek totemistų kultas yra puošnus, didingas, nes jis vyksta saulės šviesoje, tiek matriarchatininkų kultas yra tamsus, paslaptingas jau tik dėl to, kad jis vyksta naktį. Paslaptingumas, mistingumas gaubia matriarchatinę religiją. Aukštosios kultūros, kaip eigiptiečių, graikų, religinės misterijos turi savo šaknis matriarchatinės kultūros religijoje.

Apskritai, matriarchatinės kultūros religija ir pasaulėžiūra iš vienos pusės turi savyje daug palinkimo į spiritualizmą, o iš kitos — į materializmą. Šitoks dualizmas kyla iš nemokėjimo suderinti žemės su dangumi, sielos su kūnu, žmogaus su Dievu. Dualizmas eina per visą matriarchatinę kultūrą. Todėl kiek viena savo puse matriarchatinė kultūra buvo šaltinis kilnių dalykų, kaip sielos nemirtingumas, intuityvinis regėjimas, idėjų mokslas, tiek antra savo puse ji davė progos atsirasti visai eilei žemų

49. Plg. Das Unvollendete Universum, 11 - 30 p. Einsiedeln 1938.
50. Aufbau der Kulturen, 126 p.

dalykų, kaip panteizmas, nesveikas misticizmas, orgijų lydimos misterinės apeigos, kūninio vaisingumo per didelis vertinimas. Todėl W. Moockas ne be reikalo sako, kad „vargiai kurioje kitoje kultūroje yra šalia vienas kito tiek kilnių dalykų ir žemų, tiek skaistumo ir purvo, tiek dvasios gilumo ir plokštaus kvailumo, kaip kultūroje, kuri yra išaugusi iš iškreipto kilnaus motiniškumo principo"[51].

Baigiant matriarchatinės kultūros charakteristiką, reikia trumpai formuluoti atskiras josios žymes:

1. Matriarchatinės kultūros ūkio forma yra moters sukurtas ir jos vykdomas žemės darbas, iš kurio išaugo žemės nuosavybė.

2. Matriarchatinės kultūros technika tarnauja apsigynimo ir žemės darbo reikalui.

3. Matriarchatinės kultūros menas stilizuoja gamtinius motyvus, pasinaudodamas geometrine linijų kombinacija ir vartodamas daugiausia augmenų motyvus.

4. Matriarchatinė šeima yra valdoma moters, kuri sukūrė kamieno kultūroje monogamiją ir sudrausmino į palaidumą linkusią vyro prigimtį.

5. Matriarchatinis ugdymas yra skiriamas pirmoje eilėje mergaitėms, kurių iniciacijos turi privatinį, padėkos pobūdį.

6. Matriarchatinė visuomenė yra šeiminio gyvenimo projekcija ir todėl organizuojasi tautos pavidalu.

7. Matriarchatinė religija yra mėnulio garbinimas, turįs mistinį pobūdį, einąs sykiu su animizmu.

II. MATRIARCHATINĖS KULTŪROS PAGRINDAI

1. MOTERIŠKOSIOS DVASIOS PRIMATAS

Kalbant apie matriarchatinės kultūros atsiradimo priežastis, buvo minėta, kad šitoji kultūra giliausias šaknis turi *moteriškoje dvasioje,* kad ji yra išaugusi iš moters prigimties gelmių ir kad išviršiniai dalykai, kaip moters atsidėjimas žemės darbui, buvo tiktai akstinas arba tiktai proga apsireikšti išvidiniam moters nusiteikimui. Todėl nagrinėjant matriarchatinės kultūros pagrindus, ir reikia pirmoje eilėje sustoti ties moteriškosios dvasios primatu šioje kultūroje. *Matriarchatinė kultūra yra moteriškosios dvasios padaras.* Moteriškoji dvasia yra šią kultūrą sukūrusi, moteriškoji dvasia yra persunkusi visas šios kultūros sritis ir institucijas. Kiek

---

51. Op. cit.91 p.

totemistinė kultūra savimi apreiškia *vyriškąjį* žmogaus būtybės pradą, jo santykius su būtimi ir su gyvenimu, tiek matriarchatinė kultūra slepia savyje antrąjį žmogiškosios būtybės polių, parodydama, kaip jis pergyvena būtį, kaip jis kuria ir kokiomis konkrečiomis formomis šitoji kūryba reiškiasi. Svarbesnių matriarchatinės kultūros apraiškų analizė mums kaip tik ir turės parodyti, kad iš tikro šioje kultūroje glūdi kitoks gyvenimo supratimas ir kitoki kūrybiniai principai. Iš kitos pusės, šitoji analizė mums patvirtins ir kitą teigimą, kad *matriarchatinė kultūra yra vienašališkas moteriškojo principo išvystymas* ir kad ji, kaip ir totemistinė, sudaro žmonijos istorijoje papildo reikalaujantį kultūrinį tipą.

a. *Moteriškosios kultūros bruožai*

W. Moockas labai teisingai yra pasakęs, kad „kultūra yra žmogaus ženklas“[1]. Kitaip sakant, kultūra apreiškia savimi žmogų: jo nusiteikimą, jo pažiūras, jo norus ir jo kūrybinę linkmę. „Jei kultūra kyla iš giliausios žmogaus esmės ir yra ypatingas jo žygis, papildo Moockas pirmesnę savo mintį, tai kultūra turi būti tokia, koks yra žmogus“[2]. Šituo principu vaduodamiesi, mes anksčiau ir teigėme, kad kultūra turi esminio ryšio su žmogaus lytimi. Žmogaus lytis diferencijuoja ir apsprendžia bendrąjį žmogiškumą, tuo pačiu diferencijuodama ir apspręsdama kultūrą. Štai dėl ko vyro kuriama kultūra yra kitokia, negu moters. Nagrinėdami totemistinės kultūros pagrindus, mes juose ieškojome vyriškosios kultūros žymių ir vyriškosios dvasios apraiškų. Šiuo tarpu mums tenka matriarchatinėje kultūroje paieškoti moteriškosios kultūros bruožų, pirma juos charakterizuojant, išvedant iš moters dvasios struktūros ir josios santykių su būtimi.

Vyriškąjį principą esame apibūdinę, kaip aktyvumo pradą, kuriam būtis yra suskaldyta, kuriam idėja yra šalia jo ir šalia būties ir kuris savo kūryba stengiasi nugalėti būties suskilimą, realizuodamas joje idėją. Iš šito pagrindinio bruožo mes išvedėme vyriškosios kūrybos žymes: objektyvavimą, formavimą ir specializavimą. Moteriškasis principas, būdamas priešingas vyriškajam ir sudarydamas su juo poliarinius santykius, kitaip santykiuoja su būtimi, tuo pačiu kitaip žmogų nuteikia kūrybai ir kitaip lenkia jį kurti. Tarp vyriškojo ir moteriškojo principo įvyksta tam tikra įtampa, ir tik šioje įtampoje žmogiškoji būtybė pasiekia savo pilnatvės.

Moteriškasis principas visame gyvenime reiškia receptyvumo pradą. Receptyvumas anaiptol nėra pasyvumas. Jis taip pat yra veikimas, tik kitoks. *Receptyvus veikimas yra daugiau išvidinis, įcentrinis.* Jis dau-

[1]. Aufbau der Kulturen, 5 p.
[2]. Op. cit. 19 p.

giau viską ima į receptyviojo poliaus vidų, sujungia prisiimtus elementus, suveda juos vienybėn ir subendrina. Tai yra „Kraft der Ruhe“, kaip receptyvųjį veikimą yra pavadinusi sesuo Th. A. Walter[3]. Žmogaus dvasia yra dinamiška pačioje savo esmėje. Todėl ji pasyvi negali būti niekados. Ji tik gali veikti arba daugiau išviršiniu būdu, eidama iš savęs į objektyvinį pasaulį, arba daugiau išvidiniu būdu, eidama nuo objektyvinio pasaulio į save. Pirmasis veikimo būdas yra vyriškasis, ir jį mes vadiname aktyvumu. Antrasis būdas yra moteriškasis, ir jį mes vadiname receptyvumu.

Savotiškas moteriškojo principo veikimo būdas kyla iš moters santykių su būtimi ir su idėja. Vyras, kaip esame anksčiau minėję, būtį pergyvena, kaip suskilusią, kaip daugingą savyje. Jis tam tikra prasme yra mechanistas. Tuo tarpu moteriai būtis yra vieninga. Jai ji nėra sudėta iš atskirų dalių, nėra suma, bet savotiškas organizmas, kuriame visi nariai sudaro organišką bendruomenę. *Moteriai gyvenimas nėra suma, bet visuma.* Organiškas pasaulio ir gyvenimo supratimas iš esmės yra susijęs su moteriškosios dvasios struktūra. Vyras pasaulio ir gyvenimo vienybę išsikovoja. Moteriai ji yra duota pačios prigimties. Objekto subjekto dualizmas moteriai nėra toji pirmykštė gyvenimo kategorija, kaip vyrui. Todėl ir moters panašumas į vaiką, apsireiškiąs net ir fizinėje josios struktūroje, kaip tik turi savo šaknis šiame dualizmo nejautime arba pozityviame būties vienybės pergyvenime. Kaip vaikas gyvena vienybėje su aplinka ir su pačiu savimi, taip ir moteris savo viduje jaučiasi, kaip namie. Tuo tarpu vyras, pasak Simmelio, „savo namus turi šalia savęs“[4].

Iš čia kyla ir kitoki moters santykiai su idėja. Vyrui idėja yra šalia būties. Ji reiškia jam begalinį uždavinį, kurį jis jaučia esąs pašauktas atlikti. Idėja stovi priešais vyrą, jį kviečia ir įpareigoja. Tuo tarpu moteriai būtis ir idėja glūdi organiškoje sintezėje. Jai šie du dalykai yra net tas pats. Jeigu moteris turi idėją, tai šitoji idėja suauga su visa jos būtybe, ji tampa josios dalimi. Štai kodėl moteris negali vykdyti idėjos tik išviršiniu būdu, kaip vyras, ir štai dėl ko moteriai idėjos praradimas reiškia visos jos būtybės perversmą.

Toksai moters nusiteikimas būties ir idėjos atžvilgiu, kilęs iš moters receptyvumo, savaime apsprendžia ir moters kūrybą kultūrinėje srityje. Kad moteris yra kūrybiška, apie tai negali būti nė kalbos, nes kūrybiškumas yra esminė žmogiškosios dvasios žymė. Bet šitas kūrybiškumas yra kitoks, negu vyro. Vyras, būdamas aktyvus, pergyvendamas būtį, kaip daugingą, stengiasi idėją realizuoti objektyviniais pavidalais, stengiasi savo kūriniams suteikti tobulą formą, stengiasi kurti atskirose srityse; kitaip sakant, jo kūryba eina objektyvavimo, formavimo ir specializavimo

---

3. Plg. Seinsrhythmik, 33 p. Freiburg i. Brsg. 1932.
4. Philosophische Kultur, 83 p. Leipzig 1911.

linkme. Tuo tarpu iš moters dvasinės struktūros, iš josios pasaulio pergyvenimo ir santykių su būtimi kyla jau kitokios žymės.

Pirmutinė moters kūrybos žymė yra *subjektyvumas*, kaip priešginybė vyro objektyvumui. Bet šitie du žodžiai — subjektyvumas ir objektyvumas — reikia imti ne groseologine, o ontologine prasme. Vadinasi, *moters kūryba yra subjektyvi ta prasme, kad ji vyksta daugiau subjekto viduje, kad ji yra daugiau asmens, negu daikto kūrimas,* daugiau Personen — negu Sachkultur. Vyras, kaip savo buvime, taip ir kūrime yra išcentrinis: iš savęs jis eina į paviršių. Moteris visais atžvilgiais yra įcentrinė: ji iš paviršiaus eina į vidų. Šita prasme moters kūryba ir visa jos kultūra yra subjektyvi, vadinasi, ji stengiasi reikštis ne objektyviais regimais laimėjimais, bet pasilikti subjekto viduje, formuoti žmogaus asmenį ir žmogaus dvasią. Todėl moteriai yra sunkiai suprantamos vyro pastangos veržtis į išviršinį pasaulį, jame pasižymėti, jį nugalėti, sukurti išviršinių gėrybių. Moteris savo kūrybai renkasi tas sritis, kuriose ji gali kurti daugiau viduje, kuriose ji gali formuoti ne daiktą, bet gyvą asmenį, kuriose ji gali susilieti su gyva siela. Todėl ugdymas, karitatyvinis veikimas, namų darbai yra tikroji moters kūrybos dirva.

Priešais formalinį vyro kultūros pobūdį moteris pastato *materialinį*. Kiek vyro kultūra yra formos kultūra, tiek moters kultūra yra turinio kultūra. Vyras savo kūryboje linksta į formą dėl to, kad būtis gali būti sujungta tiktai formos vieningumu, o šito būties sujungimo vyras kaip tik ir siekia. Tuo tarpu moteriai, kuri būtį pergyvena, kaip vieningą, nėra reikalo ieškoti formos elementų. Ji todėl kreipia daugiau dėmesio į turinį. Josios kūryboje turinio elementas ima viršų ant formos elemento. *Moters kultūra, todėl visados yra daugiau išraiškos, negu pavidalo kultūra.* Moteris nori simboliškai, alegoriškai ar kaip kitaip pasakyti tam tikrą mintį, išreikšti tam tikrą idėją. Tobula forma josios niekados nepatenkina. Ji siekia savotiško idealo, kurį savo kūriniuose ji dažnai išreiškia simboliškai. Todėl simbolis yra nuolatinis moters kultūros palydovas.

Vyras, kreipdamas ypatingo dėmesio į formą, yra priverstas imti savo kūrybai atskirus objektus ar atskiras sritis, nes visumai formos uždėti negalima. Todėl vyro kūryba savaime eina specializacijos linkme. Tuo tarpu moteris, kuriai forma yra antroje vietoje, kaip tik šitos specializacijos nemėgsta. Atiduodama pirmenybę turiniui, ji savaime esti vedama į visumą, nes turinys tikrai apsireiškia tik visumoje. Kiekviena speciali sritis, kiekvienas atskiras objektas gali tobulai išreikšti formą, bet pats vienas jis negali tobulai išreikšti viso turinio, nes turinio pilnatvę gali apimti ir išsemti tiktai visuma. Todėl *moteriškoji kultūra visados yra bendrumos ir visumos kultūra.* Moteris būties neskaldo, bet ją jungia ir bendrina. Moteriai gyvenimo suskaldymas ir suspecializavimas yra nepakeliamas. Visa moters būtybė, visas josios veikimas yra susijęs su vie-

nijančiu būties ir gyvenimo centru, todėl kiekvienas atitrūkimas nuo šito centro jai yra sunkus. Moteris negali būti specialistė savo kūryboje. Jei moteris pereina į kokią nors specialę sritį, jei jos kūryba pradeda apsireikšti tiktai viena kuria siaura sritimi, ji virsta amatininke, ne kūrėja. Kaip kūrėja, ji gali gyventi tiktai ryšium su gyvenimo visuma. Juo gyvenimas labiau skaldosi ir šakojasi, tuo yra sunkiau moteriai apreikšti kuriamąją savo galią.

Trys dar yra pagrindiniai moteriškosios kultūros bruožai: *1. subjektyvumas* arba linkimas kurti subjekto viduje, tobulinant jo prigimtį, *2. turiningumas* arba linkimas pabrėžti savoje kūryboje turinio elementą, *3. bendrumas* arba linkimas sava kūryba apimti visą gyvenimą ir sujungti visas jo sritis. Šitie bruožai, galima manyti, turi būti ir matriarchatinėje kultūroje. Jų susekimas ir atskleidimas kaip tik ir parodys, kad matriarchatinė kultūra iš tikro yra ne kokių nors atsitiktinių išviršinių aplinkybių padaras, bet gili moteriškosios dvasios primato apraiška.

b. Žemės darbas ir moters ryšys su augmenimi

Žemės darbas ir augmenų auginimas yra, kaip jau esame matę, vienas iš charakteringiausių matriarchatinės kultūros bruožų. Modernioji etnologija šiandien yra nustačiusi, kad visos žemdirbės tautos savo kultūros gelmėse turi matriarchatinės kultūros liekanų. Apatinis žemdirbių tautų kultūros sluoksnis visados yra moteriškas. Vadinasi, žemės darbas su moters gyvenimu yra susiję̨s daug labiau ir daug organiškiau, negu iš sykio atrodo. Jeigu šiandien moteris žemės nedirba, tai ne dėl to, kad jai tas darbas nepatiktų, bet dėl to, kad aukštoji kultūra esmingai pakeitė žemės darbo formas. Aukštosios kultūros žemės darbas yra jau žemės reformavimas, vadinasi, vyriškas darbo būdas. Tuo tarpu pirmykštis žemės darbas buvo žemės globojimas.

Noras globoti yra pirmykštis moters noras. Globos idėja yra atėjusi į žmonių gyvenimą iš moters. Moteris, tapdama motina, savaime suauga su svetima gyvybe ir pačios prigimties yra stumiama šita gyvybe rūpintis. Todėl moteris pirmiau, negu vyras, patiria globojančios meilės paslaptį. Moteris pirmiau, negu vyras, peržengia ankštas savo *Aš* sienas ir pradeda rūpintis kitais. Ji ankščiau, negu vyras, stengiasi pagražinti svetimą gyvenimą, padaryti jį malonesnį ir laimingesnį. Kito laimės reikalai, net užmirštant save ir savęs išsižadant, yra moters dvasios išradimas. Todėl visais amžiais moteris buvo laikoma vargšų globėja, skurdo šalintoja, našlaičių penėtoja[5], nusiminusių guodėja ir raudotoja laidotuvių metu. Globojantis bruožas eina per visus moters darbus. *Visa moteriškoji kultūra yra globos ir paguodos kultūra.* Vyro uždaviniai siekia antžemišką pasaulį. Jie

5. Semang giminėje našlaičius žindo visos giminės moterys iš eilės.

yra už šio gyvenimo. Moters kultūra pasilieka šiame gyvenime ir šiame pasaulyje. Moteris visų pirma nori šį regimą, konkretų gyvenimą padaryti žmoniškesnį.

Dėl to moters globa apima visą būtį ir visus būties laipsnius. Moteris yra susijusi ne tik su Dievu, bet ir su gamta. Moteris globoja visus, su kuriais tik tenka jai susidurti. Kūdikiai ir silpnieji nėra vieninteliai josios globos objektai. Ji globoja gamtą, pirmoje eilėje augmenis, paskui ir gyvulius. Charakteringa, kaip pastebi Bachofenas, kad matriarchatinėje kultūroje buvo baudžiama ir už gyvulių sužeidimą. Pirmykštėje kultūroje, kada žmogus su gamta buvo ypatingai suaugęs, moters globa gamtą kaip tik ypatingai ir lietė. Reikia atsiminti, kad matriarchatinė kultūra priklauso tam tarpsniui, kada žmogus su gamta jautėsi, kaip lygus su lygiu, kada jis gamtą pergyveno, kaip savo seserį. Todėl globojančioji moters meilė gamtoje rado tinkamą savo objektą ir išvystė savo jėgą.

Čia kaip tik ir glūdi pirmykščio žemės darbo paslaptis. Moteris ėmėsi žemės darbo dėl to, kad ji norėjo ją globoti. Šiandien žemė yra dirbama ir kultyvuojama tikrąja šio žodžio prasme. Šiandien mes įdedame į žemę savo idėjas, savo teorijas, mes žemę formuojame ir racionalizuojame. Modernusis ūkis jau yra sutechnintas, suracionalintas ir sumechanintas dalykas, nes šio ūkio valdovas šiandien yra vyras. Tuo tarpu pirmykštis ūkis buvo kitoks, ir žemės darbas pirminėje kultūroje turėjo kitokios prasmės. Moteris, kuri pirmoji pradėjo dirbti žemę, ėjo į šį darbą su visai kitokiu nusistatymu, negu šiandieninis vyras. Šiandien vyras stengiasi žemę priversti, kad ji duotų kuo daugiausiai vaisių. Pirmykščiame darbe tokios prievartos nebuvo jau tik dėl to, kad nebuvo priemonių forsuoti žemės vaisingumui. Šitas vaisingumas buvo natūralus. Pirmykštė žemė pati gimdė ir želdė augmenis ir jų rūšis tokias, kokias ji, jeigu taip galima būtų pasakyti, „norėjo". Moteris organiškai susijungė su šituo žemės vaisingumu. Ji žemės nevertė, bet tik ją globojo ir prižiūrėjo, kad reikalingi augmens nebūtų nustelbti, kad laiku jie būtų nuimti ir pasėti. Pirmykštė moteris buvo žemės ir josios vaisių globotoja. Savo išmintimi ji prisidėjo prie gamtinės kuriamosios galios ir stengėsi šiai galiai pagelbėti. Pirmykštis žemės darbas buvo ne tiek žemės dirbimas, kiek josios globojimas. *Pirmykštis ūkiškas moters veikimas giliausia savo esme buvo ne ekonominis, bet karitatyvinis veikimas.* Štai dėl ko moteris pasirinko žemės darbą, nes augmenų dygimas, jų augimas, jų priežiūra buvo artimiausias dalyks moters širdžiai. Čia ji matė prasmingą panašumą ir artimumą su savo pačios vaisių prasidėjimu, gimimu ir augimu. Žemės darbas matriarchatinėje kultūroje nebuvo atsitiktinis dalykas, bet kilęs iš pačių moters dvasios gelmių.

Moters ryšys su žemės darbu pirminėje kultūroje etnologijos yra labai vertinamas ir pabrėžiamas. Sykiu pabrėžiama, kad su žemės darbo išslinkimu iš moters rankų liovėsi ir moters galia, sunyko matriarchatinė

kultūra, kurios vietą užėmė kitos kultūros: totemistinė arba nomadinė. Etnologija nurodo, kad žemės darbas ištrūko iš moters rankų dėl to, kad pasikeitė žemės dirbimo priemonės ir sykiu su jomis dirbimo formos. Nuo paprastos lazdos, vėliau nuo kastuvo ir kauptuvo pereita prie arklo, ir arklo kultūra (Pflugkultur) buvo matriarchato nuosmūkio ženklas. Tai nereiškia, kad moteris negalėjo pasinaudoti arklu, tuo labiau, kaip pirmykštis arklas buvo medinis[5α]. Arklo įvedimas reiškė žemės darbo formos pakeitimą. Nuo paprasto moteriško žemės globojimo pereita prie vyriško žemės formavimo. Arklas žemės darbą sumechanino. Juo dirbama žemė jau nebebuvo globojama. Ji buvo priverčiama duoti vaisių, nes josios natūralus vaisingumas žmogaus pastangomis buvo padidinamas, pertvarkomas ir perkeičiamas. Su arklo kultūra žemės darbas perėjo į visai naują savo išsivystymo tarpsnį. Moteriai šitoks žemės formavimas nebuvo savas. Todėl ji vis mažiau jame dalyvavo, ir žemės darbas tuo metu išsprūdo iš moters rankų. Su tuo žlugo ir matriarchatas.

Taip pat su žemės darbu etnologai sieja ir matriarchatinės kultūros sėslumą. Sėslumą W. Schmidtas vadina „sąlyga bet kokiai kultūrinei pažangai“[6]. Kultūra gali išsivystyti tik tada, kai žmogus prisiriša prie žemės, kai jis sustoja vienoje vietoje, kai jis nėra varinėjamas amžino nerimo klajoti po visą erdvę. Nomadinė kultūra virto aukštąja kultūra tik tada, kai ji susijungė su matriarchatine derlingų slėnių kultūra ir tuo būdu pasidarė sėsli. Šiuo tad atžvilgiu matriarchatinės kultūros sėslumas turėjo nepaprastos reikšmės žmonijos kultūros pažangai. Moteris išmokė žmogų būti sėsliu, gyventi toje pačioje vietoje, moteris pririšo žmogų ar žmoniją prie žemės. Bet ji taip darė taip pat savo prigimties verčiama. Etnologai mano, kad matriarchatinis sėslumas buvo žemės darbo reikalavimas. Tai yra visiškai tiesa. Bet žemės darbas nėra giliausias sėslumo pagrindas. Ir sėslumas ir pats žemės darbas yra moteriškosios dvasios nusiteikimas ir moteriškosios dvasios struktūros išraiška. Moteris pačia savo esme yra sėsli, nes ji yra receptyvinis pradas. Ji yra toji, pasak sesers A. Walter, „ramybės jėga“, kuri linksta globoti, linksta kurti savo viduje, todėl reikalauja rimties ir susitelkimo. Šiuo atžvilgiu E. Bermannas teisingai sako, kad „motiniškoji moteris, savo prigimto paskyrimo vedama, sukūrė namus, žemės darbą ir sėslumą, kad galėtų ramiai gimdyti kūdikius ir juos auklėti. Tuo tarpu vyras klajojo, stumiamas nomadiškos pažinimo dvasios“[7]. Moters veikimas, kaip buvo minėta, yra įcentrinis: nuo išviršinio pasaulio jis eina į žmogaus dvasios vidų. Todėl su monadizmu jis visiškai nesiderina. Štai kodėl matriarchatinė kultūra buvo sėsli. Moters dvasios nusiteikimas kurti dvasios vidu-

---

5a. Net sakoma, kad moteris buvo pirmoji, kuri šį arklą traukė. Čia turima galvoje moters pavergimas matriarchato smukimo metu.
6. Völker u. Kulturen III, 289 p.
7. Erkenntnisgeist und Muttergeist, 240 p.

je, jos linkimas globoti, auklėti ir gimdyti yra giliausia sėslumo priežastis. Sėslumas matriarchatinei kultūrai nėra atsitiktinis, bet esminis bruožas.

Su žemės darbu siejasi augmenų auginimas. Čia taip pat reikia pastebėti, kad augmenų auginimas yra laikomas esminiu matriarchatinės kultūros bruožu, ir kur šito auginimo nėra, pavyzdžiui Australijoje, ten matriarchatinė kultūra laikoma išsigimusia (W. Schmidt). Be abejo, pasirinkdama ekonominio savo veikimo forma žemės darbą, moteris tuo pačiu buvo nukreipta ir į augmenis. Vis dėlto šitas nukrypimas atitiko ir jos dvasinę prigimtį. Tarp moters ir augmens yra ankštas ryšys, kaip tarp vyro ir gyvulio. *Augmeninis principas gamtos srityje ir moteriškasis principas dvasios srityje atstovauja toms pačioms funkcijoms ir tai pačiai prasmei.* O Spengleris savo veikale „Untergang des Abendlandes", išvystydamas savo teoriją apie kultūros sielą, atkreipė dėmesio į kosminį augmens pobūdį. Pasak Spenglerio, skirtumas tarp gyvulio ir augmens yra tas, kad gyvulys yra pasaulis savyje ir sau. Tai yra mikrokosmas. Tuo tarpu augmuo yra suaugęs su aplinka: su žeme ir su oru, vadinasi, yra susijungęs į visą kosmą. Jis yra makrokosmas. Jis gyvena ne tiek sau, kiek kosminiam uždaviniui[8]. Čia tuojau galima pastebėti tam tikro panašumo su moteriškuoju principu. Jau filosofijoje senokai glūdi mintis, kad vyriškasis principas atstovauja asmeniniam — individualiniam, o moteriškasis kosminiam — bendruomeniniam pradui. Vyras yra mažas pasaulėlis, mikrokosmas, kuris gyvena sau, kuris linksta nomadiškai judėti ir kurti šalia savęs. Tuo tarpu moteris daugiau gyvena kitiems. Ji turi gilių ryšių su visa būtimi jau tik dėl to, kad ji šitą būtį pergyvena, kaip vieningą. Šiuo atžvilgiu moteris turi makrokosminio pobūdžio. N. Berdiajevas sako, kad „žmogus — vyras tik per moterį yra susiejamas su gamta (192 p.), su kosmu; pasilikęs šalia moters, jis atitrūktų nuo pasaulio sielos, nuo motinos žemės"[9]. Charakteringa, kad pasaulio siela poetų ir filosofų vizijose yra visados vaizduojama moters pavidalu. Šitas moters kosmiškumas kaip tik ir priartina moteriškąjį principą prie augmeninio principo. Abu juodu išreiškia tą pačią bendruomeninę būties pusę.

Abu juodu turi ir tą pačią prasmę. Augmeninio gyvenimo prasmė yra gimdymas. Dauginimosi procesu išsisemia visas augmens gyvenimas. Augmuo tam tikra prasme iš esmės yra motiniškas pradas. Todėl augmens gimdymas yra absoliučiai skaistus, nes jis yra *gimdymas savyje,* be jokių pašalinių elementų iš jausmų ar valios srities, kas yra randama gyvuliuose ir žmoguje. Bet su gimdymu esmingai yra susijusi ir moteris. Tiesa, moteriai nėra charakteringas fizinis gimdymas. Bet moteriai yra charakteringas motiniškumas. Moteris yra motina ligi giliausių savo dvasios gelmių, vadinasi, *gimdanti,* nes motiniškas principas kaip tik dėl to toks ir yra, kad jis reiškia gimdymą. Moteris gimdo savo kūnu ir savo dvasia. *Gimdymo funk-*

---

8. Plg. II, 3 p.
9. Der Sinn des Schaffens, 192—193 p. Tübingen 1927.

cija yra susijusi su visa moters dvasios ir kūno struktūra. Ir šioje tad srityje moteriškasis ir augmeninis principas reiškia tą pačią prasmę: *gimdyti.* Tik augmuo yra esmingas gimdomasis principas gamtos srityje, o moteris yra esmingas gimdomasis principas dvasios srityje.

Ankšta analogija yra taip pat tarp augmens ir moters kūrybos. Augmuo yra kūrybiškas, kaip ir kiekvienas gyvas daiktas. Bet šitoji jo kūryba yra gana savotiška. Augmens kūryba iš esmės yra autokreacija. Jeigu sakoma, kad augmens paskyrimas yra keisti negyvąją medžiagą[10], tai šitas keitimas augmens kūryboje vyksta grynai viduje. Augmuo kuria pats savyje ir pats save. Jo kūryba nesikristalizuoja šalia jo regimais pavidalais. Objektyvinių gėrybių, esančių šalia kūrėjo, pirmas pradeda kurti tiktai gyvulys. Augmens kūryba neperžengia jo būtybės sienų. Tai esmingai išvidinė kūryba. Augmuo įtraukia į save pašalinę medžiagą ir ją savyje formuoja bei pasilieka. Čia vėl mes matome ankštą paralelę su moters kūryba. Moteris taip pat kuria savo viduje. Josios kūryba taip pat nesikristalizuoja šalia josios. Tai taip pat yra autokreacija. Moters objektyviniai laimėjimai niekados neatitrūksta nuo josios pačios. Todėl moteris geriausiai apreiškia kūrybinę savo galią kaip tik ten, kur kūryba yra daugiau išvidinė. Moteris menkai yra pajėgi tokiose srityse, kuriose objektyviniai laimėjimai turi būtinai pasilikti kūrėjui transcendentūs, kaip technikos, visuomenės, plastinio meno, mokslo srityje. Moters kūryba vyksta augmenišku būdu. Jeigu ieškotume palyginimų, galėtume pasakyti, kad moteris nesuka lizdo, kaip paukštis, ir nestato namelio, kaip bebras, bet ji absorbuoja aplinkui esančią medžiagą, kaip medis, ir ją paverčia žiedais ir vaisiais.

Šitas moteriškojo ir augmeninio principų nagrinėjimas parodo, kad pirmykštė moteris pasirinko augmenų auginimą ne tik dėl to, kad ji dirbo žemę, bet kad ji savo pasąmonės gelmėse jautė tam tikrą artimumą su augmenimi. Kaip vyras — totemistas gyvulį pergyveno, kaip kaž ką sau artimą, taip lygiai ir moteris augmenyje matė savo būties atspindį. Kamieno kultūros žmogus, būdamas gamtos brolis ir su gamta santykiuodamas, kaip lygus su lygiu, gerai žinojo, kokios gamtos sritys turi su juo bendrų būties principų. Todėl mums dabar keista atrodo, kad vyriškoji kultūra turėjo ypatingų ryšių su gyvuliais, o moteriškoji kultūra su augmenimis. Bet ano meto žmogui šitie ryšiai buvo savaime suprantamas dalykas. Vyras ypatingai ankštai santykiavo su gyvuliu, nes jis jautė, kad gyvuliškas principas yra tas pat, kas ir vyriškasis, kad vyras dvasios srityje atstovauja tai pačiai būties struktūrai, kaip gyvulys gamtos srityje. Moteris ypatingai ankštai susilietė su augmenimis, nes ji taip pat jautė, kad tarp jos ir augmeninio principo esama gilaus kosminio atitikimo.

---

10. Plg. H. Conrad — Martius, Die Seele der Pflanze, Breslau 1934.

c. Mėnulio kultas

Priešais vyriškąjį saulės kultą ir priešais soliarinę mitologiją matriarchatinė kultūra pastato mėnulio kultą ir lunarinę mitologiją. Jau tik viena šitoji aiški priešginybė rodo, kad mėnulio kultas turi turėti gilios prasmės, kad jis yra moteriškosios dvasios padiktuotas. Jeigu kamieno kultūroje persiskirdamos lytys savo garbinimo objektais pasirinko du mums arčiausiai pažįstamus astronominius kūnus, tai čia nebuvo pripuolamas atsitikimas, bet tai ištriško iš pačių vyro ir moters gelmių.

Etnologija turi du mėnulio kulto aiškinimus. Visų pirma sakoma, kad mėnulio kultas yra susijęs su mėnesinėmis atmainomis moters organizme. Moteris pastebėjusi tam tikrą ryšį tarp perijodinių savo susirgimų ir mėnulio ir tuo pačiu pradėjusi ieškoti priežasties tarp jų ryšio. Pirmykščio žmogaus fantazija padariusi, kad šitasai ryšys buvo palaikytas antgamtiniu ir mėnulis buvo pradėtas garbinti. Aiškinimas gana silpnas. Kad moters mėnesinės atmainos *gali* sutapti su mėnulio fazėmis, tai tiesa. Bet netiesa, kad jos *turi* sutapti ir kad faktiškai visados sutampa. Mėnesinės atmainos moters organizme visų pirma nėra pastovios. Jos pamažu kinta taip, kad moteriai jos nesikartoja visados tuo pačiu metu. Iš kitos pusės, jų periodo ilgumas yra individualus: nuo 26 ligi 32 dienų. Todėl šitas atmainas masiškai suderinti su mėnulio atmainomis yra neįmanoma. Suderinimas gali pasitaikyti tik vienam kitam asmeniui ir tai nevisą laiką. Todėl šitas pirmutinis aiškinimas neišsilaiko. Nedaug kas jį šiandien ir naudoja.

Marija Pancritius yra davusi kitą aiškinimą. Pasak jos, mėnulis moteriai padėjęs skaičiuoti laiką trumpais tarpsniais. Moteriai skaičiavimas metais buvęs per ilgas. Jai reikėję trumpesnio mato, nes ji turėjusi „stebėti augančias būtybes" (augmenis, kūdikius...). Mėnulis čia jai atėjęs į pagalbą[11]. Vėliau nuo tokio grynai praktinio panaudojimo moteris perėjusi prie mėnulio garbinimo. Šitas aiškinimas taip pat neturi stipraus pagrindo. Mėnulis, kaip laiko skaičiavimo matas, yra žinomas visuose kultūros cikluose, ne tik matriarchatiniame. Vis dėlto kitos kultūros jo nepradėjo garbinti. Matyt, kad vieno tik laiko skaičiavimo nepakanka. Todėl W. Hirschbergas, kritikuodamas Marijos Prancrius pažiūrą, ir pastebi, kad „prielaidai, jog moteris yra išradusi mėnulio skriejimą padalinti savaitėmis, neturi jokio artimesnio pagrindimo"[12]. Todėl reikia mums ieškoti kitokio aiškinimo.

Mėnulio kultas nėra moteriai pripuolamas dalykas, kaip ir vyrui saulės kultas. Jau Genezėje pasakyta, kad mėnulis yra nakties žiburys. Tuo tarpu tarp nakties ir moters dvasinės struktūros esama organiškų ryšių. Diena ir naktis nėra tiktai astronominės apraiškos. Tai dviejų būties polių simboliai, simboliai dviejų santykiuosenų su būtimi. Jau ankščiau, kalbant apie saulės

11. Plg. Anthropos, 888 p. 1930.
12. Anthropos, 467 p. 1931.

kultą, buvo minėta, kad diena yra racionalistinio pažinimo sąlyga, nes ji savo šviesa daiktus suskaldo ir jų paviršiaus žymes iškelia aikštėn. Naktis elgiasi priešingai. Naktį visi daiktai atrodo viena. Nakties šviesa, menka savo laipsniu ir reflektorinė savo pobūdžiu, naikina individualinius daiktų kontūrus, daiktų ribas ir jų skirtybes. Nakties pasaulis pasidaro vieningumo ir bendrumo pasaulis. Dėl to vyriškasis ratio naktį veikia sunkiai, nes jis suvokia tik tai, kas yra atskira. Tuo tarpu šito atskirumo nakties metu esti kuo mažiausiai. Naktį, tarsi, dingsta daiktų paviršius ir atsiveria daiktų esmė. N. Berdiajevas, nagrinėdamas rusų poeto Tiučevo vizijas, yra padaręs nemaža gilių pastabų apie naktį, kurios mums patarnaus nakties prasmei ir josios simboliškumui suprasti. „Naktis nėra mažiau nuostabi, kaip diena; ji nėra mažiau Dievo; žvaigždžių spindėjimas ją apšviečia, ir naktis turi tokių apreiškimų, kurių nežino diena. Naktis turi daugiau artimumo (91 p.) su pradžios misterija, kaip diena. Bedugnė (Jokūbo Boehmes Ungrund) atsiveria tik naktį. Tuo tarpu diena užtraukia ant jos uždangą (92 p.)... Naktis labiau priklauso metafizikai, ontologijai, negu diena (93 p.)... Atsiminkime tiktai Mykolo Angelo naktį (moters skulptūra prie Julijaus II karsto, A. M.). Kaip jis ją garbino! Galimas daiktas, kad diena mus vargina, kad dienos tvanka mus padaro ištižusiais, kad pati dienos energija išsisemia, kad dienos uždanga įra. Tuomet tasai, kuris gyveno paviršiuje, gali būti pagautas stipraus noro susijungti su būties šaltiniu, su josios šaknimis. Pats judėjimo į gelmes vyksmas reikalauja užgesinti dienos šviesą ir pasinerti tamsoje“[13]. Šitomis mintimis Berdiajevas nori pasakyti, kad būties gelmių pažinimas ir bendravimas su pačiomis būties misterijomis vyksta ne dienos, bet nakties sferoje. Naktis yra šito bendravimo laikas ir sąlyga.

Bet būties gelmių pažinimas ir bendravimas su būties misterijomis anaiptol nėra racionalinis dalykas. Diskursyviniam pažinimui daikto gelmės yra neprieinamos, ir ratio misterijų nepakenčia. Į daiktų gelmes įsibrauna tiktai intuicija. Intuicija nėra ratio dalykas. Intuicija yra tiesioginis pačios žmogaus dvasios susilietimas su daikais pažinimo aktu. Tai dvasios atsivėrimas būčiai. Naktis kaip tik ir yra geriausia tokiam atsivėrimui sąlyga. Dienos metu žmogų paprastai užplūsta daugybė atskirų, smulkių, suskaldytų įspūdžių. Žmogus, tuomet, Goethės žodžiais tariant, turi rankose dalis, bet jam trūksta visumos. Tuo tarpu naktį šitos dalys išnyksta. Visos individualinės skirtybės yra nulyginamos. Žmogus čia patiria būtį tokią, kokia ji yra. Jis patiria patį būties branduolį, pačias būties gelmes. Jis tuomet santyikauja ne su atskirais daiktais, bet su visa būtimi, kaip tokia, su tuo, kas yra. Šita tad būtis kaip tik ir yra intuicijos objektas. Intuicijai yra nesvarbus daikto paviršius. Intuicija siekia būties, kaip tokios. Tuo tarpu naktis šitą būtį, kaip tokią, ir atskleidžia žmogaus dvasiai.

---

13. Un nouveau Moyen - Age, 91 - 94 p. Paris 1929.

Štai kodėl intuicijai naktis parengia geriausias sąlygas. Naktis yra intuityvinio pažinimo metas.

Tuo pačiu naktis pasidaro ir moteriškosios dvasios veikimo metas. Moteris, kaip jau nekartą yra sakyta, yra intuicijos žmogus. Visa moters prigimtis yra labiau susijusi su būtimi, kaip tokia, negu su atskirais daiktais. Todėl ir josios pažinimo būdas yra daugiau intuityvinis, negu diskursyvinis. Bet kadangi naktis duoda geriausių sąlygų intuicijai, todėl nakties metas yra geriausias apsireikšti moteriškajai dvasiai. Naktis yra organiškai susijusi su moters prigimtimi. Mes, kurie esame išaugę vyriškos - racionalistinės - soliarinės kultūros atmosferoje sunkiai galime pajusti šitą tiesą. Bet pirmykštis žmogus, kurio gyvenimas buvo dar neaptemdytas jokių paveldėtų tradicijų ir kuris gyvenimą kūrė tik pagal savo prigimties išvidinius polinkius, labai gerai jautė dienos ir nakties skirtingumą ir jų ryšį su vyrišku bei moterišku gyvenimo būdu. Todėl kur buvo vyro dvasios persvara, ten išaugo soliarinė kultūra, o kur buvo moters dvasios persvara, ten susiformavo kultūra nakties sferoje. Nakties ženklai visados eina, kaip moteriškosios kultūros simboliai.

Dabar mums paaiškėja, kodėl matriarchatinėje kultūroje įsigalėjo mėnulio kultas. Mėnulis yra ypatinga nakties būtybė, teikianti nakčiai daugiau žavumo, negu žvaigždės. Mėnulio šviesa yra reflektorinė, vadinasi, tokia, kuri daiktus aplieja vienijančiais spinduliais, kuri paslepia skirtybes ir sujungia daiktus tarp savęs. Mėnulio apšviesta būtis yra vieningesnė. Mėnulis patenkina nakties, intuicijos ir moters reikalavimus: ne skaldyti, bet vienyti, rodyti ne paviršių, bet atskleisti gelmes. Naktis su mėnuliu yra idealinė naktis. Štai kodėl pirmykštė moteris nusilenkė prieš mėnulį ir jį garbino, nes jis jai buvo josios reikalavimų reiškėjas ir josios norų vykdytojas. Mėnulio kultas, kaip ir visi kiti matriarchatinės kultūros bruožai, yra išaugęs ir moteriškosios dvasios. Moteriškosios dvasios primatas čia yra labiau ryškus, negu kuriose kitose srityse.

2. KŪRYBA DVASIOS VIDUJE

a. *Kaiminė gyvenimo forma*

Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros techniką, minėjome, kad matriarchatinių tautų gyvenamosios trobelės yra keturkampės ir kad jos sustatytos eilės pavidalu, sudarydamos tuo būdu, kartais, gana ilgą gatvę. Šita savo santvarka jos skiriasi nuo totemistinių tautų, kurios savo apvalas trobeles telkia krūvos pavidalu. Matriarchatinė kultūra yra sukūrusi kaimą, o totemistinė miestą. Tai matyti net trobelių santvarkoje. Matriarchatinės trobelės rikiuojasi lietuviško kaimo pavidalu. Pridėkime prie to dar žemės

darbą, ir lengvai galėsime pastebėti, kad matriarchatinė kultūra kuria kaiminę gyvenimo formą.

Etnologai į šią savotišką formą yra atkreipę dėmesį, pripažindami, kad matriarchatinės tautos, iš tikro, yra kaimiškos tautos, kaimiškos ne tik išviršiniu gyvenimo būdu, bet ir savo kūno išvaizda ir išvidiniu savo nusiteikimu. W. Koppersas, pavyzdžiui, sako, kad „visa egzogamiška motinos teisės kultūra, nepaisant prekybinių ir piniginių santykių, yra esmingai demokratinė kaimo kultūra“[14]. Tas pat Koppersas teigia, kad šitas kaimiškumas matyti net kūno išvaizdoje. „Jeigu totemistas yra lieknas, vikrus, vadinasi, tam tikra prasme miestinis tipas, tai senosios žemės darbo kultūros atstovai yra žemi, platūs, apskritai, nenudailinti, bet greičiau sudribę ir šiurkštūs“[15]. Vadinasi, fizinis jų tipas yra kaimiškas.

Kaimiškas yra ir išvidinis jų nusiteikmas. Tai yra sėslūs gyventojai, nemėgstą puolamųjų karų, nemėgstą tolimų kelionių, ir jeigu keliaują, tai ne išvidinio palinkimo, bet reikalo spiriami. Jie yra prisirišę prie gyvenamosios vietos, suaugę su žeme. Palyginę fizinę jų išvaizdą ir išvidinį jų nusiteikimą su L. F. Clauss'o rasiniais tipais, tuojau pastebėsime ankštą ryšį tarp matriarchatinių tautų ir vadinamo „Verharrungsmensch“ — *patvaros žmogus*. Fizinis tokio žmogaus tipas, pasak Clausso, yra labai savotiškas. Kai toks žmogus stovi, atrodo, kad jis yra įaugęs į žemę. Kai jis eina, tai „kiekvienas žingsnis yra, tarsi, atsiplėšimas (Lossreissen) nuo žemės“[16]. Išvidinio nusiteikimo atžvilgiu šitas „patvaros žmogus“ taip pat yra matriarchtiškas. „Gyvenimas, sako Claussas, čia yra sutelktas aplinkui išvidinę sritį ir sujungtas šito žmogaus išvidinės jėgos. Joje yra įsišaknijęs. Šitoji išvidinė sritis žmonių kalboje gali būti įvairiai vadinama: tėvynė, tėviškė, tėvų tikėjimas ir t. t.“[17]. Kitoje vietoje Claussas pastebi, kad „patvaros žmogaus buvimas šiame pasaulyje yra susiįęs su žeme, iš kurios šis žmogus yra išaugęs ir kurioje jis yra įsišaknijęs“[18]. Dėl to nėra abejonės, kad matriarchatiniai žmonės rasiniu atžvilgiu priklauso Clausso minimam patvaros žmogui, kuris „bet kokiame pašaukime visados gelmėse pasilieka kaimietis“[19]. Matriarchatininkai iš esmės yra kaimo žmonės, ir jų gyvenimas yra kaimietiškas.

Ir čia vėl mes kartojame tą pačią tezę, kad šita *kaiminė gyvenimo forma yra natūrali išplauka iš matriarchatinės kultūros esmės,* kad ji nė negalėjo kitokia būti, nes moteris, kurdama savo gyvenimo tipą, savaime jį sukuria kaimo pavidalu. Vyras yra miesto kūrėjas, moteris yra kaimo autorė. Kaimo dvasia yra moteriška. Kaimo nuotaika ir gyvenimo būdas atitinka moters

---

14. Völker und Kulturen III, 560 p.
15. Op. cit. 563 p.
16. Rasse und Seele, 34 p. München 1937.
17. Op. cit. 31—32 p.
18. Op. cit. 41 p. 19. ibd.
19. Ibd.

išvidinę struktūrą. Taip yra dėl to, kad *kaimo centras yra namai.* Miesto gyvenimas vyksta šalia namų: aikštėse, gatvėse, biuruose, įstaigose, kavinėse, restoranuose... Tuo tarpu kaime gyvenimas vyksta namuose, vistiek ar šitie namai bus palapinė, ar trobelė, ar moderniškas mūrinis statinys. Kaime šalia namų yra ne gyvenimas, bet tik darbas. Laukuose nėra gyvenama. Laukuose yra tik dirbama. Visas gyvenimo pulsas, visi gyvenimo įvykiai, visos šventės, visi reikalai ir pokalbiai čia vyksta namuose. *Namai kaime reprezentuoja koncentruotą žmogus būtį.* Kaiminis gyvenimo būdas yra naminis. Namų židinys čia yra toji vieta — ir fiziniu ir dvasiniu atžvilgiu, — kuri traukia prie savęs visus šeimos narius, kuri juos jungia, kuri juos gaivina ir ugdo. Kaimo kultūra tikrumoje yra namų kultūra.

Tuo tarpu *namų kultūros kūrėja yra moteris.* Namų kultūroje kaip tik apsireiškia visos tos žymės, kurias mes radome moteriškoje kūryboje. Visų pirma *namų kultūra yra sintetinio pobūdžio.* Namuose yra *visas* gyvenimas, bet dar neišsiskaldęs, neišsispecializavęs, dar esąs pirmykštėje vienybėje. Namuose nėra nei mokslo, nei meno, nei visuomeninio gyvenimo skyrium. Namų gyvenimas yra organiškas ir bendras. Klystų, kas norėtų įrodinėti, kad namuose nėra atskirų kultūros sričių pradmenų. Namuose yra ir mokslo, ir meno, ir visuomeninio gyvenimo užuomazgos. Bet jos yra vienos su kitomis susijusios, vienos nuo kitų priklausomos, vienos iš kitų išaugusios. Teorinis, praktinis ir estetinis momentai čia nėra išsivystę į atskiras sritis, ką matome pasaulio kultūros tipe. Namuose jie visi jungiasi ir sudaro savotišką pasaulio kultūros priešginybę. Tai, kas pasaulyje yra išsiskyrę ir išsispecializavę, namuose dar tebėra pirmykštėje vienybėje. Sintetiškai organiška visuma yra pirmasis namų bruožas ir, kaip matėme, pirmoji moteriškosios kultūros žymė. Šiuo atžvilgiu tarp moters palinkimo jungti ir kurti visumoje ir namų kultūros yra organiškas atitikimas.

Antras namų bruožas yra tas, kad gyvenimas namuose nesiobjektyvuoja regimais pavidalais šalia žmogaus. Namų kūryboje nėra atsiskyrimo kūrinio nuo kūrėjo. *Namų gyvenimas esmingai yra išvidinis gyvenimas.* Vistiek ar mes imsime teorinį momentą, ar praktinį, ar estetinį, visur mes rasime šitos išvidinės kūrybos aiškų bruožą. Teorinis momentas namuose nesusiformuoja mokslo sistemomis, kaip pasaulio kultūroje. Čia jis apsireiškia tiktai kaip išvidinis žmogaus dvasios veikimas pažinimo tvarkoje. Praktinis momentas nesiobjektyvuoja įvairiais teisės ar organizacijos pavidalais. Namų gyvenimo suteisinimas ir suorganizavimas jiems yra atėjęs iš pasaulio. Jis nėra organiškas namų kūrybos rezultatas. Estetinis momentas namuose nesikristalizuoja meno kūriniais, bent tokia prasme, kaip mes šiandien juos suprantame. Namai yra sukūrę meno užuomazgas, bet šitos užuomazgos visados lieka susijusios su išvidiniu žmogaus gyvenimu. Visas tad namų gyvenimas vyksta žmogaus dvasios viduje. Visi objektyviniai pavidalai čia yra tik atrama anam išvidiniam gyvenimui apreikšti ir palaikyti. Patys

savyje šitie pavidalai čia vertės neturi. Namų dvasia juos traktuoja tik kaip išvidinės kultūros priemones arba simbolius. Objektyviniai pavidalai namuose turi visai kitokios prasmės, negu pasaulyje. Pasaulyje jų vertė glūdi juose pačiuose. Ten jų yra siekiama, kaip vertingų savyje, be ankštesnio ryšio su žmogumi. Tuo tarpu namuose jie yra vertingi tiek, kiek per juos apsireiškia išvidinis namų kūrybos veikimas, kiek jie šitą išvidinę kūrybą palaiko ir ugdo. *Namų kūryba esmingai yra vidaus kūryba.* Ji į vidaus gyvenimą eina ir jame pasilieka. Čia vėl mes galime lengvai pastebėti, kad šitas namų kultūros bruožas atitinka moters linkimą kurti viduje arba mūsų vadinamą subjektyvinį moteriškosios kultūros bruožą.

Štai kodėl namų kultūros kūrėja ir palaikytoja yra moteris ir štai kodėl namai yra moteriškosios kultūros tipas. Moteris linksta kurti visumoje, ir jos kūryba pasilieka žmogaus dvasios viduje. Namai šituos linkimus kaip tik ir patenkina. Moteris todėl namuose jaučiasi geriausiai. Ji kuria namus visa savo būtybe. Ji čion įdeda visą savo sielą, o ne tik vieną kurią galią. *Namai moterį išsemia ne kaip ta ar kita funkcija, bet kaip visų funkcijų sintezė, kaip organiška visų uždavinių ir pareigų lytis, kuri labiausiai atitinka subjektyvią moters lytį.* Namai moteriai tampa viena didele kultūrine gėrybe, bet visai savotiškos rūšies, kurios lytis niekados nesiobjektyvuoja skyrium nuo kūrėjo. Tai panašu į vaidybą, kuri moteriai taip pat yra artima. G. Simmelis teisingai yra pasakęs, kad namai moteriai yra „pačią save patenkinti vertybė, kaip meno kūrinys“[20].

Jeigu tad kaimo gyvenimo centre stovi namai, o namų gyvenimo centre stovi moteris, suprantame, kad tarp kaimo ir moters yra organiškas atitikimas, nes šitas *kaimo gyvenimas yra ne kas kita, kaip namų gyvenimo projekcija.* Čia tad glūdi giliausia priežastis, kodėl matriarchatinė kultūra savo išviršiniam gyvenimui pasirinko kaimo pavidalą. Pirmykštė moteris, kurdama gyvenimą, jį kūrė namų forma, o išplėtusi jį ligi giminės masto sukūrė kaimą. Visuomeninis gyvenimas, kaip esame anksčiau minėję, matriarchatinėje kultūroje yra šeimos gyvenimo išplėtimas. Regimu pavidalu jis apsireiškia kaimine gyvenimo forma. Kaiminė gyvenimo forma yra moters išvidinės kūrybos rezultatas. Negalėdama objektyvuoti savo kūrybos šalia savęs, ji kuria tokius kultūros tipus, kurie būtų ankštai susiję su namais. Tokiu būdu ir atsiranda kaimas.

b. Mistika

Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros religiją, minėjome, kad joje šalia mėnulio kulto, šalia animizmo ir sielų keliavimo idėjos yra dar aiškus ir mistinis elementas. Šiuo atžvilgiu matriarchatinė religija yra priešinga totemistinei religijai. Totemistinė religija yra maginio pobūdžio, matriarchatinė — mistinio. „Matriarchatinė religija, sako W. Moockas, yra šviesiare-

---

20. Philosophische Kultur, 308 p.

giška religija, ji regi savo tikėjimo dėsnius, ji turi tikrų mitų... Joje glūdi nepaprastas užsidegimas, kuris orgiastiškai išsiveržia misterijose; įstatyminis elementas jai yra svetimas, tikrasis josios veikimo laukas yra mitai"[21]. Šitas mistinis elementas, šitas matriarchatinės religijos savotiškas regėjimas ir josios misterijos taip pat nėra atsitiktinis dalykas. Jis taip pat siejasi su moters dvasios struktūra, su ypatingu josios išvidiniu pobūdžiu. Totemistas vyras, būdamas ir jausdamas esąs pasaulio formuotojas ir net jojo valdovas, savo santykius su Aukščiausia Būtybe, su visu tuo, kas yra aukščiau už šią regimą tikrovę, pagrindo *magija*. Magija pasidarė totemistinės religijos žymė. Tuo tarpu matriarchatinė moteris, būdama palinkusi į subjektyvinę kūrybą, būdama pasaulio vienytoja meilėje ir atsidavime, savo santykiams su antgamtine tikrove pasirinko *mistikos* formą. Magija ir mistika charakterizuoja totemistinę ir matriarchatinę religiją, charakterizuoja totemistinį ir matriarchatinį žmogų ir sykiu charakterizuoja vyro ir moters santykius su antgamtiniu ir net gamtiniu pasauliu. Magija ir mistika yra du keliai, kuriais žmogus eina prie būties paslapčių. Vyro kelias veda per magiją, moters kelias — per mistiką.

Magija, kaip esame minėję, kalbėdami apie totemistinę religiją, yra ne kas kita, kaip *gamtos apvaldymas žodžio pagalba*. Vyras, stengdamasis pasaulį formuoti, savaime yra reikalingas pasaulio apvaldymo, nes išviršinę formą kam nors uždėti galima tik šį daiktą apvaldžius. Šiam reikalui, pasaulio apvaldymui, yra galimi du būdai: apvaldymas įrankiu, kuris kuria techniką, ir apvaldydamas žodžiu, kuris kuria magiją. Pirmykštis totemistinis žmogus, pergyvendams gamtą, kaip sau lygią, daugiausia rinkosi antrąjį būdą. Tuo būdu išaugo totemistinėje kultūroje magija, gausi savo priemonėmis ir atstovais.

Moteris pasaulyje kuria kitaip, negu vyras. Ji nesistengia formuoti, kaip buvo minėta, iš viršaus, bet kurti viduje. Josios kūryba liečia ne tiek daiktus, kiek asmenis. Moters kultūra yra subjektyvi. Todėl jai nereikia uždėti išviršinių formų ir tuo pačiu nereikia pasaulio apvaldyti, bent tokiame laipsnyje ir tokiu būdu, kaip vyrui. Dėl to moters kūrybai nėra taip labai reikalinga technika, o tuo labiau magija. Moteris nenori būties paslapčių išgauti prievartos būdu, atspėdama jas valdančias priežastis. Moters kūrybos išvidinis pobūdis reikalauja gilaus įžvelgimo į būties vidų, sutapimo su objekto vidumi, susiliejimo į tam tikrą vienybę. Jeigu moteris nori, kad josios veikimas kristalizuotųsi kito asmens viduje, ji turi taip elgtis, kad šitas vidus jai atsidarytų, kad ji galėtų paregėti jo gelmes ir jose išvystyti palaimingą savo įtaką. *Moters kūrybos charakteris veda ne į išviršinį būties apvaldymą, bet į išvidinį susijungimą su būties gelmėmis.* Tai ir yra mistikos kelias.

21. Aufbau der Kulturen, 126 p.

Mistika yra tiesioginis būties prasmės paregėjimas. Ji neina priežastingu keliu, kaip magija arba technika. Mistikai atsiveria būties gelmės ne dėl to, kad ji pažadina tam tikras priežastis, bet dėl to, kad žmogaus dvasia čia tiesioginiu būdu susiliečia su būtimi ir paregi josios prasmę. Tai yra savotiška intuicija, tiktai, gal būt, aukščiausiame laipsnyje. Šiuo atžvilgiu matriarchatinė religija, moters sukurta, kaip tik ir nuėjo tiesioginio regėjimo keliu. Moters visas pažinimo veiksmas yra daugiau intuityvinis. Dėl to ir savo santykiuose su antgamtiniu pasauliu moteris neišsižadėjo šito pagrindinio bruožo. Ji ne tiek apie antgamtinį pasaulį galvojo, ne tiek stengėsi jį sau palenkti, kiek jį regėjo arba bent stengėsi paregėti. Ji santykiavo su anuo pasauliu mistiškai. Mistika kilo iš pačios moters dvasios, nes ir dvasios atradėja yra moteris.

Matriarchatinės kultūros religijoje mistika apsireiškė visų pirma savotiškų priemonių vartojime tiesioginiam būties regėjimui pažadinti. Totemistinis magikas burdavo, būdamas blaivus, nes jam reikėjo pačiam aktyviai šituose burtuose dalyvauti, reikėjo nesuklysti, nes kitaip maginis žodis neveikia. Tuo tarpu matriarchatinė moteris imdavosi priemonių ne tam, kad pati ką nors padarytų, bet tam, kad ji pasidarytų pasyvi, neveikli, nustojusi šio žemiško pajautimo, kad tuo būdu anas pasaulis lengviau per ją prabiltų. Todėl *svaiginančių nuodų vartojimas buvo pirmoji priemonė pažadinti mistiniam nusiteikimui.* W. Moockas[22] cituoja Straub'o nuomonę, kad svaiginančių nuodų vartojime esama taip pat tam tikro tautų pasiskirstymo. Straubas suranda trejetą pagrindinių svaiginančių nuodų rūšių: 1. hašišiniai nuodai, 2. opiuminiai nuodai ir 3. alkoholiniai nuodai. Jų veikimas yra savotiškas. Hašišiniai nuodai, pasak Straubo, sukelia sapnus pusiau budinčiam žmogui; šie sapnai yra lydimi malonių vaizdų. Hašišiniai nuodai yra vaartojami daugiausiai arabų, vadinasi, nomadinės kultūros atstovų. Alkoholiniai nuodai sukelia savimi pasitikėjimą, perdėtą savo vertės pajautimą ir draugavimosi norą. Tai yra specifiškai totemistinių tautų nuodai. Totemistai yra laikomi alkoholinių gėrimų išradėjais. Galop opiuminiai nuodai sukelia praeities užsimiršimą, indiferentiškumą dabarties atžvilgiu ir visišką ateities nepaisymą. Tai yra pasyviai nusiteikusių tautų nuodai. Daugiausiai jų yra vartojama Kinijoje ir Indijoje. Tai yra matriarchatinių tautų nuodai. Šie nuodai kaip tik ir sudaro tas priemones, kuriomis matriarchatinės tautos tenkino ir tebetenkina savo palinkimą į mistiką, į savęs pamiršimą, į susiliejimą su visa būtimi ligi savo asmens išnykimo. *Matriarchatinė mistika yra budistiška Indijos mistika,* nes ši pastaroji kaip tik ir yra iš matriarchatinės kultūros kilusi. Be abejo, tokių priemonių vartojimas yra savotiškas iškrypimas, bet savo gelmėse šitas matriarchatinio žmogaus žygis yra prasmingas. Jis rodo, kad religijoje šis žmogus norėjo iš-

---

22. Plg. Aufbau der Kulturen, 306 p.

girsti ano pasaulio balsą ir todėl turėjo netekti jautrumo šio pasaulio įspūdžiams. Vadinasi, mistinis matriarchatinės religijos pobūdis kyla iš pačios josios esmės, nes matriarchatinio žmogaus santykiai su antgamtiniu pasauliu buvo pagrįsti tiesioginiu šio pasaulio dėsniu ir sąrangos regėjimu. Tai yra moteriškoji religija, kaip priešingybė vyriškajai maginei religijai.

3. KŪRYBINIS BENDRUMAS

Priešais vyriškąjį linkimą specializuoti moteris pastato savą kūrybą visumoje. Moteriai yra nepakeliamas gyvenimo suskaldymas į atskirus elementus, į atskiras sritis, į atskirus laipsnius. Ji nori apimti būtį josios visumoje, ji nori sava kūryba tobulinti ne vieną kurią sritį, bet visą būtį, kaip tokią. Jeigu vyriškoji kultūra yra daugiau gamtos formavimas, tai moteriškoji kultūra yra daugiau būties tobulinimas. Dėl to šitas tobulinimas ir reikalauja, kad moteriškoji dvasia darytų įtakos visai būčiai, visam asmeniui arba visai visuomenei. Ji reikalauja tam tikros bendrumos, tam tikros vienybės.

Šitas moteriškosios kūrybos bruožas kaip tik ir yra žymus matriarchatinėje kultūroje. *Matriarchatinė kultūra yra ne tik išvidinė, bet ir savotiškai bendra* ta prasme, kad joje nėra struktūros, kad ji yra nediferencijuosta, kad ji yra vieninga masiniu vieningumu. Tai ir yra ženklas, kad ji yra sukurta moters arba bent moteriškojo principo persvaroje.

Visų pirma šitas kūrybinis bendrumas čia apsireiškia visuomenės masiškumu. Jau buvo minėta, kad matriarchatinė visuomenė yra masė. Kiek totemistai savo visuomenę suskaldo į atskirus laipnius, vadinamus amžiaus klasėmis, tiek matriarchatininkai palieka visuomenę nediferencijuotą. Ji gyvena masės gyvenimą. Tai sudaro savotišką kūrybiniam bendrumui aplinką ir sąlygą. Kai visuomenė yra suskirstyta, tuomet reikia eiti į kiekvieną jos laipsnį, į kiekvieną jos klasę ir ten savotiškai reikštis. Vadinasi, tokiu atveju jau yra reikalinga specializacija. Moteris tuo tarpu specializacijos nepakelia. Ji todėl nediferencijuoja ir neskaldo visuomenės, kad turėtų bendrą veikimo lauką, kad josios idėjos, josios kūryba ir josios planai būtų realizuojami bendru būdu, kad jie tiktų visiems, kad jai pačiai nereiktų keistis ir prisitaikinti. Čia glūdi giliausias pagrindas, kodėl matriarchatinė visuomenė yra horizontaliai demokratinė. Valdoma moteriškojo principo, ji kitokia nė būti negali.

Pozityviai moteriškosios kūrybos bendrumas matriarchatinėje kultūroje apsireiškia tautinio principo pabrėžimu. Jau buvo minėta, kad totemistai sukūrė valstybę, o matriarchatininkai — tautą. Tautos pradmenų atsiradimas matriarchatinei kultūrai yra labai charakteringas. Tautinė individualybė visų pirma yra bendras dalykas. Tai yra tasai pradas, toji žmogaus būsena ir veiksena, kuri kyla iš rasinio vienodumo, iš gyvenamo-

šios aplinkos ir iš istorinio likimo. Savo tapatybe ji sujungia žmones į tam tikrą išvidinę bendruomenę, sutelkia juos savotiškon vienybėn ir susieja vieną su kitu išvidiniais ryšiais. Tautinė individualybė yra giliai išvidinis dalykas. Jokiomis konkrečiomis apčiuopiamomis žymėmis ji neapsireiškia. Iš viršaus tautinė individualybė yra nesugaunama ir nenusakoma. Ji yra jaučiama ir pergyvenama žmogaus viduje, kaip galinga jungtis. Tautinė individualybė, kaip tokia, nesiobjektyvuoja regimomis lytimis. Ji gyvena žmogaus būtybės viduje, kaip jos veikimo ir buvimo principas.

Šie tautinės individualybės bruožai kaip tik ir patenkina moteriškosios dvasios reikalavimus. Moters dvasia nori bendrumo. Tautinė individualybė kaip tik ir sudaro organišką bendruomenę tautos pavidalu. Moteris savo kūryboje stengiasi apreikšti subjektyvų elementą. Tautinė individualybė ir čia parengia tinkamų sąlygų, nes ji yra išvidinis dalykas ir jungia žmones išvidiniais ryšiais. Todėl visai suprantama, kodėl matriarchatinė kultūra ypatingu būdu akcentuoja tautinį principą, nes jame ji mato moteriškosios kultūros geriausią sąlygą. Valstybinis momentas matriarchatinėje kultūroje yra gana silpnas, nes valstybė jau yra regimas tautos apsireiškimas. *Valstybė yra tautos objektyvacija.* Nelinkdama iš viso į objektyvinius pavidalus, moteris nelinksta nė į valstybę. Todėl sukūrusi tautą ir pažadinusi tautinius elementus, matriarchatinė kultūra laukė pagalbos iš nomadinės ar totemistinės kultūros, kad ši sukurtų valstybę. Be šių svetimų kultūrų sukurta valstybė buvo matriarchatinei kultūrai primesta iš viršaus, nes nomadų arba totemistų kuriama valstybė nebuvo išaugusi iš tautos. Nesugebėdami patys susikurti *tautinės* valstybės, matriarchatininkai buvo priversti kentėti svetimą jungą. Vis dėlto net ir šitame nesugebėjime yra ryški matriarchatinės kultūros tendencija į bendrumą, kurį tautinis principas geriausiai išreiškia. Tauta sutelkia savyje viską, viskam įspaudžia savų bruožų ir viską persunkia organiška jungtimi. Kūryba tautoje ir per tautą yra bendra kūryba. Todėl eidama šito bendrumo linkme, pirmykštė moteris tuo pačiu ėjo per tautą.

Bendriausias tad matriarchatinės kultūros pagrindas yra *moteriškosios dvasios primatas,* kuris apsprendė pačią šios kultūros esmę ir kuris išplito visose šios kultūros apraiškose. Iš šito primato matriarchatinėje kultūroje kilo:

1. *žemės darbas,* kaip rezultatas moters karitatyvinio linkimo globoti ir pastoviai pasilikti toje pačioje vietoje,

2. *moters ryšys su augmenimi,* kaip pergyvenimas nuolatinio tapimo ir sykiu pastovumo bei organiško susijimo su aplinka.

3. *mėnulio kultas,* kaip intuityvinio pažinimo ir pasaulio suvokimo išraiška bei simbolinis pavaizdavimas,

4. *kaiminė gyvenimo forma,* kaip namų kultūros projekcija ir sykiu geriausias būdas patenkinti kūrybinius moters užsimojimus,

5. *mistika,* kaip pastangos tiesioginiu būdu iš vidaus santykiuoti su antgamtiniu pasauliu ir regėjimu suvokti būties prasmę,

6. *tautinio principo pabrėžimas bei išvystymas,* kaip moters pastangų kurti visumoje ir apimti visą būtį rezultatas.

Moteris sukūrė matriarchatinę kultūrą, todėl josios žymių mes randame visose apraiškose. Matriarchatinė kultūra yra moters eksteriorizacija, kaip kiekvienas kūrinys yra kūrėjo eksteriorizacija.

Pabaiga: *Matriarchato gijos žmonijos istorijoje*

Matriarchatinė kultūra šiandien iš vienos pusės yra toli, iš kitos labai arti. Toli ji yra ta prasme, kad ir laiko ir erdvės atžvilgiu aukštoji mūsiškė kultūra yra nuo josios atitrūkusi ir nuėjusi kitokiais keliais. Ligi Bachofeno mes net teoretiškai nežinojome, kad tokia kultūra kada nors egzistavo, kad ji turėjo didelės reikšmės, kad ji buvo sukūrusi savas formas ir savas gėrybes. Arti ji yra ta prasme, kad matriarchatinis principas niekados istorijoje nebuvo išnykęs, kad jis veikė gyvenimo gelmėse ir kad mūsų amžiuje jis pradeda iškilti į istorijos paviršių ir pasidaryti realia gyvenimo jėga. Šiandien jau yra kalbama apie matriarchato grįžimą. Be abejo, pirmykščia forma matriarchatas niekados negrįš. Kaip aukštoji kultūra negali virsti pirmine, taip aukštosios kultūros gyvenimas negali prisiimti pirmykščio matriarchato formų. Čia gali būti kalbos tiktai apie matriarchatinio principo įsigalėjimą gyvenimo srityse, apie jo reiškimąsi žmogaus kultūroje ir net religijoje. Tik tokiu atžvilgiu ir tik tokia prasme galima sakyti, kad matriarchatinė kultūra mums yra šiandien arti.

Totemistinę kultūrą mes pavadinome mechanistine. Matriarchatinę kultūrą reikia pavadinti visumos kultūra. *VISUMA — GANZHEIT* yra žodis, kuris gali geriausiai išreikšti matriarchatinės kultūros esmę. Kiek totemistinė kultūra stato gyvenimo pradus vieną šalia kito, tiek matriarchatinė kultūra žiūri išvidinio jų ryšio. Jai gyvenimas nėra suma, bet visuma. Šitoji visumos idėja traukiasi per visas matriarchatinės kultūros sritis. Šita idėja yra matriarchatui pagrindinė. *Matriarchatinis principas yra visumos principas.* Todėl baigiant nagrinėti matriarchato pagrindus, reikia žvilgterti, kaip šitas *visuminis* matriarchatinės kultūros bruožas reiškiasi žmonijos istorijoje.

a. *Idėjistinė pasaulėžiūra*

Pažinimo srityje visumai atstovauja *idėja.* Idėja yra tasai pradas, kuriuo pažinimas baigiasi, jeigu jo vyksmą pradėsime diskursyviniu būdu, arba prasideda, jeigu jo vyksmą pradėsime intuityviniu būdu. Bet ir vienu ir antru atveju idėja yra toji pilnybė, kurioje mūsų pažinimas randa savo

pagrindą ir atbaigą. Matriarchatinė kultūra, būdama intuityvinio regėjimo, mistikos, išvidinės kūrybos kultūra, renkasi idėją teorinėje srityje pradedamuoju punktu. „Iš šitos žemės yra išaugęs idėjų mokslas“, pastebi W. Moockas[23].

Matriarchatinės kultūros savotiška idėjistinė pasaulėžiūra buvo gyva visais amžiais. Bet gražiausios ir charakteringiausios išraiškos ji rado *Platono filosofijoje*. Platono pasaulėžiūra yra ne idealistinė, kaip paprastai sakoma, bet *idėjistinė*. Pradedamasis punktas jam yra idėja, ir šią tikrovę jis stengiasi tvarkyti pagal šitos idėjos reikalavimus. Jam gyvenimas neturi imanentiškų idealų, bet tik transcendentines idėjas. Todėl jis stengiasi gyvenimo reikalus taip palenkti idėjai, kaip ši reikalauja, visiškai nepaisydamas, kad tuo būdu jis nekartą gyvenimo realybę sulaužo ir iškreipia. Tai ypač matyti jo moksle apie valstybę, kur idėjistinis jo palinkimas yra ryškiausias. Visa Platono filosofija yra aprioristinė. Tai yra intuicijos, ne diskursijos padaras. Šiuo atžvilgiu Platonas ir apskritai visa platoniškoji filosofijos kryptis yra ne kas kita, kaip matriarchatinio principo reiškimasis pažinimo srityje. Šitas principas žiūri į pasaulį kaip į tam tikros idėjos išraišką. Jis eina į gyvenimą iš aukšto. Jis supranta žmogų ir pasaulį ne kaip sudėtą iš atskirų pradų, bet kaip visumą, kurioje glūdi idėja. Todėl vadinamoji *visumos filosofija* (Ganzheitsphilosophie) savo esmėje taip pat priklauso matriarchatiniam principui. Ir šiuo metu šios filosofijos atgijimas, kuris reiškia pasipriešinimą mechanistiniam pasaulio aiškinimui, sykiu reiškia ir totemistinio principo pasitraukimą matriachatinio naudai.

b. Totalistinė santvarka

Charakteringa, kad jau Platonas savo valstybės teorijoje yra kalbėjęs apie totalistinę valstybę, kuri savo žinion paima viską: ir privatinį ir viešąjį žmogaus gyvenimą. Tai yra matriarchatinio visuminio principo išraiška visuomeninėje srityje. Jau esame sakę, kad matriarchatinė visuomenė yra daugiau masė, „linkusi, pasak Moocko, labiau būti valdoma, negu valdyti“[24]. Individas čia turi nedaug reikšmės. Platono valstybės teorijoje ši mintis kaip tik ryškiai yre keliama. Taip pat Moockas pastebi, kad matriarchatinė visuomenė sudaro „galimybę atsirasti diktatūroms, kuriose aklai klausoma vieno žmogaus — svetimojo arba kilusio iš savos tautos“[25]. Šitas diktatorius gali būti tikrai gabus žmogus, bet gali būti ir rėksnys, kuris sugestijonuoja masę ir ją veda ten, kur nori. Sugestijos reikšmė matriarchatinėje visuomenėje yra nepaprastai didelė, daug

---

[23]. Op. cit. 88 p.
[24]. Op. cit. 110 p.
[25]. Op. cit. ibd.

didesnė, negu totemistinėje arba nomadinėje. Tuo būdu *matriarchatinis principas, reikšdamasis visuomeninėje santvarkoje, veda šią santvarką į totalizmą ir į diktatūrą.* Dėl to visi totalistiniai bandymai žmonijos istorijoje, pradedant Platonu ir baigiant mūsų dienų valstybės teoretikais, yra ne kas kita, kaip matriarchatinio principo nuolatinis prasiveržimas.

Mūsų dienomis šitas prasiveržimas yra ypatingai ryškus. Nuo mechanistinės totemistinės visuomenės santvarkos, kuri reiškiasi demokratija, me aiškiai pasukome į matriarchatinę totalistinę santvarką, kuri reiškiasi vienokia ar kitokia diktatūra. *Mūsų visuomeninė santvarka pasidarė tam tikros idėjos reiškėja.* Ji yra tvarkoma ne iš apačios, ne pagal konkrečią gerovę, bet iš viršaus, pagal tam tikros idėjos reikalavimus. Individas joje netenka reikšmės. Masė viską sveria ir viską gali, savo jėga reikšdama valdytojo valią. Šitasai mūsų dienų visuomeninis totalizmas dar labiau priartėja prie matriarchatinės visuomenės dėl to, kad jis yra grindžiamas tautos *idėja.* Tautinis principas yra vienas iš ryškesniųjų matriarchatinio gyvenimo bruožų. Ir šitas principas mūsų laikais virsta ta jungtimi, kuri sieja visas gyvenimo sritis į vieną visumą. Visuminis principas visuomeninėje srityje šiuo metu yra vykdomas tautos pagalba. *Mūsų visuomeninis totalizmas yra nacionalistinis, didele dalimi rasistinis,* kas dar labiau rodo matriarchatinę jo kilmę, nes rasinis grynumas taip pat yra matriarchatinių tautų išradimas. Juo, kaip aiškina etnologai, matriarchatinė kultūra grindžia savo egzogamiškumą. Kraujo vienybė ir kraujo grynumas matriarchatinei kultūrai daugiau reiškia, negu dvasių vienybė ir dvasios grynumas. Šiuo atžvilgiu mūsų dienomis matriarchatinis principas atgema beveik grynu pavidalu.

c. *Simbolistinis menas*

Kalbėdami apie matriarchatinės kultūros meną, esame sakę, kad jis linksta į stilizavimą, į gemetrines linijas ir kad jo ornamentikoje vyrauja augmenų motyvai. Pagrindinis tokios tendencijos akstinas yra savotiškas matriarchatinio žmogaus palinkimas į idėją. Jis idėją reiškia savo pažinime, jis ją realizuoja visuomenėje, jis ją vaizduoja ir mene. Dėl to jis nutolsta nuo gamtos, jis gamtą stilizuoja, jam svarbu ne atkurti tai, ką jis regi, bet išreikšti tai, ką jis jaučia ir mąsto. *Dėl to jo menas ištisai yra išraiškos menas ir tuo pačiu yra simbolinis menas.* Apskritai matriarchatinė kultūra yra palinkusi į simbolius, nes ji yra palinkusi į idėją. Šitas palinkimas mene randa geriausią pritaikymą. Matriarchatinis principas, reikšdamasis estetinėje srityje, palenkia šią sritį tam tikrai idėjai ir šitai idėjai išreikšti jis renkasi tam tikrus simbolius. Simbolistinį meną mes laikome matriarchatinio principo apraiška estetinėje srityje.

Charakteringa taip pat mūsų laikais, kad sykiu su platoniškosios fi-

losofijos atsigavimu pasaulėžiūroje, su totalistinėmis tendencijomis visuomenėje eina ir meno savoiškas susimbolinimas. Nebūtinai tai yra simbolistinės mokyklos prasme. Simbolizmas, kaip siauro masto mokykla, buvo tik vienas iš plataus simbolinio sąjūdžio diegų. Šiandien jis jau yra pralenktas. Jeigu mes sakome, kad mūsų dienų menas eina simbolizmo linkme, tai mes turime galvoje ne vieną kurią mokyklą, bet visą meną apskritai. *Visas mūsų dienų menas yra simbolinio charakterio.* Visų pirma tai yra išraiškos, ne pavidalo menas. Mūsų dienų kūrėjai rūpinasi ne tiek kūriniui suteikti tobulos formos, tobulo išviršinio pavidalo, kiek išreikšti tam tikrą nuotaiką, tam tikrą jausmą arba tam tikrą idėją. Moderninis menas yra *subjektyvinis,* kaip subjektyvinis yra visas matriarchatinis principas.

Dar labiau mūsų dienų menas priartėja prie matriarchatinio meno savo *peizažu* ir savo, pasakytume, *nedailumu.* Mūsų dienų tapyboje beveik be išimties vyrauja peizažas. Tai yra savotiškas atsinaujinimas matriarchatinio linkimo į augmenis. Nei senovėje, nei viduriniais amžiais, nei renesanso metu tokio didelio pamėgimo tapyti gamtos vaizdus mes nematėme, kaip šiandien. Mūsų parodose kabo beveik tik vieni peizažai. Tai nėra atsitiktinis dalykas. Peizažo vyravime reiškiasi moderninio žmogaus linkimas į augmenų pasaulį, pasirinkimas augmens objektu savai kūrybai, šio objekto savotiškas stilizavimas, schematizavimas, nes mūsų laikų menas yra kuo toliausiai nuo natūralizmo. Iš kitos pusės, *mūsų laikų menas yra nedailus išviršiniu atžvilgiu.* Jis, kaip paprastai sakoma, yra neišbaigtas, neaptašytas, grubus, pilkas. Net spalvų atžvilgiu jis nėra labai įvairus. Visa tai kaip tik primena estetinį matriarchatinių tautų nusiteikimą, kuris taip pat yra dailumo atžvilgiu neaukšto laipsnio. Matriarchatininkai neturi tokio subtilaus dailumo jausmo, kaip totemistai. Totemistai, būdami pirmoje eilėje formos žmonės, kuo daugiausiai kreipia dėmesio, kad šita forma būtų daili. Aukštojoje kultūroje šitas palinkimas apsireiškia meno formos išbaigimu. Štai kodėl renesanso menas yra dailus menas. Tuo tarpu moderninis yra nedailus. Čia glūdi priežastis, kodėl šitas menas daugelio yra nemėgiamas, nes mūsų visuomenė dar tebegyvena totemistiniu nusiteikimu ne tik pasaulėžiūroje, ne tik visuomenėje, bet ir mene. Ji dar tebeieško išbaigtų, išdailintų formų, ji supranta tik pavidalo meną, o išraiškos menas jai dar yra svetimas.

Trys tad yra pagrindinės apraiškos, kurios, kaip kokios gijos, eina per žmonijos istoriją ir kuriomis konkrečiai reiškiasi matriarchatinis principas aukštoje kultūroje: *1. idėjistinė pasaulėžiūra, 2. totalistinė santvarka ir simbolistinis menas.* Visos šitos apraiškos turi savo šaknis matriarchatinėje kultūroje ir visos jos pamažu atgyja ir įsitvirtina dabartiniame am-

žiuje. Todėl mes stovime priešais visiškai naują laikotarpį. Mechanizmas, kaip totemistinio principo išraiška, žlunga, o jo vietą užima *visuma*, kaip matriarchatinio principo išraiška. Šitoji visuma keičia gyvenimą, keičia žmonių santykius, keičia mąstymą ir kūrybą. Visumos valdomame gyvenime atsigauna ir moteris, nes mechanistinė santvarka ją buvo prislėgusi. Toks, iš pažiūros smulkus dalykas, kaip Bažnyčios favorizuojama Motinos Diena, šiuo atžvilgiu yra gana charakteringas. Taip pat charakteringas yra ir didėjąs šv. Mergelės kultas. Matriarchatinės reikšmės turi ir Milano teologų su A. Gemelli priešakyje pastangos prašyti popiežių, kad Marija būtų dogmatiškai paskelbta esanti mediatrix omnium gratiarum.

Bet, iš kitos pusės, mes matome, kaip ir matriarchatinėje kultūroje, vyrų pastangas pasipriešinti šitam moters iškėlimui ir josios vaidmens atstatymui. Priešais Motinos Dieną yra organizuojama tėvo diena, neturinti nei prasmės nei tikslo. Vadinamas Vyrų Apaštalavimas eina aiškiai moterims nepalankia linkme, net su tam tikra moters niekinimo tendencija. Asketikoje ir liurgikoje šiandien labai daug kalbama apie pamaldumo praktikų sumoterinimą ir apie reikalą iškelti vyriškąjį maldingumą. Minėtų Milano teologų pastangos susilaukė pasipriešinimo iš jėzuitų, kuriuos W. Moockas laiko totemistinio principo reiškėjais[26], ir kurie priešinasi dėl to, kad toksai Marijos išaukštinimas būtų kaip tik moteriškoje švelnumo pabrėžimas, kas esą šiais laikais būtų kenksminga. Tai yra kasdieninio gyvenimo dalykai, bet jie yra charakteringi, ir jų prasmė yra gili. Kas pradinės kultūros šviesoje nagrinėja mūsų laikų gyvenimą, gali aiškiai pamatyti tas dideles grumtynes, kurios vyksta tarp dviejų pagrindinių principų: tarp totemistinio ir matriarchatinio. Nomadinis principas yra pasitraukęs į istorijos gelmes jau nuo renesanso laikų ir šiuo metu didesnio vaidmens jis neturi. Šiuo metu vyksta grumtynės tarp vyriškojo ir moteriškojo pradų. Šie du abu pradai, kiekvienas skyrium yra vienašališki, todėl mūsų laikų gyvenimas nuolatos šokinėja nuo vieno kraštutinumo prie kito. Jis yra labai įvairus, labai įdomus, labai prasmingas, bet pilnas pavojų ir klaidų. Be abejo, matriarchatinis principas gali laimėti. Bet jeigu jis laimės vienašališkai, tai jo laimėjimas bus pilnas tų pačių ydų, kurios glūdi pirmykštėje matriarchatinėje kultūroje ir kurios šią kultūrą pražudė. Atgaivinimas pirmykščių vyrų sąjungų (Männerbünde) dvasios yra netikęs dalykas. Bet pasiryžimas išsaugoti atbundantį matriarchatinį principą nuo vienašališkumų yra pagrindinis mūsų kultūros uždavinys.

---

26. Op cit. 131 p.

Inhaltsübersicht:

DIE GRUNDLAGEN DER PRIMITIVEN KULTUR

(Die philosophische Deutung der ethnologischen Kulturkreisen)

Dritter Abschnitt: DAS MUTTERRECHT

A. DER PLAN

I. Die Charakterzüge des Mutterrechts:

1. Begriff der mütterrechtlichen Kultur,
2. das materielle Leben des Mutterrechts,
3. das geistige Leben des Mutterrechts.

II. Die Grundlagen des Mutterrechts:

1. Primat des fraulichen Geistes,
2. das Schaffen im Inneren der Seele,
3. die schöpferische Ganzheit.

Schluss: die Pfaden der mütterrechtlichen Kultur in der Geschichte der Menschheit.

B. DIE IDEEN

Der tiefste Grund der mütterrechtlichen Kultur ist das Primat des fraulichen Geistes, der das Wesen dieser Kultur gestaltet und in allen ihren Gebieten sich ausdrückt. Dieser Geist bestimmt:

1. *den Ackerbau,* als Resultat der karitativen Pflege und der natürlichen Sässhaftigkeit der Frau;

2. *den Bund der Frau mit der Pflanze,* als Erlebnis des stetigen Werdens und der organischen Einheit mit der Umwelt;

3. *den Kult des Mondes,* als Ausdruck der intuitiven Weltschau und als ihre symbolische Darstellung;

4. *die dörfliche Lebensform,* als Erweiterung der Hauskultur und als eigenstes Mittel zum Schaffen der Frau;

5. *die Mystik,* als Form der unmittelbaren Beziehung mit der Überwelt;

6. *die Entwicklung des völkischen Prinzips,* als Resultat der schöpferischen Ganzheit der Frau.

Die mütterrechtliche Kultur ist die Kultur der GANZHEIT. Dieser Zug offenbart sich in der Menschheitsgeschichte im Gestalt:

1. *der ideistischen Weltanschauung,* derer ewiger Vertreter der Platonismus ist,

2. *der totalischtischen Gemeinschaft,* derer Ausdruck die Diktatur ist,

3. *der symbolischen Kunst,* die nicht soviel Gestalt als Gehalt in Ausdruck bringt.

Propagandos psichologija

(Santrauka)

Dr. M. Reinys, Vilkaviškis

Mūsų laikais, kai pasaulyje yra matoma didelė pažanga technikos srityje, kai žmonių bendravimas labai išplitęs, kai visur reiškiasi daug dinamizmo, idėjų propaganda įgyja ypatingą reikšmę ir svarbą. Juk kiekvieno sumanymo, išradimo, perversmo pradžia yra žmogaus mintyse, vadinasi, idėjų srityje. Kad idėjos apimtų žmonių protus, juos apvaldytų, reikia visų pirma, kad jos paplistų. Plitimo būdų yra daug, įvairių. Pačios plitimo sąlygos irgi nevienodos, kaip ir patys plitimo veiksniai. Pagaliau, patys plitimo dėsniai irgi nevienodi, įvairūs. Taip tad iškyla propagandos psichologijos klausimas, vadinasi, vienos iš problemų, kurioje pasireiškia psichologijos davinių taikymas specialinei veikimo sričiai.

Sąvoka. Propagandos žodis savo kilme reiškia platinimą, plitimą. Plitimas tegali vykti ten, kur yra tam reikiamos sąlygos. Kad kas galėtų plisti, ten reikalinga tam tikra visuomenė, tikriau sakant, tam tikras kiekis asmenų, iš kurių kiekvienas, aišku, yra lyg idėjų centras, į kurį taiko propaganda. Taigi asmuo yra vienas iš propagandos elementų, pati gi visuomenė, arba asmenų grupė, yra antrasai iš tų elementų.

Propaganda tegali reikštis tada, kai yra tam tikra idėja ar idėjos, kurias norima išplatinti kitų tarpe. Žinoma, platinimas įgyja didesnę reikšmę, jei platinamųjų idėjų turinys yra svarbesnis, daugiau imponuoja. Idėja — trečias elementas.

Propagandos darbas reikalauja pasirinkti tinkamas priemones. Žinoma, jos gali būti įvairios, žiūrint to, kokias idėjas reikia platinti. Savaime suprantama, kad priemonės turi būti labai apgalvotai pasirinktos ir gerai suderintos su idėjų charakteriu. Priemonės — ketvirtas elementas.

Kad propaganda būtų sėkminga, labai svarbu kreipti dėmesys į tai, kokią įtaką daro vartojamosios priemonės. Įtaka, galėtume sakyti, yra vartojamųjų priemonių tikslingumo rodiklis. Įtaka — penktas elementas.

Pati propagandos veikla yra lyg ašis, apie kurią sukasi visa propaganda su savo esminiais elementais. Veikla yra šeštas elementas.

Pagaliau, kokio tikslo siekia propagandos veikla? Ji siekia to, kad tam tikra idėja išplistų ir laimėtų sau šalininkų rūpimosios visuomenės tarpe. Tikslas sudaro septintą elementą.

Visa draugėn suėmus, galima propagandą nusakyti kaip dvasinę veiklą tam tikrai idėjai išplisti ir jai šalininkų laimėti. Propagandos psichologija gi yra moksliškas nagrinėjimas psichologinių dėsnių, kuriais vyksta propaganda.

Tikslas. Propagandos tikslas, kaip jau buvo suminėta, yra tam tikros idėjos išplitimas ir jai šalininkų laimėjimas. Tai suglaustas pasakymas. Siekiant to tikslo, kas gi daroma? Visuomeninio gyvenimo stebėjimas duoda atsakymą.

Idėja gali plisti, kai asmenys, kuriuos ji paliečia, ima ją tinkamai suprasti. Tiesa, šis supratimas gali būti negilus, bet pakankamas, kad būtų galima pasakyti: žinau. Supratimą seka idėjos gerbimas, jei, žinoma, idėja to verta. Įmatyti idėjos reikšmingus ir svarbius aspektus reiškia pajusti idėjos gerbimą. Kai atsiskleidžia idėjos patrauklios žymės, tada pradedama idėjai simpatizuoti. Šiuo keliu einant laimima idėjai šalininkų.

Visiškas šalininkų laimėjimas yra tik tada, kai sudaroma viešoji nuomonė. Kad to būtų galima pasiekti, tenka veiklą išplėsti, vadinasi, jąja apimant ne vien idėjas, bet ir asmenis, kurie autoritetingiau atstovauja platinamajai idėjai, ir, pagaliau, daiktus, kurie vienu ir kitu būdu yra susiję su platinamąja idėja. Čia daikto terminas imamas gan plačia prasme, vadinasi, gali reikšti, pav., ir vietą. Antai, Kaunas ir Vilnius miestai, bet Vilnius kitaip veikia lietuvio sielą.

Be to, viešosios nuomonės formavimasis ne tik populiarina idėjas, asmenis, daiktus, bet gyvai paliečia ir pažadina sielas, kurias norima laimėti. Tik gyvas palietimas gali būti pakankamas, kad išjudėtų siela iš ramybės ar abejutiškumo taško.

Propagandos tikslas bus atbaigtas tik tada, kai bendruomenė, kurioje varoma propaganda, taip mąstys ir veiks, kaip kad siūlo propaganda.

Idėjų platinimas visuomenėje ar bendruomenėje gali siekti ne tik įskiepyti naujas idėjas, kartais gali siekti palaikymo jau ten esamųjų idėjų, kurioms gresia tam tikras pavojus.

Priemonės. Tinkamai pavartota priemonė, ir tinkama, geriausiai patarnauja tikslui pasiekti, todėl ir visai suprantamas gyvas susirūpinimas priemonėmis.

Ieškant tinkamų priemonių visų pirma tenka atkreipti dėmesys į mokslo ir meno laimėjimus bei davinius. Propaganda, moksliškai ir garbingai varoma, tegali remtis mokslo ir meno daviniais, vadinasi, priemonėmis, kurios tarnauja tiesai ir teisybei.

Mokslo ir meno priemonėmis varomoji propaganda reikalauja pasiruošimo. Improvizacija neturi reikiamo efekto. Gyvenimo stebėjimas rodo, kad idėjų platinimas eina pagal tam tikras taisykles, dėsnius, todėl ir visa, kas gali patarnauti daugiau propagandai, yra panaudojama. Čia ir

ateina į pagalbą garsioji technika, kurios pažanga stebina mūsų laikus. Kas nežino kiek modernioji technika patarnauja reklamos dalykui. Be abejo, propaganda nemažiau gali panaudoti ir panaudoja technikos pažangą. Visai tesingai yra pasakęs pop. Pius X: „reikia naudotis naujais ginklais, kurių reikalauja progresas". Gili mintis glūdi šiame pasakyme. Labai svarbu propagandai jos nuolatos laikytis ir ją taikinti koįvairiausiomis apystovomis.

Pastačius sau klausimą, kurios priemonės yra moderniojo pasaulio vartojamos idėjoms platinti ir šalininkams laimėti, teks į tai atsakyti, kad tokiomis priemonėmis dabar yra: periodinė spauda, afišos bei plakatai, knygos bei bibliotekos, paskaitos, teatras, kinas, radijas, fonografas, dainos bei muzika.

Sritys. Geriau įvertinti idėjų propagandai, svarbu atkreipti dėmesys į ryškiąsias visuomeninio gyvenimo sritis. Šios sritys yra labai reikšmingos: jose vyksta daug kovų, daug dedama pastangų tam tikroms idėjoms pravesti, jose atsiranda ir savotiškumų, kuriuos tenka turėti prieš akis, siekiant didesnio laimėjimo.

Tokių ryškių ir svarbių sričių bus šios: religijos bei doros, ūkio, kultūros, politikos.

Religija yra nuolatinė, neatskiriama žmogaus gyvenimo apraiška. Kiek siekia istorija ar praistorija, kiek siekia žmonių žinios ir dabartiniais laikais žmonių gyvenmą, civilizuotų ar necivilizuotų žmonių grupių, visur susiduriame su religinio gyvenimo apraiškomis. Arčiau įsižiūrėję į religines apraiškas, lengvai galime pastebėti, kad jos labai artimai yra susijusios su visu žmogaus gyvenimu, ypač su svarbesniais jo momentais: gimimu, vestuvėmis, dideliais laimėjimais, didelėmis nelaimėmis, mirtimi.

Su religija yra artimai siejama žmonių dora. Pastebėta, kad dora pasidaro visiškai efemeriška, miglota ir bereikšmė, jei ji kur pasidaro atsieta nuo religijos, kad dora, atremta į religiją, daug sėkmingiau, giliau ir patvariau veikia žmonių gyvenimą.

Idėjų propaganda randa religijos bei doros srityje sau labai platų pritaikymą ir labai gyvybišką sferą, kurios normavimas daro milžiniškos teigiamos įtakos kitoms gyvenimo sritims.

Ūkio reikalai sudaro pagrindą žmogaus biologiniam buvimui, taigi būtini, todėl į juos irgi tenka žmogui nukreipti nemaža savo susirūpinimo ir pastangų. Be to, ūkio padėtis ir jo kėlimas yra sąlyga žmogaus kūrybinei veiklai dvasios srityje.

Ūkio sritis įgyja didesnės reikšmės, jei atkreipsime dėmesį į tai, kaip yra svarbu sunaudoti krašto jėgas ūkio gamybai viduje, ūkio gaminių eksportui į užsienį, ypač kaip užkovoti užsienio rinkas savo krašto ūkio ga-

miniams. Visiems šitiems ūkio srities klausimams nagrinėti, spręsti yra labai reikalinga idėjų propaganda.

Kur yra bent minimalinė žmogaus veikla, ten atsiranda ir tam tikrame laipsnyje kultūra. Kadangi, laimei, tos veiklos yra daug daugiau, yra daug kur net ir didelio pasiaukojimo ir veikimo, tai tikrovėje žmonių gyvenime randame net gan aukštą kultūros laipsnį. Kiekvienos tautos kultūroje randame savotiškumų, kurie svarbu palaikyti visiems, priklausantiems prie tos tautos. Taigi yra nemažas uždavinys tautinės kultūros supratimą ir meilę įskiepyti visiems tos tautos nariams. Be to. Kiekviena tauta juk rūpinasi, kad ji būtų užsienio gerbiama. Kaip matome, šitais visais klausimais ir uždaviniais yra daug vietos idėjų propagandai pasidarbuoti.

Daugelio tautų susiorganizavimas yra pasiekęs valstybės laipsnio. Asmenys daugiau ar mažiau įgauna piliečių teises ir prievoles. Tas reikalauja iš jų tam tikro orientavimosi valstybės reikaluose, tiek viduje, tiek tarpvalstybiniuose santykiuose.

Čia ir iškyla ištisa eilė uždavinių, kurie nulemia idėjų propagandą. Juk yra aišku, kad valstybei yra sveikiau, jei jos siekiamasai tikslas yra visiems piliečiams suprantamas, jei visos tautos jėgos yra panaudojamos valstybei, jei vyriausybė remiasi visais piliečiais. Ir užsienio akyse svarbu, kad valstybė atrodytų kultūringa, teisėta. Tas bus, jei valstybėje nėra žiaurybių, priespaudos, jei piliečių teisės yra gerbiamos, jei teisingumas ir teisėtumas yra saugojami, jei tarpvalstybiniai pasižadėjimai irgi yra gerbiami ir saugojami.

Metodai. Propagandos psichologijai nustatyti, visų pirma, yra svarbus pačių faktų stebėjimas. Vadinasi, reikalingas įsijautimas į žmogaus sielą tokiu momentu, kai asmuo galvoja, supranta veikimo tikslą, turi pasiryžimą veikti, pergyvena tam tikrus jausmus.

Antra. Bandymas irgi gali patarnauti kaip metodas susekti dėsniams. Nors šis tyrimo būdas yra rečiau vartojamas, tačiau yra pavyzdžių, kad bandymo griebiamasi. Čion priklauso vadinamieji „bandymo balionai".

Trečia. Istorinė faktų, pergyvenimų apžvalga gali duoti nemaža gairių, pagal kurias lengviau galima suskti idėjų plitimas ar laimėjimas jai šalininkų.

Pagaliau. Protinis išnagrinėjimas faktų, kuriais pasireiškė idėjų plitimas, jų įtaka, joms atsiradusios kliūtys, gali iškelti aikštėn rūpimuosius dėsnius.

Plėtotė. Propaganda faktinai egzistavo visais laikais. Juk visoje žmonijoje ir visais laikais buvo vartojami įvairūs šūkiai, muzika, dainos, prakalbos, piešiniai, pastatai, eitynės, žaidimai ir kiti tolygūs dalykai. Jie

veikė, skelbė tam tikras idėjas, darė įtakos, rasdavo pritarimo, suburdavo šalininkų. Tai ir buvo propaganda, jei imsime dėmesin tik faktinąją pusę.

Mūsų laikais, techniškai nepaprastai išsiplėtojus, kilo reikalas sąmoningai organizuoti idėjų propagandą, vadinasi, daryti veiksmus, kurie kito tikslo ir prasmės neturi, kaip tik vien propagandos reikalą. Žiūrėdami gyvenimo visumos, galėsime pastebėti, kad dabartiniais laikais idėjų propaganda eina dvejopu keliu: vienur vien tik jai skirtais veiksmais, kitur — tokiais veiksmais, kurie turi ir patys vieni savyje tikslą ir prasmę.

* *
*

Padarius įvadą į propagandos psichologiją, tenka nubrėžti kelias, kuriuo faktinai eina pati propaganda. Čia, visų pirma, iškyla viešoji nuomonė, kurios sudarymas ir yra propagandos tikslas.

Viešoji nuomonė. Žmogus turi linkimą gyventi visuomenėje. Jisai jaučiasi nelaimingas, kai jisai yra izoliuotas iš bendravimo su žmonėmis, pav., yra kalėjime.

Socialinis linkimas irgi verčia asmenį domėtis ir sielotis visuomenės gyvenimu bei reikalais. Iš čia ir kyla linkimas turėti savoji pažiūra, nuomonė visuomenės ar viešaisiais reikalais. Ir juo kas kultūroje ar socialinėje padėtyje yra daugiau pakilęs, tas daugiau morališkai verčiamas turėti savo nuomonę viešaisiais klausimais.

Kas formuoja nuomonę, kokie veiksniai? Žinoma, čia pirmon galvon eina pažinimas, pradėtas juslėmis, baigtas protu, tiksliau sakant, logišku mąstymu. Bet mąstymas yra tik priemonė. Mąstymas ieško atramos moksle, pradedant gamtamoksliu, einant per filosofiją, atbaigiant teologija. Nuomonės pilnutinumas to reikalauja. Be to, kultūra savo apraiškomis papildo mokslinį pažinimą, todėl nuomonės formavimas neaplenkia ir kultūros.

Gyvenimo patyrimas parodo, kad nuomonei sudaryti turi svarbos ne vien pažinimas, bet ir norai su jausmais. Ne be reikalo Pascal'is išsitaria: širdis turi savo racijas. Juk faktai parodo, kad tie patys moksliniai įrodymai visai kitaip veikia klausytoją, jei šalip įrodymų atsirado dalykų, kurie užgavo klausytojo jausmus, sukėlė jo nenorą, sudarė nepalankią nuotaiką.

Nuomonei sudaryti tarnauja ne tik pažinimas, norai su jausmais, bet ir pasąmonė. Iš tikrųjų. Mūsų laikais dažnai girdime pasakymus apie iracionalinius momentus. Kaip čia juos vertinti, kaip suprasti? Nėr čia mums reikalo griebtis Z. Freud'o psichanalizės, pagal kurią nesąmoningi momentai veikia galingiau, negu sąmoningi, bet pakanka prisiminti, kad

mumyse yra daug įvairių instinktų, daug paveldėtų linkimų, daug pamirštų įspūdžių, ypač iš jaunų dienų, daug sulaikytų troškimų. Visa ši pasąmonės veiksnių plejada daro įtakos asmens nuotaikai, kuri gali sudaryti palankias ar nepalankias sąlygas proto įrodymams veikti.

Viešosios nuomonės vaidmuo yra labai didelis: ji, iš tikrųjų, yra sveiko gyvenimo reguliatorius. Kur jos nėra, ten prasideda sugedimas, einąs iš vienpusiškumo, sveikos kritikos stokos. Todėl gerai suprantama, kodėl viešajai nuomonei pasireikšti reikalaujama laisvės. Juk tiesa ir teisybė nėra privilegija, suteikta tiems, kurie yra visuomeninio gyvenimo viršūnėse, juk taika, visų bendradarbiavimas yra būtinas, kad būtų galima išgauti maximum tiesos, teisybės, darbo, laimės.

Propagandos psichologijos bendrieji dėsniai. Kalbant apie šiuos dėsnius, tenka turėti prieš akis sritis, kurios priklauso viešumai. Propagandistas turi prieš save asmenis, visuomenę, stengiasi suprasti kiekvieno interesą, nuotaiką, psichologiją. Kai kuriuose kraštuose sakoma „ką šiandien minia galvoja, tas rytdieną bus įstatymu". Viešuma žengia milžino šuoliais. Modernioji technika daug patarnauja viešumos reiškimuisi. Kyla reikalas susekti dėsnius, kuriais plinta idėjos ir laimi sau šalininkų.

a) Sugestijos dėsnis. Sugestijonuoti reiškia taip patraukliai pareikšti mintį, kad ji būtų kito priimta kaip teigiama mintis. Daug faktų ir veiksmų rodo, kad jie yra sudaromi sugestijonavimo tikslu. Įvairūs skelbimai, kaip „viskas biurui", „pigioji savaitė", „išpardavimas", muilas „Žuvelė" siekia sukelti sugestiją.

Sugestijos tikslas yra: norima, kad įstrigtų į galvą tam tikra idėja.

Idėja sukelia veikimą, tas jau seniai psichologo W. James'o pasakyta ir pabrėžta. Galvojant žmogui apie pyktį, atsiranda žmoguje pykčio nuotaika ir atitinkamas kūno pasiruošimas. Beeinant žmogui pavojingąja vieta ir pradėjus galvoti apie pavojų nukristi, tikrai susidaro linkimas kristi.

Stipriausia sugestijos forma yra teigimas. Jo vertė, visų pirma, pareina nuo teigėjo autoriteto, būtent, nuo jo socialinės padėties, mokslo ar kitų tolygių savybių. Be to, ir kitos teigiamos savybės žymiai nulemia jo sėkmingumą.

Teigimas sugestijonuoja, kai jisai nesukelia abejonės, jame nėra klausimų, kai neišblaško antriniu objektu, įkvepia pasitikėjimą, sukelia simpatiją tiksliais išsireiškimais, patraukliu stiliumi, kai palaipsniui veikia protą, atmintį, norus, jausmus, veikia pakartotinai, kai nerodo tendencijos ar obsesijos, kai yra pritaikytas profesijai, amžiui, lyčiai bei kitiems panašiems savumams.

Jei teigimas yra spausdintas, tai jisai stipriau veikia. Be to, čia stiprumas dar pareina ir nuo didesnių raidžių, knygos storumo, jos estetiškesnės

išvaizdos, nurodytos literatūros bei citatų gausumo bei kitų tolygių savybių.

b) Aplinkos įtakos dėsnis. Kiekvienas žmogus gyvena tam tikroje aplinkoje. Jos sudėtinės dalys ir veiksniai yra labai įvairūs, sudaro ištisus kompleksus, kurie, žinoma, labai nevienodai veikia asmenis.

Siekiant propagandos tikslų, tenka susidurti su aplinka, kuri vienu atveju bus palanki propagandai, kitu — nepalanki. Pastaruoju atveju teks propagandistui taip paveikti aplinką, kad ji būtų palanki platinamajai idėjai. Toksai paveikimas, iš tikrųjų, yra galimas, tik reikalinga paveikimas sukombinuoti pagal psichologinius dėsnius, gerai žiūrint konkrečių aplinkos davinių.

c) Asmens interesų dėsnis. Varant propagandą tenka turėti tiesioginių reikalų su asmenimis. Kiekvienas asmuo gi turi daug visokių interesų, kurie aprūpina jo visokeriopą egzistenciją. Asmens interesų dėsnis reikalauja pataikyti į asmens interesus. Tuo dėsniu einant, kreipiamasi tiesiog į asmenį, rodoma jam, kad juo susirūpinta, norima jo likimą pagerinti, siekiama patį asmenį patenkinti, jį patį pakelti į aukštesnį laipsnį; rodoma jam, kad jame randami nusiteikimai, kuriuos jam norima giliai įskiepyti. Tokioje taktikoje nėra melo, nes, iš tikrųjų panaudojant sokratiškąjį metodą, nesunku išgirsti atsakymų, kuriuose randama užuomazga stipriau įskiepintinų idėjų. Ypač tas nesunku pasiekti turint galvoje, kad įvairiuose asmenyse galima rasti stiprių ir gilių pradų, kaip antai: motinos meilė vaikams, meilė grožiui, idealui, tradicijos, patriotizmas, garbė, artimo meilė ir t. t.

d) Pritaikymo dėsnis. Pieštukas ne kirviu drožiamas. Patrankomis žvirblių nešaudo. To neleidžia pritaikymo dėsnis. Norint asmenį laimėti idėjai, reikia pažinti mentalitetas to, į kurį kreipiamasi, pažinti jo skonis, įpročiai, reikalai, socialinė padėtis, turtingumas ir t. t. Besikreipiant tenka turėti galvoje, kad kuriuo išsireiškimu asmens neužgauti, naudos nurodymu jį suinteresuoti, kad noriai klausytų. Svarbu patiekti medžiagos, kurią žinant paaiškėja kartais daromų priekaištų menkumas.

Pritaikymo sumetimai irgi reikalauja, kad, laimėjimui pasiekti, reikalinga išdėstyti sumanymo planą, priemones, biudžetą, datą pradžiai ir pabaigai, kartais net naudinga paleisti „bandymo balionai".

e). Nuosaikaus optimizmo dėsnis. Optimizmo tam tikra dozė yra visuose žmonėse. Svarbu mokėti jisai rasti, iškelti, panaudoti. Ir patsai propagandistas gali sėkmingai pasinaudoti savo turimuoju optimizmu. Vienaip ar kitaip pasireiškiąs optimizmas patraukia. Jisai yra didelė kūrybinė jėga. Ir kliūtys nesunku nugalėti, kai žmogus gyvena optimizmu.

f). Ištvermės dėsnis. Pradėti darbas ar sumanymas nesunku, bet sėkmingai, pagal sudarytąjį planą, baigti, tai jau visai kitas dalykas. Tam rei-

kalinga ištvermės. Visi kilnūs darbai, dideli atradimai ar išradimai, mokslo kūryba reikalavo didelės ištvermės. Ji reiškia tvirtą, kietą pasiryžimą išvesti iki laimingo galo pradėtąjį darbą. Be abejo, gali kartais toksai pasiryžimas susvyruoti, bet imamasi priemonių, kad laikinas nusilpimas būtų prašalintas.

Pasiryžimo kietumas nereiškia šiurkštumo — beatodairumo. Sėkmingai pravedamas sumanymas tegali būti taktiškai suorganizuotas. Taktiškumas yra nepaprastai svarbi savybė propagandos tikslams siekti, nors ir bendrai visur jisai yra didžiai vertinamas, kaip geros orientacijos, švelnaus charakterio, sėkmingo veikimo pažymys.

Net kilniausius sumanymus gyvendinant, tenka kartais susidurti su kliūtimis ar net patirti nusivylimo. Ir patikimiausi asmenys kartais neištesi. Kartus nusivylimas apgaubia sielą. Tačiau prisiminimas, kad gyvenimas yra kova, kad ir ne medžiaginiais ginklais, bet dvasiniais, todėl ir pati kova yra dvasinė, idėjų, norų ir jausmų srityse, tasai prisiminimas kelia drąsą, gamina dvasinę energiją, stiprina pasiryžimą, atskleidžia laimėjimo perspektyvas ir todėl šalina nykųjį nusivylimą. Iš tikrųjų juk neveltui poetai ne sykį pasakė: per skausmą į garbę.

Periodinė spauda. Viešumos pasireiškimų tarpe periodinė spauda, be abejo, turi žymią vietą. Todėl ir propaganda daug jąja naudojasi. Čia psichologija ir turi uždavinį atskleisti tuos psichologinius momentus, dėsnius, kuriais propaganda naudojasi periodinės spaudos srityje.

Kai kalbame apie periodinę spaudą, tai turime galvoje tokius leidinius, kurie išeina tam tikrais nustatytais laikotarpiais, vadinasi, dienraščius, savaitraščius, mėnraščius ir tolygius leidinius. Jų pasirodymas yra periodinis, taigi veikimas, galima sakyti, yra nuolatinis. Čia ir glūdi jų įtakos svarba.

Naudinga suanalizuoti visą periodinės spaudos kompleksą, kad galėtum ten surasti psichologinius veiksmus, apraiškas, dėsnius.

Analizuodami periodiką, susiduriame su skaitytojais. Kaip jie skaito? eidami, autobuse, traukinyje, valgykloje, kirpykloje, namie ir t. t. Vadinasi, daugelis skaito trumpučiais laikotarpiais. Ar jie tada bus linkę perskaityti ilgą straipsnį? Iš dalies skaito namie. Tada, žinoma, ir ilgesnį paskaitys, bet, bendrai sakant, ilgo straipsnio nemėgsta skaityti.

Ko skaitytojai nori rasti laikraštyje? naujausių žinių, bet trumpų žinių. Skaitytojai domisi politika, įvykiais ir jų smulkmenomis, kronika, sensacijomis, žiniomis iš savo profesijos. Šiuo pastaruoju atveju galės paskaityti ir ilgesnį straipsnį.

Kai kas ieško mokslo ir, bendrai imant, dokumentuotų žinių.

Beveik visi skaitytojai mėgsta apysakas, kelionių aprašymus, mirga margas. Vadinasi, ieško poilsio, gardaus juoko.

Kuo jie gėrisi? gražiomis iliustracijomis, įvairiu ir ryškiu šriftu, estetiška išvaizda.

Kas skaitytojams imponuoja? Garsenybė, ypač užsieninė, įvykio nuotrauka, mokslo ar dokumento citata.

Kiekvienas iš čia suminėtų dalykų, liečiančių skaitytojus, daug pasako apie skaitytojų psichiką, jų nuotaiką, aspiracijas.

Redaktorius su visu savo bendradarbių štabu turi žinoti skaitytojų psichologiją, žinoti laiko dvasią, orientuotis įvairiuose moksluose, ypač filosofijoje, istorijoje, socialogijoje, ekonomijoje, mene etikoje.

Praktiškasai protas redaktoriui labai reikalingas, kad pačiame laikraštyje viskas turi būti praktiška, aktualu, optimistiška, o ne verkšlenimo nuotaika, daug kas paįvairinta pasikalbėjimais.

Aiški decizija redaktoriui reikalinga, kad jisai galėtų nesvyruodamas rasti sprendimą, kai jo yra reikalas.

Jautrus taktas — tai redaktoriaus nuolatinis palydovas santykiuose su bendradarbiais, skaitytojais, savais laikraščiais, kitų laikraščiais, visuomene. Su skaitytojais tenka būti labai atsargiam, kad savo laikraščio turiniu ar tonu, pav. polemišku, nesukiršintų skaitytojų. Su kitų krypčių ar pažiūrų laikraščiais tenka būti kolegišku, kad ir susidaro reikalas kitokias pareikšti pažiūras ir mandagiai pasiginčyti. Su savų pažiūrų laikraščiais tenka laikytis vienybės, draugiškumo ir net idėjinės pagalbos. Su visuomene humaniškumas tegali būti elgesio taisyklė. Nors tiesa, visuomenėje pasitaiko visokiausių žmonių, net nedorų ir negarbingų, tačiau redaktorius savo laikraščio straipsnių dvasią ir toną nustato pagal savo garbingus uždavinius ir nusiteikimus o ne pagal negarbingųjų elgseną. Taktiškai pareikštas ginčo nutraukimas tuo atveju, kai tolimesnė diskusija atrodo bergždžia, yra gražus humaniškumo ženklas ir skaitytojams patinka.

Ką nors teigiant, tenka vartoti įrodymai. Čia svarbu redaktoriui turėti galvoje, kad laikraščio skaitytojų yra visokio išsilavinimo, ne tik didelio, bet ir mažesnio, todėl ir teigimų įrodymai turi būti imami patys suprantamiausi, kad kiekvienas skaitytojas galėtų dalyką perprasti ir įsitikinti.

Laikraščio administratorius vaidina irgi didelį vaidmenį periodinės spaudos darbe ir labai stipriai gali paveikti skaitytojų nuotaiką.

Kiekvieno skaitytojo yra gyviausias noras gauti laikraštį reguliariai Toksai noras yra nepaprastai tvirtas, jei tasai asmuo gauna vieną laikraštį, ne keletą. Taip dalykui esant, yra nepaprastai skaudu, jei redaktoriui ir administratoriui atsiranda pašalinių kliūčių, kurios sutrukdo reguliariškumą. Tas žalinga net ir visuomenei, nes tas ją kiršina, kelia nerimą, nepasitenkinimą esamuoju tvarkymu.

Laikraštis eina normaliai, jei jo leidimas tvarkomas komerciškais pagrindais. Vadinsi, laikraštis išsivercia savomis pajamomis. Tokia padėtis užtikrina laikraščiui aiškų likimą ateičiai, sudaro galimybę ruošti tvirtus redakcijos kadrus tolimesniam leidimui. Priešingai, visoks spaudos dumpingas, prenumeratos nustatymas žemiau savikainos (žinoma, jei nėra kitų pajamų iš pačio laikraščio, pav. iš skelbimų) yra spaudos žudymas ir visuomenės demoralizavimas.

Prenumeratos racionalus organizavimas reikalauja dalyką studijuoti, ieškoti prenumeratorių skaičiaus kilimo ar smukimo priežasčių, sudarinėti statistikas, jas lyginti ir t. t.

Be prenumeratos laikosi laikraščiai dar iš skelbimų. Jų rinkimas irgi reikalauja techniško įgudimo, bet laikraščio prestižui rūpi kitas dalykas iš skelbimų srities, būtent, laikraščiui ne viskas tinka skelbti. Kas yra smerkiama doros mokslo, tas negali būti laikraščio laisvai reklamuojama, skelbiama. Juk, aišku, laikraščio leidimas yra žmogaus veiksmas, taigi ir priklausomas nuo doros mokslo.

Įtaka, kurią turi laikraštis, yra milžiniška. Dienraštis veikia kasdien, veikia ir namie, šeimos židinyje, formuoja pažiūras, papročius, paruošia sumanymus, įstatymus vienus asmenis iškelia, išgarsina, kitus smerkia, murkdo.

Periodinės spaudos įtaką ryškiai ir trumpai nusako pop. Pijus X: spauda — pasaulio karalienė. Laikraštininko gi pašaukimas irgi gražiai yra pabrėžtas pop. Pijaus XI pasakymu: žurnalisto — kilni misija.

Afiša. Kalbant apie afišą tenka turėti galvoje ne vien ją, bet ir lapelį, plakatą, neš šios visos publikacijos apraiškos eina vienodais psichologiniais dėsniais.

Kas afiša? tai pasiuntinys greičiausias, matomiausias, galįs visur įsibrauti. Tik reikia, kad ji mokėtų reklamuotis, būtų sudaroma, besiremiant reklamos psichologijos dėsniais.

Kaip sudaroma gera afiša? Dalykas liečia stilių ir turinį. Pirmuoju atžvilgiu. Sakiniai yra trumpi, visiems suprantami. Žodžiai kaip kirviu kerta, kad giliau įstrigtų. Tonas linksmas, be agresijos, kad patrauktų kiekvieną, tuo tarpu net nesimpatizuojantį skleidžiamajai idėjai.

Antruoju atžvilgiu: afišos turinys. Turinio įvardijimas turi būti patrauklus dėmesiui, kad sėkmingiau sukeltų rūpimąją idėją, mintį. Išdėstymas tegali būti suglaustas, sutrauktas. Įrodymai taip smarkūs ir ryškūs, kaip buože per galvą: neginčijami faktai, statistika, priešo prisipažinimai, skelbiami citatų forma. Visas turinys taip sudaromas, kad palenktų skaitytojo valią, kad sukeltų jame norą sekti propaguojamąja idėja.

Kaip su afišos išvaizda? Jos dydis geriausia imti 60x80 cm., bet gali būti ir mažesnis pagal reikalą. Geriau tinka spalvos ryškios, šiltos, kaip

antai geltona, raudona. Raidės stambios ir aiškios· Rašalas juodas. Vaizdai naudinga turėti afišoje, tik svarbu žiūrėti, kad vaizdas paruoštų skaityti tekstą, o ne jo atitrauktų dėmesį. Afiša akį patraukia, jei ji sudaryta meniškai.

Kur dėti afiša? Ji gali būti prilipdoma, bet tokioje vietoje, kur eina didesnis judėjimas, kur daug žmonių praeina· Svarbu ją prilipdyti taip, kad būtų lengva ją matyti skaityti, netrukdant judėjimo. Ją prilipdyti aukščiau, kad ranka nepasiektų. Tas reikalinga afišos saugumui, nes visur atsiranda tokių, kurie yra linkę afišą sunaikinti.

Kartais afišos duodamos išnešioti. Čia svarbu žiūrėti, kad išnešiotojai būtų visai patikimi, kad nemėtytų be reikalo, kad platinimas būtų visai racionaliai atliekamas.

Knyga. Ji kitoniškiau veikia žmogų, negų laikraštis: ji daugiau sukaupia žmogų, kad jisai ryžtasi daugiau jai paskirti laiko, negu dienraščio žinutei ar straipsniui perskaityti.

Knygos reikšmė yra didelė. Visų žmonių nuomonėje knyga yra svarbus žodis, kilnus žodis: knygoje surašyta tiesa, ex libro lux. Visa, kas atspausdinta, imponuoja: atrodo, ten esanti sukaupta išmintis. „Imk ir skaityk" — pasakymas reikšmingas ne tik šv. Augustinui.

Kita vertus, daug kam žinoma, kad pirmoji mintis apie tokią reikiamą įsigyti dorybę ar apie galimybę padaryti anokį nusikaltimą ir buvo išskaityta... knygoje.

Knygos rūšių visokių. Yra geros progos pasirinkti pagal žmogaus specialybę ir linkimus· Yra gryno mokslo veikalų, vadovėlių, monografijų, enciklopedijos pavidalu. Čia skaitytojas susiduria su tikrove, kokia ji yra mokslo pažinta. Čia randu ir tai, kas gali formuoti žmogaus būdą. Randa visa, kas gali žmogų įstatyti į gyvenimo tikrą kelią.

Bet tarp knygų yra ir romanų, kuriuose yra vaizduojamasai pasaulis, kitoks, negu tikrovėje. Žmogus turi linkimą, kurį laiką gyventi vaizduojamuoju pasaulio gyvenimu: jisai iki visiško pamiršimo gyvena romano sukurtuoju pasauliu, savo mintyse ir vaizduotėje dalyvaudamas įspūdinguose momentuose didmiesčių, kelionių, pavojų, svaigulio, didybės ir puolimo gyvenimo. Romanas įdomina visus, jei jisai meniškai parašytas.

Romane gali būti žmogui gyvybė ar mirtis, pareina nuo to, ar jisai kelia asmenį ar murkdo. Todėl ir kyla klausimas, ar gali būti religinis romanas. Jei romanas gali kelti žmogaus dvasią, ją kilninti, tai kodėl romanas negali būti religinis? Viskas pareina nuo to, kaip suprastas ir kaip pravesta. Jei romano pravedamos mintys neprieštarauja religinei doktrinai, jei jos nejučiomis eina pagal religinę doktriną, niekur nesusikirsdamos tarp savęs ar su meniškumo reikalavimais, tai nieko jam netrūksta būti religiniu romanu.

Yra ir „pigieji romanai". Čia vyrauja sexus ir kriminalai. Šie bruožai sąmoningai pasirinkti, kad sėkmingiau patrauktų skaitytojus. Mat, žmonėse yra instinktų ir linkimų, stiprių. Jųjų tarpe yra seksualinis instinktas ir įdomavimasis. Pirmasai tokio romano bruožas jau suprantamas. Antrasai irgi, juk įdomu matyti drąsą, kuri reikalinga kriminalams įvykdyti. Drąsa patraukia, bailys jukina. Kam nerūpi dora ir meniškumas, tas minta ir pigiaisiais romanais.

Knygos formatas irgi turi savo istoriją. Jisai ir dabar kinta. Kuria linkme? mažyn, lengvyn, patogyn. Tačiau yra ir kitokių, bet visur stengiamasi respektuoti meniškumas.

Knygos turinys bei stilius patiria šių laikų reikalavimų dvasią bei tempą. Vis daugiau linkstama į turinio koncentruotumą. Matome moderniškame pasaulyje paplitusias nedideles knygutes labai rimtais mokslo, politikos, gyvenimo klausimais. Stilius galėtume sakyti daugiau „šūkiškas". Modernusis tempas lyg verčia skubėti. Visas dėstymas gyvas, keliąs emocijas.

Knyga ir jaunimas yra labai gyva šių laikų tema. Daug knygų skiriama jaunimui šviesti, sąmoninti, lavinti, auklėti. Jaunimą knyga daug daugiau paveikia, negu kito amžiaus asmenis.

Vaikai ir jaunimas ypač mėgsta iliustracijas, šią galingą pavaizdumo priemonę. Todėl ir suprantamas jų didesnis vaidmuo dabartinėse mokyklose.

Jaunimas gyvai gyvena skaitomuoju turiniu. Ten jisai randa be gražiai pamokomųjų dalykų ir visokių kitų, kaip va: brutalumo, persmarkių emocijų, simpatingų banditų, visokio nešvarumo, avantiūriško gyvenimo. Gyvai įsiskaitęs, pasidavęs asosiacijoms, dažnai padaro išvadą: geriau būti avantiūristu, negu mokytis, nes taip įdomiau. Suprantama: koks maistas, toks gyvenimas; kaip auklėja, taip auga. Tai verčia pagalvoti, ar tikruoju keliu einama.

Iš knygų sudaro ir bibliotekas. Knyga pasidaro daug kam prieinama. Biblioteka gali didelę įtaką daryti, kai ji gerai suorganizuota: įvairių knygų, naujų knygų, patogiu laiku atidaryta, gerai prieinamoje vietoje įrengta.

Specialiniai žurnalai, kai jų negalima atskirai kiekvienam profesionalui išsirašyti, galėtų apkeliauti savo neskaitlingus skaitytojus pagal nustatytą maršrutą, kiekvienam skaitytojui palaikant žurnalą nustatytą laikotarpį.

Paskaita. Drauge esu paskaita liečiamas paskaitininkas ir patsai susirinkimas bei salė.

Paskaita — svarbus dalykas. Kas tai teisingai yra pastebėjęs: laikraštis ir knyga — tai artilerija, paskaita ir susirinkimas — tai pėstininkai.

Taip, tai geros pastabos visuomeninio gyvenimo strategijoje. Dabartinis visuomeninis gyvenimas ne tik rūpina dabarties reikalus, bet ruošia ir ateitį, o ateities vaizdas pareis nuo dabarties visuomenės, kiek ji bus vieninga, drausminga, aiškiai nusistačiusi.

Paskaita vyksta susirinkime. Jos pasisekimas pareina nuo gero paruošimo. Vietos veikėjas, dvasios vadas ar tolygus asmuo, pasikvietęs keletą asmenų, su jais aptaria: tikslą, programą, asmenis. Paskiau skelbia laikraštyje, iš sakyklos, afišomis siunčia pakvietimus, susitikę ragina kitus ateiti į susirinkimą, pasiklauyti paskaitos.

Paskaitos tikslas gali būti labai įvairus. Kartais norima tik pamokyti, vien išdėstyti tam tikras idėjas, pažiūras, ar jas priminti įsakmiau. Kitą kartą norima suorganizuoti naujas dalykas, kas būtų įkurta tokia ar tokia organizacija. Trečiu atveju norima sukrėsti apsnūdusią visuomenę, kad pabustų, pratrintų akis ir praregėtų, kur ji besirandanti. Ketvirtu atveju gal svarbu klastingo priešo suktybes iškelti aikštėn, kad visuomenė pamatytų nesuklastotą tikrovę. Penktu atveju norima sudaryti viešoji nuomonė, kad visuomenės balsas įgautų jam priklausomą svarbą. Šeštu atveju gal yra reikalas paveikti valdžią, kad padarytų tą ar kitą dalyką, kad pravestų pageidaujamą įstatymą.

Paskaitos klausytojams laimėti, jų simpatijų susilaukti platinamajai idėjai yra labai svarbu. Ateinantieji į salę klausytojai mandagiai pasitinkami prie durų, jiems padedama rasti jų vietą arba tiesiog jiems nurodoma vieta sėstis. Gerai nusiteikęs klausytojas gyviau dalyvauja paskaitoje savo mintimis, jausmais, pritarimu, jis ploja karščiau. Būdamas kitų tarpe, jisai daugiau pasitiki, drąsiau laikosi. Iš tikrųjų, susirinkimo kolektyvinė jėga didesnė, negu atskirų asmenų suma.

Paskaitininkas, arba kalbėtojas, turi gerai susivokti savo auditorijoje, todėl, jį kviečiant paskaitai, yra reikalinga jam pasiųsti informacijos apie būsimąjį susirinkimą, būtent, kokio maždaug intelektualinio lygmens bus klausytojai.

Atvykęs iš kitur į stotį prelegentas pasitinkamas ir šiąja proga jam teikiamos naujausios žinios, paskutinės informacijos apie susirinkimą, paskaitą, klausytojus ir visa kita, kas gali būti naudinga paskaitininkui žinoti, kad jo paskaita turėtų geriausią pasisekimą. O tas labai pareina ir nuo tiksliausių žinių apie visas būsimojo susirinkimo smulkmenas, kad tuo būdu paskaitininkas galėtų atspėti viso susirinkimo dvasią, atmosferą.

Jei paskaitininkas yra žymus kalbėtojas, tai jisai klausytojus sužavi, įtikrina, patraukia. Klausytojai nejuda, laiko akis įsmeigę į kalbėtoją.

Paskaitininko vartojamieji įrodymai yra geriausi, jei jie yra: sveika nuovoka, logika, patyrimas, istorija. Tokie dalykai yra daug daugiau prieinami visiems klausytojams ir greičiau įtikrina.

Paskaitininko kalbos forma daugiausia patraukia, jei ji yra aiški, gyva, vaizdi, jei joje vartojamieji palyginimai yra visiems suprantami.

Prastų susilauks vaisių paskaitininkas, jei jisai vaizdžiai nupasakos visus priekaištus savo platinamoms idėjoms, pavartodamas net pajuokos išgalvotus pavadinimus, o paskiau trumpai suminės, kad tokie priekaištai esą nerimti, ar kitais tolygiais išsireiškimais neva juos atrems. Tokis priekaištų nupasakojimas yra grynas veikimas prieš savo idėjas, sudarymas vaizdžių asociacijų, kurių negalima nugalėti pilku pasakymu apie priekaištų nerimtumą. Sumanus paskaitininkas vaizdžiai nekelia savo idėjoms priekaištų, o tik juos turi galvoje per visą paskaitą ir reikiamose vietose, kur tokie priekaištai galėtų kilti, pateikia pakankamai pozityvios medžiagos, kad klausytojas, ją žinodamas, pats sugebės atsakyti į priekaištą, jei jį išgirs ar jam pačiam ateis į galvą. Jei kartais sumini priekaištus, tai daro trumpai, nepatraukliai.

Paskaitos salė ir viskas, kas joje daroma, ne be reikšmės paskaitos pasisekimui. Papuošta salė jaukiau visus nuteikia. Tvarka salėje labai reikalinga, todėl gerai sutvarkytoje salėje yra pakankamai tvarkdarių su tvarkdarių ženklais. Jie visą paskaitos ar susirinkimo laiką budi, kad tvarka salėje visą laiką būtų pavyzdinga.

Susirinkimo pirmininkas gerai ves susirinkimą, jei jisai bus patyręs, ramus, viską tiksliai pasako, gerai orientuojasi visoje situacijoje ir susirinkime keliamais klausimais.

Susirinkimo pirmininkas trumpai, bet simpatingai rekomenuduoja paskaitininką, tuo būdu gerai nuteikdamas auditoriją. Jei po paskaitos ar šiaip susirinkime eina diskusijos, pirmininkas, duodamas kam balsą, tiksliai sumini kalbėtojo pavardę, tuo būdu daugiau įpareigodamas kalbėtoją rimtai kalbėti, iš antros pusės gi, kalbėtojo pavardės minėjimas populiarizuoja pačius kalbėtojus.

Paskaita su šviečiamaisiais paveikslais daro daug gilesnį įspūdį, nes vaizdai perėję per regėjimo juslę, daug daugiau sudaro atramos žmogaus mintims.

Susirinkimo pabaigoje kartais išdalinami lapeliai, kuriuose yra paskaitos santrauka, kad ją kiekvienas klausytojas galėtų parsinešti namo sau pačiam prisiminti paskaitos turinį ar kitiems duoti susipažinti su tiksliu svarbiųjų minčių nusakymu.

Paskaitos pasisekimas eksploatuojamas: apie ją plačiau pranešama spaudoje; jei galima, dedamas net ir paskaitininko atvaizdas; paskelbiamos spaudoje rezoliucijos; jos ten ilgesnį laiką komentuojamos. Vadinasi, daroma visa, kad žmonės ilgiau kalbėtų apie buvusią paskaitą ir kad tuo būdu daugiau plistų propaguojamosios idėjos.

Geri paskaitininkai neišauga ant kelmo: juos reikia ruošti, formuoti. Šiam tikslui gerai gali patarnauti studijų rateliai. Ratelio posėdžiai daromi, pav., kas dvi savaitės. Posėdžio programoje trys dalys: a) techniškoji — mokėti viešai kalbėti, b) teoretiškoji — gauti reikiamų žinių įvairioms temoms, c) bandomoji — laikyti prakalbą arba paskaitą konkrečia tema. Gvildenamosios temos gali būti iš įvairių sričių, kaip antai: religinės, dorinės, socialinės pilietinės, organizacinės, ūkiškosios, meninės ir t. t.

Studijų ratelių pasisekimas pareina nuo to, kiek pavyks sukelti įdomavimasis jais. Šis pastarasis vėl pareis nuo jų suorganizavimo būdo. Ratelio posėdis įdomesnis, jei ten daugiau formuojama, negu teoretiškai mokoma, jei ten yra daugiau savarankiškumo. Įdomumas didesnis, jei einama iš faktų į principus, jei dalykas yra pozityviai išdėstomas.

Teatras. Tai seniai vartojama priemonė paveikti žmonių psichiką ir sukelti joje pageidaujamą nuotaiką, reikalingą kai kuriems veiksmams.

Teatro kilmė tokia, kad jisai atsirado religinėje srityje ir išaugo religijos globoje, bet paskiau nuėjo savais keliais, gan dažnai kenkdamas savo buvusiai globėjai.

Niekas negali paneigti teatro didelės reikšmės. Teatras yra galinga ekspresijos priemonė, kuri kartais džiugina, kartais jaudina, bet visada veikia žiūrovą, jį auklėdama geram ar blogam. Veikimo jėga pareina nuo patinkamo turinio, geros interpretacijos, gerų artistų, meniško pastatymo.

Teatro direktorius nulemia kryptį: jisai parenka pjeses. Svarbu, kad jos būtų su akcija, kad jose būtų psichologinis išlaikymas, literatūrinė vertė, kad ji būtų įmanoma pastatyti.

Pjesių autoriai — tai teatro šaltinis, iš kurio eina gaivinančioji srovė. Autorius yra meninikas, bet nepamirština, kad tai yra ir jo amatas, iš kurio jisai gyvena.

Autoriaus pasaulėžiūra ir gyvenimožiūra turi didelės įtakos pjesių charakteriui, teatro darbui, visuomenės auklėjimui. Tad čia ir kyla klausimas, ar yra galimas religinis teatras, pav., katalikiškasai. Jau pora gairių buvo suminėta, kalbant apie religinį romaną. Čia tenka dalykas praplėsti, paremti.

Teatro vertė yra jo turinyje ir mene: juk galvijų poelgis — ne teatras, apraiškų menkystė — ne teatras. Katalikų doktrinos religinė mintis daug duoda pjesės ar teatro turiniui: a) įveda į paslapčių pasaulį, b) priduoda tragiškumo blogiui, nuodėmei, bausmei, c) daro įtakos laikymuisi, kostiumams, spalvoms, šviesai, muzikai, dekoracijoms, d) dogmų įtakoje veikia tačiau per gamtines jėgas, kaip antai: impulsus, progas, santykius, aplinkybes, e) pateikia temas, kaip va: Evangelijų parabolos yra puikūs, galingi, vaizdūs, žmoniški scenarijai.

Režiseris yra tikroji statomosios pjesės siela: jisai įkvėpia artistus, jisai sprendžia dekoracijas, jisai visa, trumpai tariant, įsielina.

Artistai, ar jie profesionalai ar amatoriai, padaro gyvas pjesės dalis. Juo patys daugiau turės, tuo patys daugiau duos. Todėl nenuostabu, kad Paryžiuje artistai katalikai turi savąją organizaciją su dvasios vadu, kad galėtų savo dvasinius reikalus geriau aprūpinti ir tuo prisidėti prie savo teatrinio vaidmens pakėlimo.

Administratoriaus vaidmuo prisideda prie teatro lankytojų geros nuotaikos sudarymo, nes tvarka ir patogumas teatre yra veiksniai, kurie kelia gerą nuotaiką.

Teatro žiūrovai yra tie asmenys, į kuriuos yra nukreiptas visas teatro darbas. Žiūrovai ateina į teatrą, norėdami ten sau rasti pramogą, ne bet kokią, o tik rimtą, atitinkančią savo intelektualinį lygmenį. Iš čia eina teatro uždavinys, kaip psichologiškai prisitaikyti prie žiūrovų, bet drauge kitas uždavinys, kaip paveikti žiūrovus, kad jie kultūriškai pakiltų.

Atvykęs į teatrą žiūrovas yra linkęs viską priimti juslėmis, protu galvoti nenori, vesti savo sieloje ginčų nenori. Jisai ieško ramybės, išsiblaškymo nuo savo darbų, rūpesčių. Todėl tenka jam duoti tai, kas jam patinka. Dar geriau yra duoti daugiau, negu jisi tikisi.

Svarbu pastebėti, kaip žiūrovas reaguoja į vaidinimą, pasiklausyti jo kritikos, jo sprendimų Tiesa, čia teks išgirsti daug visai nepamatuotų dalykų, bet yra ir vertingų pastabų, sprendimų, kuriuos galima panaudoti, besirūpinant teatro pažanga.

Kinas. Naujausiais laikais atsiradęs kinas pasidarė populiariausia kultūrinio gyvenimo priemonė, daug daugiau naudojama, negu teatras. Kinas yra pigesnis žiūrovui, prieinamesnis.

Kino žiūrovai ieško pramogos išsiblaškymo, nori pamatyti naują gyvenimą, naują pasaulį, skirtingą nuo kasdieninio. Žiūrovai nori maximum džiaugsmo, geresnio gyvenimo nors valandikei, nori emocijų.

Kino lankytojai, pagal savo prigimtį, seka ekrano vaizdais, nusiteikę pramogai, poilsiui, nekritikuoja gaunamųjų vaizdų. Išeina, kad ekranas moko, žiūrovui to nežinant. Ekrano aplinka remia mokymą: tamsu ir muzika; tik žiūrėk ir klausyk.

Kino įtaka milžiniška. Jisai veikia jusles, per jas proto sprendimą per jį — sąmonę ar sąžinę. Kinas rodo, kaip daroma, kaip gyvenama, o pavyzdžiai, kaip žinome, patraukia. Kinas gyvai veikia, nes jame viskas matoma, be įrodymų, be galvojimo.

Kiek tos įtakos? Jungtinėse Amerikos Valstybėse aplanko kiną per savaitę apie 120 milijonų žiūrovų, į kinų pramonę yra įdėta apie 60 milijardų prancūzų frankų (1930 m.), šioje pramonėje ten dirba apie 1 milijoną žmonių. Paryžiuje 1929 m. iš kinų gauta pajamų 230 milijonų frankų.

Prancūzijoje apie 40 laikraščių yra skirta vien kinų ir filmų reikalui. Šios skaitlinės daug pasako apie įtaką.

Kokius asmenis daugiausia veikia kinas? daugiausia veikia vaikus ir jaunimą, kurių receptyvumas yra labai didelis. Kai kur moksleiviai iki 90 % lanko kinus.

Kokia kryptimi daro įtaką kinas? Jisai liečia visokius klausimus: religinius, moralinius, socialinius ir t. t. Gan dažnai veikia destruktyviai, demoralizuojančiai. Mokykla stato, kinas daug kur ardo, ir taip legaliu būdu eina kova prieš mokyklos darbą. Vienas vokiečių neurologas suanalizavo 250 filmų. Ten rado vaizduojamų 97 žmogžudystes, 51 svetimoterystę, 19 suviliojimų, 22 pagrobimų, 45 savižudystes. Iš vaizduojamų herojų ten buvo 176 vagys, 25 prostitutės, 35 girtuokliai. Iš čia lengvai galime suprasti, kokį įspūdį ir gyvenimišką pamokymą gauna kino žiūrovai. Teismai dažnai konstatuoja, kad jauni nusikaltėliai kino ekranuose rado paskatinimą nusikaltimams.

Suminėtieji liūdni faktai verčia galvoti ir ieškoti priemonių, kaip būtų galima sustabdyti propagandą žalingų idėjų ir įtakų. Juk, aišku, kad gerų idėjų propaganda imasi ne vien pozityvaus propagavimo tam tikrų vertingomis laikomų idėjų, bet ir sulaikymo ar pašalinimo žalingų idėjų.

Vertingų idėjų propaganda reikalauja rinktis filmas, reikalauti gerų filmų, steigti gerus kinus, kurie rodytų gero turinio ir artistiškai pastatytas filmas. Kad tokios rūšies kinai galėtų išsilaikyti, yra svarbu, kad jie būtų organizuojami komerciškais pagrindais.

Nepageidaujamos įtakos, einančios iš kai kurių filmų, sulaikymas reikalauja, kad tėvai neleistų vienų vaikų į kinus, kad vaikai ir jaunimas būtų išmokyti žiūrėti filmų, vadinasi, kad kritikos nuovoką turėtų, kad sugebėtų komentuoti filmas.

Radijas. Idėjų propaganda turi atkreipti ypatingą dėmesį į radiją, tą nuostabią techninės pažangos priemonę.

Radijas turi tikslą informuoti, skubiai pateikiant naujausias žinias, sudaryti klausytojams pramogą, pateikiant dainų ir muzikos. Drauge tuomi radijas ir auklėja. Tik kyla klausimas, kuria kryptimi auklėja: ar komunistine ir bedieviškąja kryptimi, kaip tai daro Sovietų radijas, ar kuria kita. Vadinasi, radijo veikimas visai pamatuotai kelia pasaulėžiūros klausimą.

Radijo išplitimas yra tiesiog milžiniškas. Apie 1931 m. visame pasaulyje radijo garsus šeimose išgirsdavo apie 100 milijonų asmenų, vienoje Europoje apie 42 milijonų asmenų. Amerikos Jungtinėse Valstybėse buvo naudojama apie 13 milijonų aparatų, Danijoje, turėjusioje apie 3½ milijonų gyventojų, buvo naudojama apie 420.000 aparatų. Dabar Lietuvoje, rodos, yra naudojami 45.000 aparatų.

Radijo siunčiamųjų stočių yra irgi nemaža. 1928 m. Prancūzijoje buvo 14 valdiškųjų ir 14 privačių stočių. Amerikos Jungtinėse Valstybėse irgi daug yra valdiškųjų ir privačių siunčiamųjų stočių. Kiek panašių dalykų yra ir kitose valstybėse. Radijo garsai patenka visur, net į pasaulio užkampius. Gali patekti dažnai, kas valandą.

Radijo įtaka didelė. Tiesa, radijas tuo tarpu akies neveikia, taigi jo įtaka silpnesnė už kino įtaką, bet, kita vertus, garsas ateina iš toli, lyg iš paslaptingos srities, kur gal didelis autoritetas kalba, ateina taip, kad negalima replikuoti, o garsiakalbis sugestijonuoja, tas visa veikia gan stipriai, tik gal žymesnė asmenybė gali atsispirti įtakai.

Radijas sugestijonuoja savo klausytojams įvairius dalykus, kaip antai: doktriną, pramogą, dokumentus, savo idealus. Kartais transliuoja pamaldas, pamokslus.

Rūpimųjų idėjų propagandos atžvilgiu tenka turėti galvoje, kad radijas gali padėti ar gali pakenkti, atseit kuria kryptimi veiks. Gerai žinomas dalykas, kokie pavojai eina iš SSSR radijo. Kad būtų galima pavojus prašalinti, blogą įtaką neutralizuoti, tenka griebtis, kur tik galima, bendradarbiavimo. Kai kur tasai darbas yra kolektyviai organizuotas. Prancūzijoje, pav., yra sudaryti katalikų komitetai. Kolektyviai dirbant, galima sėkmingiau pasitarnauti idėjų propagandai net ir radijo srityje.

Fonografas. Šio įdomaus prietaiso garsui užfiksuoti istorija gan įdomi. 1878 m. fonografo išradėjo Edisono atstovas Paryžiuje Mokslo Akademijos posėdyje demonstravo tik kad išrasto fotografo kad ir netobulą veikimą. Akademija išjuokė demonstravimą, girdimus garsus priskirdama ventriloquium'ui. 1889 m. toji pat Akademija pripažino fonografą.

Fonografo plokštelių gamyba gan didelė. Apie 1931 m. Prancūzijoje buvo kas mėnuo pagaminama apie 400 naujų plokštelių; parduodama per metus Prancūzijoje apie 8 milijonus plokštelių, Vokietijoje apie 70 milijonų, Anglijoje apie 80 milijonų plokštelių.

Fonografo veikimas gan daug patarnauja mokslui, pramogai, auklėjimui. Fonografas užfiksuoja praeitį ateinantiems laikams. Fonografas kalba, linksmina jaudina, veikia klausą; protą, sąmonę. Jisai atgamina visokiose aplinkybėse: kas nori, kur nori, kad nori. Nori išmokti svetimos kalbos, gerą ištarimą, gali naudotis fonografu. Nori išgirsti istorijos garsinį dokumentą, irgi gali pasinaudoti fonografu.

Fonografas gali patarnauti idėjų propagandai savo plokštelėmis. Norint jų gamybą paveikti norimąja kryptimi, tenka rinktis tinkamas plokšteles ir tokių reikalauti iš plokštelių gamintojų. Paklausimų suorganizavimas pagal tam tikrus idėjų propagandos dėsnius paruoš atitinkamų plokštelių pasiūlą.

Daina. Viena iš seniausių kulūrinių apraiškų yra daina. Net ir primityvių žmonių gyvenime ji randama.

Daina yra muzikos apraiškų dalis, vokalinė. Bet yra ir instrumentinė muzika, pav., orkestras. Kalbėdamas apie dainą, jos įtaką bei tolygius dalykus, turėsiu galvoje ir tolygų orkestro veikimą, nes juk orkestras prilygsta chorui, kai rūpi vien psichologinė žymė.

Dainos reikšmė paaiškėja iš tokio pasakymo, kuris yra gyvenimo patyrimo patvirtinas: „Pasakys man, ką tu dainuoji, aš tau pasakysiu, kas tu esi". Žinoma, spręsti čia tenka ne iš oficialinės dainos, bet iš privačiai laisvu noru dainuojamos darbininko, moksleivio, šiaip jaunuolio, vestuvėse, vakaruškoje, prie darbo ir kitomis tolygiomis progomis, kur iš širdies gausumo kalba lūpos džiūgavimo ar raudos pavidalu. Meno žmonės be jokio svyravimo pripažįsta dainos didelę kultūrinę reikšmę. Dainingа ir balsinga Lietuvių Tauta gali čia nuoširdžiai pasidžiaugti, tik pravartu sąmoningai išryškinti ir apdailinti turimieji gabumai.

Dainos įtaka stipriai pasireiškia tuo, kad ji uždega, nuramina, linksmina, jukina, skausmą išreiškia, stiprina, jei ji kartojama ar ilgiau trunka. Daina daro didesnį įspūdį jaunam, kuris dar yra gležnas, nenusistovėjęs.

Dainos tikrasai turinys, tinkamasai, ne tas, kuris mažina, žemina teršia, įžeidžia, bet kuris kilnina, dorina, skleisdamas tyrą ir ištikimą meilę kuris laimėdamas šviesesnę ateitį žada, kelia viltį, gražias svajones, žadina energiją, optimizmą.

Dainos forma meniška, kai balsas gražiai apvaldomas, išlavintas, švelnus, ryškaus tembro, sultingas ir t. t.

Aišku, dainos praktika labai remtina, nes daina gali suvaidinti labai svarbų vaidmenį idėjų propagandos tarnyboje.

* *
*

Dėstyme buvo suminėtos ryškiosios moderniojo gyvenimo priemonės, kuriomis eina idėjų propaganda ir kuriomis galima laimėti idėjoms simpatikų. Be abejo, smulkiau nagrinėjant gyvenimą, būtų galima jų daugiau surasti, bet buvo manoma, kad suminėtosios priemonės yra žinomesnės, ryškesnės, todėl susekus psichologinius dėsnius, pagal kuriuos eina sakytųjų priemonių pasireiškimas, būtų galima juos taikyti ir kitų priemonių apraiškoms, darant kai kurias suprantamas modifikacijas, nes kitos priemonės ne daug kuo skirsis nuo svarstytųjų, ryškiųjų ir stambiųjų.

1938. XI. 15.

LITERATŪRA

Comment propager nos idées? 8⁰ 487 p. 1932. Paris, Bloud.

Murphy C.: Experimental social psychology. Revis. edit. XI-1121 p. 8⁰ 1937. New York, Harper.

P. F. A. Vuillermet: La conquête des hommes. 12⁰ 362 p. 1922. Paris, Lethielleux.

Jules Rassak: Psychologie de l'opinion et de la propagande politique. 12⁰ 286 p. 1927. Paris, M. Rivière.

Dr. Ch. v. Hartungen: Psychologie der Reklame. II Aufl. 8⁰ 352 p. 1926, Stuttgart, Poeschel.

Doob, L. W.: Propaganda, its psychology and technique. New York, Holt.

J. Keliuotis: Šių dienų spaudos problemos. 12⁰ 133 p. 1936. Kaunas.

G. W. Crane: Psychology applied. 586 p. 1933. Chicago, Northmestern Univ Press.

RÉSUMÈ

La vis très active de nos jours et les facilités techniques de communication font que des idées nous envahissent avec une vitesse incroyable et nous impressionnent. Il est de toute utilité de les diriger dans un sens voulu. C'est la propagande qui sert et dont les lois psychologiques il est utile de connaître.

La propagande étant une activité pour répandre certaines idées et de leur gagner de sympathisants, la psychologie de la propagande tend vers la connaissance des lois psychologiques qui régissent la propagande ellemême.

Des moyens sont très nombreux pour répandre des idées. On peut compter parmi les plus importants: la presse périodique, l'affiche, le livre, la conférence, le théâtre, le cinématographe, la radio, le phonographe, la chanson.

Parmi les domaines plus importants pour la propagande des idées on peut compter ceux-ci: religieux, moral, économique, culturel, politique.

Comme méthodes pour trouver des lois psychologiques de la propagande peuvent servir: l' observation des faits, les tests, la comparaison des faits historiques et l' analyse rationnelle des faits observés.

Les lois psychologiques générales de la propagande peuvent se réduire à celles-ci: suggestion, influence du milieu, intérêt personnel, don de s' accommoder au milieu optimisme modéré persévérance.

La formation de l'opinion publique rend plus facile d'atteindre le but de la propagande.

Bendroji filosofijos terminija

(Vokiškai lietuviška versija)

Prof. Dr. St. Šalkauskis, Kaunas

1937 m. „Logos'o" 2-ajame numeryje buvo pasirodžiusi „Bendroji filosofijos terminija", kaip ji buvo LKD Terminologijos Sekcijos apsvarstyta, papildyta ir priimta. Pradėjus žmonėms naudotis šita terminija, tuojau paaiškėjo vienas neabejotinas jos trūkumas, būtent, nebuvimas joje vienos kurios versijos, kurios priešakyje stovėtų kokia nors svetima kalba. Norint surasti kokį lietuviškąjį terminą, reikėjo peržiūrėti visą terminiją. Tai sudarė aiškų nepatogumą tiems, kas žino svetimas terminijas, bet nežino visai ar tik kai kurių lietuviškų terminų.

Būtų, žinoma, geriausia, jei dabar gaima būtų pateikti terminijos vertimus į lietuvių kalbą iš visų kalbų, kuriomis buvo išversti lietuviški terminai. Bet tai pareikalautų perdaug darbo ir vietos. Reikia pasitenkinti viena kuria kalba iš trijų, panaudotų lietuvių terminams aiškinti. Šitam reikalui čia pasirinkta vokiečių kalba. Šiuo metu rusų kalba *jau* nėra, prancūzų kalba *dar* nėra pakankamai praplitusi tarp lietuvių šviesuomenės, kad viena katra iš jųdviejų glima būtų pasinaudoti kalbamajam reikalui. Bene daugiausiai bus paplitusi vokiečių kalba, kurios, be to, filosofinė terminija yra labai turtinga.

Bus čia dar ne pro šalį pažymėti, kad vokiškai lietuviška versija negali būti laikoma tolygiu (adekvatiniu) vokiškosios terminijos vertimu į lietuvių kalbą. Nekalbant jau apie tai, kad šiuo atveju vokiškoji terminija toli gražu nėra pilna, jos vertimas nėra taip pat išsamus, nes *teverčiami tik tie vokiečių terminai ir tik tiek, kurie ir kiek buvo reikalingi lietuviškiems terminams išversti.* Jei vienas lietuviškas terminas buvo verčiamas keliais vokiškais, tai dabar kiekvienas iš tų vokiškų terminų verčiamas vienu ir tuo pačiu lietuvišku terminu. Tiesa, pasitaiko, kad vienas vokiečių terminas yra verčiamas keliais lietuviškais terminais, būtent, tada, kai įvairūs lietuviški terminai buvo aiškinami tuo pačiu vokišku terminu; bet ir šiuo atveju negalima laikyti vertimo tolygiu, nes tolygumas negali būti dabar tikslingai siekiamas. Jei iš pat pradžios būtų numatyta versti svetimus terminus į lietuvių kalbą, tikriausiai dabar vokiškai lietuviška versija būtų tobulesnė.

Šitoje versijoje tebuvo siekiama, kad visi vokiškieji terminai, kurie buvo panaudoti lietuviškiems terminams aiškinti, rastų joje tik tiek vietos, kiek jie buvo reikalingi pirmykštėje versijoje. Kitaip tariant, jie tik tiek ir taip verčiami, kiek ir kaip jie buvo reikalingi lietuviškų terminų vertimui.

Kaip iš šio paaiškinimo matyti, *nauja vokiškai lietuviška filosofinės terminijos versija teturi vien tarnybinės reikšmės atžvilgiu į lietuviškąją filosofijos terminiją*. Todėl jai negalima statyti visiško tikslumo reikalavimo. Tačiau tai nekliudo jai užpildyti tą trūkumą, apie kurį buvo kalbėta pradžioje.

A

Abbild, atvaizdas
abbilden, vaizduoti, atvaizduoti
Abbildung, vaizdavimas, atvaizdavimas
Abenteuer, nuotykis
Aberglaube, prietaras
abergläubisch, prietaringas
abgefallen, atsijas
abgeleitet, išvestinis
Abgeschiedenheit, vienuma
abgeschlossen, baigtas
Abgeschlossenheit, baigtumas
abgesondert, atsijas
abhängen, priklausyti
abhängig, priklausomas
Abhängigkeit, priklausomumas, priklausomybė, priklausymas
Absicht, kėslas
absolut, nelygstamas
Absolute n., nelygstamybė
Absolutheit, nelygstamumas
Abstand, atstumas
abstossen, atstumti
abstrahieren, atsieti
abstrakt, atsietas, atsietinis
Abstraktheit, atsietumas
Abstraktion, atsiejimas, atsaja
abstraktionsfähig, atsajus
Abstraktionsfähigkeit, atsajumas
abstufen, laipsniuoti
Abweichung, nuokrypa
Abweichung (einmalige), krypsnis
abziehen, atsieti
adäquat, tolygus
Adäquates, tolygybė
Adäquatheit, tolygumas
Affekt, jautulys
affektiv, jautulingas, jautulinis
Affektivität, jautulingumas
Affirmationspartikel, teigtukas
afterreden, piktžodžiauti (kam)
ahnen, spėti, nujausti
ähnlich, panašus
Ähnlichkeit, panašumas, panašybė
ähnlich sein, panašauti
Ahnung, spėjimas, nujautimas
aktiv, veiklus
Aktualisation, veikdinimas
aktualisieren, veikdinti
akzidental, pritampamas
Akzidentalität, pritampamumas
Akzidenz, prietapas
akzidenziell, pritampamas
allgemein, visuotinis
Allgemeines, visuotinybė
Allgemeinheit, visuotinumas, bendrumas
Allheit, visumas
Allmacht, visagalybė
allmächtig, visagalis, visagališkas

Allmächtigkeit, visagališkumas
allmählich, laipsniškas
allwissend, visažinis, visažiniškas
Allwissenheit, visažiniškumas
Amt, pareiga
Andenken, atminimas
ändern (sich), kisti
andersartig, kitoniškas
Andersartigkeit, kitoniškumas
Anderswerden, kitimas
Anfall, priepuolis
Anfänge, pradmenys
anfänglich, pirmykštis, pradinis, pradiškas
angeboren, prigimtas
angeborene Anlage, priegamas
angenehm, malonus
anhäufen, sukaupti
Anhäufung, sukaupimas
animalisch, gyvuliškas
Annehmlichkeit, malonumas
anregen, paskatinti
Anregen, paskatinimas
Anregung, paskata
Anreiz, akstinas
anreizen, paskatinti
Anreizung, paskata
anschaulich, pavaizdus
Anschaulichkeit, vaizdumas, pavaizdumas
Anschauungsbild, pavaizdas
Ansicht, pažiūra
Ansporn, akstinas, paskata
anspornen, paskatinti
Anspornen, paskatinimas
anstrengen (sich), stengtis
Anstrengung, stengimasis, pastanga
anwesend, esamas
Anwesenheit, esamumas
anziehend, patraukus
Anziehung, trauka, patrauka
Apparat, prietaisas
Äquivalent, lygmuo
Arbeit (schöpferische), kūryba
arbeiten, dirbti
arbeitsam, darbštus
Arbeitsamkeit, darbštumas
Art, rūšis, būdas, pobūdis
arteigen, rūšinis
artistisch, meniškas
Aufbau, sandaras
aufeinanderfolgend, sekus
auffassen, pagauti, suvokti
auffassend (leicht), pagavus
Auffassung, pagavimas, pagava
Auffassung (leichte), pagavumas
Aufgabe, uždavinys
Aufklärung, švietimas
aufmerken, dėmėtis
aufmerksam, įdėmus
Aufmerksamkeit, dėmesys
aufnahmefähig, imlus
aufregen, sujaudinti
Aufregung, sujaudinimas, sąjūdis
aufrichtig, tiesus
Aufrichtigkeit, tiesumas
Augenblick, akimirka
ausarten, išsigimti
ausbreiten, plėsti, plėtoti
ausbreiten (sich), išplisti
Ausbreiten, plėtimas, plėtojimas
Ausbreitung, plitimas, išplitimas, plėtojimasis
Ausdauer, tvermė, ištvermė, patvara.
ausdauernd, tvermingas, ištvermingas, patvarus
ausdehnbar, plėtrus
ausdehnen (sich), plisti
Ausdehnung, tįsa, tąsa
Ausdruck, raiška, išraiška, reiškinys
ausdrücken, išreikšti

Ausdrücken, išreiškimas
ausdrücklich, įsakmus
Ausdrücklichkeit, įsakmumas
ausdruckvoll, raiškingas
ausführen, atlikti, įvykdyti
Ausführung, atlikimas
ausgedehnt, tįsus
Ausgedehntheit, tįsumas
Auslese, atranka
ausrüsten, rengti
Aussageweise, tarslas
Aussen-, išorinis
äusser, išorinis
Äusseres, išorė
äusserlich, išviršinis
äussern (sich), reikštis
äusserster, kraštutinis, kraštutiniškas
Aussprachbarkeit, tariamumas
Aussprache, tartis
aussprechen, tarti
Auswahl, atranka
ausweiten (sich), išsiplėtoti
Autosuggestion, savitaiga

B

Band, jungtis, ryšys
Bau, sandaras, sąranga
beabsichtigen, kėslauti
beachten, paisyti
Bedarf, reikmė
Bedarfsgegenstand, reikmuo
bedeuten, reikšti
Bedeutsamkeit, reikšmingumas
Bedeutung, reikšmė
bedeutungsvoll, reikšmingas
bedingen, sąlygoti
bedingt, sąlyginis, sąlygiškas, lygstamas
Bedingtheit, sąlygiškumas, lygstamumas
Bedingung, sąlyga, sąlygojimas
bedürfen, privalyti
Bedürfnis, prievolė
befehlerisch, įsakus
befehlerische Art, įsakumas
befreien, išvaduoti
befreien (sich), išsivaduoti
Befreiung, išsivadavimas
befriedigen, patenkinti
Befriedigung, patenkinimas
begabt, gabus
Begabung, gabumas
Begabung (schöpferische), kūrybiškumas
begehren, geisti
Begehren, geidimas
begehrlich, gaidus, geidulingas
Begehrlichkeit, gaidumas, geidulingumas
Begehrung, geismas
Begierde (sinnliche), geidulys
begreifbar, suvokiamas
begreifen, suvokti
Begreifen, suvokimas
begreiflich, suvokiamas
begrenzt, ribotas
Begrenztheit, ribotumas
Begriff, sąvoka
begrifflich, sąvokinis, sąvokiškas
Begriffs-, sąvokinis
begründen, pagrįsti
behaupten, tvirtinti
Behauptung, teigimas, tvirtinimas
beherrschen (sich), susivaldyti
Beispiel, pavyzdys
bejahend, teigiamas
Bejahung, teigimas
belebend, gaivus
bemächtigen (sich), apvaldyti
Bemächtigung, apvaldymas
bemerkenswert, žymus
Bemerkung, pastaba

bemühen (sich), stengtis
Benehmen, elgesys, elgimasis
Benennung, įvardijimas
beobachten, stebėti
zu beobachten, stebėtinas
gut beobachtend, pastabus
Beobachtung, stebėjimas
Beobachtungsgabe, pastabumas
Bereich, sritis
bereiten, ruošti
berücksichtigen, paisyti
Beruf, pašaukimas, verslas
berühren, liesti, lytėti
Berühren, lietimas, lytėjimas
Berührung, liesmas
Berührungs-, gretinis
Beschäftigung, verslas
beschieden, lemtas
beschreibend, aprašomas
Beschreibung, aprašymas
besinnen (sich), susiprasti
besinnen (sich auf sich), susivokti
besonder, ypatingas, ypatus
Besonderheit, pobūdis (ypatingas)
besprechen, aptarti
Besprechung, aptarimas, aptartis
bestimmen, apspręsti
Bestimmen, apsprendimas, paskyrimas
Bestimmung, apsprendimas, paskirtis, pašaukimas
bestreiten, ginčyti
Bestreiten, ginčijimas
Bestreitung, užginčijimas
Betitelung, įvardijimas
betrachten (mit Wohlgefallen), grožėtis
Betragen, elgesys
Beweger, judintojas
beweglich, judrus
Beweglichkeit, judrumas
Bewegung, judėjimas, judesys, sąjūdis
Bewegungsmittel, judintuvas, variklis
Beweis, įrodymas
beweisen, įrodyti, įrodinėti
Beweisen, įrodinėjimas
Beweisführung, įrodinėjimas
Bewirkung, poveikis
bewusst, sąmoningas
bewusst machen, sąmoninti, įsąmoninti
bewusst werden, sąmonėti
sich bewusst werden, įsisąmoninti
Bewusstheit, sąmoningumas
Bewusstsein, sąmonė
bezaubern, žavėti
bezaubernd, žavingas, žavus
Bezauberung, žavėjimas, žavesys
bezeugen, liudyti
beziehen (sich), santykiauti
Beziehung, santykis
bezüglich, santykinis
Bild, vaizdas
bildlich, vaizdingas
Bildlichkeit, vaizdingumas
Bildung, darinys, daryba
Billigung, pritarimas
böse, blogas
Böse n., blogis
Bund, sąjunga

C

Charakter, būdas
Charakter des Elementaren, gaivalingumas, gaivališkumas
charakterfest, būdingas
charakteristisch, būdingas

D

darstellen, vaizduoti

Darstellung, vaizdavimas
Dasein, buvimas
Daseinsart, būsena
Dauer, trukmė
Dauer (lange), trunkamumas
dauern, trukti
Dauern, trukumas
dauernd, trukus, trunkamas
dazwischen liegend, tarpinis
definieren, apibrėžti
Definieren, apibrėžimas
Definition, apibrėžimas, apybrėža, apibrėžtis
dehnbar, tąsus
Dehnbarkeit, tąsumas
Dehnung, tąsa
Demonstration, išrodymas
Denkart, mąstysena
denken, mąstyti, protauti
Denken, mąstymas, protavimas
zum Denken geneigt, mąslus
Denker, mąstytojas
Denkgegenstand, mąstinys
Denkweise, mastymo būdas
deutlich, ryškus
Deutlichkeit, ryškumas
Deutung, aiškinimas
Diktion, tarsena
Ding, daiktas
dinglich, daiktinis, daiktiškas
Dinglichkeit, daiktiškumas
direkt, tiesioginis
diskontinuierlich, trūkus
Diskontinuität, trūkumas
Dislokation, sąstatas
Dispensation, atpareigojimas
dispensieren, atpareigoti
Disput, ginčas
doppelsinnig, dviprasmis, dviprasmiškas
Doppelsinnigkeit, dviprasmiškumas, dviprasmybė
duldsam, apkantus
Duldsamkeit, apkanta (apykanta)

E

Ebenbild, lygmuo, panašybė
Ebenheit, lygumas
echt, tikras
ehrlich, garbus
eigen, nuosavas
Eigenart, pobūdis
eigenartig, savotiškas
Eigenartigkeit, savotiškumas
Eigenliebe, savimyla
Eigenmacht, savavalia
eigenmächtig, savavalis, savavališkas
eigenmächtig handeln, savavaliauti
Eigenschaft, savybė, savumas
Eigenschaft (positive), teigiamybė
Eigenschaft (belebende), gaivumas
Eigensein, nuosavumas
Eigentum, nuosavybė
eigentümlich, ypatingas, saviškas
Eigentümlichkeit, ypatingumas, ypatyvė, ypatumas, saviškumas
Einbildung, įsivaizdavimas
einbilden (sich), vaizduotis, įsivaizduoti
Einbildungskraft, vaizduotė
eindeutig, vienareikšmis, vienareikšmiškas
Eindeutigkeit, vienareikšmiškumas
Eindruck, įspūdis
einfach, vientisas, vientisinis
Einfluss, įtaka
einflussfähig, įtakus
einflussreich, įtakingas
einförmig, vienalytis

einfügen, įjungti
Einfügung, įjungimas
einfühlen (sich), įsijausti
Einfühlung, įsijautimas
eingeben, įteigti
eingeboren, įgimtas
eingeborene Anlagen, įgimtis
Eingebung, įteigimas, įtaiga, įkvėpimas
eingliedern, įjungti
Eingliederung, įjungimas
Einheit, vienumas, vienybė, vienetas, vienis, vienovė
einheitlich, vieningas
Einheitlichkeit, vieningumas
einleben (sich), įsigyventi
einmütig, vieningas
Einmütigkeit, vieningumas
Einsamkeit, vienatvė
einsichtig machen, įtikrinti
sich etw. einsichtig machen, įsitikrinti
einsinnig, vienaprasmis, vienaprasmiškas
Einsinnigkeit, vienaprasmiškumas
einstellen (sich), nusistatyti
Einstellung, nusistatymas
Einteilung, suskirstymas
Einwand, priekaištas
Einwirkung, poveikis
einzeln, atskiras
einzig, vienatinis, vienintelis
Einzigkeit, vienatumas
eitel, tuščias
Eitelkeit, tuštumas, tuštybė
Element, pradmuo
Elementar-, pradinis, gaivalinis
Charakter des Elementaren, gaivalingumas, gaivališkumas
elementarisch, gaivalingas, gaivališkas
Emanzipation, atsipalaidavimas
emanzipieren (sich), atsipalaiduoti
empfänglich, juslus
Empfänglichkeit, imlumas
Empfänglichkeit (sinnliche), juslumas
empfindbar, juntamas
Empfindbarkeit, juntamumas
empfinden, justi
empfindsam, jausmingas
Empfindsamkeit, jausmingumas
Empfindung, jutimas, jusmas, pojūtis
Empfindungs-, pojūtinis
Empfindungsart, jusena
empfindungsbegabt, juslingas
Empfindungsgegenstand, jutinys
endlich, baigiamas, baigtinis
Endlichkeit, baigiamumas
endlos, nebaigiamas, begalinis
Endlosigkeit, nebaigiamumas, nebaigiamybė
entarten, išsigimti
Entartung, išsigimimas
entbinden, atpareigoti
Entbindung, atpareigojimas
Entdeckung, atradimas, išradimas
entdinglichen, nudaiktinti
Entdinglichung, nudaiktinimas
enteignen, nusavinti
Enteignung, nusavinimas
entfalten, išskleisti
entfalten (sich), išsiskleisti
Entfaltung, išskleidimas, išsiskleidimas
Entfernung, atstumas
entgegengesetzt, priešingas
enthaltsam, santūrus
Enthaltsamkeit, santūrumas
Enthaltung, santūra
entledigen, atlikti

entledigen (sich), atsipalaiduoti
Entledigung, atlikimas
entpersönlichen, nuasmeninti
Entpersönlichung, nuasmeninimas
entscheidend, sprendžiamas
entscheiden (sich), ryžtis
Entscheidung, pasiryžimas, ryžtis
entscheidungsfähig, ryžtus
Entscheidungsfähigkeit, ryžtumas
entschieden, ryžtingas
Entschiedenheit, ryžtingumas
Entspannung, atlaida
entsprechen, atitikti
Entsprechen, atitikimas
entsprechend, atitinkąs, atitinkamas
Entsprechung, atitikimas
entwickeln, plėtoti, išplėtoti, išvystyti.
entwickeln (sich), išsiplėtoti, išsivysyti
Entwicklung, plėtojimas, plėtojimasis, išplėtojimas, išsiplėtojimas, išvystymas, išsivystymas
entzücken, žavėti
Entzücken, žavėjimas
entzückend, žavus, žavingas
entzückt sein, žavėtis
Entzückung, žavėjimasis, žavesys
Erbe, veldinys
erblich, pavaldus, paveldimas
Erblichkeit, pavaldumas
Erbschaft, veldinys
Ereignis, įvykis, atsitikimas
erfahren, patirti
erfahren, patyrus
Erfahrenheit, patyrumas
Erfahrnis, potyris
Erfahrung, patyrimas, patirtis, patyra
erfassen, pagauti, suvokti
Erfassen, suvokimas
Erfassung, pagava
Erfindung, išradimas, išmonė
Erfolg, sėkmė, pasieka
erfolgreich, sėkmingas
erfühlen, pajausti
erfüllen, tesėti, ištesėti, išpildyti
Erfüllung, ištesėjimas, išpildymas
Ergebnis, išdava
ergebnisfähig, išdavus
Ergebnisfähigkeit, išdavumas
ergiebig, išdavus
Ergiebigkeit, išdavumas
ergötzen (sich), žavėtis
erhaben, kilnus
Erhabenheit, kilnumas
erinnern, priminti
erinnern (sich), atminti, atsiminti
Erinnerung, atsiminimas
erkennen, pažinti
Erkennen, pažinimas
Erkenntnis, pažintis, pažinimas
Erkenntnisgegenstand, pažinys
erklärend, aiškinimas
Erklärung, aiškinimas
Erlebnis, pergyvenimas
erlösen, išganyti
Erlösung, išganymas
ermangeln, stigti
Erörterung, aptartis
erregbar, jaudrus
Erregbarkeit, jaudrumas
erregen, jaudinti, sujaudinti
Erregen, jaudinimas
Erreger, jaudiklis
Erregung, jaudas, sujaudinimas, susijaudinimas
erscheinen, reikštis
Erscheinung, apsireiškimas, apraiška, reiškinys
erschöpfend, išsamus
Erwartung, lūkestis
erwägen, svarstyti, samprotauti

Erwägung, svarstymas, samprotavimas, samprotis
erweisen, išrodyti
erweitern, plėsti, išplėsti, išplėtoti
Erweitern, plėtimas
Erweiterung, išplėtimas, išplėtojimas, išsiplėtojimas
erwerben, įgyti
Erwerbung, įgijimas
erzeugen, gaminti
Erzeugen, darymas
erzeugend, padarus
Erzeugnis, dirbinys, padarinys, gaminys
Erzeugung, daryba
evident, akivaizdus
Evidenz, akivaizdumas, akivaizdybė
evolutiv, raidus
Evolution, raida
Ewigkeit, amžinumas, amžinybė, amžinatvė
exekutiv, vykdomas
existential, būtinis
Existenz, būtis, būvis
Existieren, buvimas
expressiv, raiškus
Expressivität, raiškumas
Extrem, kraštutinybė
Extremismus, kraštutiniškumas
Extremität, kraštutiniškumas

F

fähig, pajėgus
fähig sein, sugebėti
Fähigkeit, pajėgumas
Fall, atvejas
falsch, klaidingas
Falschheit, klaidingumas
Fehler, yda
fehlerhaft, ydingas, ydiškas
Feind, priešas
feinfühlig, jautrus
Feinfühligkeit, jautrumas
feinhörig, klausus
Ferne, atstuma
Fertigkeit, sugebėjimas, įgūdis
Figur, pavidalas
final, siekiamas
findig, sumatus
Findigkeit, sumatumas
Fleisch, kūnas
fleischlich, kūniškas
Folge, sekmuo, pasekmė, seka
folgern, išvedžioti
Folgern, išvedžiojimas
folgerichtig, nuoseklus
Folgerichtigkeit, nuoseklumas
Folgerung, išvedžiojimas
folgewidrig, nenuoseklus
Form, lytis, pavidalas
formen, pavidalinti
forschen, tirti, tyrinėti
Forschen, tyrinėjimas
Forschung, tyrimas, tyrinėjimas
Fortschritt, pažanga
fortschrittlich, pažangus
Fortschrittlichkeit, pažangumas
frei, laisvas
Freiheit, laisvė, laisvumas
freiheitlich, laisvingas
Freisein, laisvumas
fügen, nulemti
Fügung, nulėmimas
fühlbar, jaučiamas
Fühlbarkeit, jaučiamumas
fühlen, jausti, pajausti
Fühlen, jautimas, pajautimas
fühlfähig, jauslus
Fühlfähigkeit, jauslumas
Fühlungsart, jausena
Führung, elgesys

Fülle, pilnatvė, pilnybė
Fundament, pamatas
fundamental, pamatinis

G

Gang, eiga
ganz, ištisas
Granze n., visuma, visybė
ganzheitlich, ištisinis
Garantie, laidas
garantieren, laiduoti
Gattung, giminė, padermė
Gattungs-, gimininis
Gebärde, mostas
Gebiet, sritis
Gebilde, darinys
Gebrauch, paprotys
gebührend, prideramas, lemtas
Gedanke, mintis
Gedächtnis, atmintis
gedeihen, tarpti
Gedeihen, tarpimas
Gefüge, sąranga
Gefühl, jausmas, pajauta
Gefühls-, jausminis
gefühlsbetont, įjausmintas
Gefühlsgegenstand, jautinys
gefühlvoll, jausmingas
Gegebene n., davinys
Gegensatz (kontradiktorischer) prieštara
Gegensatz (konträrer), priešybė
gegenseitig, savitarpiškas
Gegenseitigkeit, savitarpis, savitarpiškumas
Gegensätzlichkeit, priešingumas
Gegenstand, dalykas
Gegenstand, der etw. entspricht, atitikmuo
gegenständlich, dalykinis, dalykiškas
Gegenständlichkeit, dalykiškumas
Gegenwart, esamumas
gegenwirken, atveikti
Gegenwirken, atveikimas
Gegenwirkung, atveika, atoveikis
geglaubt, tikimas
Geglaubtheit, tikimumas
Gegner, priešininkas
Gehör, girda, klausa
von gutem Gehör, klausus
Geist, dvasia
Geistes-, dvasinis
Geistesfülle, dvasingumas
geistig, dvasinis
Geistigkeit, dvasiškumas
geistlich, dvasiškas
geistreich, dvasingas
Gelegenheit, proga
gelehrig, mokslus
gelehrt, mokslingas
Gelehrter, mokslininkas
Gelehrsamkeit, mokslingumas
Gelingen, sėkmingumas
gemacht, dirbtinis
Gemässheit, atitinkamumas
gemässigt, nuosaikus
gemein, bendras
Gemeinschaft, bendravimas, bendruomenė, santalka
Gemüt, jausla
genau, tikslus
Genauigkeit, tikslumas
geneigt machen, nuteikti
Geneigtheit zum Denken, mąslumas
geniessen, gėrėtis, grožėtis, smagintis
Geniessen, smaginimasis
Genuss, smaginimasis
Gerät, pabūklas
geräumig, erdvus, talpus

Geräumigkeit, erdvumas, talpumas
gerecht, teisingas
Gerechtigkeit, teisingumas
Geruchssinn, uoslė
von scharfem Geruchssinn, uoslus
Gesamtheit, visetas
Gesamtheit der Lebewesen, gyvija
geschehen, atsitikti
Geschehnis, įvykis
gescheit, išmanus
Gescheitheit, išmanumas
Geschick, lemtis
Geschlecht, lytis
geschlechtlich, lytiškas
geschlechts-, lytinis
Geschmack, skonis
Geschöpf, padaras
gesellig, draugingas, visuomeniškas
Geselligkeit, draugingumas
Gesellschaft, draugija, visuomenė
Gesellschafts-, visuomeninis
Gesellschaftlich, visuomeniškas
Gesetz, dėsnis, įstatymas
gesetzlich, teisėtas
Gesetzlichkeit, teisėtumas
gesetzmässig, dėsningas
Gesetzmässigkeit, dėsningumas
Gesicht, rega, žiūra
Gesichtspunkt, požiūris
gesprächig, kalbus
Gesprächigkeit, kalbumas
gesprochen, tariamas
Gestalt, pavidalas
gestalten, pavidalinti, apipavidalinti
Gestaltung, apipavidalinimas
Geste, mostas
gestimmt (gut), nuotaikus
gewährleisten, laiduoti
Gewalt, prievarta
Gewalttat, prievarta
gewalttätig, prievartus
gewiss, tikras
Gewissen, sąžinė
gewissenhaft, sąžiningas
Gewissenhaftigkeit, sąžiningumas
Gewissheit, tikrumas, tikrybė, įsitikrinimas
Gewohnheit, įprotis, įgūdis
gewöhnen (sich), įprasti
gewöhnlich, paprastas
Gewöhnlichkeit, paprastumas
Glaube, tikėjimas, tikyba
Glauben, tikėti
Glauben, tikėjimas
glaubwürdig, tikėtinas
Glaubwürdigkeit, tikėtinumas
gleichartig, vienalytis, vienalytiškas
Gleichartigkeit, vienalytiškumas
gleichbedeutend, lygiareikšmis, lygiareikšmiškas
gleichgültig, abejingas
Gleichgültigkeit, abejingumas
Gleichheit, lygumas, lygybė
gleichmachen, sulyginti
gleichmachen (sich), susilyginti
Gleichmachung, sulyginimas
Gleichung, lygtys
Gnade, malonė
Grad, laipsnis
gross, didis, didelis
grossartig, didingas
Grossartigkeit, didingumas
Grösse, didumas, didybė, dydis
Grossteil (grösserer Teil), diduma
Grund, pamatas
Grund-, pagrindinis
Grundlage, pagrindas

grundlegend, pagrindinis, pamatinis
Grundlegung, pagrindimas
gründlich, pagrindus
Grundprinzip, pradas
Grundstoff, gaivalas
Grundtrieb, gaivalas
Gottheit, dievybė
göttlich, dieviškas
Göttlichkeit, dieviškumas, dievybė
gut, geras
Gut, gėrybė, turtas
Güte, gerumas, gėrybė
Gute n., gėris

H

halten, tesėti, ištesėti
handeln, veikti
handlungsfähig, veiksnus
Handlungsfähigkeit, veiksnumas
Harmonie, darna, darnumas
harmonisch, darnus
hässlich, biaurus
Hässlichkeit, biaurumas
Haupt-, pirminis
Heil, išganymas
Heiligkeit, šventenybė, šventumas
Heiligtum, šventenybė, šventovė
Heimat-, gimtas
Helfen, padėjimas
herrlich, didus
hervorragend, žymus
Hervorragendsein, žymumas
Hilfsquelle, išteklius
Hinsicht, atžvilgis
Hoffnung, viltis, lūkestis
human, žmoniškas
Humanität, žmoniškumas

I

identifizieren, tapatinti
identisch, tapatus
Identität, tapatumas, tapatybė
Illustration, pavaizdas
illustrieren, pavaizduoti
indeterminiert, neapspręstas
indirekt, netiesioginis, tarpiškas
Inhalt, turinys
inhaltreich, turiningas
inkommensurabel, nebendramatis, nebendramatiškas
inkonsequent, nenuoseklus
Inkonsequenz, nenuoseklumas, nenuoseklybė
inner, vidinis
Innere n., vidus
innerlich, išvidinis
innig, sieliškas
Inspiration, įkvėpimas
Instinkt, omė
Instinkt-, ominis
instinktmässig, omiškas
integral, pilnutinis
Integrität, ištisumas
intellektuell, aumeninis, aumeniškas
Intellektualität, aumeniškumas
Intelligenz, aumeningumas
Intelligenz-, aumeninis
Intensität, įtampa
Interesse (aktives), domesys
interessefähig, domus
interessieren (sich), domėtis
Interessiertheit, domumas
Intrigue, užmazga (užuomazga)
irgendeiner, bet kuris
irgendwelcher, bet koks
irreführend, klaidus
Irrtum, klaida
irrtümlich, klaidingas
Irrtümlichkeit, klaidingumas

J

jeder beliebige, bet kuris

K

kameradschaftlich, draugiškas
Kameradschaftlichkeit, draugiškumas
kausal, priežastingas, priežastištiškas
kennen, žinoti
Kenntnis, žinia, pažintis
Kennzeichen, pažymys
klar, aiškus
klären, aiškinti
Klarheit, aiškumas
Kleinigkeit, niekis
Koëxistenz, sambūvis
Kollektiv, santalka
Kombination, derinys
kommensurabel, bendramatis
kompliziert, sudėtingas
können, galėti, sugebėti
Können, sugebėjimas
Konfession, tikyba
konsequent, nuoseklus
Konsequenz, nuoseklumas, nuoseklybė
Kontinuität, tolydumas, tolydybė
kontinuierlich, tolydus, tolydinis
konträr, priešingas,
Kontrarietät, priešingumas
Konzentration, susitelkimas, susikaupimas
konzentrieren, sutelkti
konzentrieren (sich), susikaupti
Kopula, jungtis
Körper, kūnas
Körper-, kūninis
körperlich, kūniškas, medžiagiškas
Kraft, jėga, išgalė
Kräftigkeit, jėgingumas
Kraftlosigkeit, bejėgiškumas
kraftvoll, jėgingas
Kunde, žinia
Kunst, menas
Kunst (bildende), dailė
Kunst-, meninis
künstlerisch, meniškas
Künstlerischsein, meniškumas
künstlich, dirbtinis
Kunststück, dailenybė
kunstvoll, meniškas
Kunstwerk, dailenybė

L

Lage, padėjimas, padėtis
langen, siekti
Laster, yda
lasterhaft, ydingas
lästern, piktžodžiauti (kam)
Lästerung, piktžodžiavimas
Laune, ūpas
Leben, gyvenimas, gyvybė
lebend, gyvas
lebendig, gyvas, gaivus
Lebendigkeit, gyvumas, gỹvis, gaivumas
Lebens-, gyvybinis
Lebensanschauung, gyvenžiūra
Lebensart, gyvensena
lebensfähig, gyvastingas
nicht lebensfähig, marus
Lebensfähigkeit, nemarumas
lebensreich, gyvingas
Lebensreichheit, gyvingumas
Lebensweise, buitis
Lebewelt, gyvija
Lebewesen, būtybė, gývis
leer, tuščias
Leere, tuštybė, tuštuma

Leerheit, tuštumas
Lehre, mokslas
Leib, kūnas
Leibes-, kūninis
leiden, kęsti
Leiden, kentėjimas, kęsmas
Leidenschaft, aistra
leidenschaftlich, aistrus, aistriškas, aistringas
Leistung, pasieka
leistungsfähig, darbingas, darbus
Leistungsfähigkeit, darbingumas, darbumas
lernfähig, mokslus
Lernfähigkeit, mokslumas
locken, maginti
Locken, maga
lockend sein, magėti
Lösung, atmazga (atomazga)
Lust, mogis
lüstern, gašlus
Lüsternheit, gašla

M

machen, daryti, dirbti
Machen, darymas
Macht, galybė
mächtig, galingas
Mächtigkeit, galingumas
Majestät, didingumas
majestätisch, didingas
Mal, atvejas
malerisch, vaizdingas
mancher, tūlas
Mangel, stoka, nepriteklius
Mangel fühlen, stokoti
Mangel leiden, stokoti
mangeln, trūkti
mangelnd, trūkstamas
mannigfaltig, tūleriopas
Mannigfaltigkeit, įvairovė
mässig, nuosaikus
Mässigkeit, nuosaikumas
Masstab, mastas
Material, medžiaga
Materie, medžiaga, daiktybė
materiell, medžiagiškas
Medium, aplinka, aplinkuma, terpė
Mehrheit, dauguma, daugumas
Meinung, nuomonė
Menge, daugelis, daugybė
Menschen-, žmoginis
Menschengestalt, žmogysta
Menschenliebe, žmoniškumas
Menschentum, žmogystė
Menschheit, žmogiškumas, žmonija
menschlich, žmoginis, žmogiškas, žmoniškas
Menschlichkeit, žmogiškumas, žmogybė
Mentalität, mąstysena
merken, dėmėtis
Merkmal, žymė
messen, matuoti
Milieu, aplinka (aplinkuma), tarpas
inneres Milieu, savitarpis
Missbrauch, piktnauda
missbrauchen, piktnaudžiauti
Missbraucher, piktnaudis
Mittel, priemonė
mittelbar, tarpiškas
Mittelbarkeit, tarpiškumas
mittelmässig, vidutinis, vidutiniškas
Mittelmässigkeit, vidutiniškumas
möglich, galimas
Möglichkeit, galimumas, galimybė
Motiv, akstinas
Mühe machen, stengtis
Muster, pavyzdys

Muster-, pavyzdinis
musterhaft, pavyzdingas
Musterhaftigkeit, pavyzdingumas
Mutter-, gimtas

N

nachahmen, pamėgdžioti
Nachahmung, pamėgdžiojimas
nachdenklich, mąslus
Nacheinander, seka
nachfolgen, sekti
Nachsicht, atlaida
nachsichtig, atlaidus
Nachsichtigkeit, atlaidumas
Nächster, artimas
nahe, artimas
Nation, tauta
national, tautinis, tautiškas
Nationalität, tautybė, tautiškumas
Natur, gamta, prigimtis
Natur (äussere), gamta
Natur (göttliche), dievystė
Natur (innere), prigimtis
Natur (menschliche), žmogystė
Natur (tierische), gyvulystė
Natur-, gamtinis, prigimtinis
natürlich, prigimtas, prigimtinis, gamtinis, gamtiškas
Naturtrieb, omė
Nebeneinander, greta
negativ, neigiamas
negative Eigenschaft, neigiamybė
negative Erscheinung, neigiamybė
Negativsein, neigiamumas
Neigung, linkmė, polinkis
Nerv, dirgsnis
Neugierde, smalsa, smalsumas
neugierig, smalsus
nichtig, niekingas
Nichtigkeit, niekybė
Nichts, niekas, niekybė
niemand, niekas
Niveau, lygis
Note, pažymys
Not haben, stigti
notwendig, būtinas, privalomas, privalus
Notwendigkeit, būtinumas, būtinybė, privalumas
Nücke, užgaidas
Nutzen, nauda
nützlich, naudingas
Nützlichkeit, naudingumas

O

oberflächlich, paviršutinis, paviršutiniškas
Oberflächlichkeit, paviršutiniškumas
obligatorisch, privalomas
Ohnmacht, negalia
ohnmächtig, bejėgis, bejėgiškas.
Offenbarung, apreiškimas
offenherzig, atviras
Offenherzigkeit, atvirumas
Opfer, auka
opfern, aukoti
Opposition, priešinimasis
ordnen, rikiuoti
Orientierung, susivokimas
orientieren (sich), susivokti
Ort, vieta
örtlich, vietinis

P

parieren, atremti
Parieren, atrėmimas
passend, tinkamas
partiell, dalinis
Person, asmuo

Personal-, asmeninis
Personalität, asmeniškumas
personenhaft, asmeniškas
persönlich, asmeninis, asmeniškas
Persönlichkeit, asmenybė
Pflicht, priedermė, pareiga, prievolė
Pflichtschuldigkeit, privalomumas
Phase, tarpsnis
Phantasie, vaizduotė
Plenum, pilnatis
positiv, teigiamas
Potenz, pajėga
Pracht, puikybė
prächtig, puikus
Prächtigkeit, puikumas
Prädikat, tarinys
Prädikation, tariniavimas
prädizieren, tariniuoti
Prämisse, prielaida
präzis, tikslus
präzisieren, tikslinti
Präzision, tikslumas
primär, pirminis
Probe, mėginys
probieren, mėginti
Probieren, mėginimas
Produkt, gaminys
produktiv, padarus
Progress, pažanga
Projekt, sumanymas
providenziell, apvaizdus, apvaizdiškas, apvaizdingas
Prozess, vyksmas
prüfen, patikrinti
Prüfung, patikrinimas

Q

Qualität, kokis, kokybė
qualitativ, kokinis, kokybinis
Quantität, kiekis, kiekybė
quantitativ, kiekinis, kiekybinis
Quantum, kiekybė

R

Rasse, padermė
raten, spėti
Raten, spėjimas
Rationalität, protingumas
Raum, erdvė, erdvybė
Raum-, erdvinis
Rauminhalt, talpa, apimtis
räumlich, erdviškas
Räumlichkeit, erdviškumas
reagieren, atveikti
Reagieren, atveikimas
Reaktion, atveika
reaktiv, atveikus
Reaktivität, atveikumas
recht, teisus
Recht, teisė, teisybė
rechtlich, teisus
Rechtlichkeit, teisumas
rechtmässig, teisiškas
Rechtmässigkeit, teisiškumas
Rechts-, teisinis
Rede, kalba
Redensart, posakis
Regel, taisyklė
regelmässig, taisyklingas
regelrecht, taisyklingas
regressiv, atžangus
Regressivität, atžangumas
reich, lobingas
Reichheit, lobingumas
reichlich, gausus
Reichtum, lobis
Reihe, eilė
Reihenfolge, eilė
rein, grynas
reissen, trūkti
Reiz, dirgis

reizbar, dirglus
Reizbarkeit, dirglumas
reizen, dirginti
Reizen, dirginimas
Reizfaktor, dirgiklis
Relation, santykis
relativ, santykinis, lygstamas
Reproduktion, atgaminimas
reproduktionsfähig, atgamus
reproduktiv, atgaminamas
reproduzieren, atgaminti
Resultat, išdava, pasekmė, padarinys
Retrospektion, atžvalga
retrospektiv, atžvalgus
Retrospektivität, atžvalgumas
retten, išganyti
Rezeptivität, imlumas
richten, rikiuoti
richtig, taisyklingas, teisingas
Richtigkeit, taisyklingumas
Richtung, kryptis
Rolle, vaidmuo
Rückblick, atžvilgis, atžvalga
Rückschritt, atžanga
Rücksicht, atdaira, (atodaira)
rücksichtsvoll, atdairus
Rücksichtsvollsein, atdairumas

S

Sache, daiktas, dalykas
sachlich, daiktinis, daiktiškas
Sachlichkeit, daiktiškumas
sagen, tarti
sammeln (sich), susikaupti
Sammlung, susikaupimas
Satz, sakinys
Schadenfreude, piktdžiuga
Schadenfreude haben, piktdžiugiauti
schadenfroh, piktdžiugis,-ė
schadenfroh (sein), piktdžiugiauti
Schadenfroher, piktdžiugis
schaffen, kurti
Schaffen, kūrimas
schaffend, kuriamas
scharfsichtig, akylas
Scharfsichtigkeit, akylumas
Schatz, lobynas
schätzen, vertinti
Schatzkammer, lobynas
scheidbar, skaidus
scheiden, skaidyti
Scheidung, skaidymas
Schein, regimybė
scheinbar, regimas, tariamas
Scheinbarkeit, tariamumas
Schicksal, likimas
schlecht, blogas
schlechter Zustand, bloguma
Schlechtheit, blogumas
schliessen, išvedžioti
Schluss, išvada
Schlussatz, išvada
schön, dailus, gražus
Schöne f., gražybė
Schöne n., grožis
Schönheit, gražumas, gražybė, dailumas
Schöpfer, kūrėjas
schöpferisch, kuriamas, kūrybinis, kūrybiškas
Schöpfung, kūrinys
Schöpfungsart, kursena
Schuldigkeit, priedermė
Schürzung, užmazga (užuomazga)
Schwärmerei, svajojimas
schwärmerisch, svajingas
schwerfällig, nerangus
Sshwerfälligkeit, nerangumas
Seele, siela
Seele des Verstorbenen, vėlė
Seelen-, sielinis

seelenhaft, sielingas
Seelenforschung, sielotyra
Seelenkummer, sielvartas
seelisch, sieliškas
sehen, regėti
Sehen, regėjimas
Sehschärfe, regumas
Sein, būtis, esybė
Seiende n., esybė
sekundär, antrinis
von selbst, savaime
Selbstbefinden, savijauta
selbstbeherrscht, sąvaldus
Selbstbeherrschung, susivaldymas, savivalda, savitvarda
Selbstbesinnung, savivoka, susipratimas
Selbstbestimmung, apsisprendimas
Selbstbewusstsein, savimonė
Selbsterforschung, savityra
Selbsterhaltung, savisauga
Selbsterkenntnis, savižina
Selbstschutz, savigina
selbsttätig, savaveiksmis, savaveiksmiškas
Selbstverteidigung, savigina
Selbstverwaltung, savivalda
Selbstwirkung, saviveika
Selbstzucht, savitvarda
Seligkeit, palaima
sensibel, juslus, juslingas
Sensibilität, juslingumas
separat, atsijas
Sichaufeinanderbeziehen, santykiavimas
Sichausdehnen, plitimas
Sichbefreien, išsivadavimas
Sicheinleben, įsigyvenimas
Sichentfalten, išsiskleidimas
Sichentledigen, atsipalaidavimas
Sicherinnern, prisiminimas
sichern, laiduoti
Sichgewöhnen, įpratimas
Sichinteressieren, domėjimasis, susidomėjimas
sichtbar, regimas
sichtlich, regimas
Sichvergewissern, įsitikrinimas
Sichverhalten, santykiavimas
Sichverpflichten, įsipareigojimas
Sichvorstellen, vaizdavimasis
Sichwidersetzen, priešinimasis
Sichwundern, stebėjimasis
Sinn, juslė, prasmė
Sinn geben, įprasminti
mit den Sinnen wahrnehmbar, juslus
Sinngebung, įprasminimas
sinnlich, juslinis, jusminis, juslingas
Sinnlichkeit, juslingumas
sinnlos, beprasmis, beprasmiškas
Sinnlosigkeit, beprasmiškumas
sinnvoll, prasmingas
Sitte, paprotys
sittlich, doras, dorinis, doriškas
Sittlichkeit, dora, dorumas, doriškumas
Sittlichkeits-, dorinis
Sittlichkeitszustand, dorovė
sollen, privalyti
Sollen, privalymas, privala
spaltbar, skalus
spalten (sich), skilti
Spannung, įtampa
spezifisch, rūšinis
spontan, savaimingas, savaiminis
Spontaneität, savaimingumas
Sprache, kalba
Sprechweise, tarsena
im Stande sein, išgalėti, pajėgti
standhaft, patvarus

Standhaftigkeit, patvarumas, patvara
Standpunkt, požiūris
Stellungnahme, nusistatymas
Stellung nehmen, nusistatyti
sterblich, mirtingas, marus
nicht sterblich, nemarus
Sterblichkeit, nemarumas
stetig, tolydus, tolydinis
Stetigkeit, tolydumas, tolydybė
Stimmung, nuotaika, nusiteikimas, ūpas
in Stimmung versetzen, nuteikti
stimmungsvoll, nuotaikingas
Stoff, medžiaga, daiktybė
stofflich, medžiaginis
stolz, didus, puikus
Stolz, puikumas, puikybė
streben, siekti
strebsam, pastangus
Streit, ginčas
streiten, ginčytis
Strom, srovė
Strömung, srovė
Strömungs-, srovinis
Struktur, sąranga
Stufe, laipsnis
stufenweise, laipsniškas
subaltern, pajungtas
subsumieren, pajungti
suggerieren, įteigti
Suggestion, įteigimas, įtaiga
suggestiv, įtaigus
sukzessiv, sekus

T

taktil, lytimas
tastbar, lytimas
Tastbarkeit, lytimumas
tasten, lytėti
Tasten, lytėjimas
Tastsinn, lyta
Tat, veiksmas
Tatbestand, tikrenybė
tätig, veiklus
Tätigkeit, veikla, veiklumas
Tatsächlichkeit, tikrumas
tauglich, tinkamas
Tauglichkeit, tinkamumas
Teil, dalis
teilbar, dalus
Teilbarkeit, dalumas
Teilnahme, dalyvavimas
Teilnehmer, dalyvis
Teilung, dalijimas, skirstymas
Temperament, pobūdis
temporal, laikinis
Tier, gyvulys, gyvūnas
Tierheit, gyvuliškumas
tierisch, gyvuliškas
todbringend, marus
tödlich, mirštamas
Toleranz, apkanta (apykanta)
Totalität, visumas
träge, nerangus
Trägheit, nerangumas
Traum, svajonė
träumen, svajoti
Träumen, svajojimas
Träumerei, svajojimas
träumerisch, svajingas
träumerisches Wesen, svajingumas
treffen (sich), atsitikti
trennbar, skaidus
trennen, skaidyti
Trennung, skirstymas
treu, ištikimas
Treue, ištikimumas
Trieb, polinkis
triebbegabt, omingas
Tugend, dorybė
tugendhaft, doringas
Tugendhaftigkeit, doringumas

tun, dirbti
Tun, dirbimas

U

Übel, blogybė
überbewusst, antsąmoninis
Überbewusstsein, antsąmonė
übereinkommen, sutikti
Übereinstimmen, derinimas
übereinstimmend machen, derinti
in Übereinstimmung bringen, derinti
Überfluss, gausa, perteklius
überlegen, svarstyti, samprotauti
überlegsam, išmaningas
Überlegung, svarstymas, samprotavimas
Überlegungsart, svarstysena
Übermensch, antžmogis
übermenschlich, antžmogiškas
Übernatur, atgamtis
übernatürlich, atgamtinis, antgamtiškas
Übernatürlichkeit, antgamtiškumas
überwinden, įveikti
Überzeit, antlaikis
übernatürlich, antgamtinis, antgamtiškas
Überzeitlichkeit, antlaikiškumas
überzeugend, įtikinamas
überzeugen (sich), įsitikinti
überzeugend, tikina
Überzeugung, įsitikinimas
Übung, pratimas
Übungen, pratybos
Übungsprozess, pratyba
Umfang, apimtis
Umgang, elgimasis
umgebend, aplinkinis
Umgebung, aplinka (aplinkuma)
umliegend, aplinkinis
Umsicht, apdaira (apydaira)
umsichtig, apdairus
Umsichtigkeit, apdairumas
Umstand, aplinkybė
unabgegrenzt, neatribotas
unabhängig, nepriklausąs, nepriklausomas
Unabhängigkeit, nepriklausomumas, nepriklausomybė
unbedingt, nelygstamas
Unbedingte n., nelygstamybė
Unbedingtheit, nelygstamybė
unbeendet, nebaigtas
Unbeendetheit, nebaigtumas
unbegreiflich, nesuvokiamas
unbegrenzt, beribis, beribiškas, neribotas
Unbegrenztheit, beribiškumas
unbestimmt, neapibrėžtas
unbewusst, nesąmoningas
Unbewusstheit, nesąmoningumas
Unbewusstsein, nesąmoningumas
undenkbar, neįmanomas
unendlich, begalinis
unendlich gross, be galo didelis
unendlich klein, be galo mažas
unentbehrlich, privalus
universal, visuotinis
Universale n., visuotinybė
Universalität, visuotinumas
unkompliziert, nesudėtingas
Unkompliziertheit, nesudėtingumas
Unmenge, begalė
unmittelbar, betarpis, betarpiškas, tiesioginis
unmöglich, negalimas
Unruhe, nerimas
Unsinn, beprasmybė, nesąmonė
unsittlich, nedoras
unsterblich, nemirtingas
Unsterblichkeit, nemirtingumas

unstetig, trūkus
Unstetigkeit, trūkumas
unterbewusst, pasąmoninis
Unterbewusstsein, pasąmonė
Unterdrückung, priespauda
Untergang, žuvimas, žūtis
untergeordnet, pajungtas
unternehmungslustig, verslus
unterordnen, pajungti
Unterordnung, pajungimas
nicht unterscheidbar, neskiriamas
unterscheiden, skirti
Unterscheiden, skyrimas
zu unterscheiden, skirtinas
Unterschied, skirtumas, skirtybė
untersuchen, tirti
Untersuchen, tyrinėjimas
Untersuchung, tyrimas, tyrinėjimas
untödlich, nemirštamas
Untödlichkeit, nemirštamumas
untrennbar, neatskiriamas
ununterbrochen, tolydus, tolydinis
Ununterbrochenheit, tolydumas, tolydybė
unverständlich, nesuprantamas
uranfänglich, pirmapradis, pirmapradiškas, pirmapradinis
Urbild, pirmavaizdis
Urprinzip, pirmapradė
Ursache, priežastis
ursächlich, priežastingas, priežastiškas
Ursächlichkeit, priežastingumas
Ursprung, kilmė
ursprünglich, pirmykštis, pradiškas, pirmapradis, pirmapradinis, pirmapradiškas
Urteil, spręsmas
urteilen, spręsti
Urteilen, sprendimas
Urteilsgegenstand, sprendinys
Urteilsresultat, sprendinys

V

Verallgemeinerung, apibendrinimas
veränderlich, kaitus
Veränderlichkeit, kaitumas, kintamumas
verändern, keisti
Veranlassung, proga, vada
veranschaulichen, pavaizduoti
Veranschaulichung, pavaizdavimas
verbal, žodinis
verbinden, susieti
verbinden (sich), susyti
Verbindung, jungtis, sąryšis, sąjunga
Verbot, uždraudimas
verdinglichen, sudaiktinti
Verdinglichung, sudaiktinimas
Verdienst, nuopelnas
vereinigt, jungtinis
Vereinigung, sąjunga
Vererbung, paveldėjimas
verfolgen, sekti
vergegenständlichen, sudalykinti
Vergegenständlichung, sudalykinimas
vergeistigen, sudvasinti
vergeistigt, dvasingas
Vergeistigtsein, dvasingumas
Vergeistigung, sudvasinimas
vergewissern, įtikrinti
vergewissernd, įtikrinamas
vergewissern (sich), įsitikrinti
vergleichen, palyginti
vergleichend, palyginamas
Vergleichung, palyginimas
Vergnügen, malonybė

verhalten (sich), santykiauti
Verhältnis, santykis
Verlauf, eiga
verlockend, magus
Verlust, žuvimas
vermögen, išgalėti, įstengti, pajėgti
Vermögen, galia, išgalė, pajėga, įstanga, pajėgumas
vermögend, pajėgus
vermuten, spėti
Vermutung, spėjimas
verneinen, neigti
verneinend, neigiamas
Verneinung, neigimas
Verneinungsgegenstand, neiginys
Verneinungspartikel, neigtukas
vernichten, panaikinti
Vernichtung, panaikinimas
Vernunft, protas
Vernunft-, protinis
vernünftig, protingas
vernunftmässig, protiškas
Vernunftschluss, išprotis
verpflichten, įpareigoti, saistyti
verpflichten (sich), įsipareigoti
verpflichtend, saistomas
Verpflichtung, įpareigojimas, saistas, supareigojimas
Verpflichtung (wechselseitige), susipareigojimas
verschieden, įvairus, skirtingas
verschiedenartig, įvairialytis
Verschiedenheit, skirtingumas
Versicherung, užtikrinimas
Verstand, aumuo
Verstand (gesunder), sveikas protas
verständig, sumanus, išmanus, išmaningas, aumeningas
verständigen (sich), susiprasti
Verständigkeit, išmanumas, aumeningumas, sumanumas
Verständnis, supratimas, išmanymas, išmana
Verstands-, aumeninis
verstehen, suprasti, išmanyti
Verstehen, supratimas
verstehen (von Grund aus), perprasti
Versuch, bandymas
versuchen, bandyti
Verteidigung, gynimas
vertrauenswürdig, ištikimas, patikimas
Vertrauenswürdigkeit, ištikimumas, patikimumas
verwandt, giminingas
Verwandtschaft, giminingumas
verwandtschaftlich, giminiškas
verwesen, trūnyti
Verwesung, trūnijimas
verweslich, trūnus
Verweslichkeit, trūnumas
verwirklichen, įvykdyti
Verwirklichung, vykdymas, įvykdymas
viel, daugelis, daugis
vieldeutig, daugiareikšmis, daugiareikšmiškas
Vieldeutigkeit, daugiareikšmiškumas
viele, tūlas
vielerlei, tūleriopas, daugeriopas
vielfältig, daugingas
Vielfältigkeit, daugingumas
vielgestaltig, daugeriopas
Vielheit, daugybė
vielsinnig, daugiaprasmis, daugiaprasmiškas
Vielsinnigkeit, daugiaprasmiškumas
Vision, regėjimas
Volk, tauta

völkisch, tautinis, tautiškas
Volkstum, tautiškumas, tautybė
Volle n., pilnis
vollenden, atbaigti
Vollendung, atbaigimas
Vollheit, pilnumas
vollkommen, tobulas
Vollkommenheit, tobulumas, tobulybė
Vollsein, pilnuma, pilnumas
vollständig, ištisas, pilnutinis
voraussetzen, prileisti
Voraussetzung, prileidimas, prielaida
Vorbehalt, išlyga
Vorbereitung, rengimas, ruoša
Vorbereitungen treffen, rengti
Vorgefühl, nuojauta
Vorhaben, kėslas, sumanymas
vorhanden, esamas
vorherbestimmen, nulemti
vorherbestimmt, lemtas
Vorherbestimmung, lėmimas, nulėmimas
Vorliebė, įmėgis
Vorsehung, apvaizda
vorstellen (sich), vaizduotis, įsivaizduoti
Vorstellung, vaidinys
Vorurteil, prietaras
vorurteilsvoll, prietaringas
Vorwand, dingstis

W

Wach-, budimas
wachend, budimas
wachsam, budrus, jautrus
Wachsamkeit, jautrumas
wahr, tikras
wahrhaft, tiesus
Wahrhaftigkeit, tiesumas
Wahrheit, tiesa, teisybė
wahrscheinlich, tikimas
Wahrscheinlichkeit, tikimybė
wandeln, keisti
Wandlung, kitimas
Wechsel, kaita
wechselseitig, savitarpinis
Wechselwirkung, sąveika, veikimasis
weise, išmintingas
Weise, būdas
Weisheit, išmintis, išmintingumas
Welt, pasaulis
Welt-, pasaulinis
Weltall, visata
Weltanschauung, pasaulėžiūra
Weltbild, pasaulėvaizdis
werden, tapti
Werden, tapimas, tapsmas
Werk, veikalas, padaras
Werkzeug, įrankis, padargas
Wert, vertė, vertybė, vertingumas
Wert-, vertinis
wertlos, niekingas
wertschätzen, vertinti
Wertschätzung, vertinimas
wertvoll, vertingas
Wesen, būtybė, esmė
Wesen (animalisches), gyvūnas,
das Wesen betreffend, esminis
wesenhaft, esmingas
Wesenheit, esmė
Wesensforschung, esmė tyra
Wesensschau, esmėžiūra
wesentlich, esminis, esmiškas
Wesentlichkeit, esmingumas, esmiškumas
wichtig, reikšmingas
Wichtigkeit, reikšmingumas
widerlegen, atremti
Widerlegung, atrėmimas

widersetzen (sich), priešintis
widersprechen, prieštarauti
Widersprechen, prieštaravimas
widersprechend, prieštaraująs
Widerspruch, prieštara
widerspruchsvoll, prieštaringas
wideraufleben, atgyti
Wiederaufleben, atgijimas
wiedererkennen, atpažinti
Wiedererkennen, atpažinimas
wiedererzeugen, atgaminti
Wiedererzeugung, atgaminimas
wiedergebren werdén, atgimti
Wiedergeburt, atgimimas
Wille, valia
Willens-, valinis
willensbegabt, valingas
willensstark, valingas
Willenskraft, valingumas
willenskräftig, valingas
Willensstärke, valingumas
Willkür, savavalia
willkürlich, savavalis
wirken, veikti
wirken lassen, veikdinti
wirklich, tikras
Wirklichkeit, tikrovė
wirksam, paveikus
Wirksamkeit, paveikumas
Wirkung, veikimas, veiksmas
Wirkungsart, veiksena
wirkungsfähig, veiksnus
Wirkungsfähigkeit, veiksnumas veiklumas
Wirkungsfaktor, veiksnys
Wirkungsgegenstand, veikinys
Wissbegierde, smalsumas
wissbegierig, smalsus
wissen, žinti
Wissen, žinojimas, žinija
Wissenschaft, mokslas
wissenschaftlich, mokslinis, moksliškas
Wissenschaftlichkeit, moksliškumas
Wohlfahrt, gerovė
Wohlgefallen, pomėgis
Wohlstand, geruma
Wohnstätte, buveinė
wollen, norėti
Wollen, norėjimas
Wort-, žodinis
wörtlich, žodiškas
Wörtlichkeit, žodiškumas
wortreich, žodingas
Wunder, stebuklas
wunderbar, stebėtinas
wundern (sich), stebėtis.
Wunsch, noras

Z

Zahl, skaičius, skaitmuo
Zartheit, švelnumas
Zauber, žava
Zeichen, ženklas
Zeit, laikas
Zeit-, laikinis
zeitlich, laikiškas
zeitlos, belaikis, belaikiškas
Zeitlosigkeit, belaikiškumas
zeitweilig, laikinas
zerfallen, skilti
zerfallen, skalus
zerstreuen (sich), išsiblaškyti
Zerstreutheit, išsiblaškymas
zeugen, liudyti
Zeugen, liudijimas
Zeugnis, liudijimas
Ziel, siekinys
Ziffer, skaitmuo
Zufall, atsitikimas
zufällig, atsitiktinis

Zufälligkeit, atsitiktinumas
Zug, trauka, patrauka, potraukis
zügeln, tramdyti
Zügelung, tramdymas
Zuneigung, pamėgimas
zurechtfinden (sich), susivokti
zurückstossen, atstumti
zusammengesetzt, sudėtinis, sudėtingas
nicht zusammengesetzt, nesudėtingas
Zusammengesetztheit, sudėtingumas
Zusammenhang, sąryšis
Zusammensetzung, sudėtis
Zusammenstellung, sąstatas
Zustand, stovis, būsena
zustimmen, sutikti
Zustimmung, sutikimas
zuverlässig, patikimas
Zuverlässigkeit, patikimumas
Zwang, vara
Zwangs-, verčiamas
Zweck, tikslas
Zweck-, tikslinis
zweckhaft, tikslingas
Zweckhaftigkeit, tikslingumas
zweckmässig, tikslingas, tiksliškas
Zweckmässigkeit, tikslingumas, tiksliškumas
Zweifel, abejonė
zweifelhaft, abejotinas
Zweifelhaftigkeit, abejotinumas
zweifeln, abejoti
Zweifeln, abejojimas
zwingen, versti
zwingend, varus
Zwischenraum, tarpas

Résumé

Cette terminologie générale de la philosophie supplée un travail sous le même titre, publié en 1937 au Nr. 2 de la revue „Logos". Dans le travail précédent on a donné la version des termes lithuaniens en français, allemand et russe. L'usage de la terminologie a prouvé le besoin d'en a voir la version d'une langue étrangère quelconque en lithuanien. En donnant à présent la version allemande-lithuanienne, on comble la lacune. Cependant on s'y tient aux limites dans lesquelles la langue allemande a été employée pour l'explication des termes lithuaniens. Aussi ne peut-on exiger de la terminologie, ici présentée, qu'elle explique les termes allemands d'une manière adéquate.

Edmund Husserl

1859 – 1938

Šių metų balandžio mėn. 27 d., išgyvenęs 79 metus ir 19 dienų, ilgokai pasirgęs, Vokietijos Freiburge mirė vienas įžymiausių šių dienų filosofų Edmundas Husserlis. Šiame žurnale jis paminėtinas pirmiau kitų kaip toks šių dienų galvotojas nekatalikuose, kurio galvosenos formacijai buvo padarę įtakos du katalikų filosofai dar aršiausiojo materializmo laikais; dėl to Husserlis yra tapęs pats pirmutinis tos grupės naujausio laiko galvotojų, pasireiškusių pirmiausia Austrijoj ir piet. Vokietijoj, vadinamų fenomenologistų, kurie kovojo su vad. psichologizmu ir antropologizmu, stengėsi išlaisvinti filosofiją iš Kanto skelbtų prietarų nelaisvės ir ją pagydyt nuo metafizikos baimės: jie moderniomis priemonėmis kovojo su kantišku subjektivizmu, gynė galimumą pažint veritatem rerum, ir apskritai metafizikos galimumų, tuo būdu artėdami į philosophia perennis. Tat bent ko trumpiausiai, kiek liko šiame sąsiuviny vietos, susipažinkime su jo veikalais ir jų svarbiausiomis mintimis.

Gimęs 1859. IV. 8 Prašnice (Moravijoj), H. studijavo astronomiją, matematiką, fiziką ir filosofiją Leipcigo, Berlyno ir Vienos universitetuose; 1887 m. habitalitavosi Hallėj; 1901 pakviestas ekstraordinariniu profesorium į Götingeną; ten 1906 pakeltas ordinariniu; nuo 1916 persikėlęs į Freiburgą čia gyveno iki emeritūros ir mirties.

Berlyne paveiktas didelio matematiko K. W e i e r s t r a s s'o (1815—1897) studentas H. pagrindiniu savo studijų objektu buvo paėmęs matematiką ir studijavo taip rimtai, jog net premiją pelnė darbu *Beiträge zur Variationsrechnung*. Bet 1884—85 ir 1885—86 mokslo metais H. nusikelia į Vienos un-tą ir čia susitinka su filosofu ir psichologu, katalikų ekskunigu prof. P r a n u B r e n t a n u (1838—1917). Klausydamas jo paskaitų H. apsisprendžia atsidėt vien filosofijai, kurią iki tol buvo laikęs tik šalutiniu savo studijų dalyku. Brentano paskaitos jame sukėlusios įsitikinimo, kad jo gyvenimo pašaukimas esanti filosofija ir kad joje privalu dirbti griežčiausio mokslo dvasioje. Įsitikinimas, kad filosofija turi griežtai mokslinį charakterį, jį lydėjęs per visą gyvenimą.

Nenuostabu, kad matematiką studijavusio H-o ir pirmieji filosofiniai darbai yra iš matematikos filosofijos srities. Jo habilitacijos darbas analizuoja skaičiaus sąvoką: *Ueber den Begriff der Zahl* (1887). Šį darbą randa-

me įdėtą ir nepoilgam (1891) išėjusiame kitų šios srities H-o darbų rinkiny, „mokytojui" Pranui Brentanui dedikuotame su antrašte: *Philosophie der Arithmetik* ir poantrašte: *Psychologische und logische Untersuchungen.* Čia H. galvoja dar kaip psichologistai: logikos dėsniai tesą psichinio būtinumo išraiška.

Tačiau taip nusistačiusiam H-ui radosi nenugalimų sunkumų, kai jis siekė matematikos sąvokas gilinti logiškai. Čia jam pagalbon atėjo kito giliai moklingo galvotojo, filosofo ir matematiko, taip pat katalikų kunigo, pusiau italo, pusiau čeko B e r n a r d o B o l z a n o (1781—1848) mintys. Bolzano veikalas *Wissenschaftslehre* (1837; naujai išleido Schultz 1929) išlaisvino H-į iš psichologistiškos galvosenos ir Bolzanas H-io akyse tapo „vienas didžiauisų visų laikų logikų". Dabar H. pradėjo tikrąjį savo filosofinį darbą. 1900 išėjo 1-sis tomas jo svarbiausio veikalo *Logische Untersuchungen* su antrašte: *Prolegomena zur reinen Logik.* Čia H. pirmą kartą atsirekomenduoja ir kaip pajėgi filosofinė asmenybė; čia jis kovoja su logikiniu psichologizmu ir kelia idėją tyrosios logikos, kuri išreiškianti idealiosios būties dėsnius. Šios būties prigimtį analizuoja 2-sis *Logische Untersuchungen* tomas: *Zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis* (1901); čia pagilinamas ir sąvokos intencionalumas t. y. aktų nukreipimas į daiktą (Gegenstandsgerichtetcheit der Akte) pažinime (tai taip pat scholastikinė sąvoka, paimta iš Brentano). — 1913—21 m. išėjo antrasis *Logische Untersuchungen* leidimas trimis tomais.

Kad toliau būtų galima be pertraukos kalbėt tik apie H-o filosofiją ir jo pasaulėžiūrą, čia suminėsiu ir visus kitus stambiuosius jo veikalus: *Philosophie als strenge Wissenschaft* (1912), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie* (I 1913, ²1930 su Nachwort'u), *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins* (išleido *M. Heidegger* 1928), *Formale und transzendentale Logik* (1929), *Méditations Cartésiennes* (1931); nuo 1913 m. H. pradėjo leist periodinį leidinį *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung,* kuriame, be paties H-io, spausdino savo darbus ir jo mokiniai. To Jahrbucho yra išėję keliolika tomų. Daug H-io straipsnių išspausdinta ir kituose filosofiniuose bei bendresnio pobūdžio vokiečių žurnaluose, kuriuose jis tiekdavo savo minčių santraukas. Antai, jo minčių esencijai pažinti ypatingai svarbus yra straipsnis *Philosophie als strenge Wissenschaft* (Logos I, 1910—11). Paskutinysis jo darbų yra ilgas str. *Die Krisis der europäischen Wissenšchaften und die transzendentale Phänomenologie* žurnale „Philosophia" 1936 m. Antrajai šio str. daliai pasirodyti sutrukdė liga ir mirtis.

Dabar einame susipažinti su H-io filosofinėmis ir religinėmis pažiūromis. — Jau žinome, kad H. nuo teorinės matematikos per Brentaną priėjo jo vadinamą „tyrąją" logiką ir griežtai nusigręžė nuo sensualistinės - psichologistinės - induktivinės minties ir atsidėjo logiką grįsti griežtai feno-

menologiškai. Kokia yra toji H-io „tyroji" logika ir kas yra fenomenologija apskritai?

Tyroji logika, H-io mintimi, apima bet kurio patyrimo nepriklausomas idealias sąlygas mokslo kaip teorijos apskritai. Priešais fizinę gamtą H. stato psichybę kaip „fenomeną"; psichinis išgyvenimas, kuriame nėra reiškinio ir buities priešingybės, jam yra refleksijoj veizdėtas (erschauter) išgyvenimas, jis „pasireiškia kaip pats per save patį" (erscheint als selbst durch sich selbst). Fenomenas gali būt adekvatiškai suvoktas (erfasst) betarpišku veizdėjimu (Schauen), atsisakant nuo bet kokio naturalizavimo. Fenomenologija taigi yra toks esmės tyrinėjimas (Wesensforschung), kuris, netaip kaip eksperimentinė psichologija, sąmoningai ir būtinai atsisako nuo empirinio patyrimo per eksperimentą. Šiokiam tyrinėjimui atsidėję mokslai, atsirėmę esmės įžvelgimu (Wesenserschauung), yra tyroji matematika, tyroji logika ir tyrasis laiko mokslas.[1] — Tačiau šiokia H-io fenomenologija, t. y. tyras būties aktų (noėsų) ir jiems griežtai atitinkamų idealiųjų daiktinių turinių (noėmatų) aprašymas turi idealistinio pobūdžio; tikrovė čia tampa tik „įspielčiuojama" (eingeklammert). Taip pat ir H-io „tyroji" logika, kurią jis, pradėjęs nuo matematikos, atnaujino Bolzano įtakoj, savo šaknis dar tebeturi įleidus transcendentiniame idealizme, kuris berods skiriasi nuo Kanto ir pokantinių laikų transcendentalizmo. Vadinasi, H., kad ir vaisingai kovojo su pozitivizmu bei subjektivizmu ir įvairioms filosofijos sritims (pschologijai, logikai, etikai, estetikai ir kt.) davė vaisingo impulso atsigręžt į objektą ir tuo prieit artyn į philosophiae perennis objektivizmą, betgi pats dar nebuvo galutinai išsilaisvinęs iš kantizmo. Katalikų filosofai atmeta H-io „transcendentinį psichologizmą", kad ir kitu atžvilgiu jo fenomenologija tinka sustiprint augustiniško - platoniško pobūdžio metafiziką, kurios daigų žymu ir neoscholastikoj. H-io transcendentinį idealizmą beveik be išimties atmetė ir jo pažadintieji mokiniai, k. a., A. Pfänder, M. Scheler, M. Geiger, D. v. Hildebrand, A. Reinach, Edita Stein, Jadvyga Conrad-Martius ir kt. ypač aplink T. Lipps'ą susibūrusi „miuncheniškė kryptis". Stipraus aristoteliško - objektivistiško pobūdžio turi fenomenologinė gnoseologija (Mikalojus Hartmann, Linke, H. Lipps, Kynast), taip pat materialinė - apriorinė ontologija ir kategorijų mokslas. Tačiau su tąja minčių kryptimi kokia jas plėtoja Heideggeris, nesutiko ir pats H. (žiūr. jo Nachwort zu meinen „Ideen" 1930). H. mintys darė įtakos ir toliau, kiek siekė Vokietijos ribos ir kiek siekė pačios filosofijos ribos.

Tokių problemų, kaip gyvenimo prasmės ir kitų artimai su jąja susijusių, kaip Dievo ir sielos, H. nelietė. Šitai tenka aiškint gal būt šiaip: jis reikalavo, kad filosofijos problemos būtų nagrinėjamos griežtai moksliškai,

---

1 Iš Husserlio 70 m. amžiaus minėjimo žurnale Forschungen und Fortschritte 1929 m. 118 p.

kad visas filosofijos problemas spręsti yra vienam žmogui neįmanoma, kad atskiras žmogus tegali tik mažą truputėlį pridėt sistemai sukurti, kad mokslinis problemų išsprendimas reikalauja nepaprastai ilgo laiko — taip jis pats aiškiai sako; pagaliau, pati fenomenologija savo pagrinde nėra kokia filosofija tikrąja prasme, bet tik filosofavimo metodas.

Savo filosofijoj nelietęs religinių klausimų, H., betgi buvo religingas galvotojas. Tai paliudija, tur būt jo mokinys, italas S. Vanni - Rovighi, kurio žodžiais čia ir baigsime šį veliuonies filosofo nekrologą:

„Tikrumoj jis buvo įsitikinęs teistas ir į savo mokslinį darbą žiūrėjo kaip į Dievo Apvaizdos jam pavestą uždavinį. Apie 1889 m. ieškodamas būdo nugalėti filosofijos studijose sutiktus sunkumus, tyrinėjimams tęsti surado jėgų šiame atsitikime užtiktame Izaijo sakinyje: ‚O kurie pasitiki Viešpačiu, atnaujina savo jėgą, pakelia sparnus lyg areliai, bėga ir nepavargsta, vaikščioja ir nepailsta‘ (40, 31). Ši mintis tapo jo šūkiu, lydėjusiu jį iki gyvenimo galo. — Būdamas protestantų konfesijos, keletas dienų prieš mirtį jis išpažino savo tikėjimą į tai, kad Kristaus mirtis turi atperkamosios jėgos.

Vienam teologui katalikui, kuris dar prieš keletą metų jį paklausęs, ką jis manąs apie sielos nemirtingumą, atsakė: ‚Aš esu monada, kurioj Dievulis išbudino sąmonę, kad aš sąmoningai dirbčiau tą darbą, kurį Jis man pavedė nudirbti. Kai aš savo darbą būsiu nudirbęs iki galo, tai Dievulis žinos taip pat, ką jis tuomet su manim veiks‘[1]. Teologas pridėjo: ‚Aš turiu vilties Tamstą atrasti prie Dievo sosto. — Jis reiškė didelės pagarbos katalikybei ir savo gausingų mokinių katalikų (ir keletos vienuolių) širdysna įkvėpė didelę pagarbą savo nuostabiai aukštam dorovingumui“[2].

Norintiems plačiau susipažinti su Hurserlio mintimis, jų įtaka ir kritika, taip pat ir su fenomenologija apskritai, nurodau šią literatūrą: J. Geyser, Neue und alte Wege der Philosophie 1916; W. Ehrlich, Kant und Husserl 1923; W. Reyer, Einführung in die Phänomenologie 1926; H. Reiner, Phänomenologie und menschliche Existenz 1931; F. Brecht, Der Mensch und die Philosophie 1932; J. Kraft, Von Husserl zu Heidegger .Kritik der phänomenologischen Philosophie 1932; F. Weidauer. Kritik der Transzendental - Phänomenologie Husserls 1933; E. Fink, Die phänomenologische Philosophie E. Husserls in der gegenwärtigen Kritik. Kantstudien 1933; La phénomenologie. Société Thomiste, Juvisy 1932; Gurvitsch, Les tendences actuelles de la Philosophie Allemande 1930; A. Banfi, Filosofia fenomenologica žurnale La Cultura 1931; N. Bobbio, L'indirizzo fenomenologico nella filosofia sociale e giuridica 1934; H. Weyl, Philosophie der Mathematik und der Naturwissenschaften kolektiviniame veikale Handbuch der Philosophie II, 2, 1927.

Pr. Dovydaitis

---

[1] Ich bin eine Monade, die der liebe Gott zum Bewusstsein erweckt hat, damit ich bewusst den Dienst tue, den Er mir aufgetragen hat. Wenn ich meinen Dienst zu Ende getan haben werde, wird der liebe Gott auch wissen, was er dann mit mir vorhat.

[2] Rivista di filosofia neo-scolastica XXX (1938), 340.